

AKADEMIA SZTUK PIĘKNYCH
im. Władysława Strzemińskiego w Łodzi

Dyscyplina: Sztuki Projektowe

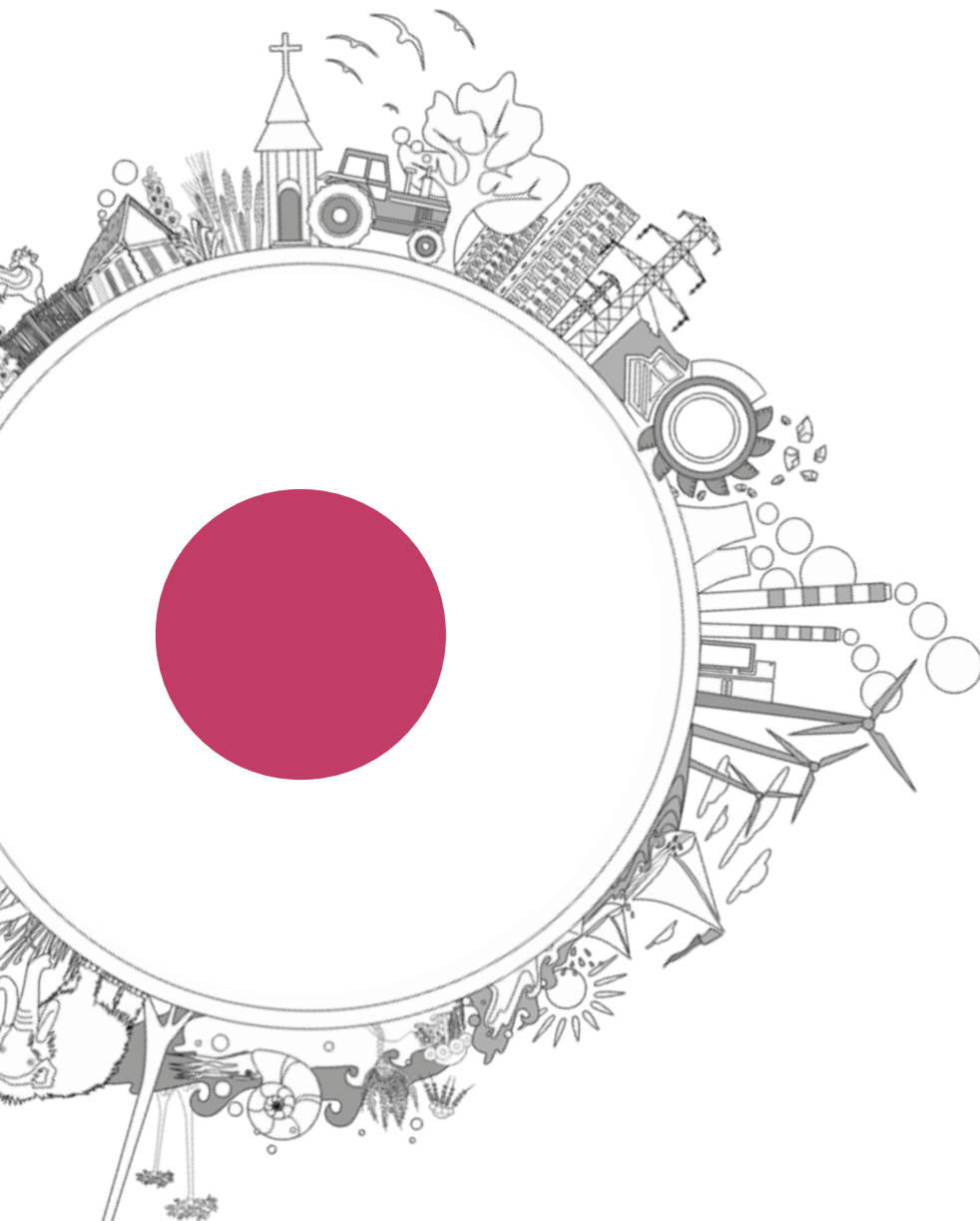
PRACA DOKTORSKA

**Projekt działań wspomagających
procesy rewitalizacji terenów przemysłowych
w kontekście społecznym, w odniesieniu
do kopalni odkrywkowych węgla brunatnego
w Bełchatowie i w dolinie Geisel w Niemczech**

Autor:
mgr Julita Jankowska-Barrot

Promotor:
dr hab. Grzegorz Andrzej Reński

Promotor pomocniczy:
dr hab. inż. arch. Rafał Szrajber

Łódź, 31.03.2023 r.

Spis treści

Wstęp	7
<hr/>	
Rozdział I Omówienie motywacji podjęcia działania i wstępne założenia projektowe	9
<hr/>	
I. 1. Zaobserwowane zachowania społeczności w trakcie działań zainicjowanych przez instytucję kultury w warsztacie Pfännerhall, na terenie byłej Kopalni Węgla Brunatnego Mücheln (Geiseltal) w środkowych Niemczech	9
<hr/>	
I. 2. Wstępne spostrzeżenia i pierwsze założenia projektowe	10
<hr/>	
Rozdział II Omówienie ogólnych podobieństw i różnic pomiędzy KWB „Bełchatów” a byłą KWB Mücheln w Geiseltal	13
<hr/>	
II. 1. Ogólna charakterystyka KWB „Bełchatów” i Kopalni Geiseltal	13
<hr/>	
II. 2. Zagadnienia rekultywacji i rewitalizacji w odniesieniu do obu regionów	16
<hr/>	
II. 2.1. Opis infrastruktury sportowo-turystycznej powstałej w wyniku procesów rekultywacji i rewitalizacji w rejonie byłej kopalni Geiseltal	19
<hr/>	
II. 2.2. Opis krajobrazu kulturowego w rejonie byłej kopalni Geiseltal	21
<hr/>	
II. 2.3. Opis infrastruktury sportowo-turystycznej powstałej w wyniku procesów rekultywacji i rewitalizacji w rejonie KWB „Bełchatów”	25
<hr/>	
II. 2.4. Opis krajobrazu kulturowego KWB „Bełchatów”	27
<hr/>	
II. 3. Wnioski i spostrzeżenia	31
<hr/>	

Rozdział III

Omówienie rozwiązań zagospodarowania terenu po zakończeniu wydobycia na wybranych przykładach	34
III. 1. Omówienie wybranych przykładów	34
III. 1.1. Ferropolis (Niemcy)	34
III. 1.2. EuroSpeedway Lausitz (Niemcy)	35
III. 1.3. Bergmannspark Welzow – Gleispromenade, czyli Park Górników w Welzow – Promenada Torów Kolejowych (Niemcy)	36
III. 1.4. Hambach (Niemcy)	36
III. 1.5. Zardzewiały Gwóźdź (Niemcy)	38
III. 1.6. Amfiteatr w „Uchu” (Niemcy)	38
III. 1.7. „Lausitzer Findlingspark Nochten”, czyli Łużycki Park Głazów w Nochten (Niemcy)	40
III. 1.8. Kleczew (Polska)	40
III. 2. Wnioski i spostrzeżenia	42

Rozdział IV

Omówienie zagadnień dotyczących człowieka i społeczności w obliczu zmian strukturalnych wynikających z wydobycia węgla i rozwoju przemysłu	44
IV. 1. Człowiek jako jednostka i istota społeczna	44
IV. 1.1. Potrzeby ludzkie	44
IV. 1.2. Społeczność	45
IV. 2. Człowiek i społeczności w odniesieniu do otaczającej ich przestrzeni	46
IV. 3. Ogólna problematyka jednostki, jak i społeczności w obliczu zmian strukturalnych omawianych rejonów – spostrzeżenia i wnioski	47

Rozdział V	
Projektowanie form przemysłowych, czyli dobry dizajn, konsumenci i społeczności marginalne	50
V. 1.	
Projektowanie form przemysłowych – definicja i zadania w pierwszej połowie XXI wieku	50
V. 2.1.	
Pierwsze doświadczenia i ich wpływ na dalszą aktywność projektową	53
V. 2.2.	
„Kreatywna Wyprawa” – Gestalterische Expedition (2016)	55
V. 2.3.	
„Quifte an der Knatter, wie es leibt und lebt“ Interaktywna wystawa wspomnień mieszkańców miasta Querfurt (2018)	58
V. 3.	
Wnioski i spostrzeżenia	60
Rozdział VI	
Inspiracje	61
VI. 1.	
Formy przestrzenne	61
VI. 2.	
Gry, zabawy i ścieżki edukacyjne	63
VI 2.1.	
Przyrodnicze ścieżki edukacyjne	63
VI 2.2.	
Geocaching	64
VI. 2.3.	
Gry miejskie	65
Rozdział VII	
Praca projektowa, czyli kolejne fazy procesu projektowego	66
VII. 1.	
Wstępne szkice projektowe dotyczące rozwiązania problemu w aspekcie przestrzennym	66
VII. 2.	
Wnioski wynikające ze wstępnych opracowań projektowych, czyli ocena rozwiązań	69
VII. 3.	
Poszukiwanie dalszych czynników motywacyjnych	69
VII. 4.	
Poszukiwanie dalszych inspiracji	70
VII. 4.1.	
Technika kolażu (collage)	70

VII. 4.2. Bricolaż	72
VII. 5. Opracowanie kolejnych wytycznych do rozwiązania projektowego	73
Rozdział VIII Gra jako możliwość inicjacji i umocnienia więzi społecznych	75
Rozdział IX Ogólny opis zabawy edukacyjno-terenowej „Nasze Dzieje – Przez Patrzydło”	77
IX. 1. Opis procesu	78
IX. 1.1. Odpowiedzialność za przeprowadzenie projektu – Koordynator	78
IX. 1.2. Uczestnicy	78
IX. 1.3 Spotkania warsztatowe i przygotowanie zadań gry	82
IX. 2. Elementy i przybory gry	86
IX. 2.1 Bełchatowskie skrapki	86
IX. 2.2. Karty zadaniowe	88
IX. 2.3. Karty zwycięskie	90
IX. 2.4. Patrzydło	90
IX. 2.5. Podpowiadacz	94
IX. 3. Gra terenowa – zabawa edukacyjna „Nasze Dzieje – Przez Patrzydło”	95
IX. 4. Miejsce i czas trwania gry	95
IX. 5. Dokumentacja	97
IX. 6. Przykłady zabaw i gier	98
Rozdział X Podsumowanie – Perspektywy i refleksje	110

*Istotne dla wspólnego dobra jest wspieranie jednostek:
ponieważ tylko jednostka może wytworzyć nowe idee,
które niezbędne są społeczeństwu dla jego ciągłego rozwoju,
a także, w istocie, dla uniknięcia wyjątkowania i stagnacji.¹*

Albert Einstein

¹ RCoMP Współczesne Technologie Informatyczne. Czy dobro wspólne jest ważniejsze od wolności jednostki?
<https://obiznes.pl/czy-dobro-wspolne-jest-wazniejsze-od-wolnosci-jednostki.html> (25.11.2022)

Wstęp

W dobie rozwoju technologicznego, nadmiaru produkcyjnego oraz wszelakich transformacji społecznościowych powinno szukać się takich rozwiązań projektowych, których celem jest umacnianie i tworzenie relacji międzyludzkich, korzystając z ich własnego potencjału oraz tych dóbr materialnych, które już istnieją.

Od ponad 30 lat zarówno w Polsce, jak i w Niemczech postępuje wycofywanie się z produkcji energii pozyskiwanej z surowców kopalnych. Powodem dekarbonizacji jest z jednej strony wyczerpywanie się zasobów surowca, a z drugiej zaś alarmujący stan zanieczyszczenia środowiska naturalnego na całym świecie. Są to globalne problemy dotyczące niemalże wszystkich społeczności. Jednak, dlaczego nie słyszymy wiele o konsekwencjach eksploatacji wpływających na społeczności bezpośrednio powiązane z wydobywaniem surowca, jak i zaprzestaniem jego eksploatacji? Nie dla wszystkich użytkowników energii jest to zrozumiałe, że mogą z niej korzystać dzięki ciężkiej pracy górników, którzy narażają swoje zdrowie, a czasem nawet życie. Również brakuje konsumentom świadomości, jakie losy spotykają ludzi zamieszkałych na terenach zalegiwania pokładów węgla brunatnego i jakie czekają ich konsekwencje w momencie podjęcia odgórných decyzji o rozpoczęciu czy zaniechaniu eksploatacji. Niekiedy zachodzące zmiany mają miejsce w tak krótkim czasie, że jedno pokolenie staje się świadkiem dewastacji rodzinnych gospodarstw, pól i pastwisk, przeobrażenia ich w piaszczyste, złowrogie dziury, aż po wykreowanie na nich jeziornych krajobrazów o rekreacyjnym charakterze.

Widoczne staje się więc, że społeczna rewitalizacja terenów przemysłowych to we współczesnej Europie zjawisko, którego nie da się pominąć w procesie prawidłowego planowania zrównoważonego rozwoju cywilizacyjnego każdego społeczeństwa. Zrównoważony rozwój, jak i wspólna odpowiedzialność w obliczu zmian strukturalnych odgrywają w dzisiejszych czasach ogromną rolę. Rewitalizacja (*re vita*) pochodzi z języka łacińskiego i oznacza przywrócenie do życia lub też ożywienie.² Taka interpretacja tego pojęcia jest wezwaniem do podjęcia działania na terenach przemysłowych, a konkretnie na terenach dotkniętych tragicznymi skutkami nie tylko środowiskowymi, ale też społecznymi wynikającymi z eksploatacji węgla brunatnego, przetwarzania go w energię, jak i zaprzestania działalności górniczej na tych terenach.

Czy możemy pozwolić sobie na lekceważenie wzajemnych stosunków i świadomości istnienia wspólnego świata, w którym żyjemy? Czy rozwój może oprzeć się jedynie na ekonomicznym wzroście, pomnażaniu środków finansowych oraz dóbr materialnych? Czy jesteśmy jeszcze w stanie zauważyć bogactwo wynikające z naszej historii, kultury i tradycji? A jeżeli tak, to czy potrafimy obchodzić się z tym bogactwem w należyty i godny sposób?

W przedstawionej rozprawie doktorskiej poszukiwane jest rozwiązanie projektowe, które dotyczy przede wszystkim zagadnień społeczno-kulturowych regionu dzisiejszej Kopalni Węgla Brunatnego i Elektrowni „Bełchatów”. Myślą przewodnią jest umiejscowienie rozwiązania na płaszczyźnie dotyczącej mieszkańców omawianych okolic, biorąc pod uwagę możliwości wzmocnienia ich tożsamości lokalnej i stworzenia mechanizmów, które zainicjują chęć aktywnego udziału w kreowaniu oblicza ich „małej ojczyzny”. Tutejszą ludność dotykają najcięższe skutki

² A. Marciniak. Rewitalizować czy adaptować obiekty pogórnice – rozważania teoretyczne. W: Gospodarka Surowcami Mineralnymi. T. 25. Z.1. UAM Poznań 2009. s. 138. <https://min-pan.krakow.pl/wp-content/uploads/sites/4/2017/12/a01-Marciniak.pdf> (13.03.2023)

wydobycia węgla brunatnego, takie jak zmiany krajobrazu, eksmisje czy zanieczyszczenie środowiska. W ciągu następnych kilkudziesięciu lat dojdzie tu do dalszych przeobrażeń i transformacji całego regionu. Zachodzące zmiany zależne są od decydentów zewnętrznych, natomiast tutejsi mieszkańcy nie mają na nie większego wpływu. Zamknięcie kopalni i dalszy przebieg prac rekultywacyjnych zaplanowane jest na 2038 rok.³

W rozprawie porównane zostaną dwa okręgi kulturowe, jakimi są bełchatowski rejon wydobywczy oraz okolice byłej Kopalni Węgla Brunatnego Mùcheln (Geiseltal) w Niemczech. Przedstawione zostaną również inne przykłady rozwiązań rewitalizacyjnych. W odniesieniu do człowieka i społeczności poszukiwane będą aspekty ich motywacji, aby odnaleźć podstawy do pracy projektowej nad rozwiązaniem, którego celem jest aktywacja potencjału społecznego w rejonie KWB „Bełchatów”.

³ PGE GiEK S.A. Oddział KWB „Bełchatów”. Historia Kopalni
<https://kwbbelchatow.pgegiiek.pl/O-oddziale/Historia-Kopalni> (26.02.2021)

Rozdział I

Omówienie motywacji podjęcia działania i wstępne założenia projektowe

I. 1.

Zaobserwowane zachowania społeczności w trakcie działań zainicjowanych przez instytucję kultury w warsztacie Pfännerhall, na terenie byłej Kopalni Węgla Brunatnego MÜCHELN (Geiseltal) w środkowych Niemczech

Rozważania na temat sytuacji społeczności w obliczu zmian strukturalnych na terenach poeksploatacyjnych, wywodzą się z działalności autorki jako członkini zrzeszenia Zentralwerkstatt Pfännerhall w miejscowości Braunsbedra w Niemczech. Na tutejszych obszarach znajdowała się działająca do 1993 roku, jedna z największych w Niemczech Kopalni Węgla Brunatnego MÜCHELN. Kopalnia, jak i powstałe tu jezioro o nazwie Geiseltalsee należą do Środkowo-Niemieckiego Zagłębia Górniczego. Teren kopalni został zrehabilitowany i stanowi dzisiaj miejsce przeznaczone pod rekreację i wypoczynek o charakterze wodnym.⁴

Siedziba tutejszego Centralnego Warsztatu Pfännerhall (Zentralwerkstatt Pfännerhall) mieści się w jednej z ostatnich budowli przypominającej o istnieniu kopalni i brykietowni węgla brunatnego w dolinie rzeki Geisel. Działające tu zrzeszenie prowadzi przede wszystkim pracę na rzecz rozwoju kultury i tożsamości terytorialnej regionu. W 2015 roku, w trakcie otwarcia tymczasowej wystawy o nazwie „Mensch macht Landschaft” (tłumacząc „Człowiek tworzy krajobraz”), przeprowadzone zostały rozmowy z byłymi pracownikami tutejszej, nieistniejącej już brykietowni. Rozmówcy opisywali ogólne zdegustowanie wynikające z braku informacji o historii związanej z ich byłym miejscem pracy. Odczuwalne było ich zubożenie w stosunku do aktualnego charakteru tego miejsca, nowo ukształtowanego krajobrazu i ogólnie pojętego rozwoju okolicy nad dzisiejszym sztucznym zbiornikiem wodnym Geiseltalsee.

W budynku, o którym jest mowa, mieścił się niegdyś warsztat naprawy i serwisu maszyn zarówno z wyrobiska kopalni, jak i z tutejszej brykietowni węgla. Dziś zdomowili się w nim:

- Centrum Kultury i Rozrywki „Pfännerhall”
- Instytutu Estetyki Ekologicznej (*Institut für Ökologische Ästhetik*)
- Centrum Technologi Przyszłościowej, Sztuki i Projektowania przy Centralnym Warsztacie Pfännerhall Geiseltal (*Zentrum für Zukunftstechnologie, Kunst und Design Zentralwerkstatt Pfännerhall Geiseltal e. V.*)
- Zrzeszenie Centralnego Warsztatu Pfännerhall (*Zentralwerkstatt Pfännerhall e.V.*)
- Kawiarnia Pfännerhall

⁴ M. Kroll. Stärkung der touristischen Entwicklung im Geiseltal. Los 2: Hotelstandortanalyse Marina MÜCHELN und Braunsbedra. KEM Kommunalentwicklung Mitteldeutschland GmbH, Dresden 2017, s. 2-4

Dawny park maszynowy i tętniąca przemysłem okolica zamieniła się w cichy, jeziorny krajobraz. Nie widzi się już pracowitych górników i nie słyszy głośnych maszyn, natomiast widać w portach zaciekawionych turystów. W rozmowach z mieszkańcami tych okolic daje się odczuć duże rozczarowanie w stosunku do zmian, jakie zaszły w ich otoczeniu i wynikających z nich konsekwencji. Wysokie bezrobocie, migracje młodych ludzi, zmiany charakteru miejscowości to tylko niektóre z przytaczanych problemów.

Podczas spotkań, warsztatów czy konferencji w Centralnym Warsztacie Pfännerhall, w rozmowach z miejscową ludnością podjęto próbę ustalenia, jaka jest ich wizja przyszłości tego miejsca. Najczęstsze wypowiedzi brzmiały następująco: *to mnie już nie dotyczy; ja nie mam z tym nic wspólnego; niech inni się martwią*; itp. Wynikające z poprzednich rozmów rozgoryczenie przeobraziło się w obojętność. Gdzie podziały się poszukiwania śladów wspólnej historii? Czy odwiedzane przez miejscowych spotkania były traktowane jedynie jako możliwość skorzystania z oferty kulinarnej i dowiedzenia się kto kupił kolejne działki nad wodą? Takie zachowanie nakłania do przemyśleń nad wspólnym losem tych ludzi, a jednocześnie nad ich wspólnym dobrem w postaci tak bogatej historii tego miejsca. Odniesieniem do opisanego zachowania wydaje się stwierdzenie, że w dzisiejszych realiach większą wagę przykładają się tym dobrom, które posiadają właściciela i wymiar finansowy.⁵ Jednak warto zwrócić uwagę na walory dobra wspólnego i ich możliwości, jakie wynikają z uświadomienia sobie, że

...łączy (one) w całość produktywność gospodarczą, współpracę społeczną, osobiste zaangażowanie i etyczny idealizm. Reprezentują praktyczny paradygmat samopomocy i wspólnej korzyści. Dobro wspólne to równoległa ekonomia i równoległy porządek społeczny, który bez hałaśliwego marketingu pokazuje, że inny świat jest możliwy. Co więcej, możemy go sami już dziś zbudować.⁶

Powodu kulturowo-społecznej stagnacji można doszukiwać się w administracyjnie podjętych decyzjach o diametralnych zmianach nad dzisiejszym jeziorem Geiseltal, które doprowadziły do rozpadu opierającej się na działalności górniczej wspólnoty lokalnej. Mieszkający tu od pokoleń ludzie zamykają się w swoich mikroświatach i nie przejawiają zainteresowania budową nowych, wspólnych więzi.⁷

I. 2.

Wstępne spostrzeżenia i pierwsze założenia projektowe

W rejonie łódzkim mamy do czynienia z podobnym wyzwaniem, jakie stanęło niegdyś przed władzami, inwestorami i mieszkańcami środkowej części Niemiec w Geiseltal. Mowa tu o zaprzestaniu wydobycia i eksploatacji surowca, jak i związane z tym przedsięwzięciem zmiany strukturalne całego regionu. W Bełchatowskim Zagłębiu Węgla Brunatnego rozpoczęcie największych prac rekultywacyjnych planuje się na koniec lat 30. XXI wieku. Mieszkańcy okolic,

5 D. Bollier. The Commons. Dobro wspólne dla każdego. Spółdzielnia Socjalna FAKTORIA, Zielonka 2013, s. 7-9

6 Ibidem, s. 9

7 E. Dąbrowska - Prokopowska. Polski model wspólnoty lokalnej a integracja społeczna: kwestia budowania adekwatnych tożsamości społecznych do wymogów systemowych. Integracja społeczna - między teorią a praktyką. T. 3. Interregnum wspólnotowe, wspólnotowość i jej lokalne emanacje: analiza porównawcza Bielska Podlaskiego i Białegostoku / praca pod red. Grzegorza Nowackiego. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku 2011, s. 51, 52

po około 60 latach intensywnego „wrywania” z ziemi jej cennych zasobów, będą świadkami kolejnych zmian, na które nie mają żadnego wpływu. Czy można wyciągnąć wnioski i ustrzec się popełnienia pewnych błędów, biorąc pod uwagę kopalnię Geiseltal jako przykład? Rejony położone wokół KWB „Bełchatów” posiadają kilka podobieństw do okolic Geiseltal. Kopalnie te charakteryzują się albowiem tym samym rodzajem wydobywania węgla, a w związku z tym również podobnymi zmianami krajobrazowymi. Analogicznie planowane są w okolicach Bełchatowa prace rekultywacyjne, w wyniku których dojdzie do powstania sztucznego zbiornika wodnego. W kopalni w Geiseltal już w latach 90. zakończono eksploatację surowca i wykonano prace likwidacji ujemnych skutków działalności górniczej i nadania terenom rekultywowanym nowych form użytkowych.⁸

Rewitalizacja bełchatowskich terenów po kopalni przewiduje między innymi zagospodarowanie (podobnie jak w Geiseltal) wodne, leśne, jak i rekreacyjno-sportowe. Według wszelkich planów mają znaleźć się tu dwa najgłębsze w Polsce zbiorniki wodne, które wykorzystane zostaną dla celów turystycznych, wypoczynkowych i sportowych.⁹ W wywiadach z osobami zamieszkującymi gminy położone przy bełchatowskiej kopali zauważalny jest wręcz obojętny stosunek wobec nadchodzących w ich środowisku życiowych zmian. Postawa ta jest ekwiwalentna do zachowań społeczności okolic Geiseltal w Niemczech. Mimo wielu różnic między tymi regionami takich jak przynależność do różnych narodowości, odległe położenie geograficzne lub inne struktury administracyjne, wypowiedzi i nastawienie ich mieszkańców są niemalże identyczne.

Celem rozprawy jest opracowanie inowacyjnego sposobu kreowania i wzmocnienia więzi społecznych oraz społeczno-terytorialnych na obszarach poeksploatacyjnych. Na przykładzie rejonu Bełchatowskiego Zagłębia Węgla Brunatnego poszukiwane jest rozwiązanie oparte na zorganizowanych działaniach kooperacyjnych i interdyscyplinarnych, które mogą okazać się skuteczniejsze niż ogólnie przyjęta zasada konkurencyjności rynkowej. Nie ulega wątpliwości, że w procesach kształtujących krajobraz poprzemysłowy dużą rolę odgrywają aspekty związane z ekonomią, technologią i ekologią. Jednak w latach 90. zeszłego wieku zaczęto brać pod uwagę również aspekty społeczne.¹⁰ Uwzględnienie tych właśnie aspektów stanowi najważniejszy punkt odniesienia w poniższej rozprawie.

W konsekwencji tego, rozwiązanie projektowe nie koncentruje się tu jedynie na samym produkcie, ale ma też na celu aktywizować jednostkę do działania. Wynikiem takiego podejścia może być projekt zestawu produktów lub procesu i jego narzędzi, które będą nakłaniały do interakcji. Jaki charakter będą miały te zestawy i na czym polegać będzie działanie jednostki, stwierdzić będzie można po dogłębnej analizie sytuacji w okolicach Bełchatowa, biorąc pod uwagę poglądy i sposób życia tutejszych mieszkańców.

W opracowaniu projektowym wytycznymi winny być spostrzeżenia, które wynikają z przeprowadzanych procesów rewitalizacyjnych na terenie wschodnich Niemiec, a konkretnie na obszarach byłej Kopalni Węgla Brunatnego Mueheln w dolinie byłej rzeki Geisel. Sytuacja nad jeziorem Geiseltal posłuży do porównania i wyciągnięcia wniosków z osiągniętego tu etapu zmian. Poszukiwane będą zatem takie rozwiązania, które umożliwią integrację

8 Z. Kasztelewicz, K. Kozioł, J. Klich. Rekultywacja terenów poeksploatacyjnych w kopalniach węgla brunatnego w Polsce. W: *Górnictwo i Geoinżynieria*, Zeszyt 2: Rok 31. AGH Kraków 2007, s. 295-299

9 K. Tkacz. Rewitalizacja terenów KWB „Bełchatów” jako szansa na rozwój małych miast. Politechnika Krakowska, Wydział Architektury. Kraków 2015, s. 268-270

10 M. Cała, J. Schlenstedt, A. Ostrega (red.): *Rekultywacja i Rewitalizacja Rejonów Pogórnicznych w Polsce i w Niemczech. Uwarunkowania planistyczne, przyrodnicze i kulturowe*. Wydawnictwa AGH, Kraków 2019, s. 162

ludności w procesy zachodzące wokół nich. Również podjęta zostanie próba odejścia od ogólnie przyjętych rozwiązań skierowanych do wybranych grup użytkowych, co wynika z turystyczno-rekreacyjnego charakteru zagospodarowanego terenu. Uwzględnione zostaną te aspekty, które towarzyszą zarówno powstawaniu kopalni, wygaszaniu wydobycia surowca, jak i rekultywacji zdegradowanych terenów. Badanie różnic i podobieństw będzie stanowiło wytyczne do podjęcia pracy projektowej. Każdy z tych terenów ma swoją własną historię, specyficzną estetykę oraz uwarunkowania kulturowe.

Wstępne założenia projektowe:

- a) grupa docelowa I - wszystkie grupy wiekowe mieszkańców okolic KWB „Bełchatów”
- b) grupa docelowa II - wszystkie grupy wiekowe osób odwiedzających tereny KWB „Bełchatów” w celach turystyczno-rekreacyjnych
- c) końcowy projekt nie powinien wykluczać czy też dyskryminować aktywnych w regionie podmiotów indywidualnych, gospodarczych czy administracyjnych
- d) rozwiązanie projektowe powinno uwzględniać aspekty historyczne okolic
- e) rozwiązanie projektowe powinno przyczynić się do umocnienia tożsamości terytorialnej
- f) rozwiązanie projektowe powinno zawierać aspekty przestrzenne i krajaobrazowe
- g) rozwiązanie projektowe powinno mieć charakter procesu i być możliwym do szybkiego wdrożenia

Rozdział II

Omówienie ogólnych podobieństw i różnic pomiędzy KWB „Bełchatów” a byłą KWB Mücheln w Geiseltal

II. 1. Ogólna charakterystyka KWB „Bełchatów” i Kopalni Geiseltal

Kopalnia Węgla Brunatnego Bełchatów położona jest w centralnej Polsce, w województwie łódzkim. Pod koniec 1980 roku wydobyto tu pierwsze tony węgla. W 1999 roku kopalnia rozpoczęła proces komercjalizacji, a jej pełna nazwa to PGE Górnictwo i Energetyka Konwencjonalna S.A. Oddział KWB „Bełchatów”.¹¹ Pole „Kamieńsk”, Pole „Bełchatów” i Pole „Szczerców” to wydzielone obszary zalegania węgla brunatnego. Do końca działalności górniczej planowane wydobycie węgla wynosi około 2 miliardów ton. Kopalnia działa 24 godziny na dobę, 7 dni w tygodniu. Wydobyty surowiec dociera do Elektrowni „Bełchatów”. Obszar tutejszej kopalni rozciąga się na terenach gmin trzech powiatów: bełchatowskiego, pajęczańskiego i radomszczańskiego. Zamknięcie kopalni z powodu wyczerpywania się pokładów węgla planowe jest na 2038 rok. Prace rekultywacyjne zakończą się powstaniem zbiorników wodnych.

Z Kopalni Węgla Brunatnego Mücheln (Geiseltal), położonej w środkowo-wschodniej części Niemiec i należącej do Środkowo-Niemieckiego Zagłębia Węgla Brunatnego, w 1993 roku wyjechał ostatni wagon wydobytego tu surowca. Po prawie trzystu latach prac wydobywczych kopalnia została zamknięta. Wydobyto tu około 1,4 miliarda ton węgla brunatnego. Po zamknięciu kopalni przeprowadzone zostały prace rekultywacyjne, których rezultatem jest jezioro o powierzchni niemalże 19 kilometrów kwadratowych. Dzisiejsze jezioro położone jest w kilku niewielkich miastach i gminach powiatu Saale (Saalekreis), w kraju związkowym Saksonii-Anhalt. Na południowym wschodzie krajobraz jeziorny dochodzi do powiatu Burgenland (Burgenlandkreis). Nie pozostało tu wiele śladów potwierdzających wieloletnią działalność górniczą.

*Ilustracja 1. Położenie KWB „Bełchatów”
i „KWB Mücheln (Geiseltal)”
Opracowanie własne*

11 GiEK S.A. Oddział Kopalnia Węgla Brunatnego, Historia Kopalni
<https://kwbbelchatow.pgegiiek.pl/O-oddziale/Historia-Kopalni> (26.09.2016)

Tabela 1. Ogólna charakterystyka KWB „Bełchatów” i KWB Mueheln (Geiseltal)

Opracowanie własne

KWB Bełchatów	KWB Mueheln (Geiseltal)
Rejon położony w Polsce województwo łódzkie powiat bełchatowski, radomszczański, pajęczański	Rejon położony w Niemczech kraj związkowy Saksonia-Anhalt powiat Saale (Saalekreis), Burgerland (Burgerlandkreis)
Strefa klimatyczna umiarkowana, ciepła klimat przejściowy	Strefa klimatyczna umiarkowana, ciepła klimat przejściowy
Rozpoczęcie eksploatacji 1980	Rozpoczęcie eksploatacji w wyrobiskach 1698 na dużą skalę przemysłową od 1886 (budowa układu kolejowego Mueheln- Merseburg) ¹²
Planowane zakończenie eksploatacji 2038	Zakończenie eksploatacji 1993
Planowany czas eksploatacji: 58 lat	Czas eksploatacji: ok. 300 lat
Planowane wydobycie zasobów: 2 miliardy ton ¹³	Wydobyte zasoby: 1,4 miliarda ton ¹⁴
Transport surowca w układzie KTZ (koparka – taśmociąg – zwałowarka)	Transport surowca w układzie kolejowym
Planowana powierzchnia jeziora ¹⁵ ok. 39 km ²	Powierzchnia jeziora ¹⁶ ok. 19 km ²
Miejscowości położone przy wyrobiskach: Miejscowości pow. bełchatowskiego: ¹⁷ Miasta: Bełchatów Gminy: Rusiec, Szczerców, Kluki, Bełchatów, Kleszczów Miejscowości pow. pajęczańskiego: ¹⁸ Gminy: Kiełczygłów, Rząśnia, Sulmierzyce Miejscowości pow. radomszczańskiego: ¹⁹ Gminy: Kamieńsk	Miejscowości położone przy wyrobiskach: Miejscowości pow. Saale ²⁰ Miasta: Miasto powiatowe Merseburg, Braunsbedra, Mueheln (Geiseltal), Bad Lauchtstädt, Leuna Gminy: Schkopau Miejscowości pow. Burgenland: Miasta: Weißenfels

12 Lausitzer und Mitteldeutsche Bergbau-Verwaltungsgesellschaft mbH. Geiseltal. W: Wandlungen und Perspektiven. Mitteldeutsches Braunkohlenrevier. Lausitzer und Mitteldeutsche Bergbau-Verwaltungsgesellschaft mbH. 2Wyd. Senftenberg 2019, s. 4

13 Kopalnia Węgla Brunatnego „Bełchatów”. https://pl.wikipedia.org/wiki/Kopalnia_W%C4%99gla_Brunatnego_%E2%80%9EBe%C5%82chat%C3%B3w%E2%80%9D (17.10.2022)

14 Das Geiseltal ... zwischen Korn, Kohle und synthetischem Benzin. M. Koch. <http://www.dasgeiseltal.de/> (17.10.2022)

15 Jezioro Bełchatowskie. NadJezioro 2021 <https://jeziorapolski.pl/jezioro-belchatowskie/> (09.11.2022)

16 Geiseltalsee. <https://de.wikipedia.org/wiki/Geiseltalsee> (09.11.2022)

17 Powiat Bełchatowski. <https://www.powiat-belchatowski.pl/> (18.09.2022)

18 Powiat Pajęczański. https://www.powiatpajeczno.pl/asp/pl_licznik.asp (18.09.2022)

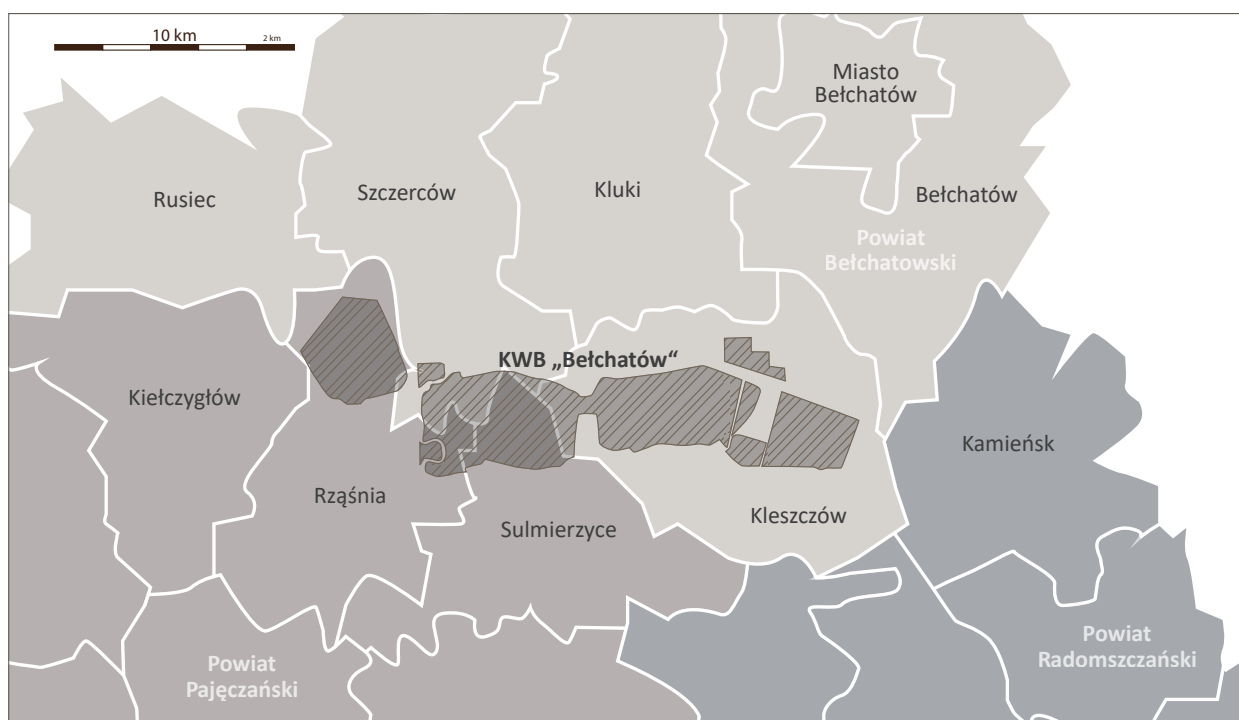
19 Powiat Radomszczański. https://pl.wikivoyage.org/wiki/Powiat_radomszcza%C5%84ski (18.09.2022)

20 Landkreis Saalekreis. Interessengruppe „Saale-Elster-Geiseltalsee”. <https://www.saalekreis.de/de/lokale-entwicklungsstrategien-fuer-die-foerderperiode-2021-2027/interessengruppe-saale-elster-geiseltalsee.html> (12.12.2022)

Ilustracja 2. Podział administracyjny okolic Geiseltalsee

Opracowanie własne z wykorzystaniem źródła: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Municipalities_in_SK.svg?uselang=de (09.02.2023) Owner: Hagar66 based on work of Pomfuttge; W3C-unspecified vector image was created with Inkscape; CC BY 3.0, File:Municipalities in SK.svg, Created: 20 September 2010

Ilustracja 3. Podział administracyjny okolic KWB „Bełchatów”

Opracowanie własne oparte na informacjach ze źródła: https://www.mapyonline.pl/powiat_be%C5%82chatowski (10.01.2023)

II. 2. Zagadnienia rekultywacji i rewitalizacji w odniesieniu do obu regionów

Rekultywacja jest pojęciem, które opisuje procesy przywracania zdegradowanym terenom ich funkcji biologicznych oraz cech użytkowych.²¹ Właściwe ukształtowanie rzeźby terenu, poprawienie właściwości fizycznych i chemicznych, uregulowanie stosunków wodnych, odtworzenie gleb, umocnienie skarp oraz odbudowanie lub zbudowanie niezbędnych dróg, przywraca czy też nadaje rekultywowanym gruntom nowe wartości użytkowe i przyrodnicze.²² Polska Norma „Górnictwo odkrywkowe. Rekultywacja. Ogólne wytyczne projektowania” wymienia następujące kierunki rekultywacji:

- *rolny – do zagospodarowania rolniczego: grunty orne, użytki zielone, sady, ogrody*
- *leśny – do zagospodarowania leśnego: lasy produkcyjne, ochronne*
- *komunalny – do celów komunalnych, np. pod parki, zieleńce, obiekty sportowe, wypoczynkowe*
- *wodny – pod zbiorniki wodne oraz budowę tych zbiorników*
- *specjalny – do zagospodarowania na inne cele niż rekultywacji: rolnej, leśnej, komunalnej i wodnej*²³

Na terenie Kopalni Węgla Brunatnego Geiseltal eksploatacja surowca, która trwała tu do 1993 roku, doprowadziła do powstania ogromnych zagłębień, a do ich wypełnienia zabrakło nadkładu. Po zakończeniu eksploatacji, pola odkrywkowe poddane zostały przede wszystkim rekultywacji wodnej. Sam proces zalewania pól Großkayna, Kayna-Południe, jak i pola Müheln (dzisiejszego jeziora Geiseltal) trwał około 15 lat.²⁴

KWB „Bełchatów” dokonuje rekultywacji terenów w trakcie działalności wydobywczej. W wyniku takich przedsięwzięć powstało między innymi zalesione wzniesienie zwane „Górą Kamieńską”. Jest to zrekultywowane zwałowisko zewnętrzne nakładu z Pola „Bełchatów”. Takich prac rekultywacyjnych obszarów poeksploatacyjnych, jak i samego wydobycia surowca nie można wyobrazić sobie bez posłużenia się nowoczesnym, ciężkim sprzętem maszynowym.

Znajdujące się niedaleko od Bełchatowa złoża węgla brunatnego ma zostać wyczerpane około 2038 roku. Według koncepcji zagospodarowania terenów po górniczych tutaj wyrobiska zostaną poddane również rekultywacji wodnej. Zaplanowano tu kompleks jeziorny wraz z licznymi atrakcjami turystycznymi.²⁵

21 Rekultywacja. PWN Encyklopedia. <https://encyklopedia.pwn.pl/encyklopedia/rekultywacja;1.html> (17.11.2022)

22 E. Gonda-Soroczyńska, H. Kubicka: Znaczenie rekultywacji i zagospodarowania gruntów w Polsce w kontekście ochrony środowiska. Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich. Nr I/1/2016, DOI: <http://dx.medra.org/10.14597/infraeco.2016.1.1.012>. 2016, s. 165 (17.11.2022)

23 Z. Kasztelewicz, S. Sypniewski: Kierunki rekultywacji w polskich kopalniach węgla brunatnego na wybranych przykładach. W: Górnictwo i Geoinżynieria, Zeszyt 3, AGH Kraków 2011, s. 120

24 Lausitzer und Mitteldeutsche Bergbau-Verwaltungsgesellschaft mbH. Geiseltal. W: Wandlungen und Perspektiven. Mitteldeutsches Braunkohlenrevier. Lausitzer und Mitteldeutsche Bergbau-Verwaltungsgesellschaft mbH. 2. Wyd. Senftenberg 2019, s. 27

25 Z. Kasztelewicz, J. Kaczorowski: Rekultywacja i rewitalizacja kopalń węgla brunatnego na przykładzie Kopalni „Bełchatów”. W Górnictwo i Geoinżynieria, Zeszyt 2, AGH Kraków 2009, s. 195

Ilustracja 4 a. KWB „Bełchatów” z widokiem na Elektrownię w Rogowcu
Materiał własny

Ilustracja 4 b. Jezioro Geiseltalsee z widokiem na Buna-Werke i Zakłady Chemiczne w Schkopau
Materiał własny

Rewitalizacja jako pojęcie zostało usankcjonowane w polskim prawie w ustawie z dnia 9 października 2015 roku.²⁶ Opisane jest ono jako

...proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych, prowadzony w sposób kompleksowy, poprzez zintegrowane działania na rzecz lokalnej społeczności, przestrzeni i gospodarki, skoncentrowane terytorialnie, prowadzone przez interesariuszy rewitalizacji na podstawie gminnego programu rewitalizacji.²⁷

Jako motto w publikacji zatytułowanej „Podręcznik rewitalizacji – Zasady, procedury i metody działania współczesnych procesów rewitalizacji”, przytoczone zostało zdanie Św. Augustyna: *Miasta nie składają się tylko z domów i ulic, ale z ludzi i ich nadziei*²⁸. Widoczne jest w tym zdaniu, że pojęcie rewitalizacji wydaje się przede wszystkim związane z przestrzeniami zurbanizowanymi czyli z terenami miejskimi, które zostały zniszczone, zdevastowane, rozebrane lub też utracone. Jednak ludność okolic bełchatowskiej kopalni jest naocznym świadkiem degradacji otaczającego ich świata, który nie składał się z ulic czy biurowców. Ich otoczenie, związane z uprawą rolną i bliskością natury, zostało im odebrane, a następnie „rozerwane”, aby wydobywać z niego, na rzecz rozwoju i dobrobytu całego społeczeństwa, cenne materiały kopalne. Nadzieje tutejszych mieszkańców przestały praktycznie istnieć. Zniknęły na skutek odgórnie podejmowanych decyzji, jak i mających tu miejsce zmian.

26 Czym jest rewitalizacja? <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/czym-jest-rewitalizacja-> (17.10.2022)

27 Ustawa z 09.10.2015 o rewitalizacji. DzU z 2015 r., poz. 1777, Roz. 1. Art. 2.

28 GTZ GmbH, Urząd Mieszkalnictwa i Rozwoju Miast: Podręcznik Rewitalizacji. Zasady, procedury i metody działania współczesnych procesów rewitalizacji. Wyd. Urzędu Mieszkalnictwa i Rozwoju Miast z Bundesministerium für Verkehr, Bau- und Wohnungswesen Republik Federalnej Niemiec. Warszawa 2003, s. 10

Rewitalizacja oznacza przywrócenie do życia lub też ożywienie.²⁹ W polskim programie rządowym dla terenów przemysłowych definiuje się rewitalizację jako działania obejmujące proces rekultywacji i proces ponownego zagospodarowania terenu. Dzięki oczyszczeniu, przebudowie i modernizacji winno zostać umożliwione pełnienie funkcji użytkowych.³⁰

Omawiane obszary położone w państwie niemieckim zostały całkowicie zrekwitywowane i przeobrażone zgodnie z planem ich zagospodarowania. Również w okolicach Bełchatowa doszło do częściowych prac zarówno rekultywacyjnych, jak i rewitalizacyjnych. Koncepcja zagospodarowania terenów po górniczych w PGE KWB „Bełchatów” została opracowana w 2008 roku przez AGH w Krakowie. Wynika ona z wniosków po analizie dokumentów strategicznych i planistycznych regionu. Między innymi przyjmuje się

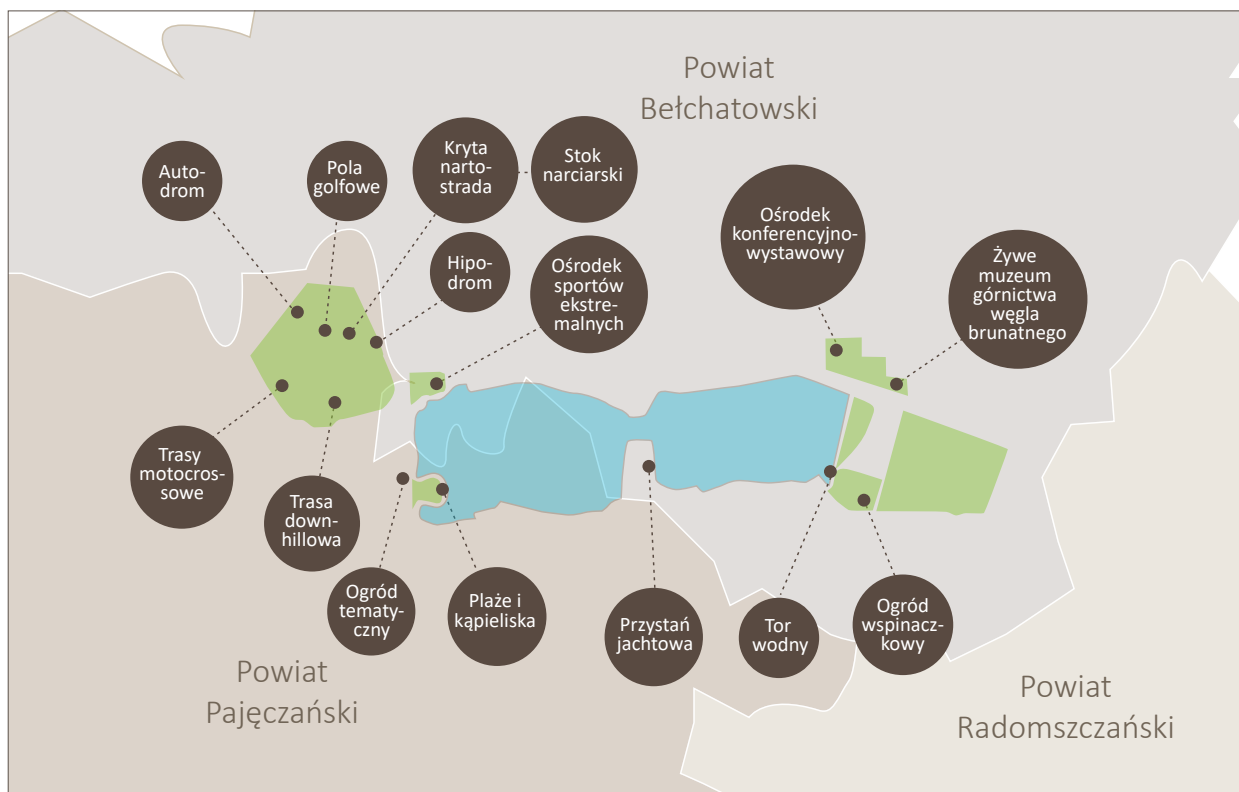
...wykorzystanie atrakcyjności dwóch dużych zbiorników wodnych i ich lokalizacji w centralnej Polsce dla celów turystyczno-wypoczynkowych i sportowych, a tym samym stworzenie zapotrzebowania na budowę odpowiedniej infrastruktury hotelowo-gastronomicznej i sportowo-rekreacyjnej.³¹

Stworzenie akwenów wodnych jest procesem, który został przeprowadzony w dolinie rzeki Geisel. Dziś rozwija się tu przede wszystkim turystyka wodna, jak i wiele towarzyszących jej atrakcji o różnym charakterze. Byli pracownicy kopalni, których jest już coraz mniej, doszukują się świadectwa ich byłych miejsc pracy, świadectwa ich życia. Trudno jest im odnaleźć się w nowo wypracowanym przez władze regionalne i przemysł turystyczny kontekście okolicy. Znikoma część znajdujących się dziś materiałów informacyjnych w terenie przypomina o losach tutejszego społeczeństwa. Niewielka tablica informacyjna na szlaku rowerowym ukazuje mapkę z kilkunastoma rozebranymi wioskami w trakcie powstawania kopalni w okolicach miejscowości Müheln i Braunsbedra. Zniknęły wsie i folwarki, rzeki i pola, a w zamian za to rozwinęła się kopalnia i przemysł. Powstały nowe miejsca pracy, a tutejsza i napływowa społeczność była podstawą rozwoju i dobrobytu. Dziś na zrekwitywowanych terenach, na dyskotekach w portach jachtowych nikt nie myśli o górniczych tradycjach czy też o pracy i życiu ludzi dawniej zamieszkujących te okolice. Wśród starszej społeczności odczuwalny jest zanik ich aktywności kulturowej i społecznej, z czym łączy się zubożenie tej części ludności w stosunku do bezpośrednio otaczającego ich świata.

29 Rewitalizacja. <https://pl.wikipedia.org/wiki/Rewitalizacja> (17.10.2022)

30 A. Ostrenga, R. Uberman. Formalnowprawne Problemy Rewitalizacji Terenów Przemysłowych, w tym Pogórniczych. W: Górnictwo i Geoinżynieria, s. 192

31 Ibidem, s. 195

Ilustracja 5. Plan zagospodarowania terenów KWB „Bełchatów”

opracowanie własne na podstawie grafiki ze źródła: <https://kwbbelchatow.pgegiiek.pl/Aktualnosci/przykopalni-belchatow-powstala-blizniacza-gora-kamiensk> (09.02.2023)

II. 2.1.

Opis infrastruktury sportowo-turystycznej powstałej w wyniku procesów rekultywacji i rewitalizacji w rejonie byłej kopalni Geiseltal

Wydobycie węgla brunatnego w dolinie rzeki Geisel posiada niemalże trzystuletnią tradycję. W latach 40. zeszłego wieku z wielu znajdujących się tu odkrywek powstała Kopalnia Mücheln. Była ona swego czasu drugą co do wielkości kopalnią w byłej Niemieckiej Republice Demokratycznej. Już od 1928 roku powstawały plany zagospodarowania terenu po zakończeniu wydobywania surowca. Obecnie rezultatem długotrwałych zmian jest jeziorny krajobraz, który od 1995 roku znajduje się pod opieką LMBV³² (Lausitzer und Mitteldeutsche Bergbau-Verwaltungsgesellschaft mbH; tłum. Łużycka i Środkowoniemiecka Spółka Zarządzania Górnictwem z o. o.³³).

Po długotrwałych procesach rekultywacji terenu tutejszej kopalni następują szybkie zmiany, które można zaliczyć do rewitalizacji tego obszaru. Dziś nowo zagospodarowana przestrzeń nad byłym wyrobiskiem oferuje odwiedzającym wiele ciekawych atrakcji turystycznych.

32 Lausitzer und Mitteldeutsche Bergbau-Verwaltungsgesellschaft mbH. Geiseltal. W: Zeszyt 3. Mitteldeutsches Braunkohlenrevier. Wandlungen und Perspektiven. Lausitzer und Mitteldeutsche Bergbau-Verwaltungsgesellschaft mbH. Senftenberg 2019, s. 1

33 M. Cała, J. Schlenstedt, A. Ostrega (red.): Rekultywacja i Rewitalizacja Rejonów Pogórnicznych w Polsce i w Niemczech. Uwarunkowania planistyczne, przyrodnicze i kulturowe. Wydawnictwa AGH, Kraków 2019, s. 176

Miejsce to wraz ze wszystkimi jego dzisiejszymi walorami uważane jest za budzące zainteresowanie na poziomie lokalnym, jak również wśród mieszkańców pobliskich aglomeracji miejskich.³⁴

Ilustracja 6. Krajobraz jeziorny Geiseltal (Geiseltaler Seenlandschaft)

Fragment broszury informacyjnej Geiseltaler Touristikgesellschaft GmbH wraz z atrakcjami turystycznymi
 Źródło: <https://www.besucherzentrum-geiseltalsee.de/> (12.11.2022)

Opis atrakcji turystycznych

1. Marina Braunsbedra; **2.** Centrum dla zwiedzających „Geiseltalsee” w Marinie Braunsbedra / Neumak / Przystanek Geiseltal-Express; **3.** Bar plażowy w Marinie Braunsbedra; **4.** Główny Rynek w Centrum miasta Braunsbedra; **5.** Labirynt z żywopłotów w kształcie jednej z najsłynniejszych skamieniałości odnalezionych na terenie Geiseltal. Potoczna nazwa w Niemczech to „prehistoryczny koń”; poprawnie to Propalaeotherium (Propalaeotherium) – wymarły rodzaj ssaków z rodziny Palaeotheriidae. Znalazisko to w 1933 roku w polu Cecilie IV w kopalni Geiseltal było międzynarodową sensacją³⁵; **6.** Port jachtowy w Marinie Müheln; **7.** Promenada z domkami letniskowymi w miejscowości Müheln; **8.** Główny Rynek w Centrum miasta Müheln / Muzeum Historii Miasta i Punkt Informacji; **9.** Wieża widokowa Stoebnitz / Plac Campingowy / Plaża / Ogród z Otczaków; **10.** Miejsce schronienia przed niekorzystnymi warunkami atmosferycznymi (inicjatywa Interessen- und Foerderverein „Geiseltalsee” e.V.) i molo dla łodzi turystycznej płynącej na półwysep; **11.** Europejskie Miejsce Spotkań Kultur (miejsce odpoczynku dla pielgrzymów na szlaku Św. Jakuba); **12.** Winnica „Goldener Steiger” i przystanek Geiseltal-Express; **13.** Plaża Frankleben / konstrukcja odpływowa rzeki Geisel z jeziora / baza nurkowa; **14.** Pałac w miejscowości Frankleben; **15.** Baza żeglugi nad jeziorem Großkaynaer See; **16.** Jezioro Hasse See - plac campingowy i plaża; **17.** Przystanki Geiseltal-Express „Centralny Warsztat Pfännerhall”; **18.** Kościół Geiseltalsee; **19.** Centralny Warsztat Pfännerhall z wystawami skamielin, górnictwa i ICE (Intercity-Express); **20.** Kawiarnia „Pfännerhall”; **21.** Domki letniskowe Geiseltaler Touristikgesellschaft

34 Interessengruppe „Saale-Elster-Geiseltalsee”. <https://www.saalekreis.de/de/lokale-entwicklungsstrategien-fuer-die-foerderperiode-2021-2027/interessengruppe-saale-elster-geiseltalsee.html> (12.12.2022) tłum. własne

35 P. Luckner. Opracowanie z wystawy „Fundort Pfännerhall”, <https://www.besucherzentrum-geiseltal.de/fossilien-im-geiseltal/dauerausstellung-fundort-pfaennerhall/> (14.11.2022)

II. 2.2. Opis krajobrazu kulturowego w rejonie byłej kopalni Geiseltal

Węgiel z kopalni w Geiseltal potrzebny był przede wszystkim do warzenia soli. Z biegiem czasu utworzyło się tu zagłębienie energetyczne i rozwinął się przemysł chemiczny. Zanim wydobycie węgla stało się najważniejszym elementem charakteru tego miejsca, było ono przede wszystkim miejscem życia rolników, rzemieślników, piwowarów i młynarzy. Pozostałe wartości kulturowe z tego czasu stanowią zbiór godnych zwiedzenia miejsc. Jednak bez silnych nakładów finansowych ich istnienie pozostaje bez większego rezonansu i zainteresowania w odróżnieniu od nadjeziornych atrakcji turystycznych zainicjowanych przez sprawnych finansowo inwestorów.

„Wasserschloß” – Pałac St. Ulrich w Mücheln

Pałac jest prawdopodobnie skutkiem przebudowy sięgającego XII wieku zamku otoczonego fosą wodną. Obecny charakter budowli wywodzi się z drugiej połowy XV wieku. Znajdują się tu elementy architektury gotyckiej, renesansowej i barokowej. Do dziś pałac otoczony jest zbiornikiem wodnym czy też fosą, która spełnia tu ważną funkcję. Podstawę budynku stanowi konstrukcja z dębowych słupów, których wysuszeniu zapobiega przekierowana z rzeki Geisel woda. Na przełomie lat pałac zmieniał właścicieli, jak i nadawane mu funkcje. Dziś budowla znajduje się w prywatnych rękach. Widoczne są starania o renowację tego zabytku.³⁶

Barokowy Ogród i Park Krajobrazowy St. Ulrich w Mücheln

Założycielami ogrodu byli właściciele i mieszkańcy pałacu wodnego. Pierwsze wzmianki o tarasowym ogrodzie, jak i o parku krajobrazowym pochodzą z 1720 r. Ogród dzieli się na trzy tarasy, których mury wykonane są z kamienia wapiennego. Dawniej zdobiły je rzeźby z piaskowca przedstawiające cztery pory roku o rzeczywistych wymiarach ludzkich postaci oraz dwanaście mniejszych figur symbolizujących miesiące. Niestety do dziś nie przetrwała żadna z nich. W górnej części ogrodu znajduje się herbaciarnia. Aktualnie dokłada się wszelkich starań, aby wizerunek ogrodu godnie odzwierciedlał jego nazwę. Prowadzone są tu prace renowacyjne, mające na celu przywrócenie wapiennym murom ich pierwotnego wyglądu.³⁷

Źródło rzeki Geisel

Źródło rzeki Geisel było niegdyś jednym z największych w środkowych Niemczech. Rzeka Geisel była bogata w ryby, a jej prąd zasilał wodne młyny. W XVI wieku zmieniono bieg rzeki, która służyć miała rzemieślnikom takim jak młynarze, garbarze czy piwowarowie. W latach 1938-1965 rozwój górnictwa i wydobycie węgla brunatnego spowodowały dalsze zmiany. Dziś przepływa w rzece Geisel 35 litrów wody na sekundę. Ryby można spotkać jedynie w górnym jej biegu. W pobliżu źródła znajduje się kolejnych 12 mniejszych źródeł zwanych „Źródłami Apostołów” oraz kościół, pałac i ogrody St. Ulrich. Pozostałości po wodnych młynach świadczą o dawnej sile Geisel.³⁸

36 Stadt Mücheln (Geiseltal). Wasserschloß Mucheln. <https://www.muecheln.de/verzeichnis/visitenkarte.php?mandat=81751> (05.01.2023) tłum. własne

37 Stadt Mücheln (Geiseltal). Barockgarten. <https://www.muecheln.de/verzeichnis/visitenkarte.php?mandat=81677> (05.01.2023) tłum. własne

38 Stadt Mücheln (Geiseltal). Geiselquelle. <https://www.muecheln.de/verzeichnis/visitenkarte.php?mandat=81711> (07.01.2023) tłum. własne

Urząd pocztowy i Ratusz w Mücheln

Kompleks budynków składający się z ratusza i urzędu pocztowego na głównym rynku jest symbolem miasta Mücheln. Ratusz w stylu późnego renesansu zbudowany został w 1571 roku. Budynek ten przypomina o dawnym dobrobycie i zamożności zamieszkujących tu ludzi. Pomieszczenia ratusza zostały przekształcone w muzeum. Znajdują się tu powierzchnie wystawowe przedstawiające historię miasta i rozwój tutejszego górnictwa. Ekspozycja ukazuje także informacje o geologii Geiseltalu oraz jego słynnych skamieniałościach odkrytych w trakcie prac eksploatacyjnych na wyrobiskach.³⁹ Dawny urząd pocztowy i ratusz stanowią dziś miejskie centrum informacyjne i używane są jako „brama wejściowa” do rozpoczynającego się w pobliżu Mücheln Geo-Parku Natury Saale-Unstrut-Triasland (Geo-Naturpark Saale-Unstrut-Triasland).⁴⁰

Via Regia i Droga św. Jakuba

Nad jeziorem Geiseltal spotykają się dwa szlaki pielgrzymkowe. Jeden z nich to Ekumeniczny Szlak Pątniczy prowadzący z Görlitz we wschodniej Saksonii do Wachau w południowej Turynii. Szlak ten biegnie wspólnie z historyczną Droga Królewską, czyli Via Regia. Drugim natomiast jest Droga św. Jakuba prowadząca z północnych Niemiec, aż do Santiago de Compostela w Hiszpanii.⁴¹ W 1987 roku szlak św. Jakuba ogłoszono Europejskim Szlakiem Kulturowym, a w 1993 roku wpisano go na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.⁴²

ERIH – Europejski Szlak Dziedzictwa Przemysłowego

Budynek Centralnego Warsztatu Pfännerhall w miejscowości Braunsbedra został dodany do Europejskiego Szlaku Dziedzictwa Przemysłowego (European Route of Industrial Heritage, ERIH).

Szlak młynów wodnych na rzece Geisel

Dawniej woda rzeki Geisel zasilala 17 młynów o napędzie wodnym, do dziś zachowało się jedynie pięć z nich. „Mühlenwanderweg” to szlak turystyczny biegnący zgodnie z korytem dawnej rzeki Geisel.

39 Stadt Mücheln (Geiseltal). Rathaus Mücheln. <https://www.muecheln.de/verzeichnis/visitenkarte.php?mandat=81707> (08.01.2023) tłum. własne

40 Stadt Mücheln (Geiseltal). <https://www.muecheln.de/verzeichnis/objekt.php?mandat=38474> (08.01.2023) tłum. własne

41 Ibidem

42 Na szlaku świętego Jakuba. https://opoka.org.pl/biblioteka/Z/ZP/idziemy201130_jakuba.html (08.01.2023)

Ilustracja 7. Krajobraz infrastruktury sportowo-turystycznej powstałej w wyniku procesów rekultywacji i rewitalizacyjnych w rejonie KWB „Bełchatów”

Ilustracja 7 a. Zawody motocyklowe Red Bull 111 Megawatt Źródło: <https://radiolodz.pl/38413-motocykle-i-ksiezycowe-plenery-enduro-w-kopalni-belchatow,167328/> (06.03.2023)

Ilustracja 7 b. Gminny Ośrodek Kultury w Kleszczowie
Materiał własny

Ilustracja 7 c. Góra Kamięńsk
Źródło: <https://www.gigantymocy.pl/gora-kamiensk>
(06.03.2023)

Ilustracja 7 d. Góra Kamięńsk
Źródło: <https://www.nawycieczke.pl/pl/atrakcja/osrodek-gora-kamiensk>
(06.03.2023)

Ilustracja 7 e. Góra Kamięńsk; Rowerzyści uprawiający tzw. downhill korzystają z wyciągu narciarskiego Foto: Grzegorz Maliszewski, źródło: <https://radomsko.naszemiasto.pl/gora-kamiensk-pelna-atrakcji-takze-wiosna-i-latem/ga/c7-1833647/zd/5176891> (06.03.2023)

Ilustracja 7 f. SOLPARK w Kleszczowie Foto: Archiwum redakcji „Bełchatów – Nasze Miasto”, źródło: <https://belchatow.naszemiasto.pl/utoniecie-chlopca-w-solparku-biegli-ocenia-czy-ratownicy/ga/c16-3630486/zd/18728892> (06.03.2023)

Ilustracja 7 g. SOLPARK w Kleszczowie Foto: Archiwum redakcji „Bełchatów – Nasze Miasto”, źródło: <https://belchatow.naszemiasto.pl/solpark-w-kleszczowie-zmieni-swoje-oblicze-nowe-baseny-i/ga/c1-5147983/zd/42211021> (06.03.2023)

Ilustracja 7 h. Ośrodek Sportu i Rekreacji Wawrzkowizna 2020

Foto: Arch. redakcji Bałchatow nasze miasto, źródło: <https://belchatow.naszemiasto.pl/kapielisko-w-osrodku-wawrzkowizna-kolo-belchatowa-juz/ga/c1-8325284/zd/62819334> (05.03.2023)

Ilustracja 7 i. Kąpielisko w Ośrodku Wypoczynkowym Słok Foto: Patryk Biskupski, źródło: <https://belchatow.naszemiasto.pl/plaza-odnowione-kapielisko-i-nowy-pomost-juz-czekaja-na/ga/c8-945443/zd/1115211> (05.03.2023)

Ilustracja 7 j. Miejskie Centrum Kultury w Bełchatowie „Rodzina Gigusiów” Źródło: <https://www.gigantymocy.pl/o-ekspozycji/swiat-gigusiow> (05.03.2023)

II. 2.3. Opis infrastruktury sportowo-turystycznej powstałej w wyniku procesów rekultywacji i rewitalizacji w rejonie KWB „Bełchatów”

Góra Kamieńsk

Niedaleko Bełchatowa można skorzystać obecnie z oferty Ośrodka „Góra Kamieńsk” (il. 7 c, 7 d, 7 e). Wzniesienie to jest rezultatem rekultywacji i rewitalizacji zwałowiska kopalni „Bełchatów”. Usypana góra ma około 195 metrów wysokości, a jej podstawa pokryła około 1.500 hektarów ziemi. Zwałowisko zostało zrehabilitowane głównie w kierunku leśnym. Na północnym stoku wybudowane zostały nartostrada i wyciąg.⁴³ Tu czekają na turystów letnie tory saneczkowe, trasy rowerowe, nartostrada ze sztucznym śniegiem oraz park rozrywki wyposażony w urządzenia: *golden – bungee*, *trampolina 6-stanowiskowa stacjonarna*, *dmuchana zjeżdżalnia*⁴⁴.

Ścieżki rowerowe

W powiecie bełchatowskim rowerzyści mogą wykorzystać ponad kilkadziesiąt kilometrów specjalnie przygotowanych dla nich tras. Na terenie samej gminy Bełchatów we współpracy z władzami regionu, poszczególnymi gminami i z PGE Elektrownią oraz PGE KWB „Bełchatów” utworzona została powiatowa ścieżka rowerowa o długości 6.599 metrów. Łączy ona Bełchatów z ośrodkami szkoleniowo-wypoczynkowymi, „Słokiem” i „Wawrzkowizną”.⁴⁵ Również na Górze Kamieńsk znajdują się cztery kilkunastokilometrowe trasy rowerowe. Łączna ich długość to około 60 kilometrów.⁴⁶ Cieszą się one powodzeniem wśród mieszkańców i przyjezdnych.

Ośrodki sportu i rekreacji „Słok” oraz „Wawrzkowizna”

Ośrodki sportu i rekreacji „Słok” (il. 7 i) oraz „Wawrzkowizna” (il. 7 h) mają do zaoferowania zaplecze hotelowo-gastronomiczne i konferencyjne. Odbývają się tu szkolenia i uroczystości. Oferta tych ośrodków przygotowana jest dla osób indywidualnych, rodzin, jak i zorganizowanych grup. Można tu spędzić czas, uprawiając sporty wodne, jeździectwo lub inne zajęcia na łonie natury.⁴⁷

„Giganty Mocy” w Bełchatwie

W 2014 roku miało miejsce oficjalne otwarcie interaktywnej ekspozycji „PGE Giganty Mocy” w Bełchatowie. W nowo powstałym budynku Miejskiego Centrum Kultury kumuluje się kulturowe życie miasta i okolic.⁴⁸ Miasto Bełchatów od momentu rozpoczęcia działalności wydobywczej doznało szybkiego rozwoju i ogromnych zmian. Przykładem tego jest wypowiedź usłyszana w trakcie jednego z wywiódów w Muzeum Regionalnym w Bełchatowie, że parę lat

43 Z. Kasztelewicz, J. Kaczorowski: Rekultywacja i rewitalizacja kopalń węgla brunatnego na przykładzie Kopalni „Bełchatów”. W: *Górnictwo i Geoinżynieria*, Zeszyt 2, AGH Kraków 2009, s. 192

44 Park rozrywki. <http://gorakamiensk.info/index.php?page=park-rozrywki> (18.05.2019)

45 Ścieżki rowerowe. <https://www.powiat-belchatowski.pl/rekreacja-t73/sport-t358/sciezki-rowerowe-t364> (22.10.2022)

46 Trasy rowerowe. <http://gorakamiensk.info/index.php?page=trasy-rowerowe> (18.05.2019)

47 Przewodnik turystyczny obszaru Lokalnej Grupy Działania „Bud-Uj Razem”. http://www.buduj.eu/upload/pliki/Przewodnik_turystyczny.pdf (27.02.2023)

48 Idea naszej działalności. <https://www.gigantymocy.pl/o-ekspozycji/idea-2019> (27.02.2023)

temu numery telefonów mieszkańców miasta posiadały jedynie trzy cyfry. Dziś natomiast jest ich siedem. Bełchatów, który położony jest w okolicy kopalni czerpie z niej ogromne korzyści finansowe.

Ekspozycja „Giganty Mocy” wraz z „rodziną Gigusiów Brunatnych”⁴⁹ (il. 7 j) jest ogromna, kolorowa, wspaniale opracowana i zorganizowana. Poza interaktywnym zwiedzaniem prehistorii ziemi, morza jurajskiego, lasów, z których powstał węgiel, maszyn górniczych i technologii z pobliskiej elektrociepłowni można spędzić tu czas w trakcie różnorodnych zajęć i warsztatów.

W czasie badań i wywiadów w MCK Bełchatów starano się ustalić, czy podejmowane są próby współpracy lub wspólnych przedsięwzięć miasta i centrum kultury z gminami położonymi bezpośrednio nad wyrobiskiem. Istnienie tego typu działań zostało zanegowane.⁵⁰ Z wypowiedzi rozmówczyni wynika, że: *każdy jest zajęty promowaniem swego własnego dobra i każdy działa raczej sam dla siebie*. Współpraca w regionie nie jest prostą rzeczą ze względu choćby na przynależności administracyjne, a za tym idący podział odpowiedzialności w podejmowaniu decyzji i sposobów finansowania. Ekipa „Gigantów Mocy” zajęta jest organizacją, obsługą i promocją własnej ekspozycji. Uzależnienie od otrzymywanych środków finansowych, które kanalizowane muszą być zgodnie z ich przeznaczeniem, nie pozwala na dodatkowe, inne niż zaplanowane przedsięwzięcia.

Kleszczów

Kleszczów jest wyjątkowym miejscem, które skłania do refleksji. Jest to gmina, a jednak na pierwszy rzut oka, mało ma z taką wspólnego. Kontrasty, jakie wynikają z wiejskiego, jak i wielkomiejskiego charakteru elementów architektury w tym miejscu, wprawiają obserwatora w pewne zakłopotanie.

Do najciekawszych obiektów w Kleszczowie należy nowoczesny kompleks sportowo-konferencyjny. W Parku Zdrowia i Rozrywki SOLPARK (il. 7 f, 7 g) czekają na odwiedzających komfortowe pokoje i apartamenty, restauracje zapewniające pełną obsługę gastronomiczną, sale konferencyjne, zaplecze sportowe, m.in. siłownia, basen, korty tenisowe oraz strefa SPA.⁵¹

Wokół kopalni obecnie nie istnieje spójna identyfikacja znaków turystycznych. Brak jest homogenicznej informacji dla zwiedzających. Najistotniejszymi punktami dla ruchu turystycznego są aktualnie punkty widokowe na odkrywkę pola Bełchatów w Kleszczowie, jak również w Żłobnicy oraz na Górze Kamieńsk. Zwiedzający poruszają się przede wszystkim samochodami, rzadziej spotyka się tu rowerzystów. Drogi i trasy rowerowe są jednak w bardzo dobrym stanie. Szlaki dla pieszych nie są tak interesujące ze względu na duże odległości. Punkty widokowe są od siebie oddalone nawet do dziesięciu kilometrów. Aktualnie zwiedzanie rejonu jest atrakcyjne jedynie indywidualnym środkiem lokomocji.

49 Świat Gigusiów. <https://www.gigantymocy.pl/o-ekspozycji/swiat-gigusiow> (27.02.2023)

50 Wywiad z panią Małgorzatą Stanasiuk-Mordalską, zastępcą dyrektora ds. Ekspozycji Giganty Mocy i Marketingu, 2019

51 O Nas. Park Zdrowia i Rozrywki. <https://solpark-kleszczow.pl/o-nas/> (08.01.2023)

II. 2.4.

Opis krajobrazu kulturowego KWB „Bełchatów”

Jakie wartości są stałe zarówno dla jednostki, jak i dla określonej społeczności? Czy możliwe jest odnalezienie w dalekiej i bliskiej historii danego regionu elementów mogących przyczynić się do aktywizacji działań społecznych, a jednocześnie wzrostu świadomości przynależności terytorialnej? Jaki wpływ mają wartości kulturowe na tworzące go społeczności?

Krajobraz kulturowy to świadectwo prowadzonej na przestrzeni wieków działalności mieszkańców danego regionu. Wyznacza on charakter lokalnej tożsamości. Mowa jest tu zarówno o elementach przyrodniczych, ale przede wszystkim o wytworach, jak i osiągnięciach cywilizacyjnych człowieka. Są to zarówno pojedyncze obiekty, jak i zespoły budowli, dzieła sztuki, elementy zagospodarowania przestrzeni, krajobrazy miejskie i wiejskie. Kształtują one świadomość i tożsamość regionalną.⁵²

Zabytki architektury

Krajobraz kulturowy Bełchatowskiego Zagłębia Węgla Brunatnego charakteryzuje się niską jakością i ilością zabytków oraz dóbr kultury. Istniejące zabytki takie jak architektura sakralna, założenia dworsko-parkowe lub też pozostałości obiektów z II wojny światowej rozproszone są po regionie, a ponadto brak jest ich odpowiedniej promocji.⁵³

Stroje ludowe

Z wywiadu z panią Alicją Woźniak, etnografem i starszym kustoszem działu strojów ludowych i tkanin w Muzeum Archeologicznym i Etnograficznym w Łodzi wynika, że nie udokumentowano charakterystycznej dla regionu bełchatowskiego odzieży ludowej. Fakt ten tłumaczy rozmówczyni ubogim charakterem okolic przed odkryciem węgla brunatnego. W trakcie wywiadu stwierdzono, że dawniej na wsiach gospodynie domowe były niemalże „projektantkami mody”. Im żyzniejsza była gleba w danej okolicy, tym bogatsza była gmina i jej mieszkańcy. Panie miały wtedy większe pole do popisu w dziedzinie tkactwa, szycia, zdobienia czy plecenia. Przykładem takich zależności jest ziemia łowicka i jej stroje, pisanki, wycinanki i ozdoby. Zauważyć należy w tym miejscu zależność oraz ogromny wpływ środowiska naturalnego na twórczość i kulturę człowieka. Bełchatowska ziemia nie była żyzna i nie dawała dużych plonów, a więc osadnictwo, hodowla czy też uprawa nie mogły obficie się rozwijać. Społeczności z bełchatowskich okolic, w porównaniu do innych miejsc na terenie Polski, nie posiadają wyraźnej identyfikacji i dowodów ich odrębności, jak i wspólnych cech kulturowych.

Zabytki archeologiczne i znaleziska paleontologiczne

W powiecie bełchatowskim prowadzone są ratownicze badania archeologiczne na terenach przeznaczonych pod wszelkiego rodzaju inwestycje, między innymi pod eksploatację górnictw.⁵⁴ Obok znalezisk archeologicznych, mieszkańcom okolic znane są znaleziska skamienia z tutejszych prac wydobywczych. Czy znalezione dowody na istnienie tu przed milionami lat zwierząt i roślin mogłyby stać się ponadczasową, wspólną wartością tutejszej ludności?

52 Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Bełchatowskiego na Lata 2021-2024. Załącznik do Uchwały Nr XLI/239/2021 Rady Powiatu w Bełchatowie z dnia 20 grudnia 2021 r. Dziennik Urzędowy Województwa Łódzkiego. Poz. 462. 2022, s. 21-43

53 Ibidem

54 A. Jedynak-Stępnik: Pradziejowe wycieczki po regionie bełchatowskim, cz. 1. <http://www.muzeum.belchatow.pl/pradziejowe-wycieczki-po-regionie-belchatowskim-cz-1,715.html> (02.10.2022)

Podobnie jak w Centralnym Warsztacie Pfännerhall, gdzie na stałej wystawie tutejsze zrzeszenie przedstawiło znaleziska z tego niezwykłego miejsca, można również w okolicach Bełchatowa podjąć próbę opowiedzenia historii mamutów, małp, muszli, grubo skorupowych małż czy też jurajskich amonitów i ramienionogów.⁵⁵ Jednak czy temat prehistorycznych stworzeń wystarczy aby zakorzenić i utrzymać wzrost zaangażowania społecznego? Należy tu ponownie wspomnieć, że stała wystawa nad jeziorem Geiseltal, która ukazuje między innymi znalezione na wyrobisku skamienieliny licznych słoń, krokodyli, mamutów, jak i owadów dziś nie wydaje się mieć wpływu na duże zainteresowanie wśród tutejszej społeczności.

Zabytki techniki

W niektórych miejscowościach powiatu bełchatowskiego znajdują się ruiny lub resztki byłych młynów wodnych (il. 8 g), które ulokowane były przy rzekach Widaka i Rakówka. Przykładem jest tu drewniany młyn wodny z końca XIX w. w miejscowości Szczerców. Kolejny młyn znajduje się w Księżym Młynie nad Rakówką. Jest to murowano-drewniany młyn wodny, w którym zachowały się pozostałości zniszczonych urządzeń wodnych. Kolejne młyny stoją w miejscowościach Wyr (przełom XIX i XX w.), Zamoście (1914 r.) i Słok (1947 r.).⁵⁶

Po przeprowadzeniu procesów rekultywacji i rewitalizacji można wyjść z założenia, że według planów zagospodarowania terenu (il. 5) ciężki sprzęt górniczy stanie się najistotniejszym zabytkiem techniki w regionie. Jednak już dzisiaj można zwiedzić wystawę na Ekspozycji PGE Giganty Mocy w Bełchatowie poświęconą wydobyciu węgla brunatnego.

Szlak polskich umocnień polowych z 1939 roku

Szlak polskich umocnień polowych to trasa pieszo-rowerowa, na której znajduje się 17 lekkich schronów bojowych, czyli bunkrów (il. 8 d), jak i ślady innych wojskowych umocnień ziemnych takich jak *stanowiska strzeleckie, artyleryjskie, rowy przeciwczołgowe, rowy dobiegowe, pozostałości ziemianek i drewnianych bunkrów*.⁵⁷ Trasa została zaplanowana i oznakowana z inicjatywy członków Grupy Obywatelskiej INICJATYWA'39, jak i uczestników z Załogi Rowerowej ZGRZYT z Bełchatowa. Początek trasy znajduje się 5 kilometrów na południe od Bełchatowa, przebiega wzdłuż rzeki Widawki, kompleksu Jezior Słupeckich, Bagna Przerębiec, Uroczyska Święte Ługi dochodząc do wsi Faustynów.⁵⁸

Muzeum Regionalne w Bełchatowie

Muzeum Regionalne w Bełchatowie (il. 8 b) powstało w 1994, a w 1995 roku rozpoczęło swoją działalność. Placówka ta jest miejską jednostką organizacyjną.⁵⁹ Siedzibą muzeum jest zabytkowy budynek zwany „dworkiem Olszewskich”. Można zwiedzić w nim wystawy poświęcone historii Bełchatowa i jego okolic. Do zbiorów należą tu archiwalne dokumenty, mapy, fotografie, pocztówki, książki, jak i przedmioty codziennego użytku. Część zbiorów dotyczy byłych właścicieli

55 Węgiel Brunatny. W: Biuletyn Informacyjny. Nr. 1 (62) 2008 Porozumienie Producentów Węgla Brunatnego (Wyd.). Bogatynia 2008, s. 32

56 Warto zobaczyć. Gmina Bełchatów. http://www.ugbelchatow.pl/PL/3177/Warto_zobaczyc/ (21.12.2022)

57 Załoga Rowerowa Zgrzyt – Bełchatów. Szlak Rowerowy Polskich Umocnień Polowych z 1939 r. <https://www.facebook.com/563628190768593/posts/996551347476273/> (22.12.2022)

58 Ibidem

59 Muzeum Regionalne w Bełchatowie. https://pl.wikipedia.org/wiki/Muzeum_Regionalne_w_Be%C5%82chatowie (17.01.2023)

dworu, a mianowicie rodziny Hellwigów i Olszewskich. W ekspozycji znajdują się również militaria oraz elementy wystroju wnętrz zabytkowych dworskich sal.⁶⁰

Muzeum Regionalne w Bełchatowie posiada „Kroniki Bełchatowskie” z lat 1974-1995, które sporządzone zostały przez Józefa Kuszneruka. Aktualnie podjęto próbę dygitalizacji tego nietypowego zbioru.⁶¹

Ilustracja 8. Krajobraz kulturowy okolic KWB „Bełchatów”

Ilustracja 8 a. Kaszewice, Kaplica Zmartwychwstania Pańskiego

Źródło: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kaszewice_kosciol.jpg. (07.03.2023)
Foto: B gutknecht, CC BY 2.5

Ilustracja 8 b. Pałac Olszewskich w Bełchatowie

Źródło: <http://polaneis.pl/miejsca/muzeum-regionalne-w-dworku-olszewskich-w-belchatowie-nagrobekromantycznej-pary> (07.03.2023)

Ilustracja 8 c. Nagłówek strony internetowej parafii Ewangelicko-Reformowanej w Kleszczowie, „Historia Parafii”

Źródło: <https://kleszczow.reformowani.pl/historia/> (07.03.2023)

Ilustracja 8 d. Linia obrony Magdalenów – Lubiec – Święte Łąki – Faustynów

Źródło: <https://www.powiat-belchatowski.pl/rekreacja-t73/warto-zobaczyc-t354/schrony-t357> (07.03.2023)

60 Muzeum Regionalne w Bełchatowie. <https://www.polska.travel/pl/muzea/muzeum-regionalne-w-belchatowie> (18.01.2023)

61 Kroniki Bełchatowskie Józefa Kuszneruka. <http://www.muzeum.belchatow.pl/kroniki-belchatowskie-jozefa-kuszneruka.html> (13.03.2023)

Ilustracja 8 e. Przed domem rodziny Klewin. Od lewej: Józef..., Klewin Józef, jego brat Władek, Czesiek Kuśmierek, Gustaw Milczarek (mieszkaniec Palestyny-Rogowca)”
Źródło: <http://historia-nieznana.blogspot.com/2017/08/stawek-rogowieckleszczow-bechatow.html> (07.03.2023)

Ilustracja 8 g. Kuznica Kaszewska – gospodarstwo młynarskie
Źródło: <http://www.straznicyczasu.pl/viewtopic.php?t=8229> (07.03.2023)

Ilustracja 8 f. Pan Tadeusz Przybylski w Rogowcu. Malarz artysta
Źródło: <http://historia-nieznana.blogspot.com/2016/03/rogowieckleszczow-mieszkancy-niemcy.html> (07.03.2023)

Lidowaty artysta przed swoim budynkiem w Rogowcu (1973)

Ilustracja 8 h. Dwór Słupia Źródło: <https://dibelchatow.pl/rozmaitosci/dworslupia-relaks-spa-ekskluzywne-przyjeciazobaczcie-jak-niezwykle-prezentuje-sie-tomiejsce/Ss6Nzp8sPPpjfRR71CkM/galeria> (06.03.2023)

II. 3. Wnioski i spostrzeżenia

Prace rekultywacyjne w obu regionach dokonywane są przez potężne przedsiębiorstwa z pokaźnymi zasobami finansowymi. Ich rezultatem jest wieloletnie przeobrażanie się krajobrazu dążące do całkowitej zmiany charakteru przestrzeni. W obu państwach, z racji istnienia dokumentów rządowych wytyczających zasady i zobowiązujących przedsiębiorstwa górnicze do przywrócenia po eksploatacji zdegradowanym terenom ich funkcji biologicznych, jak i cech użytkowych, prace rekultywacyjne prowadzone są bardzo pręźnie, a ich rezultaty mają wielkoskalowy charakter. Plany zagospodarowania terenów po przywróceniu im walorów użytkowych leżą natomiast w głównej mierze w odpowiedzialności władz regionalnych, które we współpracy z inżynierami branży górniczej i innymi planistami projektują przyszłe właściwości okolicy. Te skomplikowane procesy wymagają współpracy wielu fachowców z różnych dziedzin. Sytuacja mieszkańców nie zawsze brana jest pod uwagę. W wyniku tych przemian w zamieszkujących dane okolice społecznościach dochodzi do stagnacji, ogólnej niemocy i demotywacji.

Jak zmienia się świadomość społeczności, która nagle pozbawiona zostaje związku z otaczającym ich najbliższym światem? Z powierzchni ziemi zniknęły należące do nich nie tylko folwarki i gospodarstwa rolne, ale też całe gminy. Ludzi wyeksmitowano, a na ich polach powstał piaszczysty, księżycowy krajobraz. Od rozpoczęcia eksploatacji węgla brunatnego, do powstania jeziornego krajobrazu, wielu mieszkańców zarówno w okolicach jeziora Geiseltal, jak i w rejonie bełchatowskim doświadczyła i doświadczać będzie dramatycznych dla nich zmian.

W przeprowadzonych wywiadach i badaniach w obu regionach, zauważalny jest brak perspektyw, jak i sił witalnych rozmówców. U mieszkańców tak odległych od siebie miejsc, które stanowią dwa różne okręgi kulturowe, przynależące do dwóch różnych państw Unii Europejskiej, odczuwalny jest stan zubożenia i niemocy w obliczu nieodwracalnych zmian wynikających z wydobycia węgla brunatnego i jego wykorzystania. Przynależni do kultury wschodnio-niemieckiej, jak i do środkowo-polskiej są powiązani ze sobą identyczną postawą wobec ich życia. Zastanawiającym jest podobne, a wręcz takie samo nastawienie mieszkańców tych okręgów do ich okolic mimo rozbieżności wynikającej nie tylko z różnych przynależności kulturowych, ale też z momentu, w jakim znajdują się oba te tereny. W rejonie Geiseltal zaprzestano prac górniczych w latach 90. zeszłego stulecia, natomiast w KWB „Bełchatów” aktualnie prowadzone jest wydobycie węgla brunatnego 24 godziny na dobę i 7 dni w tygodniu.

Wyciągając wnioski z rodzaju zmian jakie miały miejsce nad dzisiejszym jeziorem Geiseltal i z faktu, że udało się tu ocalić wyłącznie jeden budynek, należący do zaplecza serwisowego kopalni i brykietowni, można stwierdzić, że bardzo pozytywną decyzją w planie zagospodarowania terenów KWB „Bełchatów” (il. 5) jest stworzenie „Żywego Muzeum Górnictwa Węgla Brunatnego”. Stanie się ono z pewnością świadectwem przeszłości tego miejsca, a jednocześnie ciekawym punktem turystycznym. Muzeum takie może posłużyć nie tylko jako miejsce, w którym znajdują się informacje dla zwiedzających, ale również jako punkt spotkań społecznościowych. Jednak tutejsza ludność nie jest w stanie obecnie czerpać siły czy korzyści jedynie z wyobrażenia, że za kilkadziesiąt lat ich wnukowie będą mogli skorzystać z jeszcze nienamacalnej oferty takiej właśnie instytucji.

Kolejne wnioski wynikają z próby kształtowania tożsamości regionalnej na przykładzie przedstawienia znaczących odkryć paleontologicznych, jak i archeologicznych w rejonie Geiseltalsee. Tutejsze znaleziska zostały przedstawione na stałej wystawie „Fundort Pfännerhall”. Wyjątkowość skamielin podyktowana była panującymi w momencie wymierania zwierząt

dogodnymi warunkami, dzięki którym zostały one zachowane często nawet w ich pełnej formie. Przykładem takiego znaleziska jest *Propalaeotherium*, czyli wymarły przed około 45 milionami lat rodzaj ssaków. Jaką wagę przypisuje się tutejszym znaleziskom oddaje pojęcie „Geiseltalium” w tabelach stratygraficznych epoki środkowego eocenu.⁶² Prof. Dr Peter Luckner, członkowie instytucji ulokowanych w Centralnym Warsztacie Pfännerhall jak i miejscowe przedsiębiorstwa wspólnie dołożyli wszelkich starań aby doprowadzić do powstania tej wystawy. Dzięki zdobyciu odpowiednich zasobów finansowych udało się zapewnić przekazanym na wystawę obiektom przez Miejski Urząd Ochrony Zabytków i Archeologii w Halle (Saale) dogodnych warunków ekspozycyjnych. Główną atrakcją wystawy był model słonia leśnego w skali 1:1, który umieszczony został na pięciometrowej tarczy obrotowej. Ekspozatom wystawy towarzyszy przestrzenno-akustyczna interpretacja odgłosów środowiska naturalnego, jak i zwierząt sprzed 200 tysięcy lat.

W pierwszych miesiącach istnienia wystawy przybywały tu autokary z grupami turystów. Wystawa, która otwarta została przez najwyższe gremia Saksonii-Anhaltu, a między innymi przez samego premiera kraju związkowego Reinera Haseloffa cieszyła się przez jakiś czas zarówno lokalnie jak i poza regionalnie bardzo dużym powodzeniem. Byli górnicy i emeryci w ramach wolontariatu oprowadzali zwiedzających, opowiadając anegdoty i opisując ich własne doświadczenia. Z powodu braku środków finansowych nie doszło do utrzymania atrakcyjności tego miejsca. Liczba zwiedzających zmalała po dwóch latach o połowę. Ponowne starania zdobycia środków finansowych na organizację projektów i nowych ekspozycji nie przyniosły rezultatów. Miejsce to straciło swoją rangę w rejonie oraz znaczenie dla miejscowej ludności. Z racji atrakcyjnej wielkości i ciekawej architektury budynek wynajmowany jest na uroczystości i imprezy przez firmy i przedsiębiorstwa pozaregionalne. Ze względu na brak środków finansowych, z dodatkowym utrudnieniem polegającym na konflikcie interesów między członkami zrzeszenia i miejscowymi przedsiębiorstwami w procesie konkurencyjności rynkowej, nie powiodły się próby wzmocnienia aktywności społecznej w okolicach miejscowości Bruansbedra.

Kolejną cechą charakterystyczną nowo wykreowanej przestrzeni nad jeziorem Geiseltal jest nadbrzeżny szlak rowerowy i pieszy. Kolorowy pojazd o nazwie „Geiseltalexpress”, którego kształt przypomina lokomotywę, przejeżdża regularnie całą trasę. Jednak mogą do niego wsiąść jedynie dość zamożne osoby. Przejazd w 2019 roku kosztował 9 Euro (to około 40 złotych) za jedną osobę. Trudno dziwić się, że dotknięci bezrobociem mieszkańcy mają duży dystans do tej atrakcji turystycznej.

Wypoczynekowi nad brzegiem jeziora Geiseltal towarzyszy zwątpienie i psychiczna niewygoda. Swoje odzwierciedlenie znajdują one w sporządzonych przez miasto Braunsbedra tekstach, które umieszczone zostały w broszurze pod tytułem „Zintegrowany rozwój społeczności – koncepcja miasta Braunsbedra”.⁶³ Wyrazistą staje się tu rozbieżność między nadzieją na dalszy rozwój turystyki i gospodarki regionalnej a zanikaniem miejscowych struktur społecznych. Świadomość trudności w życiu codziennym takich jak brak handlu detalicznego, placówek służby zdrowia czy też dobrze funkcjonującej struktury publicznych środków transportu nasuwa jedno pytanie: jak może rozwijać się okolica jeżeli jej mieszkańcom załatwienie prostych codziennych obowiązków zabiera ogromne ilości czasu i energii? Skąd mieliby oni zdobyć czas i ochotę na szukanie nowych pomysłów, urzeczywistnienie marzeń czy też na związane z tym przedsięwzięcia?

62 European land mammal age. https://en.wikipedia.org/wiki/European_land_mammal_age (23.01.2023)

63 Miasto Braunsbedra. Integriertes gemeindliches Entwicklungskonzept für die Stadt Braunsbedra. Stadt Braunsbedra 2022, s. 55. https://www.braunsbedra.de/de/datei/anzeigen/id/33117,1243/igek-braunsbedra_15-07-2022.pdf (30.11.2022)

Nie ulega wątpliwości, że obszary poeksploatacyjne potrzebują nowego zagospodarowania. Jednak należy zadać pytanie, jakie rozwiązania pozwoliłyby nie tylko turystom i inwestorom czerpać z nich korzyści, ale również przyczyniłyby się do społeczno-kulturowego rozwoju, uwzględniając historyczne aspekty tych okolic oraz wielopokoleniową tożsamość jego mieszkańców. Trafnym wydaje się przytoczenie tu cytatu z powieści Ryszarda Binkowskiego zatytułowanej „Eksmisja”, której akcja toczy się w jednej ze zlikwidowanych w czasie powstawania Kopalni Węgla Brunatnego „Bełchatów” wsi:

Przypalił papierosa i wyszedł na ulicę. Wieś była cicha, jakby zastygła w sennej drętwości, lecz ludzie nie spali. Czuli się zagrożeni, zwłaszcza ci starsi. Nie mieściło się w głowach, że młodzi geolodzy, operatorzy i betoniarze potrafią z bezbożnym zuchwalstwem dotrzeć do serca ziemi, która ich wszystkich żywiła, by jawnym gwałtem wyrwać jej tajemnice. [...] Znalazłszy [...] pierwszą grudę węgla brunatnego, wezwał ludzi ze wsi. Patrzyli takim wzrokiem, jakby stali nad własnym grobem, ogarnięci wrażeniem, że ten ubogi świat ich trudnego życia zamyka się, kurczy, przytłoczony ponurym wyrokiem śmierci na żyjącą wieś.⁶⁴

Niegdyś wiejska, a dziś nowo zagospodarowana przestrzeń pełni przede wszystkim funkcje rekreacyjne. Nie należy negować, że atrakcje sportowe są doskonałą formą spędzania czasu zarówno dla dzieci, jak i dorosłych. Biorąc jako przykład omawianą już Górę Kamieńską, niewątpliwie w trakcie zabawy na specjalnych przyrządach uderza w odwiedzających duża dawka emocji, a wszystko to odbywa się na tle stoku narciarskiego. Niewielu z goszczących tu turystów ma świadomość, że niecałe trzy kilometry stąd, w miejscowości Ozga, na początku września 1939 roku znajdowała się jedna z kwater pododdziałów polskiej kawalerii, gdzie został przygotowany tak zwany „Wypad na Kamieńsk”.⁶⁵ Akcja Wołyńskiej Brygady Kawalerii w nocy z 3 na 4 września opisana została tymi słowami:

...wypad strzelców z Hrubieszowa stał się jedną z najlepiej przygotowanych i przeprowadzonych tego typu akcji bojowych w historii kampanii 1939 roku.⁶⁶

Tej nocy Niemcy ponieśli duże straty. Atak w Kamieńsku powstrzymał na jakiś czas posuwanie się wojsk niemieckich. Jednak sukces 2. Pułku Strzelców Konnych okazał się przynieść tragiczne skutki dla ludności Kamieńska i okolicznych wiosek. Niemcy, mszcząc się za swoje straty, urządzili masakrę na tutejszych mieszkańcach.⁶⁷

Celem tej wypowiedzi nie jest negowanie rozrywki w takich miejscach jak, Góra Kamieńsk, czy nad jeziorem Geiseltal. Natomiast intencją jest tutaj znalezienie również ciekawych możliwości, które zawierałaby pewną refleksję nad zależnościami pomiędzy wieloma aspektami zachodzących tu zmian.

64 R. Binkowski: Eksmisja. Łódź 1985, s. 7-10

65 Wypad na Kamieńsk. <http://polska-zbrojna.pl/home/articleshow/20418?t=Wypad-na-Kamiensk> (20.10.2022)

66 Ibidem

67 T. Gierasieński. Wypad Nocny 2. Pułku Strzelców Konnych na Kamieńsk 3.IX.1939 roku. <https://spmk.eu/gierasieski2.html> (20.10.2022)

Rozdział III

Omówienie rozwiązań zagospodarowania terenu po zakończeniu wydobywania na wybranych przykładach

III. 1. Omówienie wybranych przykładów

Udane procesy rekultywacji obszarów poeksploatacyjnych nie dają gwarancji na pomyslną ich rewitalizację, jednak stanowią jej bardzo ważną podstawę i punkt wyjściowy. Planowanie procesów rekultywacji i zagospodarowania terenu, a inaczej mówiąc rewitalizacji, są przedsięwzięciami bardzo kompleksowymi, wymagającymi zespołów wykwalifikowanych specjalistów z różnych dziedzin. Z omówionych niżej przykładów można wywnioskować zarys trudności towarzyszących tym procesom.

III. 1.1. Ferropolis (Niemcy)

Dawniej dzisiejsze Ferropolis służyło jako zaplecze warsztatowo-socjalne kopalni odkrywkowej Golpa-Nord, która była częścią obszaru górniczego Bitterfeld. Dzisiejsze „Miasto z Żelaza” znajduje się w rejonie miasta Graefenhainichen, w kraju związkowym Saksonia-Anhalt. Po zamknięciu kopalni w 1991 roku powstało na wystającym z zalanej odkrywki półwyspie (il. 9 c) muzeum górnictwa odkrywkowego pod gołym niebem (skansen). Do dziś nad jeziorem wzbijają się w niebo ciężkie urządzenia do wydobywania węgla. W projekt rewitalizacji kopalni zaangażowani byli: Fundacja Bauhaus, Towarzystwo Expo 2000 Sachsen Anhalt GmbH oraz Łużyckie i Środkowoniemieckie Przedsiębiorstwo Górnicze (LMBV). Oficjalne otwarcie „Miasta z Żelaza” odbyło się w 1995 roku. W lipcu 2000 roku Ferropolis zostało otwarte dla publiczności. W koncertach i imprezach na Arenie Ferropolis może wziąć udział do 25 tysięcy widzów. W trakcie inauguracji odbył się koncert oraz pokaz instalacji świetlnej zaprojektowanej przez Gerda Hofa.⁶⁸

W skansenie Ferropolis prócz parku maszyn, imprez okolicznościowych, muzycznych lub sportowych (il. 9 a, 9 b) można również obejrzeć graffiti Hendrika Beikircha (il. 9 d). Stworzył on 8 wielkoformatowych portretów górników, którzy niegdyś zatrudnieni byli w Kopalni Golpa-Nord. Ich ogromne wizerunki na ścianach tutejszych poprzemysłowych budynków symbolizują wszystkich tych, którzy w przeszłości wydobywali tu węgiel brunatny.⁶⁹

W tym niezwykłym miejscu znajduje się również Urząd Stanu Cywilnego, w którym wiele młodych par rozpoczyna wspólną drogę życia. Ferropolis jest jednym z wielu ciekawych zabytków kultury przemysłowej środkowych Niemiec, które znajdują się na łączącej je trasie rowerowej.

68 Keglner H. Spiel-Räume – demokratisch basierte Landesplanung in Mitteldeutschland zwischen 1923 und 1932 sowie 1990 und 2000: Ein Beitrag zur Geschichte und Theorie strategischer, nicht-linearer Planung [rozprawa habilitacyjna]. Bauhaus-Universität Weimar. Weimar, Niemcy; 2012, s. 583

69 Spuren. https://www.ferropolis.de/de/cms/_redaktionell/10/Geschichte/16/Spuren.html (28.11.2022)

a	c
b	d

9. Ferropolis

Ilustracja 9 a. „Splash!“ – Festiwal na półwyspie Ferropolis Foto: Falk-Martin Drescher, źródło: <https://szene38.de/zehntausende-feierten-splash-festival-auf-der-ferropolishalbinsel/>(22.01.2023)

Ilustracja 9 b. „Splash!“ – Festiwal „Melt!“ i „With Full Force“ Foto: Hartmut Boesener, źródło: <https://www.mz.de/lokal/graefenhainichen/festivals-in-ferropolis-abgesagtmelt-splash-und-full-force-fallen-auch-2021-aus-1759777> (22.01.2023)

Ilustracja 9 c. Półwysep Ferropolis Foto: LMBV-Archiv / Archiwum LMBV, źródło: <https://www.lmbv.de/mdr-doku-ueber-ferropolis-auf-der-halbinsel-golpanord-am-14-juli-im-tv/> (22.01.2023)

Ilustracja 9 d. „Spuren“ („Ślady“), mural Hendrika Beikircha Źródło: https://www.ferropolis.de/de/cms/_redaktionell/10/Geschichte/16/Spuren.html (22.01.2023)

III. 1.2. EuroSpeedway Lausitz (Niemcy)

EuroSpeedway Lausitz – tak nazywa się użytkowany od 2000 roku dzisiejszy tor wyścigowy (il. 10 a i 10 b) położony w Brandenburgii we wschodniej części Niemiec niedaleko miejscowości Klettwitz. Powstał on w byłym wyrobisku Kopalni Węgla Brunatnego Meuro.⁷⁰ Jego właścicielem jest Förderverein Lausitzring e.V. Dzięki różnym konfiguracjom maksymalna długość toru wynosi 4500 m. Różnego rodzaju wyścigi może oglądać publiczność zgromadzona na trybunach mieszczących nawet 120 tysięcy widzów. Przedsięwzięcie to zostało zrealizowane za ok. 160 milionów Euro.⁷¹

⁷⁰ EuroSpeedway Lausitz.Die Anfänge. http://eurosportway.de/de_racing_company.asp?iid=81&mid=14&uid=0 (13.03.2023)

⁷¹ EuroSpeedway Lausitz. https://pl.wikipedia.org/wiki/EuroSpeedway_Lausitz (14.11.2022)

a b

Ilustracja 10. EuroSpeedway Lausitz

Ilustracja 10 a. Wyścigi na torze Lausitzring Źródło: <https://www.dekra.de/de/motorsport-fahrerlebnisse-und-open-air-musikin-der-lausitz/> (22.01.2023)

Ilustracja 10 b. Tor wyścigowy z lotu ptaka Źródło: <https://www.dekra-lausitzring.de/anfahrt/> (22.01.2023)

III. 1.3.

Bergmannspark Welzow – Gleispromenade, czyli Park Górników w Welzow – Promenada Torów Kolejowych (Niemcy)

Park Górników w Welzow – Promenada Torów Kolejowych to połączenie miasta z działającą jeszcze odkrywką, a w przyszłości krajobrazem przemysłowym. Promenada jest zarówno szlakiem pieszym, jak i rowerowym o długości ok. 2 km (il. 11). Stanowi ona główną linię orientacyjną w parku. Na skrzyżowaniach z alejkami zainstalowane zostały obiekty przypominające o historii rozwoju miasta i dziejów górnictwa. Do atrakcji w parku należą również skate park i strefa fitness.⁷²

III. 1.4.

Hambach (Niemcy)

Odkrywka Tagebau Hambach w Niemczech podobnie jak kopalnia w rejonie bełchatowskim nadal są w trakcie wydobycia węgla. Istniejące już plany rekultywacji obiektu w Nadreńskim Zagłębiu zakładają również kierunek wodny i powstanie jeziora o powierzchni około 40 kilometrów kwadratowych. Zakończenie eksploatacji planowane jest na 2040 rok.

W latach 2009-2013 w związku z projektem „:terra nova” powstał na krawędzi wyrobiska park krajobrazowy (il. 12 c) z punktami widokowymi, szlakami rowerowymi oraz budynkiem wystawowo-informacyjnym o nazwie Forum :terra nova. Zespół składający się z władz lokalnych, przedstawicieli górnictwa i biur planistycznych dzięki wspólnym staraniom

⁷² Bergmannspark ‚Gleispromenade Welzow’. <https://www.german-architects.com/fa/architecture-news/reviews/bindeglied> (09.12.2018)

a	d
b	
c	

Ilustracja 11. Promenada Torów Kolejowych w Welzow Fotos: Andreas Franke, projekt: bgmr Landschaftsarchitekten

Ilustracja 11 a., Ilustracja 11 b., Ilustracja 11 c., Ilustracja 11 d. Elementy Promenady w Parku Górników w Welzow Źródło: <https://www.german-architects.com/de/bgmr-landschaftsarchitekten-berlin/project/bergmannspark-gleispromenade-welzow> (22.01.2023)

a	b
	c

Ilustracja 12. Forum „:terra nova”

Ilustracja 12 a. Punkt widokowy na kopalnię w Hambach Źródło: <https://www.rwe.com/nachbarschaft/rwe-erleben/unsere-aussichtspunkte/aussichtspunkt-terra-nova/> (21.12.2022)

Ilustracja 12 b. Budynek Forum „:terra nova” Źródło: <https://www.regionale2010.de/projekte/projekt/ressourcen-landschaften-fuer-die-region/terra-nova/index.html> (21.12.2022)

Ilustracja 12 c. Część Parku Krajobrazowego „Time Park” Źródło: <https://www.regionale2010.de/projekte/projekt/ressourcen-landschaften-fuer-die-region/terra-nova/index.html> (21.12.2022)

zapobiegł utracie potencjału płynącego z górniczego charakteru tego miejsca i zdefiniował żywy krajobraz przemysłowy.⁷³ W konsekwencji tej myśli w powstałym budynku Forum (il. 12 b) znalazły się kawiarnia, restauracja, powierzchnie wystawiennicze oraz taras widokowy wraz z parasolami i leżakami, z których obserwować można ogromne koparki górnicze (il. 12 a).

III. 1.5. Zardzewiały Gwóźdź (Niemcy)

Na terenie łużyckiego Zagłębia Węgla Brunatnego, nieopodal miasta Senftenberg, w 1978 roku zamknięto kolejną odkrywkę kopalni Sedlitz. W rezultacie zamykania wyrobisk na terenach łużyckich powstał sztuczny krajobraz jeziorny (il. 13 b). Przy ujściu Kanału Sorno do jeziora Sedlitz wzniesiona została wieża widokowa (il. 13 a). Z biegiem czasu stała się ona jednym z najpopularniejszych punktów turystycznych na Pojezierzu Łużyckim. Wieża ma wysokość 30 metrów i jest idealnym miejscem do obserwacji krajobrazu.⁷⁴

Wieża ta została wykonana ze stali CorTen (il.13 c). Jej rdzawy, pokryty patyną wygląd nadał jej potoczną nazwę „Zardzewiałego Gwoździa”. Ma przywozić ona na myśl wygląd maszyn górniczych.⁷⁵ Instalacja ta nosi również miano „Landmarke” czyli punktu orientacyjnego. Tak zwane „Landmarki” to obiekty środowiska architektonicznego, które przez swój wyjątkowy wygląd oraz wyróżniający je od otaczającego krajobrazu charakter ułatwiają orientację w terenie.⁷⁶

III. 1.6. Amfiteatr w „Uchu” (Niemcy)

Na brzegu sztucznego zbiornika wodnego Bärwalder See, w miejscowości Boxberg należącej do Pojezierza Łużyckiego, znajduje się unikalna forma. Jest ona wymodelowaną z masy ziemi repliką ludzkiego ucha. Liczy ona około 350 metrów długości, 250 metrów szerokości i 18 metrów wysokości. W najwyższym jej miejscu znajduje się punkt widokowy, natomiast w centrum tego ziemnego utworu zlokalizowany jest amfiteatr dla 270 widzów.⁷⁷

W ramach przekształcania krajobrazu górniczego byłej kopalni odkrywkowej Bärwalde podczas warsztatów w 2003 roku powstała koncepcja tej nietypowej formy. Jej kształtowanie trwało około 3 lat. W 2007 roku „Ucho” (il. 14 a i 14 b) zostało oddane do użytku. Jest podobnie

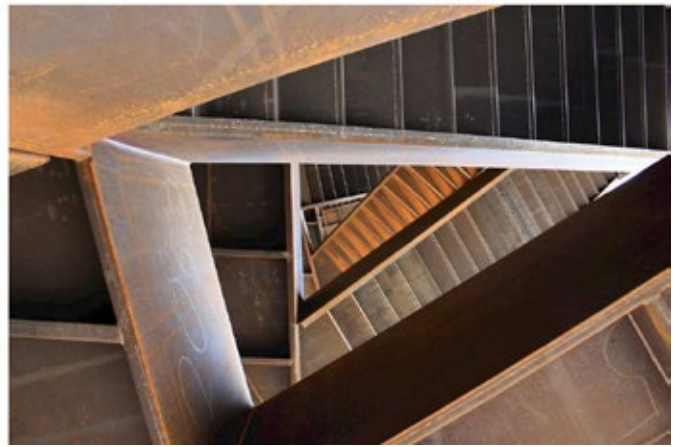
73 K. Tkacz. Rewitalizacja Terenów KWB „Bełchtów” jako szansa na rozwój małych miast. Politechnika Krakowska. Wydział Architektury. Kraków 2015., s. 271. <https://www.semanticscholar.org/paper/Rewitalizacja-teren%C3%B3w-KWB-%22Be%C5%82chat%C3%B3w%22-jako-szansa-Tkacz/c712598eb7a31f7914568b2ae3f112d09676d2df#citing-papers> (01.12.2022)

74 Landmarke Lausitzer Seenland. Tourismusverband Lausitzer Seenland e.V. <https://www.lausitzerseenland.de/de/entdecken/natur-entdecken/aussichtstuerme/artikel-landmarke-lausitzer-seenland-0.html#> (24.11.2022)

75 Landmarke „Rostiger Nagel”. Stadt Senftenberg/Zły Komorow. <https://www.senftenberg.de/B%C3%BCrger/Stadtporrait/Ortsteile/Sedlitz-Sedli-263-o/Sehenswertes/> (23.10.2022)

76 Punkt orientacyjny. https://pl.wikipedia.org/wiki/Punkt_orientacyjny (21.12.2022)

77 Theater im Ohr. Tourismusverband Lausitzer Seenland e.V. <https://www.lausitzerseenland.de/de/entdecken/natur-entdecken/aussichtstuerme/artikel-theater-im-ohr.html> (12.12.2022)

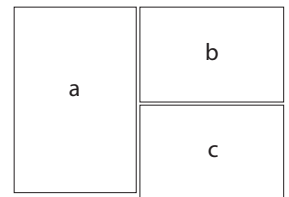

Ilustracja 13. Wieża widokowa „Rostiger Nagel“, czyli „Zardzewiały Gwóźdź”

Ilustracja 13 a. Wieża widokowa „Rostiger Nagel“ (2009) Foto: Christian Glanz, źródło: <https://www.internationale-bauausstellungen.de/geschichte/2000-2010-iba-fuerst-pueckler-land-werkstatt-fuer-neue-landschaften/landmarke-lausitzerseenland-senftenberg-weitsicht-ins-seenland/> (09.02.2023)

Ilustracja 13 b. „Landmarke“ krótko po inauguracji otwarcia; W otaczających jeziorach jest jeszcze niski stan wody (2009) Foto: Profilfoto Kliche, źródło: <https://www.internationale-bauausstellungen.de/geschichte/2000-2010-iba-fuerst-pueckler-land-werkstatt-fuer-neue-landschaften/landmarke-lausitzerseenland-senftenberg-weitsicht-ins-seenland/> (09.02.2023)

Ilustracja 13 c. „Landmarke“; Schody ze stali CorTen (2008) Foto: Renè Geger, źródło: <https://www.internationale-bauausstellungen.de/geschichte/2000-2010-iba-fuerst-pueckler-land-werkstatt-fuer-neue-landschaften/landmarke-lausitzerseenland-senftenberg-weitsicht-ins-seenland/> (09.02.2023)

Ilustracja 14. Replika ludzkiego ucha z amfiteatrem w Boxberg

Ilustracja 14 a. „Ucho“ z lotu ptaka Foto: Johannes Kroll, źródło: <https://www.lr-online.de/lausitz/weisswasser/lausitz-festival-theater-im-ohram-baerwalder-see-wird-an-fuenf-abenden-zum-kino-59203241.html> (09.02.2023)

Ilustracja 14 b. „Ucho“ Projekt: Jarosław Kozakiewicz, źródło: <https://baerwalder-see.eu/de/entdecken/landschaftskunst.html> (09.02.2023)

jak „Zardzewiały Gwóźdź” landmarkiem. Odbywają się tu różnego rodzaju spotkania kulturalne i rozrywkowe. Miejsce to odwiedzane jest przez regionalną, poza regionalną i międzynarodową publiczność.⁷⁸

III. 1.7. „Lausitzer Findlingspark Nochten”, czyli Łużycki Park Głazów w Nochten (Niemcy)

Od 2003 roku głazowisko Nochten przyciąga tysiące gości. Na powierzchni 20 hektarów rozciąga się park, w którym zaprezentowane są głazy z wyrobiska działającej tu niegdyś kopalni odkrywkowej Nochten. Między licznymi głazami podziwiać można rozległe wrzosowiska, ogrody skalne i leśne jeziora (il. 15 a, 15 b). Jedną z aranżacji kamiennych jest w kształcie Skandynawii. Teren parku urozmaicają wzniesienia, wzgórza, doliny wraz ze strumieniami i wodospadami. Wzdłuż ścieżek i po pomostach dotrzeć można do Centrum dla Zwiedzających, które prezentuje ciekawą ekspozycję na temat epoki lodowcowej. Poza indywidualnym zwiedzaniem parku istnieje możliwość skorzystania z oferty wycieczek objazdowych z przewodnikiem, które kończą się kulinarną degustacją.⁷⁹

III. 1.8. Kleczew (Polska)

Zrekultywowane obszary po odkrywcze Józwin w Kleczewie noszą dziś nazwę „Malta Bis”. Gmina Kleczew położona jest we wschodniej części województwa wielkopolskiego w powiecie konińskim. Z rozmachem zaplanowane, ogromne przedsięwzięcie zakładało

...budowę amfiteatru, stoku narciarskiego, letniego toru saneczkowego, motocrossu, boisk dla piłki plażowej, kortów, ścianki wspinaczkowej, placów zabaw dla dzieci, dróg rowerowych w tym także do uprawiania kolarstwa górskiego. Koncepcja zakładała również budowę wodospadów, torów wodnych z pływającymi gondolami, budowę hotelu dla 100 osób, campingu dla około 200 osób, a także terenu dla przyjęcia od 1000 do 2000 osób uczestniczących w okazjonalnych imprezach plenerowych. Po zaprzestaniu działalności górniczej „Malta Bis” miała kreować atrakcje turystyczne regionu, generować miejsca pracy i dochód.⁸⁰

Jednak tylko w niewielkiej części udało się dokonać zaplanowanych przemian (il. 16 a, 16 b, 16 c). Autor projektu prawdopodobnie nie uwzględnił nie tylko specyfiki gruntów po górniczych, ale też pominął aspekty struktury demograficznej i społecznej okolic Kleczewa.⁸¹

78 Landschaftskunst. Tourismusinformationszentrum „Bärwalder See“ <https://baerwalder-see.eu/de/entdecken/landschaftskunst.html> (13.12.2022)

79 Lausitzer Findlingspark Nochten. Tourismusverband Lausitzer Seenland e.V. <https://www.lausitzerseenland.de/de/entdecken/natur-entdecken/parks-und-gaerten/artikel-lausitzer-findlingspark-nochten.html> (21.12.2022)

80 M. Gilewska, K. Otremba: Rekultywacja i rewitalizacja gruntów pogórnich na przykładzie gminy Kleczew. Zeszyty naukowe. Inżynieria Środowiska. Uniwersytet Zielonogórski, Zeszyt 159 (39), 2015, s. 16

81 Ibidem, s. 15-21

Ilustracja 15. Łużycki Park Głazów w Nochten

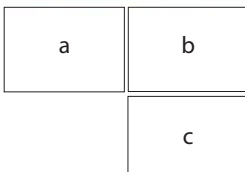

Ilustracja 15 a. Widok z parku na elektrociepłownię

Foto: H. P. Berwig, na licencji: Förderverein Findlingspark, źródło: <https://www.lausitzerseenland.de/de/entdecken/natur-entdecken/parksund-gaerten/artikel-lausitzer-findlingspark-nochten.html?re-product-id=174834> (09.02.2023)

Ilustracja 15 b. Most w Łużyckim Parku Głazów

Foto: H. P. Berwig, na licencji: Förderverein Findlingspark, źródło: <https://www.lausitzerseenland.de/de/entdecken/natur-entdecken/parksund-gaerten/artikel-lausitzer-findlingspark-nochten.html?re-product-id=174834> (09.02.2023)

Ilustracja 16. „Malta Bis” w Kleczewie

Ilustracja 16 a. Plaża nad zbiornikiem jeziornym

Foto: Piotr Ordan, źródło: <http://www.gg.kwbkonin.pl/?p=10136> (09.02.2023)

Ilustracja 16 b. Promenada nad wodą

Foto: Piotr Ordan, źródło: <http://www.gg.kwbkonin.pl/?p=10136> (09.02.2023)

Ilustracja 16 c. Ogród wspinaczkowy

Foto: Piotr Ordan, źródło: <http://www.gg.kwbkonin.pl/?p=10136> (09.02.2023)

III. 2. Wnioski i spostrzeżenia

Wiele kopalni odkrywkowych węgla brunatnego w wyniku prac rekultywacyjnych przeobrażana jest z uwzględnieniem powstania nowego środowiska naturalnego oraz atrakcyjnych obszarów o charakterze turystyczno-rekreacyjnym. W opisanych przykładach zauważalna jest ogólna tendencja do tworzenia na terenach byłych kopalni odkrywkowych ciekawych miejsc z przeznaczeniem na wypoczynek i rekreację. Przemysł turystyczny i rozrywkowy wydaje się ogólnie przyjętym rozwiązaniem, które dzięki nadaniu nowej funkcji zdegradowanym terenom, pozwolić ma na ich ponowny rozwój gospodarczy. Oznacza to jednak kolejne zmiany, które dotkną tutejszą ludność. Znikoma część pokazanych rozwiązań, nawiązuje do społeczności, które kształtowały niegdyś charakter danego otoczenia. Problematyka ta zdaje się umykać w obliczu tak wielu czynników, które mają ogromne znaczenie w przebiegu przeobrażania krajobrazu po eksploatacji. Uwarunkowania systemowe, administracyjne, przyrodnicze, hydrologiczne, ekologiczne, a przede wszystkim ekonomiczne, stwarzają ogromne wyzwanie dla jednostek planistycznych. W takich sytuacjach ekonomiczne dobro większości niestety staje się ważniejsze od rozterek niewielkich społeczności lub jednostek.

We wszystkich pokazanych przykładach brak jest widocznego udziału społeczności w kształtowaniu nowego oblicza danego obszaru. W regionach poeksploatacyjnych zauważalna jest ogólna unifikacja środków do zaspakajania ludzkich potrzeb. W imię szybkich zarobków i gospodarczego rozwoju dochodzi do utraty lokalnej tożsamości. Przeobrażenia krajobrazowe i rozmywanie się regionalnych tradycji, rekompensowane są przez ogólnodostępne, masowe sposoby generowania zysków i polepszania ekonomicznego całokształtu wskaźników życia gospodarczego. W związku z tym imprezy i festyny w różnych regionach, czy też nawet krajach niewiele różnią się od siebie. Wszędzie do kupienia są Myszka Miki i Minionki, rozstawione trampoliny i karuzele nie nawiązują do tradycji, aczkolwiek są proste, zrozumiałe i cieszą jednakowo wszystkich. Jednym z przykładów, że istnieje możliwość połączenia kolorowych świateł i globalnie zaaprobowanych atrakcji z refleksją nad przeszłością danego miejsca jest projekt Hendrika Beikircha w Ferropolis. Nawiązuje on przede wszystkim do ludzi, którzy przyczynili się do tworzenia charakteru tego miejsca i ich wspólnego dobra w postaci wspólnej historii.

Omawiane przykłady procesów rekultywacji i rewitalizacji mają miejsce od około 50 lat. Biorąc pod uwagę rozpiętość w czasie między końcem wydobycia, przeprowadzeniem prac rekultywacyjnych, aż po rewitalizację danego obszaru, trudno o jednoznaczną ocenę skuteczność przeprowadzonych projektów. Między momentem przeprowadzenia procesów rekultywacji terenu, a możliwością aplikowania treści wynikających z planów rewitalizacyjnych potrzebne są niekiedy dziesiątki lat. Co dzieje się z żyjącymi tu ludźmi w tym czasie? Czy znajdują oni siły do utrzymania struktur społeczno-kulturowych w obliczu tak wielu zachodzących zmian? Czy mogą oni liczyć na zapewnienie miejsc pracy? Czy znajdują się inwestorzy, którzy wezmą udział w zaplanowanych strategiach rozwoju?⁸²

82 K. Tkacz. Rewitalizacja Terenów KWB „BEŁCHATÓW” Jako Szansa Na Rozwój Małych Miast. Przestrzeń i Forma. (23) Zeszyt 2_2015. Wydział Budownictwa i Architektury, Instytutu Architektury i Planowania Przestrzennego. Szczecin 2015, s. 270

Z treści monografii poświęconej rekultywacji i rewitalizacji rejonów po górniczych zarówno w Polsce jak i w Niemczech wynika, iż w Polsce istnieje niewiele narzędzi, które mogłyby ułatwić czy też zachęcić inwestorów do realizacji projektów rewitalizacyjnych na terenach zdegradowanych. W przedstawionych przykładach potwierdza się pozytywny wpływ wszelkiego rodzaju organizowanych przez Niemców programów poświęconych rewitalizacji.⁸³

Godnym zauważenia w opisanych przykładach są landmarki, które nadają otoczeniu wyjątkowy charakter. Jednak odnosząc się do sytuacji w Bełchatowskim Zagłębiu, aby mogły ewentualnie powstać tu tego typu instalacje, muszą zostać dokonane liczne prace planistyczne, jak i rekultywacyjne. Z tego powodu liczyć się trzeba z bardzo długim czasem realizacji takich obiektów.

83 (Red.) M. Cała, J. Schlenstedt, A. Ostręga. Rekultywacja i Rewitalizacja Rejonów Pogórniczych w Polsce i w Niemczech. Uwarunkowania Planistyczne, Przyrodnicze i Kulturowe. Wydawnictwa AGH. Kraków 2019, s. 57

Rozdział IV

Omówienie zagadnień dotyczących człowieka i społeczności w obliczu zmian strukturalnych wynikających z wydobywania węgla i rozwoju przemysłu

IV. 1.

Człowiek jako jednostka i istota społeczna

Z racji aspektu społecznego zawartego w tytule tej pracy należy przywrócić się zagadnieniom mającym znaczenie zarówno w istnieniu jak i w rozwoju samego indywiduum, ale też społeczności, która stanowi część jego środowiska życiowego.

IV. 1.1.

Potrzeby ludzkie

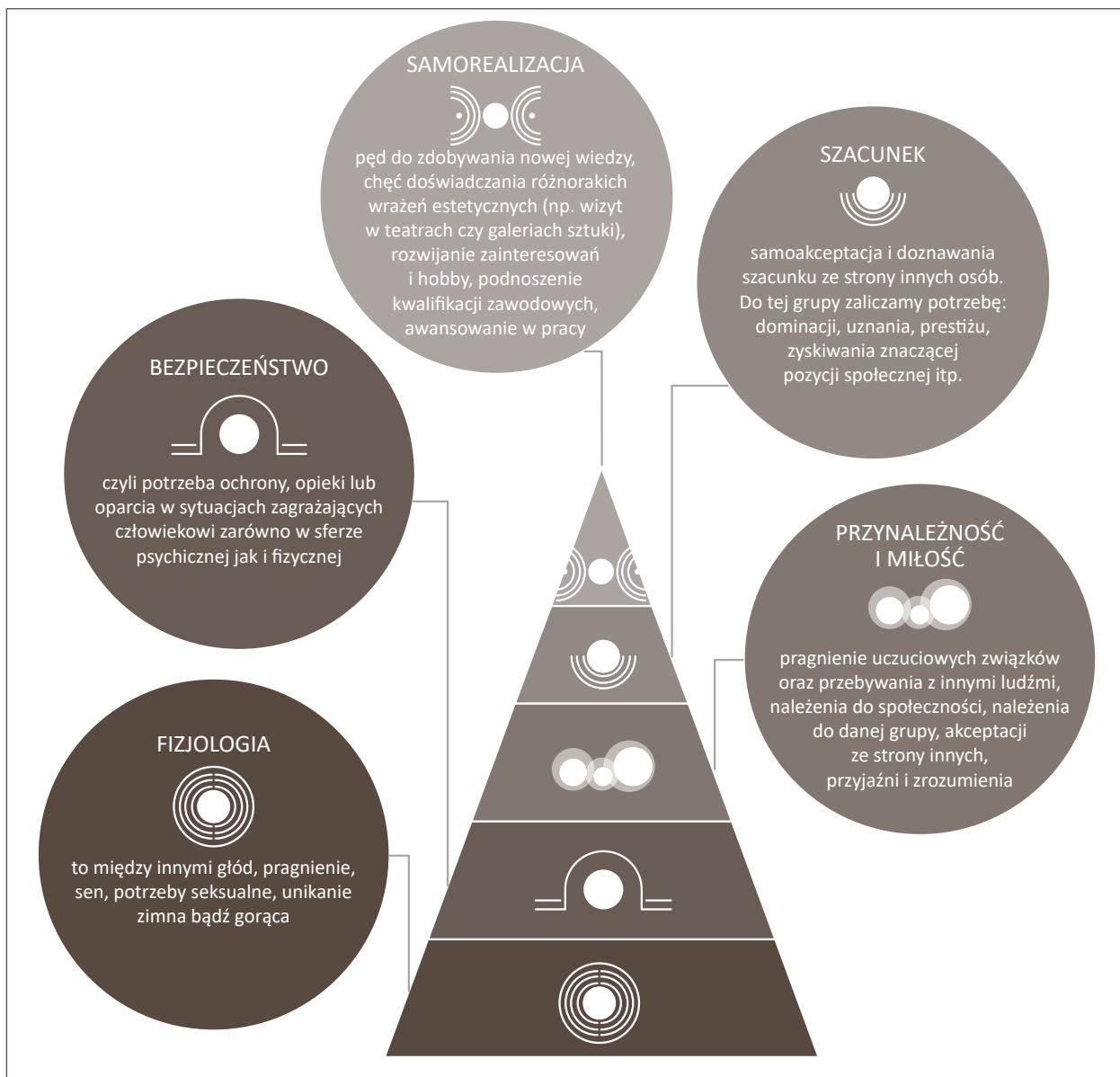
Człowiek jest istotą rozumną i stoi na najwyższym szczeblu ewolucji. Mają na to wpływ czynniki biologiczne i psychologiczne. Do czynników biologicznych zaliczane są między innymi wyprostowana postawa ciała, chwytно-manipulacyjne kończyny górne pozwalające na wytwarzanie i posługiwanie się narzędziami, zdolność do abstrakcyjnego myślenia oraz fakt, że staramy opiekować się potomstwem przez cały okres naszego życia.⁸⁴ Psychologiczne czynniki wynikają natomiast z określonych potrzeb, jakie mamy. Potrzeby te są napędem konkretnych działań, czyli motywacją w dążeniu do ich zaspokojenia. Jednym z najbardziej rozpowszechnionych, choć też często krytykowanych, modeli potrzeb człowieka opracowany został przez Abrahama H. Maslowa. Teoria potrzeb Maslowa ma charakter hierarchiczny. U jej podstawy, czyli pierwsze w kolejności ich zaspokajania leżą potrzeby fizjologiczne niezbędne do przetrwania. Są to potrzeby niższego rzędu. Następne w kolejności pojawiają się: potrzeba bezpieczeństwa, przynależności i miłości, szacunku i potrzeba samorealizacji.⁸⁵ Zależności te zostały przedstawione w postaci tak zwanej „Piramidy Potrzeb Maslowa” (il. 17).

Realizacja potrzeb z kolejnego poziomu jest możliwa dopiero po zaspokojeniu potrzeb z niższych poziomów. Zgodnie z tym potrzeby mające na celu biologiczne przetrwanie powinny być zaspokojone w pierwszym rzędzie. Należą one do potrzeb niedoboru, określanych też potrzebami podstawowymi. Samorealizacja w hierarchii Maslowa jest jedyną potrzebą wzrostu (metapotrzbą), która prowadzi do możliwości odczuwania pozytywnych emocji, wzmacnia koncentrację i pozwala na długotrwałe procesy realizacji działania.⁸⁶

84 Jednostka i społeczeństwo. <https://www.youtube.com/watch?v=IUo-uaikGs4> (21.12.2022)

85 J. Stańczyk (Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach). Bezpieczeństwo Jako Jedna z Podstawowych Potrzeb Człowieka i Grup Społecznych. W: Studia Bezpieczeństwa Narodowego. Tom R. 1, Nr 2. Warszawa 2011, s. 159--178. file:///C:/Users/nutzer/Downloads/159_Stanczyk_Bezpieczenstwo_SBN2-2.pdf (14.12.2022)

86 I. Wasilczyk, M. Bosak. Piramida Maslowa. Encyklopedia Zarządzania. https://mfiles.pl/pl/index.php/Piramida_Maslowa (21.12.2022)

Ilustracja 17. „Piramida Potrzeb Maslowa”

Opracowanie własne na podstawie źródła: https://mfiles.pl/pl/index.php/Piramida_Maslowa (12.12.2022)

IV. 1.2. Społeczność

Przez cały okres życia człowiek przystosowuje się do tego, co go otacza, a przede wszystkim do innych ludzi, czyli do życia w społeczności. Proces ten określany jest jako socjalizacja. Dzieci w zabawie naśladują dorosłych i w ten sposób uczą się odpowiednich norm zachowań. Człowiek jest istotą społeczną i nie może poprawnie funkcjonować bez innych ludzi. Zależności między osobami danej społeczności manifestują się w roli społecznej danej osoby. Człowiek w społeczności może spełniać wiele ról. Możemy być jednocześnie obywatelem, przyjacielem, znajomym, bratem, ojcem, stróżem prawa czy pomocnikiem. Aby z poszczególnych osób powstała społeczność muszą wytworzyć się więzi między nimi. Każdy człowiek czerpie korzyści z obcowania z innymi. Jest on świadomy, że współpraca ułatwi mu w dużej mierze osiągnięcie celu.⁸⁷

⁸⁷ Dziś i jutro - Życie społeczne. <https://www.youtube.com/watch?v=g3fv-QNG89Q> (13.11.2022)

IV. 2. Człowiek i społeczność w odniesieniu do otaczającej ich przestrzeni

Przestrzeń czy otaczający świat są nierozdzielnie związane z człowiekiem i ze społecznością.⁸⁸ Nie do pominięcia jest współzależność między nimi. Oddziaływanie między jednostką indywidualną, grupą lub zbiorowością ludzką, a otaczającą je przestrzenią jest jednym z kluczowych elementów rozważań na temat losu mieszkańców zdegradowanych terenów przemysłowych.

Zaobserwowane kryzysy tożsamościowe, z którymi borykają się społeczności w okolicach kopalń, przypisywane są wszelakim transformacjom takim jak na przykład zmiany demograficzne. Sam człowiek i jego kultura należący do danej przestrzeni, powinni być stałym elementem obecnym w procesach decyzyjnych projektantów, inżynierów, inwestorów czy innych decydentów.⁸⁹

Zmiany powinny być dopasowane do kultury społeczności, której przestrzeń jest poddawana przemianom, gdyż zachowanie tożsamości korzystnie wpływa na funkcjonowanie otoczenia świadomego swego obszaru.⁹⁰

Tożsamość lokalna danej społeczności jest nie tylko budowana przez odtwarzanie form zachowań danej kultury, takich jak tradycje czy święta. Jej istotnym elementem jest wspólne interpretowanie w obrębie lokalnej zbiorowości otaczającej ją przestrzeni.⁹¹ Poczucie przynależności oraz świadomość zbiorowości lokalnej wynikają ze stosunków społecznych w obrębie określonego terytorium czy też miejsca. Termin „lokalności” nie odnosi się tu jedynie do miejsca rozumianego jako terytorium lub obszar geograficzny. Odnosi się on do wzajemnego oddziaływania składników natury przyrodniczej, społecznej oraz kulturowej. Lokalność można tu określić jako zbiór miejscowych warunków określających funkcjonowanie zbiorowości lokalnej i należących do niej ludzi. W społecznościach lokalnych dochodzi do ścierania się problemów o charakterze wewnętrznym i zewnętrznym. W przeprowadzonych badaniach dowiedziono, że czynniki zewnętrzne przeważają nad czynnikami wewnętrznymi a ponadto, że na ich skutek dochodzi do osłabienia struktur społeczności lokalnej, co ma bezpośredni wpływ na ich kulturowo-społeczne życie i funkcje.⁹²

Takie zależności można zaobserwować w rejonie KWB „Bełchatów”. Konkretnym przykładem są tu wnioski z analizy wizerunku poszczególnych miejscowości nad samym wyrobiskiem i w jego okolicach. Zauważalne są tu różnice w wyglądzie terenów zamieszkałych, a konkretnie chodzi tu o formę ogrodzeń domostw i działek w gminie Kleszczów. Gmina ta leży bezpośrednio nad wyrobiskiem pola Bełchatów. Północna granica miejscowości kończy się ogromną i złowrogą dziurą z widokiem na buchające parą kominy Elektrowni w Rogowcu. Z pewnością zasoby finansowe, których nie brakuje w gminie Kleszczów, odgrywają tu dużą rolę, jednak zastanawiające jest, że nigdzie indziej nie spotkano się z tak barwnym i różnorodnym sposobem grodzienia terenu i oznaczania granic własnego terytorium (il. 18). Kolorowe i bogate w różne formy płoty wydają się symbolami, których interpretacja może odzwierciedlać niemoc

88 A. Zasuń, M. Kuś. Psychospołeczne mechanizmy funkcjonowania przestrzeni publicznej. Wybrane problemy, s. 108 https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/13220/Zasun_Kus.pdf?sequence=1&isAllowed=y (01.12.2022)

89 T. Burdzik. Przestrzeń i tożsamość. Refleksje z antropologii przestrzeni. 2014, s. 6. Doi:10.6084/m9.figshare.980699 (12.11.2022)

90 Ibidem, s. 6

91 Ibidem, s. 2

92 Z. Pucek. Lokalność jako ojczyzna. W: Społeczności Lokalne. Teraźniejszość i przyszłość. (Red.) B. Jałowiecki, K. Z. Sowa, P. Dudkiewicz. WGSR UW, Tom 20, Warszawa 1989, s. 254

tutejszych mieszkańców w stosunku do powstałych zmian i potrzebę ingerencji w otoczenie tam, gdzie jeszcze mają taką możliwość. Zjawisko to zanika w miejscowościach położonych nieco dalej od wyrobiska.

Ilustracja 18. Kleszczowskie płoty Własny materiał zdjęciowy

IV. 3. Ogólna problematyka jednostki, jak i społeczności w obliczu zmian strukturalnych omawianych rejonów – spostrzeżenia i wnioski

Na terenach powiatu bełchatowskiego odkryto i udokumentowano na początku lat sześćdziesiątych ubiegłego stulecia złoża węgla brunatnego. Niecałe dwadzieścia lat później ruszyła Kopalnia Węgla Brunatnego oraz Elektrownia „Bełchatów”.⁹³ Otwarcie kopalni przyniosło ze sobą dewastację flory i fauny na rozległych terenach, jak również odebranie wielu rodzinom pól uprawnych, gospodarstw oraz ich domów rodzinnych. Dobra te często przechodziły z pokolenia na pokolenie, były symbolem i wyznacznikiem kultury i sposobu życia tutejszej ludności. Takie zmiany sytuacji życiowej, do której należy otoczenie i środowisko człowieka, odciskają piętno nie tylko na materialnej substancji dotkniętych, ale również na ich zdrowiu psychicznym. Wypłacanie poszkodowanym odszkodowań niewątpliwie łagodzi skutki poniesionych strat, jednak nie jest w stanie pomóc zniwelować emocjonalne szkody każdego z mieszkańców, jak i całej społeczności. Społeczności wysiedlone ze swoich domostw postrzegane są

93 Historia Kopalni. PGE Górnictwo i Energetyka Konwencjonalna S.A. <http://www.kwb.pl/index.php> (10.10.2022)

*...jako ofiary słusznej sprawy, a ich postępująca marginalizacja jako jeden z trudnych do uniknięcia kosztów rozwoju gospodarczego.*⁹⁴

W przypadku przeniesień ludności związanych z realizacją projektów inwestycyjnych i planów zagospodarowania terenu, na którym dotychczas zamieszkiwała, mamy do czynienia z osobami wysiedlonymi wewnątrz. Mówimy tu o wysiedleniach inwestycyjnych, w wyniku których ludność zmuszona jest do zmiany miejsca zamieszkania, a w konsekwencji do adaptacji w nowym otoczeniu. W trakcie takich transformacji często dochodzi do utraty możliwości zarobkowania, zachwiania procesów edukacyjnych oraz do rozpadu więzi społecznych.⁹⁵ Utrata znanego dotychczas charakteru otoczenia, który podświadomie identyfikowany jest jako część własnej osobowości, prowadzi niewątpliwie do negatywnych skutków, zarówno psychologicznych, jak i społecznych.⁹⁶

W konsekwencji powstania KWB „Bełchatów” wiele osób opuściło własne gospodarstwa, a w rejonie działalności wydobywczej do dziś zaobserwować można ruchy migracyjne w poszukiwaniu pracy zarobkowej, których jedną z cech jest wzrost liczby ludności napływowej. Dochodzi tu do dalszych procesów dywersyfikacji społecznej, chociażby poprzez różne praktykowane tradycje osób przybyłych z innych obszarów.⁹⁷

Z rozmów z mieszkańcami okolic Bełchatowa wyczuć można idącą w wielu kierunkach zazdrość, jak i doznanie niesprawiedliwości wynikającej z przynależności terytorialnej. Przykładem jest tu zwątpienie mieszkańców wiosek nienależących do gminy Kleszczów. Miejscowości położone nad wyrobiskiem znajdują się w bardzo odmiennej od siebie sytuacji gospodarczo-ekonomicznej. Gmina Kleszczów posiada największe zasoby finansowe i uważana jest za najbogatszą gminę w Polsce.⁹⁸ Wynika to z administracyjnej przynależności kopalni do gminy.

Porównywalne zdarzenia miały miejsce na przełomie wielu lat na terenach dzisiejszego jeziora Geiselta. Tu z powierzchni ziemi zniknęło około dwudziestu wiosek. Pierwsza z nich została wysiedlona w 1929 roku, natomiast rozebrano ją w 1931 roku. Następne wsie znikły w latach pięćdziesiątych, sześćdziesiątych i siedemdziesiątych. Dziś na terenach dawnej doliny rzeki Geisel, przy której znajdowały się niegdyś liczne gospodarstwa rolne, rozciąga się na powierzchni około 19 km² jedno z największych, sztucznych jezior w Niemczech. Tutejsza ludność stała się świadkiem diametralnych zmian charakteru otaczającego ją krajobrazu. Zmienił się nie tylko sposób wykorzystania terenu, ale też doszło tu do czysto formalnych przeobrażeń takich jak na przykład ukształtowanie rzeźby terenu czy rodzaju szaty roślinnej.

Z rozmów i z zachowania mieszkańców okolic Bełchatowa i Geiseltalsee wynika nikłe zaangażowanie w spełnianiu potrzeb „samorealizacji”. Jeżeli weźmiemy pod uwagę, że ich realizacja może nastąpić dopiero po zaspokojeniu potrzeb niższych rzędów, takich jak przynależność lub bezpieczeństwo, należałoby szukać takiego rozwiązania, którego proces użytkowy przyczyniłby się do wzmocnienia tych właśnie niezaspokojonych potrzeb.

94 B. Terminski. Wysiedlenia inwestycyjne: przyczyny, konsekwencje i kontekst prawny. *Revista Europea de Derecho de la Navegación Marítima y Aeronáutica*, 2013, s. 30 <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-341860> (30.11.2022)

95 *Ibidem*, s. 193-194

96 I. Pietkiewicz, M. Wójcik. Typy, charakterystyka i ryzyko związane z przesiedleniem. W *Człowiek w obliczu kryzysów, katastrof i kataklizmów*. Tom 1: Stowarzyszenie Psychologia i Architektura, Poznań-Katowice 2012, s. 191-198

97 Infomacja z indywidualnego wywiadu przeprowadzonego z emerytowanym górnikiem KWB „Bełchatów” w 2019 roku

98 M. Buchalska-Frysz. Kleszczów najbogatszą gminą w Polsce. Wkrótce do liderów dołączy gmina Bełchatów. A kto jest najbiedniejszy? <https://belchatow.naszemiasto.pl/kleszczow-najbogatsza-gmina-w-polsce-wkrotce-do-liderow/ar/c1-8924997> (21.12.2022)

Wspólne zajęcia lub spotkania mogą pozytywnie wpłynąć na umacnianie więzi międzyludzkich, a jednocześnie przyczynić się do zaspokojenia takich potrzeb jak przynależność czy akceptacja społeczna. Potrzeby „samorealizacji” natomiast możemy też określić jako te, do których należą procesy twórcze. Mieszkańcy terenów objętych zmianami strukturalnymi o tak silnym charakterze są pozbawieni wielu decyzji dotyczących ich własnego życia, a zatem również ich potocznie rozumianej życiowej twórczości. Ich losy zależne są w większym stopniu od zewnętrznych procesów decyzyjnych. Propozycja pewnej „platformy”, na której mieszkańcy takich miejsc sięgnęliby po własne zasoby w postaci wiedzy i doświadczenia, mogłaby być zalążkiem nowej świadomości i refleksji. Rezultat wspólnych przedsięwzięć może dać podstawę do kreowania nowych elementów, zarówno kulturowych, jak i elementów ich wspólnego dobra. Wykorzystanie potencjału ludzkiego może też przyczynić się do aktywacji wszelkich kapitałów miękkich.

W omawianych rejonach na skutek wysiedleń doszło zarówno nad jeziorem Geiseltalsee, jak i w okolicach KWB „Bełchatów” do zaburzenia dotąd pełnionej funkcji czy roli w społeczności. Wyobraźmy sobie sytuację sołtysa wsi, która nagle przestaje istnieć. Człowiek ten traci nie tylko swoją pozycję, ale przede wszystkim zadania, jakie do niego należały. Również tutejsi mieszkańcy tracą przyjęte role w dotychczasowej społeczności. Dochodzi do rozpadu wszelkich zależności i więzi międzyludzkich takich jak zaufanie, oddanie, czy gotowość do wspólnej pomocy.

Przypisując dużą wagę partycypacji człowieka jako użytkownika przestrzeni do decyzji z nią związanych, można określić omawiane społeczności jako takie, które zostały częściowo wykluczone z możliwości rozstrzygnięcia o własnych losach. Konsekwencją tego jest gwałtowny zanik świadomości zbiorowości lokalnych, a co za tym idzie również zanik wspólnych elementów kultury. W przypadku opisywanych regionów czynniki zewnętrzne, którymi są tu na przykład decyzje o rozpoczęciu wydobycia węgla i powstaniu kopalni odkrywkowych, prowadzą do gwałtownego osłabienia, jeżeli nie do całkowitego rozpadu istniejących struktur społecznych.

Rozdział V

Projektowanie form przemysłowych, czyli dobry dizajn, konsumenci i społeczności marginalne

V. 1.

Projektowanie form przemysłowych – definicja i zadania w pierwszej połowie XXI wieku

Czym jest wzornictwo? Kim jest projektant form przemysłowych i jaką rolę odgrywa w dzisiejszej rzeczywistości w jednym z wysoko uprzemysłowionych krajów Unii Europejskiej? Bernd Löbach w przedmowie swojej książki „Industrial Design” twierdzi, że swego czasu wzornictwo przemysłowe polegało przede wszystkim na projektowaniu rzeczy, które odpowiadały potrzebom ich użytkowników. Obecnie w krajach wysoko uprzemysłowionych, w których dochodzi do ciągłego wzrostu produkcji, a nawet do nadprodukcji, dizajn rozwinął się jako element mający przede wszystkim wpływ na wzrost popytowości i sprzedawalności danego produktu. Autor przedstawia w swoich rozważaniach dziedzinę wzornictwa jako dyscyplinę tworzenia świata w jego socjalnym, psychicznym, historycznym, ekologicznym i estetycznym wymiarze. Apeluje on do projektantów o zweryfikowanie ich działania pod względem interesów i potrzeb przyszłych użytkowników.⁹⁹

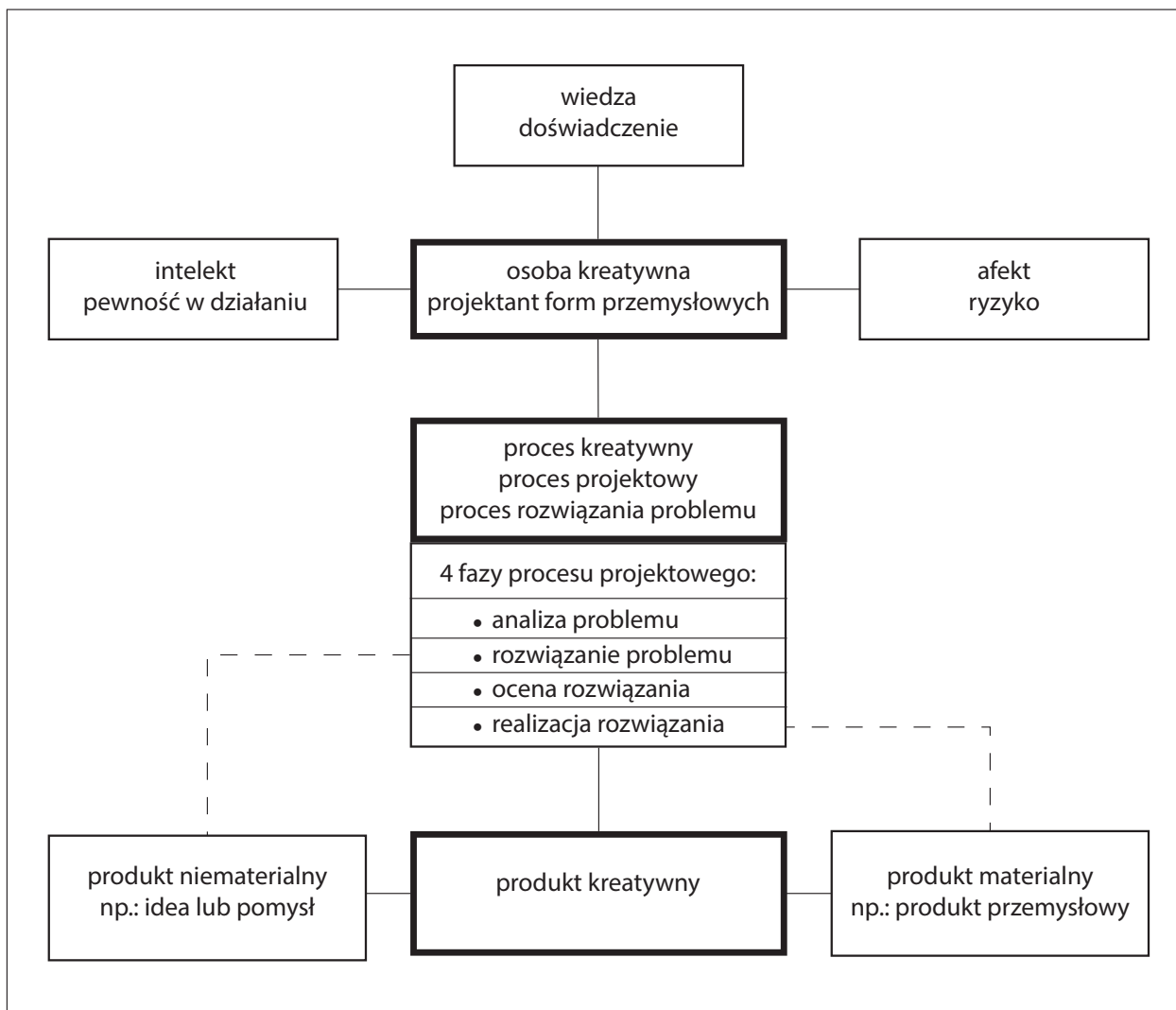
Industrial Designers Society of America opisuje „industrial design” jako profesję zajmującą się tworzeniem produktów, urządzeń, przedmiotów i usług, z których codziennie korzystają miliony ludzi na całym świecie. Projektanci przemysłowi koncentrują się zazwyczaj na wyglądzie fizycznym, funkcjonalności i możliwościach produkcyjnych produktu. Jednak nie tylko walory fizyczne i sama estetyka są elementami branymi pod uwagę w trakcie procesu projektowego. Projektant lub całe zespoły projektowe podejmują niezliczone decyzje mające na celu poprawę życia dzięki dobrze wykonanym produktom czy też usługom.¹⁰⁰

W języku potocznym często mówi się dziś o „dobrym dizajnie”. Wielu użytkowników ogarnia zadowolenie z nabycia „dizajnerskiego” telefonu, telewizora, buta, czy też krzesła. Nabywcy informowani są o cechach „dizajnerskich” produktów poprzez profesjonalnie przygotowane reklamy i promocje medialne, które trafiają niemalże do każdego. W dzisiejszej rzeczywistości niewyczerpane są zdolności manipulacji zachowaniami całych mas potencjalnych klientów. Wszystkie te starania mają na celu wzrost sprzedaży, a co za tym idzie stały rozwój gospodarki. Wielu konsumentów nie zauważa jednak faktu, że stanowią oni jedynie jednostkę o sile nabywczej. Pytanie: „Być czy mieć?” wydaje się nie cieszyć większym powodzeniem.

Jednak odpowiedź na pytanie, czym jest „dobry dizajn”, nie jest prosta. Dziedzina projektowania form przemysłowych nie posiada jednoznacznej definicji, którą można by było zamknąć w paru słowach. Wynika to z kompleksowości zadań, jakie stoją przed projektantem.

99 B. Löbach. Industrial Design. Grundlagen der Industrieproduktgestaltung. Monachium 1976, s. 6 tłum. własne

100 What Is Industrial Design? <https://www.idsa.org/what-industrial-design> (22.12.2022) tłum. własne

Ilustracja 19. Fazy projektowe według Berndta Löbacha *Opracowanie własne na podstawie źródła: B. Löbach. Industrial Design. Grundlagen der Industrieproduktgestaltung. Monachium 1976, s. 138 tłum. własne*

W Encyklopedii PWN znajdujemy następujący opis:

Wzornictwo przemysłowe, projektowanie wzorów wyrobów przeznaczonych do masowej produkcji, którego celem jest rozwijanie kultury materialnej społeczeństwa przez podnoszenie estetyki wytwarzanych przemysłowo przedmiotów codziennego użytku.¹⁰¹

W innym zaś źródle widnieją następujące terminy pojęcia „design”: *zamiar, plan, projekt, rysunek, szkic, konstrukcja, układ, wzór*, które można zinterpretować jako idee, zamiar czy też planowanie rozwiązania pewnego problemu. Mowa jest tu więc nie tylko o podnoszeniu estetyki wytwarzanych przemysłowo przedmiotów codziennego użytku, ale o procesach myślowych czy też o pewnego rodzaju wydarzeniach duchowych, które nie posiadają dla osób postronnych czysto wizualnego wymiaru, a przez to trudne są dla nich do spostrzeżenia.¹⁰²

¹⁰¹ Wzornictwo Przemysłowe. <https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/wzornictwo%20przemys%C5%82owe.html> (11.11.2022)
¹⁰² B. Löbach. Industrial Design. Grundlagen der Industrieproduktgestaltung. Monachium 1976, s. 13-14 tłum. własne

Pojęcie „industrial design” przedstawia się jako taką działalność, której rezultatem jest wyprodukowany w procesach przemysłowych produkt lub usługa, które służyć będą zaspokojeniu specyficznych potrzeb danej grupy użytkowej.¹⁰³ W przedstawionym schemacie (il. 19) natomiast widać, że rezultatem procesu projektowego jest „produkt kreatywny”, który może być zarówno materialny, jak i niematerialny.

W obliczu aktualnego rozwoju technologicznego i wielorakich możliwości produkcyjnych, „dobry dizajn” opisywany jest jako taki, który opiera się na inowacyjności, transparentności i sprawia, że produkty stają się użyteczne. *Minęły czasy bezmyślnego projektowania dla bezmyślnej konsumpcji. Natomiast dobrego dizajnu nie można zrozumieć, nie rozumiejąc ludzi.*¹⁰⁴ Tak wyraża się jeden z najsłynniejszych projektantów XX wieku, Dieter Rams. W odniesieniu do „dobrego dizajnu” mowa jest dziś o projektach, które są *uczciwe* i które *wymagają czasu*, w których brany pod uwagę jest ich wpływ na otoczenie, czyli *konsekwencje ekonomiczne, społeczne, kulturowe i środowiskowe.*¹⁰⁵

Na początku XXI wieku pojawiło się pojęcie „social design”. Można powiedzieć, że jest ono odpowiedzią szerokiej grupy projektantów na zachodzące globalnie zmiany zarówno na makro, jak i na mikro poziomach. Od kilkudziesięciu lat następują gwałtowne przeobrażenia związane z rozwojem technologii cyfrowych, globalizacji czy też kryzysów środowiskowych i ekonomicznych na całym świecie. W publikacji o projektowaniu dla „transformacji społeczności” uwypuklono problematykę dzisiejszych przeobrażeń i odniesiono się do istoty dizajnu, a mianowicie do założenia, że działania projektowe nie powinny tworzyć jedynie pięknych kształtów, ale przede wszystkim rozwiązywać problemy. Nadrzędnym celem dizajnu nie jest, albowiem powierzchowne estetyzowanie świata, ale jego ulepszanie.¹⁰⁶

Zarówno kreatywność, jak i systematyczność wywodzące się z dizajnu, stały się podstawą do stworzenia inowacyjnych procesów w poszukiwaniu rozwiązań różnorodnych problemów. Przykładem takiego procesu jest Design Thinking jako metoda do tworzenia nowych produktów i usług. Jednym z najważniejszych założeń jest tu dogłębne zrozumienie problemów i potrzeb użytkowników.¹⁰⁷

V. 2.

Przykłady wykorzystania aspektów psychologicznych i metodyki procesu projektowego w pracy z marginalnymi grupami społecznościowymi

W pracy zawodowej autorka wykorzystuje zagadnienia psychologiczne w rozwiązaniach projektowych. Poniżej przedstawionych zostanie kilka przykładów, albowiem nawiązują one do problematyki tej rozprawy. Nie jest tu mowa o psychologicznych aspektach, które przykładowo

103 B. Löbach. *Industrial Design. Grundlagen der Industrieproduktgestaltung*. Monachium 1976, s. 14 tłum. własne

104 Dieter Rams. Documentary. <https://www.designboom.com/design/dieter-rams-documentary-gary-hustwit-10-22-2018/> (13.03.2023)

105 Zasady dobrego designu sformułowane przez Suzanne Labarre. <https://www.f5.pl/design/nowe-zasady-dobrego-designu-dieter-rams> (13.03.2023)

106 A. Geiger. *Social Design – ein Paradox? W: C. Banz (Wyd.) . Social Design – Gestalten für die Transformation der Gesellschaft*. Transcript Verlag, Bielefeld 2016, s. 61-68 tłum. własne

107 A. Grots, M. Pratschke. *Design Thinking – Kreativität als Methode*. https://www.fu-berlin.de/sites/nachhaltigkeit/10_dokumente/DesignThinking-Kreativitaet-als-Methode.pdf (13.03.2023)

poprzez walory formy, czy koloru pozytywnie wpływają na odbiór danego produktu w danym zespole etniczno-kulturowym. Raczej chodzi tu o rozpoznanie deformacji lub deficytów wynikających z niezaspokojonych potrzeb ludzkich, a w konsekwencji odpowiedzi na nie w postaci zaprojektowanego procesu oraz należących do niego narzędzi. Taki proces, jak i narzędzia dają użytkownikowi możliwość doznania w namiastce brakujących mu przeżyć. Doznania te nie zastępują kształtowania osobowości i predyspozycji wynikających z życiowego rozwoju jednostki, a jednak w okrojonym zakresie dają one użytkownikowi możliwość incydentalnego doznania szczęścia, jak i refleksji nad własnymi zarówno możliwościami jak i potrzebami.

Wykorzystanie metodyki procesu projektowego oraz wiedzy o psychologicznych czynnikach funkcjonowania człowieka było podstawą do stworzenia koncepcji i przeprowadzenia projektów, których celem była stabilizacja całokształtu tożsamości danej osoby oraz wzmocnienie procesów związanych z autorefleksją, jak i ze świadomością egzystencji jako elementu społeczności. Można powiedzieć, że działania te miały na celu rehabilitację systemu wartości, który odnosi się zarówno do jednostki jako takiej, jak i do systemu wartości, który kreowany jest i doświadczany w kontekście społeczności. Wielu projektantów poświęca swoją pracę na rozwiązania projektowe, które służą powstaniu sprzętu na przykład do rehabilitacji w przypadku obrażeń cielesnych lub w osiągnięciu przez osoby niepełnosprawne odpowiednich umiejętności w zmaganiach z codziennymi obowiązkami. Cechą charakterystyczną takich produktów jest polepszenie w pierwszym rzędzie sprawności fizycznej danej osoby. W przedstawionych poniżej przykładach głównym celem jest polepszenie sprawności psychicznej użytkowników, jak i wzmocnienie ich systemów poznawczych, a inaczej mówiąc naturalnej plastyczności mózgu mającej na celu *wzmocnienie kreatywności, usprawnienie inteligencji, poprawę uwagi, a nawet wzmocnienie takich stanów umysłu jak kontrola, emocje czy czynniki motywacyjne*.¹⁰⁸

V. 2.1. Pierwsze doświadczenia i ich wpływ na dalszą aktywność projektową

Zagadnienia z teorii potrzeb człowieka według Masłowa po raz pierwszy wykorzystane zostały w pracy projektowej, której temat dotyczył środowiska mieszkalnego dzieci i młodzieży o bardzo skomplikowanych zaburzeniach zachowania po przeżyciach traumatycznych. Główną grupą użytkową byli tu przede wszystkim chłopcy w wieku od 12 do 15 lat. Osoby te cierpiały na bardzo specyficzną formę zachowania, którą przypisywano charakterystyce chorób o nazwie enuresis i enkompresis. Specyfika zachowania chłopców polegała na oddawaniu przez nich moczu na miękkie przedmioty takie jak dywany lub obite tkaniną meble oraz smarowania kałem przedmiotów o twardych powierzchniach takich jak np. ściany. Do tego rodzaju zachowania dochodziło zazwyczaj po około dwóch miesiącach, kiedy zaufanie między rodziną lub opiekunami a podopiecznymi stabilizowało się. Ze względu na charakterystykę tych zachowań, opiekunowie nie byli w stanie sprostać utrzymaniu higieny, a ich podopieczni zmuszeni byli do ciągłych zmian miejsca zamieszkania. Rozwiązaniem projektowym była metodyka oraz zestaw utylitarny do wykonania konkretnych zadań przez osoby należące do grupy użytkowej. Metodyka odnosiła się do

108 A. T. Gunia: Koncepcje wzmocnienia poznawczego. Próba definicji oraz przegląd metod. W: Trends in Interdisciplinary Studies. AVANT, wol. VI, nr 2/2015, Ośrodek Badań Filozoficznych (Wyd.) Toruń-Warszawa 2015, s. 40

otoczenia mieszkalnego i zezwalała użytkownikom na doświadczenie uczuć takich jak możliwość wyboru, możliwość wolnego podejmowania decyzji, odczucie własności czy też odczucie punktowej wolności. Przekazanie zestawu narzędzi do pracy nad własnym obiektem otoczenia mieszkalnego, jak i zezwolenie na dowolne jego użycie w ściśle określonych granicach działania doprowadziły niejednokrotnie do pełnego oddania się tej czynności przez użytkowników. Biorąc pod uwagę ich możliwości zarówno fizyczne, jak i psychiczne, opracowany został przykładowy zestaw przedmiotów w postaci drewnianego, surowego krzesła z możliwością zawieszenia na nim elementu tekstylnego, który można nazwać kocem lub peleryną. Dodatkowo w zestawie przekazywane były chłopcom trzy pędzle i farby akrylowe o podstawowych barwach. Jednak najważniejsza część rozwiązania zawarta była w rozmowie z użytkownikiem, podczas której wraz z zestawem narzędzi przekazywane mu były kolejne informacje:

*Ilustracja 20. Metoda SUCCESSFULL OBJECTS oparta na głównych założeniach zjawiska „Flow”
Opracowanie własne*

- obiekty stają się w momencie ich przekazania własnością danego użytkownika (prawo do własności)
- wszelkiego rodzaju decyzje dotyczące przekazanych przedmiotów, jak i ich losu należą do użytkownika pod warunkiem, że ich skutki nie sprawią szkody trzecim osobom (prawo do decyzji)
- przekazane przedmioty mogą zostać zaakceptowane, zmienione lub też zniszczone przez użytkownika (prawo do użytku)

Podczas realizacji projektu okazało się, że chłopcy, których zdolność do koncentracji nie przekraczała 3 do 5 minut, byli zdolni pracować nad ozdobą swojego krzesła nawet do trzech godzin. Zaobserwować można było w procesach zdobienia krzesła znane również z nauk psychologicznych zjawisko „przepływu” lub „flow”, czyli absolutnego oddania się czynności. Pojęcie to pochodzi z pogranicza psychologii pozytywnej i psychologii motywacji, a twórcą tej koncepcji jest Mihály Csíkszentmihályi. „Flow” jest związany z uczuciem optymalnego wyzwania i rozumiane jest jako subiektywne wrażenie, w którym powstaje równowaga pomiędzy wysokością poziomu wyzwania czy też trudności wykonania danej czynności a poziomem umiejętności jednostki wykonującej daną czynność.¹⁰⁹

V. 2.2. „Kreatywna Wyprawa” – Gestalterische Expedition (2016)

„Kreatywna Wyprawa” to cykl zajęć dydaktycznych, które zaprojektowane zostały dla niepełnoletnich uchodźców pochodzących z około 14 krajów. Zadaniem projektowym było opracowanie koncepcji, która zawierać miała następujące aspekty:

- nawiązanie kontaktu z uczestnikami
- nauka podstaw języka niemieckiego
- otrzymanie jak największej ilości informacji dotyczących uczestników zajęć
- integracja kulturowa

Pod uwagę należało brać prawdopodobieństwo manifestowania się symptomów zaburzeń związanych ze stresem i traumą.

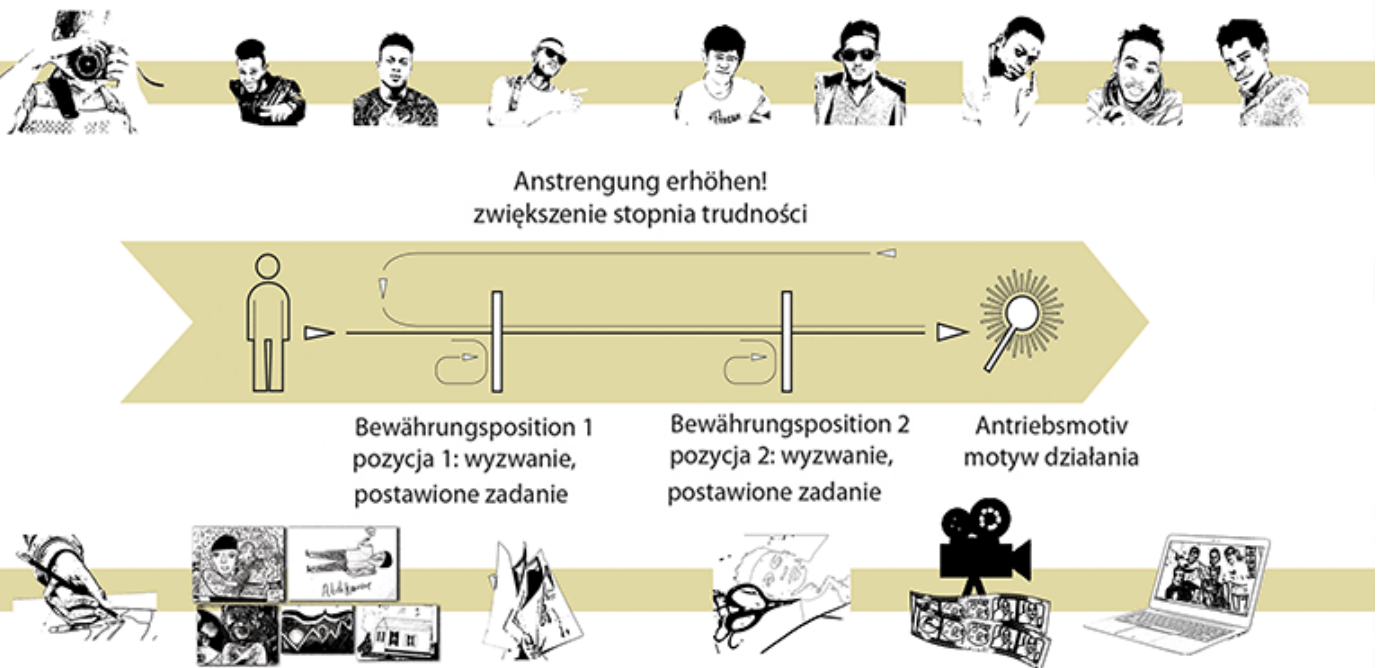
W pracy z tą grupą, oparto się również na podstawowych potrzebach ludzkich według piramidy Masłowa¹¹⁰ oraz na radości tworzenia. Rezultatem był cykl spotkań, będących alternatywą dla komunikacji werbalnej. Ze względu na deficyt językowy uczestnicy posługiwali się z początku wyłącznie obrazem. Opowiadali oni o swojej ojczyźnie i ucieczce z niej bez słów. Do przekazania treści zadań konieczna była metodologia, jak i przygotowane materiały pomocnicze w postaci zdjęć, szablonów czy też różnych form prezentacji dzieł sztuki należących do zachodnio-europejskiego kręgu kulturowego. Wykonane w trakcie projektu prace artystyczne, były tematycznie związane z przeżyciami ich twórców. Podstawą wykonania kolejnych zadań, było wykorzystanie wydruków cyfrowych zawierających elementy wcześniejszych, własnoręcznie wykonanych prac. Wynik takie-

¹⁰⁹ N. Schulz. Das zeichnerische Talent am Ende der Kindheit. Ein empirischer Vergleich zwischen den Selbstbild und den Fremdbildern von Peers, Eltern, Lehrern und Künstlern, Münster 2007, S. 119 tłum. własne

¹¹⁰ Zagadnienia omówione zostały w rozdziale IV, w punkcie 1.1, s.44

go twórczego działania każdego z uczestników stawał się jego własnością. Stała dokumentacja fotograficzna w trakcie spotkań, również przez samych uczestników, pozwalała na ciągłe powielanie wszystkich kompozycji, jak i ich elementów. Każdy biorących udział w „wyprawie” zbierał własne dzieła w formie fotografii lub wydruków, które kolekcjonował w swoim pamiętniku.

Motywy z wykonanych prac zostały wykorzystane do stworzenia wspólnej animacji oraz wystawy. Biorący udział w cyklu tych zajęć mieli możliwość przyswojenia elementów kultury europejskiej, refleksji nad własnym losem, nad swoim własnym działaniem, a poprzez zobrazowanie zarówno emocjonalne, jak i przedmiotowe możliwy był postęp w nauce języka niemieckiego. Własna twórczość pozwoliła na przekroczenie nie tylko granic państwowych, ale także międzyludzkich. W trakcie projektu wykorzystane zostały takie techniki jak fotografia, malarstwo, rysunek, kolaż, druk cyfrowy oraz animacja cyfrowa.

Ilustracja 21. Schemat działania procesu wykorzystanego w projekcie „Kreatywna Wyprawa”
Opracowanie własne

Ilustracja 22. „Kreatywna Wyprawa” – wędrowna wystawa wykorzystana jako materiał w trakcie spotkań integracyjnych z uchodźcami (Pfaennerhall, 2018) Foto: Prof. Dr Peter Luckner; materiał przekazany zostały do użytku; uczestnicy wyrażają zgodę na wykorzystanie wizerunku w celach naukowych

Ilustracja 23. „Kreatywna Wyprawa” – przykłady wykonanych prac
 Opracowanie własne, wykorzystany własny materiał, uczestnicy wyrażają zgodę na wykorzystanie wizerunku w celach naukowych (fotografia postaci stanowiła istotną część projektu)

V. 2.3.

„Quifte an der Knatter, wie es leibt und lebt“ Interaktywna wystawa wspomnień mieszkańców miasta Querfurt (2018)

Jednym z rezultatów projektu zorganizowanego przez urząd pracy i instytucję edukacyjno-socjalną w mieście Querfurt, była interaktywna wystawa wspomnień mieszkańców tego miasta. Impulsem do zorganizowania wystawy było niezadowolenie mieszkańców zaszły mi tu zmianami społeczno-kulturowymi. Przede wszystkim donosili o tym fakcie tutejsi bezrobotni, którzy byli uczestnikami projektu. W przygotowanym cyklu zajęć głównym celem było stwierdzenie zakresu kompetencji tych właśnie osób. Innymi słowy, poszukiwane były możliwe predyspozycje każdego z biorących udział w spotkaniach. Podobnie jak w przypadku młodocianych uchodźców również tu zostały opracowane materiały pomocnicze. Wstępne rozmowy w projekcie oparte zostały między innymi na przygotowanych fotografiach o przemysłowej tematyce. Obiekty te służyły jako możliwe tematy w przeprowadzanych wywiadach grupowych w formie dyskusji. Rozmowy, w których uczestnicy czują się raczej wodzirejami, a nie zapytanymi, prowadzą do swobodnej i niewymuszonej, a przede wszystkim bardzo szczerzej wymiany informacji. Zakres dalszych zadań krystalizował się w takich właśnie sesjach dyskusyjnych.

Powstała koncepcja wykorzystania refleksji o „starych, dobrych czasach” w procesie stwierdzenia indywidualnych zdolności, zręczności oraz potencjału każdej z osób. Jako sposób weryfikacji obrany został proces twórczy. Ludzkie oddanie się czynności, która charakteryzuje się zrównoważeniem w trudności postawionego zadania, swobodą działania i doznaniem przyjemności z sukcesu, to znane z psychologii zjawisko o nazwie „flow”. Inaczej mówiąc, jest to oddanie się w pełni wykonywanej czynności. W tym przypadku mowa jest o czynności twórczej. Podczas gdy wielu z uczestników zapewne doświadczało tego właśnie stanu, można było zauważyć wzrost motywacji, jak i pozytywnego nastawienia przede wszystkim do własnych umiejętności i działania.

*Ilustracja 24. Elementy wystawy „Quifte an der Knatter, wie es leibt und lebt” (Querfurt 2018/2019)
Opracowanie własne*

Illustracja 25. Wystawa „Quitte an der Knatter, wie es lebt und lebt“ (Querfurt 2018)

Illustracja 25 a. Element graficznego opracowania plakatu wystawy

a

Illustracja 25 b. Otwarcie wystawy i artykuł w prasie Fotos: Hans Herrmann (AFOS e.V.); materiał przekazany został do użytku; uczestnicy wyrażają zgodę na wykorzystanie wizerunku w celach naukowych; Artykuł w Mitteldeutsche Zeitung (MZ) / Querfurt z dnia 03.12.2018, Foto: Anke Losack

b

Geschichten über Quitte

HEIMAT Die neue Ausstellung im Querfurter Rathaus versteht sich nicht nur als eine Schau, sondern auch als eine Tauschbörse.

Designerin Julita Jankowska-Barrot (l.) hat die Teilnehmer des Projekts bei der Umsetzung ihrer Ideen unterstützt. FOTO ANKE LOSACK

VON ANKE LOSACK
QUERFURT/MZ - Im Foyer des Querfurter Rathauses ist die aufgestellte Fotowand nicht ungeliebt. Ganz ruhig gehen einige Betrachter heran, um auf Schwarz-Weiß-Aufnahmen zu erkennen, um welche Szenen oder welches Gebäude in Querfurt es sich da handelt. Ein Bild zeigt nur zwei Paar Beine und eine Hand, die ein Bier aus einem Dornschraubkessel. Am Foto steht das geschriebene „Freitagstagfeier am 8. März 1967 in der Kneidele. Letzte Vorbereitungen zum Tanz. Die Freischützlinge der Moseferei Langenreichardt und des Pottersmittelbetriebes waren die Gäste.“
 Bilder und Gegenstände, die mit persönlichen Erinnerungen und Geschichten zu Querfurt in Verbindung stehen, sind seit Freitag im Foyer des Rathauses unter dem Motto „Quitte an der Knatter, wie es lebt und lebt“ ausgestellt. Das Projekt wurde vom Verein für Ausbildung, Fortbildung und Soziales (AFOS) ins Leben gerufen. Dieser wiederum hat die holländische Designerin Julita Jankowska-Barrot beauftragt, mit den Teilnehmern in Querfurt einen Workshop mit kunstpädagogischem Ansatz in den Menschen zu finden und zu erwecken“, so die Designerin. Die Teilnehmer seien unterschiedlichen Alters gewesen, kamen aus verschiedenen sozialen Lebensumständen. Doch eins hat sie verbunden: Querfurt oder eben auch Quitte an der Knatter genannt.
 Im dreimonatigen Projekt entstand zum einen allerlei Kreatives von den Teilnehmern. Beispielsweise interessierte Yvonnika Winkert einen abstrakten Raum, der Querfurter Schmuckdenker und Stadtkünstlerin zeigt. Manuela Schelle fertigte ein Modell der Burg Querfurt aus Ton an. Zum anderen sind allerdings Fotos, schwarz-weiß und auch bunt, bei den Beisitzenden und Gesprächen mit Bürgern zusammengetragen worden. „Es wurde mit über 100 Leuten gesprochen“, sagt Jankowska-Barrot. Aus den Gesprächen seien Eindrücke von Bürgern über das Leben in Querfurt in einem kleinen Kurier schriftlich festgehalten worden, der in der Ausstellung ausliegt.
 Es seien schöne Sachen entstanden, lobt Christina Fischer vom Verein AFOS. Diese würden die Identifikation mit der Region und Heimatverbundenheit zeigen, sagt sie. Designerin Jankowska-Barrot zeigt sich stolz über die Ausstellung und beeindruckt von den Fähigkeiten, die die Teilnehmer im Rahmen des Projektes entwickelt haben. „Sie haben mich manchmal Frost Lohrwein genannt“, sagt die 42-Jährige, aber ich habe mehr von den Menschen gelernt, als ich ihnen geben konnte.“
 Die Ausstellung, die bis zum 23. Januar 2019 im Foyer des Rathauses zu sehen ist, lädt aber nicht nur zum Betrachten ein. Nach Angaben der Designerin soll sie sich als Austauschplattform für Erinnerungen und Geschichten der Stadt etablieren. So können Bürger Gegenstände hinterlassen, Aussagen oder Kommentare in einem bereit liegenden Buch verlassen oder Fotografien an die Fotowand klammern, um ihre Geschichten und Erinnerungen über Quitte an der Knatter zu hinterlassen. Die könnten sich mög-

„Es wurde mit über 100 Leuten gesprochen.“

Opracowane materiały umożliwiały postawienie zadania danej osobie, wiedząc, że jej ocena trudności leży dokładnie pomiędzy chęcią wykonania danej czynności, a wątpliwościami wynikającymi z obawy o niepomyślny rezultat. Materiały i kolejne zadania tak zostały opracowywane, aby stawiały przed uczestnikami coraz większe wyzwania. Kończącym etapem projektu była wspólna organizacja i otwarcie wystawy. Ekspонатami na niej były obiekty dotyczące wspomnień mieszkańców miasta, do nich należeli zarówno uczestnicy projektu, jak i goście wystawy. Każdy z uczestników projektu miał do dyspozycji przestrzeń, która określona była czterema drewnianymi ściankami. Można by nazwać ją skrzynką bez dna i bez wieczka. W pracach przedstawione zostały dowolne myśli lub przedmioty dotyczące wspomnień z miasta i okolic.

Wystawa odbyła się w Ratuszu Miejskim z udziałem twórców wystawy, jak i burmistrza miasta oraz licznych gości.

V. 3. Wnioski i spostrzeżenia

Z opisanych przykładów, jak i z rozważań na temat projektowania można wywnioskować, że nie tylko estetyczny wygląd otaczającego nas świata materialnego, ale też wszelkie zależności i konsekwencje wynikające z procesu użytkowego stanowią istotę zadań projektanta form przemysłowych. Postawa moralna projektantów jest czynnikiem, który ma wpływ na kształtowanie stosunków międzyludzkich. Aktualnie doświadczamy ogólnego rozpadu więzi społecznych prawie na całym świecie. Często dochodzi do osłabienia lub całkowitego zaniku pewnych wartości. Takich jak na przykład przyjaźń. Co oznacza dziś słowo „przyjaźń”? Przyjaciel to wyjątkowy człowiek, który jest szczery, wyrozumiały, gotowy do wspólnych przeżyć i do pomocy. Dziś można mieć tysiące przyjaciół w mediach socjalnych. Czy charakteryzują się oni tymi samymi cechami co dotychczasowy przyjaciel? Semantyka pewnych pojęć zostaje zachwiana i prowadzi do zaniepokojenia, wzrostu niepewności, jak i zakłopotania przedstawicieli niemalże wszystkich warstw społecznych.

Zlecenie rozwiązania projektowego, którego zadaniem była asymilacja i integracja uchodźców, wynikało z absolutnej bezradności zleciodawców. Zadaniem było tu zaprojektowanie „czegoś”, co mogłoby pomóc migrantom odnaleźć się w ich nowym otoczeniu i w nieznanym im dotąd kontekście życiowym. W projekcie wykorzystano analityczną wiedzę dotyczącą rozpoznania potrzeb grupy użytkowej oraz zawarte w drodze projektowej kreatywne sposoby prowadzące do znalezienia odpowiednich rozwiązań. Rezultatem tych działań było powstanie cyklu zajęć oraz wystawy „Gestalterische Expedition”, czyli „Kreatywna Wyprawa”. Projektowanie tego rodzaju procesów, opartych przede wszystkim na działalności twórczej, było przez kolejne sześć lat głównym aspektem pracy zawodowej autorki. Biorącymi udział w projektach były grupy społeczne, których przedstawiciele dotknięci byli zaburzeniami osobowości, brakiem postawy społecznej, jak i dolegliwościami psychicznymi oraz fizjologicznymi.

Rozdział VI

Inspiracje

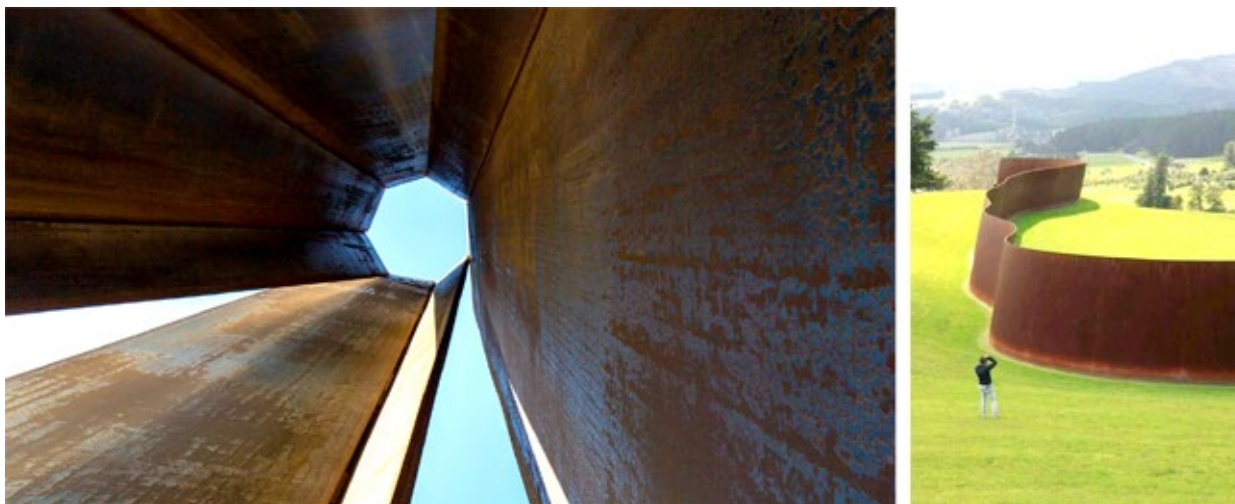
W poszukiwaniu inspiracji do rozpoczęcia pracy projektowej na podstawie rozważań o zależnościach wynikających z sytuacji terytorialno-społecznościowej omawianych regionów wykrystalizowały się dwa główne tematy. Jeden z nich dotyczy krajobrazu, czyli przestrzeni i jej estetyki. Drugim zaś tematem, są aspekty związane z przekazywaniem pewnych informacji dotyczących zagadnień kulturowych danej przestrzeni. Nośnikami tego rodzaju informacji mogą być gry edukacyjne lub terenowe. Gry terenowe czy ścieżki edukacyjne odnoszą się również do przestrzeni i krajobrazu.

VI. 1.

Formy przestrzenne

W przedstawionych instalacjach Richarda Serra ciekawym momentem jest graniczenie, otaczanie czy wyznaczanie pewnej części przestrzeni. Dzieło Serra o nazwie „Land Art” (il. 26 b) wydaje się niemalże naturalną granicą. Dopiero po głębszej refleksji, uświadamiamy sobie, że ta organiczna, pełna dynamiki i lekkości ściana, powstała przy użyciu ciężkiego sprzętu maszynowego i w wyniku znacznej ingerencji człowieka w otoczenie. Prace Nancy Holt (il. 27) są natomiast bardziej optycznym ograniczeniem przestrzeni i skupieniem się na zależnościach wyłącznie między widzianymi jej elementami. W pracy Gijsa i van Verenbergha zatytułowanej „Labirynt” (il. 28 a, 28 b) dostrzec można oba te zagadnienia. Ta stalowa konstrukcja wyznacza zarówno granice przestrzeni jako takiej, jak i stwarza momenty odbioru jedynie pewnych jej wycinków. Inaczej działa na odbiorcę instalacja „Reading between the lines” (il. 29), która wydaje się jedynie złudzeniem. W zależności od punktu, z którego jest obserwowana, zanikają niektóre jej kontury, a pojawiają się inne. Mimo że jest to faktyczna, granicząca materia, jednak daje ona odczucie, że wszelkie granice są ulotne i nietrwałe.

Ilustracja 26. Richard Serra, instalacje

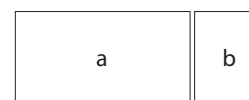

Ilustracja 26 a. „7”

Źródło: <https://qm.org.qa/en/visit/public-art/richard-serra-7/> (05.01.2022)

Ilustracja 26 b. „Land Art”

Źródło: <https://www.pinterest.de/pin/171770173267089685/> (05.01.2022)

Ilustracja 27. Nancy Holt, instalacje

Ilustracja 27 a. „Nancy Holt’s Sun Tunnels” Foto: Sean J Patrick Carney, źródło: <https://www.artforum.com/slant/sean-j-patrick-carney-on-land-art-and-american-entropy-86221> (05.01.2022). © Holt/Smithson Foundation and Dia Art Foundation.

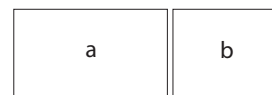

Ilustracja 27 b. „Nancy Holt’s Sun Tunnels” Foto: ZCZ Films/James Fox, źródło: <https://www.diaart.org/visit/visit-our-locations-sites/nancy-holt-sun-tunnels> (05.01.2022). © Holt/Smithson Foundation and Dia Art Foundation/

Ilustracja 28. Pieterjan Gijs, Arnout van Vererbergh, instalacja „Labirynt”

Ilustracja 28 a. Pieterjan Gijs, Arnout van Vererbergh, instalacja „Labirynt” Genk, Belgia Foto: Filip Dujardin, źródło: https://www.domusweb.it/it/notizie/2015/07/23/gijs_van_vaerenbergh_labirynt.html (05.01.2022)

Ilustracja 28 b. Pieterjan Gijs, Arnout van Vererbergh, instalacja „Labirynt” Genk, Belgia Foto: Filip Dujardin, źródło: https://www.domusweb.it/it/notizie/2015/07/23/gijs_van_vaerenbergh_labirynt.html (05.01.2022)

Ilustracja 29. Pieterjan Gijs, Arnout van Vererbergh, instalacja „Reading between the lines”, Borgloon, Belgia Źródło: <https://www.visitlimburg.be/en/what-to-do/reading-between-lines-gijs-vanvaerenbergh> (05.01.2022)

VI. 2. Gry, zabawy i ścieżki edukacyjne

VI 2.1. Przyrodnicze ścieżki edukacyjne

Ścieżki edukacyjne pozwalają dzieciom i dorosłym nabyć wiedzę na temat środowiska naturalnego, w którym się znajdują. Jest to ciekawy sposób urozmaicenia pobytu na łonie natury. Niektóre przedsiębiorstwa wyspecjalizowała się w tworzeniu praktycznych i użytecznych produktów (il. 30). Ich realizacje uczą, bawią, a jednocześnie podnoszą świadomość ekologiczną ich użytkowników.¹¹¹

Ilustracja 30. Produkty firmy Puls-Art

Ilustracja 30 a. „Leśne Koło Fortuny” Foto: Puls-Art, źródło: <https://www.puls-art.pl/lesne-kolo-fortuny/> (05.01.2022)

Ilustracja 30 b. Zestaw „Zgadnij, jaki to grzyb ?” Foto: Puls-Art, źródło: <https://www.puls-art.pl/zgadnij-jaki-to-grzyb/> (05.01.2022)

Ilustracja 30 c. „Dopasuj – gra edukacyjna” Foto: Puls-Art, źródło: <https://www.puls-art.pl/gry-edukacyjne-na-pcv-2/> (05.01.2022)

Ilustracja 30 d. „Kostki wiedzy” Foto: Puls-Art, źródło: <https://www.puls-art.pl/kostki-wiedzy-na-sciezki-edukacyjne/> (05.01.2022)

a	b
c	d

Z podobnych i innych rozwiązań korzystają instytucje edukacyjne, miasta, gminy lub nadleśnictwa. Jednym z przykładów są ścieżki i publikacje przygotowane przez Lasy Państwowe w Krakowie (il. 31).

¹¹¹ O nas. <https://www.puls-art.pl/o-nas/> (05.01.2023)

Ilustracja 31. „Zostań Pomocnikiem Leśnika” – Książeczka zadań na ścieżce przyrodniczej Foto: Katarzyna Mucha, źródło: https://www.trasadlabobasa.pl/tab/legenda/najlepsze_lesne_sciezki_educacyjne_w_polsce/474 (<https://www.trasadlabobasa.pl/image/9046>) (05.01.2022)

Ilustracja 32. Przykładowa skrytka Geocache „Classic-Geocache” Źródło: <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=21301287> Owner: i_am_jim. CC BY 3.0 (05.01.2023)

VI 2.2. Geocaching

Geocaching to gra terenowa, której nazwa pochodzi od greckiego wyrazu „geo”, czyli „ziemia” i angielskiego wyrazu „cache” oznaczającego „skrytkę”, „schowek” lub „kryjówkę”. Uczestnicy gry ukrywają tak zwane „geocache” (il. 32), a następnie opisują współrzędne geograficzne ich położenia w serwisach geocachingowych, czyli w specjalnych internetowych bazach danych. Tu znajdują się również dodatkowe wskazówki ułatwiające znalezienie obiektu oraz informacje o charakterze okolicy. Na podstawie informacji z serwisu inni uczestnicy gry mogą odnaleźć skrytki i ukryte w nich przedmioty, a następnie wykonać zawarte w nich zadania. Jednym z nich jest wpis do dziennika odwiedzin skrytki.¹¹² Tego rodzaju spędzanie wolnego czasu ma już długoletnią tradycję. „Geo” nawiązuje do geografii, która odnosi się między innymi do rozmieszczenia obiektów w przestrzeni geograficznej, natomiast uczestnictwo w grze ma charakter przygody, jaką jest poszukiwanie skarbu.¹¹³

Geocaching przedstawiany jest również jako *nowa forma turystyki kulturowej*.¹¹⁴ Rezultatem komercjalizacji turystyki jest pominięcie wielu atrakcyjnych, lecz mało znanych obiektów na danym obszarze. Ich walorów przyrodniczych, architektonicznych, historycznych lub kulturowych nie bierze się pod uwagę ze względu na ograniczoną dostępność komunikacyjną, czy brak bazy hotelowo-gastronomicznej. Geocaching, opierający się na rywalizacji oraz wymianie informacji w internetowych bazach danych, pozwala licznym użytkownikom propagowanie właśnie takich, interesujących, lecz zapomnianych miejsc.¹¹⁵

112 Geocaching. <https://pl.wikipedia.org/wiki/Geocaching> (05.01.2023)

113 Geocaching, czyli zabawa terenowa w lasach i miastach. <https://profilaktywny.pl/artykuly/geocaching-czyli-zabawa-terenowa-w-lasach-i-miastach> (05.01.2023)

114 M. Samołyk. Geocaching - Nowa Forma Turystyki Kulturowej. W: Turystyka Kulturowa. Nr. 11/2013. s. 17 file:///C:/Users/nutzer/Downloads/256-531-1-SM.pdf (13.03.2023)

115 Ibidem.

Rozdział VII

Praca projektowa, czyli kolejne fazy procesu projektowego

VII. 1.

Wstępne szkice projektowe dotyczące rozwiązania problemu w aspekcie przestrzennym

We wstępnych szkicach projektowych skupiono się na przestrzeni i jej zagospodarowaniu między innymi poprzez budowle tak zwanej małej architektury. W rozwiązaniach poszukiwano korelacji między człowiekiem a przestrzenią. Równoległym tokiem myślowym była aktywacja mieszkańców i interwencja w rozwój ogólnie rozumianej komunikacji między mieszkańcami i osobami odwiedzającymi region bełchatowski.

W ogólnym omówieniu wstępnych szkiców projektowych kolejne pozycje oceniane będą ze względu na ich pozytywne (+) i negatywne (-) strony.

Miejsca wypoczynku dla pieszych i rowerzystów pod panelami fotowoltaicznymi

- (+) zadaszzenia pokryte panelami fotowoltaicznymi, czyli energia z odnawialnych źródeł
- (-) potrzeba realizacji całej sieci stanowisk
- (-) wysokie koszty inwestycji
- (+/-) odniesienie do mieszkańców związane z możliwością umieszczania informacji

*Ilustracja 35. Miejsce wypoczynkowe pod panelami fotowoltaicznymi
Opracowanie własne*

Instalacja akustyczna, czyli „Gadające Kule”

- (+) wyznaczenie określonej przestrzeni poprzez metalową konstrukcję
- (+) działanie symboliczno-funkcjonalne nawiązujące do określenia konkretnych granic
- (+) odniesienie do mieszkańców w formie wytyczonego terytorium i interaktywnych kul
- (-) wysokie koszty inwestycji
- (-) problemy dotyczące umiejscowienia obiektów
- (+/-) odniesienie do mieszkańców związane z możliwością umieszczania informacji

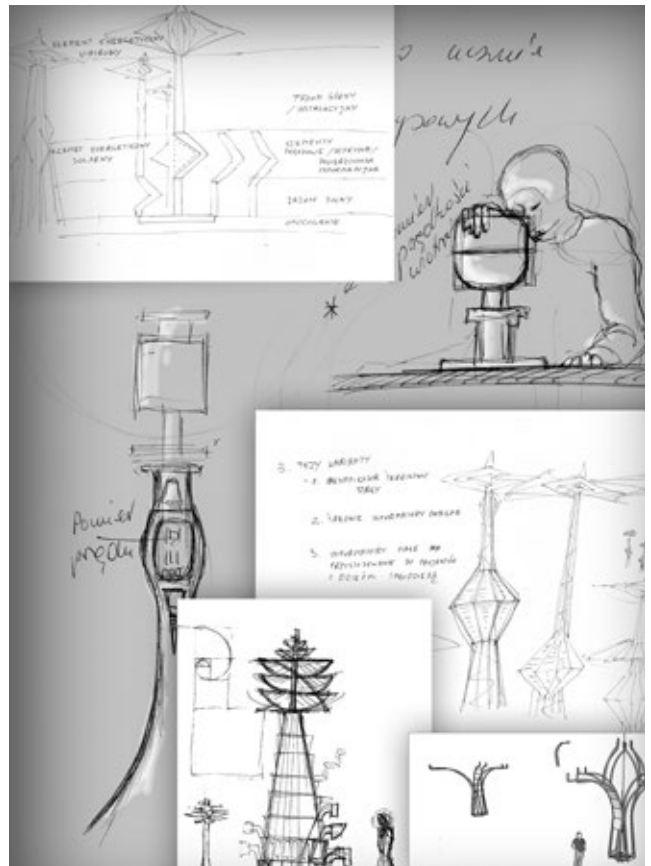

*Ilustracja 36. Instalacja z elementami akustycznymi
Opracowanie własne*

Energia wiatrowa – instalacje kinetyczne

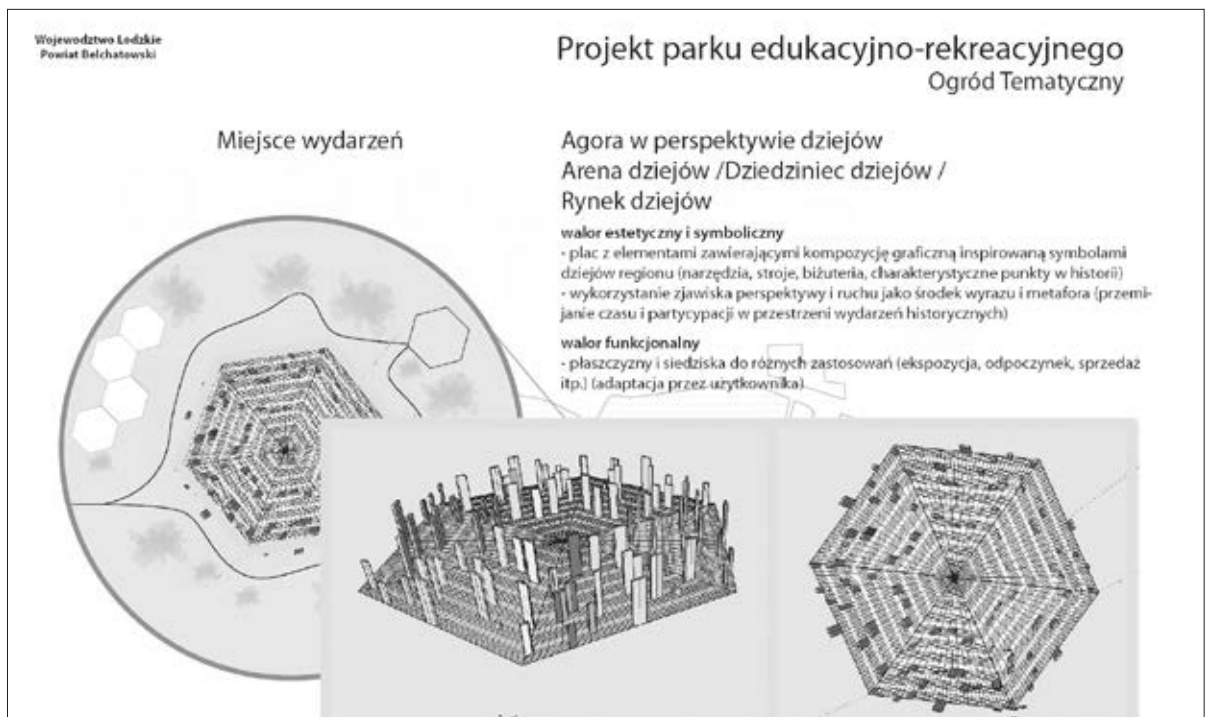
- (+) odnawialne źródło energii, jakim jest siła wiatru
- (-) potrzeba realizacji całej sieci stanowisk
- (-) wysokie koszty inwestycji
- (+/-) odniesienie do mieszkańców związane z możliwością umieszczania informacji
- (-) problemy dotyczące umiejscowienia obiektów

Jednym z wariantów tego opracowania były warsztaty z dziećmi, które dotyczyć miały energii wiatrowej. Jednak nie znaleziono tu wystarczających powiązań z zagadnieniami interakcji społecznych. Warsztaty o różnej treści prowadzone są przez MCK w Bełchatowie. Rozwiązanie to byłoby jedynie powieleniem lub rozszerzeniem oferty.

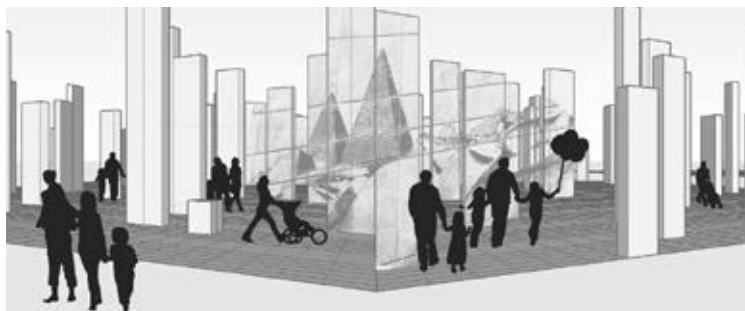
Ilustracja 37. Instalacje z ekranami – energia wiatrowa Opracowanie własne

Instalacja „Park Gawędy”

*Ilustracja 38. „Park Gawędy”
Opracowanie własne*

- (+) wyznaczenie przestrzeni poprzez formy architektoniczne
- (-) odniesienie do mieszkańców w formie pojedynczych elementów obrazu zdarzeń z historii regionu uwidocznionych poprzez perforację na powierzchni blachy stalowej. Konstrukcje stalowe mocowane są do betonowych słupów
- (+) perspektywa jako część przestrzenna. Pełen obraz składa się z elementów na poszczególnych słupach. Jedynie z pewnego miejsca jest widoczny jako całość. W trakcie przemieszczania się obraz „rozbija się” na pojedyncze elementy.
- (-) niski stopień wpływu grup użytkowych na treści przedstawianych tematów na blasze z racji dużych nakładów finansowych w wykonaniu perforacji
- (-) zużyte blachy nie nadają się do ponownego użytku
- (-) wysokie koszty inwestycji
- (-) problemy dotyczące umiejscowienia obiektów

Ilustracja 38 a. „Park Gawędy” – obraz widziany z perspektywy Opracowanie własne

W poszukiwaniu zależności między człowiekiem, a jego otoczeniem pojawia się aspekt punktu widzenia. Przykładem takiej sytuacji w odniesieniu do tematu rozprawy jest rozbieżność poglądów na temat wydobycia węgla brunatnego rozmówców danych okolic. Niektórzy z zapytanych popierają działalność kopalni, która często jest dla nich podstawą do odczuwania tożsamości terytorialnej. Inni z kolei, najczęściej ci, których negatywnie dotknęły przemiany związane z eksploatacją węgla, wyrażają swoje rozżalenie, a nawet gniew. Oba te sądy podyktowane są sytuacją, w jakiej znajdują się zapytani. Innymi słowy, ich punkt widzenia zależy, z jakiej perspektywy przeżyć i doświadczeń wywodzi się ich ocena. Kreując metaforę tej postawy i przenosząc ją w rzeczywistą przestrzeń, natrafiamy na wizualne zobrazowanie opisanych zależności, a mianowicie na zmieniającą się perspektywę. Elementy przestrzenne oglądane z różnych stron tworzą inny wizerunek otoczenia.

Główną myślą w opracowaniu powyższych rozwiązań była przestrzeń i sugestie wynikające z przedstawionych inspiracji formami wkomponowanymi w naturalny krajobraz. Złudzenie optyczne podyktowane zmianą perspektywy czy też punktu widzenia, zawarte w pracy „Reading between the lines” (Gijs, van Verenbergh)¹¹⁸, wykorzystano w opracowaniu zatytułowanym „Park Gawędy”. Ograniczenie pola widzenia i obserwacja jedynie wycinka rzeczywistości opiera się na dziele „Nancy Holt’s Sun Tunnels”¹¹⁹. Zagadnienie to wykorzystano w opracowaniu miejsc wypoczynku dla rowerzystów i pieszych pod transparentnymi panelami fotowoltaicznymi. Natomiast granice przestrzeni, których sugestie znalazły się w pracach „Land Art” (Richard Serra)¹²⁰ i „Labyrinth” (Gijs, van Verenbergh)¹²¹, były inspiracją do opracowania instalacji „Gadające Kule”.

118 Ilustracja 29. Pieterjan Gijs, Arnout van Verenbergh, instalacja „Reading between the lines”. Borgloon, Belgia, s. 62

119 Ilustracja 27 a. Nancy Holt, instalacja. „Nancy Holt’s Sun Tunnels”. Foto: Sean J Patrick Carney, s. 62

120 Ilustracja 26 b. Richard Serra, instalacja „Land Art”, s. 61

121 Ilustracja 28 a. Pieterjan Gijs, Arnout van Verenbergh, instalacja „Labyrinth”, s. 62

VII. 2.

Wnioski wynikające ze wstępnych opracowań projektowych, czyli ocena rozwiązań

We wszystkich przedstawionych szkicach rozpatrywana była przede wszystkim przestrzeń. Jest ona niewątpliwie ważnym aspektem rozważań, jednak przez najbliższe 50 lat poddana zostanie kolejnym, długotrwałym zmianom. Ci, którzy będą świadkami powstawania nowego krajobrazu, mogą nie doczekać momentu, w którym utożsamia się z ich nową „małą ojczyzną”. Niektórzy odejdą w inne miejsca, a inni znikną z tego świata według prawa natury. Z tego właśnie powodu najistotniejszą cechą rozwiązania powinno być możliwie szybkie wejście takich lub podobnych rozwiązań w życie. Nie powinno dojść do uzależnienia momentu oddania rozwiązania do użytku od procedur podejmowanych decyzji i kroków przez władze administracyjne lub inwestorów. Bez kapitału twardego nie udadzą się żadne zmiany społeczne. Nie powinno jednak zapominać się o wykorzystaniu kapitałów miękkich, czyli potencjału, który tkwi w mieszkańcach. Mimo że przestrzeń odgrywa w rozważaniach o okolicach bełchatowskiej kopalni bardzo ważną rolę, dalsze rozmyślenia dotyczące rozwiązania projektowego, powinny więcej uwagi poświęcić samym użytkownikom.

VII. 3.

Poszukiwanie dalszych czynników motywacyjnych

Jednym z głównych zadań w drodze do rozwiązania projektowego było znalezienie aspektów, które mogłyby zmotywować społeczność lub jej część do podjęcia się wspólnych działań. Plany zagospodarowania całego rejonu bełchatowskiej kopalni, mają na uwadze rozwój turystyki i rekreacji na bardzo obszernym terenie. Z tego względu, szukając odpowiedniego rozwiązania, należało brać pod uwagę aplikowanie projektu na rozległej przestrzeni. Jednak bez ogromnych nakładów finansowych nie zdoła się stworzyć jednocześnie na całym tym obszarze obiektów architektonicznych. Należało więc zmienić główny tok myślowy i ukierunkować go na rozwiązanie, które spełniałoby sformułowany cel projektu, jednak nie ingerując w infrastrukturę i krajobraz okolic. Uwagę zwrócono więc jedynie na potencjał ludzki i takie rozwiązanie, które wymagałoby stosunkowo niskich kosztów inwestycyjnych.

W trakcie przeprowadzonych wywiadów indywidualnych i badań, zarówno w okolicach Bełchatowa, jak i nad jeziorem Geiseltal, nie udało się jednoznacznie stwierdzić konkretnego zainteresowania rozwojem czy losami zamieszkiwanych terenów. W konsekwencji ogólnego zubożenia również nie znaleziono elementów, które mogłyby uaktywnić działalność społeczną. Żadna z zapytanych osób nie wskazywała zaangażowania we wspólną debatę na temat ich wizji przyszłości. Zarówno w Polsce, jak i w Niemczech rozmówcy nagminnie zmieniali temat. Nie było dla nich istotnym, co stanie się z ogólną sytuacją kulturowo-społeczną okolic. We wszystkich przeprowadzonych wywiadach, w bezpośrednio dotkniętych działalnością KWB „Bełchatów” gminach, badane osoby naprowadzały rozmowę na ich osobistą sytuację życiową, a przede wszystkim na własne potomstwo. Często padały u dorosłych takie wypowiedzi jak:

- *mnie to nie dotyczy, ale moja córka to...*
- *dobrze się tu żyje, branża budowlana rozwija się, a my często mamy nasze wnuki u nas...*
- *ważne żeby dzieciaki nie uciekały do innych miast...*
- *jaką tu mają przyszłość...?*
- *ja to już na emeryturze, ale mój syn wyjechał na studia...*

Również w trakcie wywiadów na terenie jeziora Geiseltalsee jeden z rozmówców (mężczyzna w wieku około trzydziestu kilku lat) skomentował wyjazd rodzinny z dziećmi nad jezioro Goitsche w okolicach miasta Bitterfeld (zrekultywowane obszary po wydobyciu węgla brunatnego) w bardzo krytyczny sposób:

Pojechaliśmy tam z dziećmi, aby spędzić miły dzień. Opłata parkingowa wynosiła 3 Euro, natomiast dzieciaki wynudziły się i były niezadowolone. Fajnie, że przyroda i jezioro, ale dla dzieci nie było tam nic, czym mogłyby się zająć i dać nam odsapnąć.

Podsumowując wypowiedzi rozmówców różnych grup wiekowych w obu omawianych miejscach, można przyjąć, że losy i przyszłość dzieci oraz młodzieży okazują się jednym z najważniejszych punktów zainteresowania. Wnioskiem z tej obserwacji było więc stwierdzenie, że główną grupą docelową rozwiązania projektowego winno być młode pokolenie, które jak się wydaje, stanowi podstawę motywacji, czyli „napędu” działań tutejszej społeczności. Wspólne akcje ukierunkowane na rozwój i dobro potomstwa mogą przyczynić się do wzmocnienia więzi społecznych i utworzenia podstawy do wspólnego działania.

Należy podkreślić tu widoczną zależność między rozgoryczeniem i przygnębieniem wynikającym z negatywnych aspektów życiowych osób dorosłych, a ich siłą czerpaną ze świadomości istnienia kolejnych pokoleń. Nie chodzi tu o postawę wynikającą z chęci opieki i wychowania własnego potomstwa, a raczej o kolektywną świadomość motywującą do działań na rzecz kolejnych generacji.

VII. 4. Poszukiwanie dalszych inspiracji

Tematyka partycypacji i wykorzystania „tego, co jest” czy w postaci materialnej, czy też w postaci potencjału ludzkiego stała się podstawą do poszukiwania dalszych inspiracji. W konsekwencji tych poszukiwań wyłoniło się pytanie, czy istnieje możliwość stworzenia czegoś nowego, wykorzystując istniejący potencjał mieszkańców okolic Bełchatowa w postaci wspólnego działania. Pojęcie kolażu (collage) wydaje się oddać tej myśli wizualny wymiar.

VII. 4.1. Technika kolażu (collage)

Słowo „collage” tłumaczone z języka francuskiego oznacza naklejanie czy też oklejanie papierem.¹²² Po polsku słowo „kolaż” opisuje zarówno technikę artystyczną w dziedzinie sztuk plastycznych, jak i powstałe w tej technice dzieło. Jest ono kompozycją, na którą składają się połączenia różnych elementów przede wszystkim z papieru, ale też z innych materiałów lub innych dzieł.¹²³ Ze względu na wielowarstwowy charakter problematyki podjętego w tej rozprawie tematu, technika kolażu wydaje się ciekawym odpowiednikiem pokazania całości w postaci

122 Encyklopedia PWN. <https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/kola%C5%BC.html> (24.12.2022)

123 Słownik PWN. <https://sjp.pwn.pl/slowniki/kola%C5%BC.html> (24.12.2022)

Ilustracja 39. Alicja Biela, fotokolaże z cyklu „Wycinanki polskie”

Ilustracja 39 a. „Wycinanki polskie” Źródło: <https://www.kobieta.pl/galeria/alicia-biala-zrobila-wystawe-o-polsce-ispadla-na-nia-fala-hejtu#alicia-biala-polska> (13.02.2023)

Ilustracja 39 b. „Wycinanki polskie” Źródło: <https://www.kobieta.pl/galeria/alicia-biala-zrobila-wystawe-o-polsce-ispadla-na-nia-fala-hejtu#alicia-biala-polska> (13.02.2023)

Ilustracja 39 c. „Wycinanki polskie” Źródło: <https://www.kobieta.pl/galeria/alicia-biala-zrobila-wystawe-o-polsce-ispadla-na-nia-fala-hejtu#alicia-biala-polska> (13.02.2023)

rozmaitych wycinków rzeczywistości. Wspaniale oddaje i obrazuje ona wielokrotnie absurdalne połączenia pomiędzy elementami danego dzieła. Odnaleźć w niej można zarówno rytm, czy rozdarcie, jak i sprzeczność ukazanych treści.

Alicja Biela jest ilustratorką, graficzką i artystką wizualną. Stworzony przez nią cykl prac pod tytułem „Wycinanki polskie” (il. 39, a, b, c) oddaje różnorodność tematyczną poprzez symbole, motywy i postaci, które składają się na tożsamość Polaków. Artystka ukazuje w swoich kolażach wielowarstwowość problematyki w rozważaniach nad polską społecznością i nad naszym własnym nastawieniem do polskości. Nawet jeżeli odbiorcy różnie będą interpretować te prace, to zawarte w nich elementy są jednakowo rozpoznawalne dla wszystkich. Fakt ten prowadzi do wzmocnienia uczucia wspólnoty i przynależności.¹²⁴

Kolejnym przykładem dzieł powstałych w technice kolażu jest jedna z prac Hanny Höch z 1933 roku. W publikacji autorka umieściła następującą myśl:

*Keep ourselves prepared for the stimulation of the accidental, that here more than elsewhere, is prepared to feed our fantasy.*¹²⁵

124 Polska bez obrazu. <https://pdf.edu.pl/mateusz-grabarczyk/kultura/polska-bez-obrazy> (05.01.2023)

125 H. Höch. Hannah Höch: Life Portrait. A Collaged Autobiography. (Wyd.) Anja Lutz. The Green Box. Berlin 2016, s. 5 https://www.weltbild.de/artikel/buch/hannah-hoech-life-portrait_21593304-1 (05.01.2023)

„Bądźmy czujni na wpływ przypadku, który bardziej niż gdzie indziej przygotowany jest na dokarmianie naszej fantazji.”¹²⁶ Tak przetłumaczone słowa artystki przywołują na myśl zagadnienie wręcz przeciwne do wyczuwalnej tu swobody tworzenia, a mianowicie do jej braku. Swoboda podejmowania decyzji, jaki i wolny wybór w tworzeniu własnego świata to opisany problem na terenach poeksploatacyjnych.

Ilustracja 40. Hannah Höch,
„Die ersten Fotomontagen”,
1933 Źródło: <https://www.artbook.com/blog-at-first-sight-hannah-hoch.html> (13.02.2023)

VII. 4.2. Bricolaż

Pojęcie brikolażu określa rozwiązywanie problemów za pomocą istniejących i dostępnych środków. Przeciwwstawienie osoby tworzącej brikolaż (*bricoleur*) z inżynierem stosuje się jako metaforę sposobu myślenia i działania społeczeństwa.¹²⁷ Różnica między tymi osobami została oparta na sposobie użycia danych przedmiotów. *Bricoleur* nie używa starannie zaprojektowanych narzędzi do konkretnych zadań, a składa pasujące do całości elementy w zależności od istniejącej potrzeby lub konieczności. Bricolaż jest procesem oportunistycznym, wprowadzającym w błąd, ale także kreatywnym i oryginalnym. Redefiniuje on narzędzia w materiały, a materiały w narzędzia, jak i samo zadanie w świetle przypisanego mu znaczenia.¹²⁸

Przeciwwstawienie „*bricoleur* kontra inżynier” wydaje się pewną analogią do omawianych w tej rozprawie sytuacji, które można by ująć tu jako przeciwwstawienie „mieszkaniec kontra decydent”. A jeżeli tak, to może istnieje szansa zainteresowania mieszkańców podjęciem się roli

126 tłum. własne

127 J. Fraser. *Bricoleur, Ingenieur, Dekonstrukteur: Lévi-Strauss, Luhmann und die Zeiten des Strukturalismus*. W: (Wyd.) M. Endres, L. Herrmann. *Strukturalismus, heute. Abhandlungen zur Literaturwissenschaft*. J.B. Metzler, Stuttgart 2018, s. 169-187. https://doi.org/10.1007/978-3-476-04551-5_12 (14.03.2023)

128 Y. Gabriel. *On paragrammes: Theory of organizations and actionable knowledge*. <http://www.yiannisgabriel.com/2012/08/on-paragrammes-theory-of-organizations.html?q=bricoleur> (05.01.2023)

bricoleur'a. Inaczej mówiąc, wykorzystania kapitału miękkiego omawianej społeczności w postaci wiedzy i doświadczenia żyjących tu ludzi. Celem jest więc inicjacja zmian społecznych, opierająca się przede wszystkim na żywej kulturze, jak i beztrudnych procesach twórczych i kreatywnych.

Przykładem posłużenia się tą techniką w społecznościach, był projekt dotyczący korzystania z urządzeń cyfrowych przez seniorów rejonu Schwarzwald w Niemczech. Używane jest tu określenie „socjalnego brikolażu”, który rozumiany jest jako metodyczna koncepcja dotycząca zmian społecznych. Miejscowa ludność staje się narzędziem zmian, a ich potencjał centrum uwagi.¹²⁹ Mowa jest tu o formie nauki transformatywnej (Transformative Wissenschaft¹³⁰), która ma na celu tworzenie zbiorów solidnej, społecznie istotnej wiedzy. Jej podstawą są aktorzy należący do danej zbiorowości, którzy często nie posiadają wiedzy czysto naukowej, jednak ich atutem są ogromne zasoby wszelkich informacji dotyczących istoty i zależności zamieszkiwanego przez nich miejsca. Laicy, jako eksperci swego codziennego życia stają się w tym momencie równouprawnioną grupą uczestniczącą w prowadzeniu badań naukowych. Nauka transformatywna wraz z miejscowymi aktorami wypracowuje konkretne wytyczne do regionalnych przeobrażeń i przyczynia się do ich odpowiedniego wykonania. Formowanie zagadnień społecznych w tym przypadku odrywa się więc od odgórných zasad zarządzania, czyli tak zwanych procesów „top down” i zwraca się ku modelom oddolnym, a inaczej mówiąc procesom „bottom up”.¹³¹

VII. 5. Opracowanie kolejnych wytycznych do rozwiązania projektowego

Założono więc, że powstałe produkty i metodyka powinny do tego stopnia pobudzić daną osobę, aby dobrowolnie wzięła aktywny udział w proponowanym procesie. Rezultat takiego działania ma doprowadzić do powstania np.: obiektu użytkowego, procesu, produktu artystycznego czy też graficznego lub też happeningu, które będą mogły przyczynić się do umocnienia tożsamości lokalnej i stworzenia nowych wartości, opartych na potencjale ludzkim i regionalnym.

Na podstawie tych rozważań, wykrystalizowały się kolejne założenia do dalszej pracy projektowej. Najważniejsze jest skierowanie wszelkich działań w stronę jednostki społecznej. Ze względu na zawość problemów ekonomicznych i technicznych należy szukać rozwiązania zupełnie niezależnego od konkretnego miejsca. Trudność polega tu na sprecyzowaniu grupy użytkowej, która dotychczas obejmowała zarówno dzieci, młodzież, rodziny, osoby dorosłe, jak i seniorów.

129 P. Biniok, S. Selke. Soziale Innovation durch Bricolage: Der „Geist des Tüftelns” im ländlichen Raum. W: Soziale Innovationen lokal gestalten. Sozialwissenschaften und Berufspraxis. Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH, ein Teil von Springer Nature 2018, s. 181, DOI: 10.1007/978-3-658-18532-9_11 (05.01.2023)

130 Transformative Wissenschaft – Motor für gute Wissenschaft und lebendige Demokratie. https://epub.wupperinst.org/frontdoor/deliver/index/docId/5924/file/5924_Schneidewind.pdf (05.01.2023)
(Nauka transformatywna nie tylko obserwuje i opisuje procesy transformacji społecznej, ale także pomaga w ich inicjowaniu. Osiąga ona wiedzę na ich temat, będąc jednocześnie ich uczestnikiem. Uwzględnia ona również czynny udział społeczeństwa obywatelskiego w naukach.)

131 P. Biniok, S. Selke. Soziale Innovation durch Bricolage: Der „Geist des Tüftelns” im ländlichen Raum. W: Soziale Innovationen lokal gestalten. Sozialwissenschaften und Berufspraxis. Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH, ein Teil von Springer Nature 2018, s. 182, DOI: 10.1007/978-3-658-18532-9_11 (05.01.2023)

Za elementy motywacji użytkowników należy uznać działania na rzecz kolejnych pokoleń. Dzieci i młodzież stają się więc jedną z najważniejszych grup docelowych. Jednak nie należy zapomnieć o osobach dorosłych, a przede wszystkim starszych. Jednym z istotnych elementów projektu było więc znalezienie możliwości dotarcia do osobistych czy też kolektywnych przeżyć związanych z tutejszym życiem i obyczajami tej grupy użytkowej. Można przyjąć, że wspomnienia i rozmowy o dawnych czasach, pobudzają chęć starszych osób do współdziałania. Wspominanie zdarzeń z przeszłości przywołuje miłe jednak zapomniane incydenty i wprowadza rozmówców w pozytywny stan ducha.

Wnioskować można więc, że motywacja podjęcia działania dzieli się na dwie płaszczyzny związane z grupą docelową użytkowników. Jedną z nich są dzieci i młodzież, drugą natomiast dorośli i osoby starsze. Przyjąć można, że młode pokolenie zainteresuje się współdziałaniem, jeżeli zostanie ono zaprojektowane w postaci gry. Osoby starsze natomiast zmobilizować można, prosząc o pomoc w opracowaniu treści gier dla dzieci i młodzieży.

Rozdział VIII

Gra jako możliwość inicjacji i umocnienia więzi społecznych

Trudno o stwierdzenie, które zagadnienia związane z omawianym otoczeniem w aspekcie historycznym są najważniejsze i wymagałyby głębszego zainteresowania. Czy proces powstania węgla przed milionami lat przyczyni się do wytworzenia więzi mieszkańców do otaczających ich okolic? Czy ważniejsze są tradycje wynikające z ich kultury i religii? Gdzie zaczyna się „nasza” historia? Wszystkie przemyślenia zawarte w tej rozprawie w jakiś sposób są ze sobą związane, a nawet są one od siebie zależne. Porównanie sytuacji w Geiseltal i w okolicach Bełchatowa pokazuje, że omawiana problematyka ma charakter globalny, a zarazem ukazuje zależności między środowiskiem naturalnym, człowiekiem, wykorzystaniem przez niego zasobów ziemi w postaci paliw i energii, dzięki której posiada on wszelakie narzędzia i produkty. Zgodnie z tym stwierdzeniem opracowane rozwiązanie opiera się przede wszystkim na wzajemnym oddziaływaniu i relacjach. W intencji rozwiązania leży mobilizacja społeczności. Należy mieć świadomość braku gwarancji, że mieszkańcy okolic KWB „Bełchatów” wykorzystają projekt dokładnie tak, jak go zaproponowano. Rozwiązaniem projektowym jest tu proces, który opiera się na jego współtwórcach i z tego powodu może przyjąć różną dynamikę.

Współtwórcami w procesie są przede wszystkim osoby dorosłe. Jednak młode pokolenia tworzą kolejną grupę użytkową. Dziś niemalże dla wszystkich najpopularniejszym sposobem spędzania czasu są gry online i korzystanie z różnego rodzaju platform „social media”. Zabawy na świeżym powietrzu, gonitwy rówieśników, kreatywność w tworzeniu światów fantazji wydają się zanikać, albowiem świat cyfrowy jest prostszy, szybszy, bogaty w efekty specjalne i grafikę, a przede wszystkim dopasowuje się on błyskawicznie do jego użytkowników. Fakt ten można uznać za podłoże do wykształcenia się i to nie tylko w krajach europejskich tak zwanego pokolenia „head down”.¹³² Zjawisko to dotyczy prawie wszystkich generacji, jednak przedstawiciele najstarszego pokolenia, najczęściej za sprawą bariery technologiczno-cywilizacyjnej, są z tego fenomenu prawie zupełnie wykluczeni.

Potrzeba zabaw i gier nie ma swego początku w świecie cyfrowym. Przynależy ona już od niepamiętnych czasów do istoty człowieka. W XX wieku w konsekwencji procesów społeczno-kulturowych takich jak industrializacja, urbanizacja czy emancypacja i wzrastająca liczba atrakcji ukazało się dzieło holenderskiego badacza kultury Johana Huizinga pod tytułem „Homo ludens. Zabawa jako źródło kultury”.¹³³ Przedstawiona zostaje w nim istotna funkcja ludzkiej natury, jaką jest zabawa lub bawienie się. Obok pojęć *homo sapiens* (człowiek rozumny) i *homo faber* (człowiek twórczy) mowa jest również o pojęciu *homo ludens*, czyli człowiek bawiący się. Tę część istoty ludzkiej uważa się za możliwą podstawę do wszelkiego działania.¹³⁴

132 I. Czerska. Pokolenie head down jako konsekwencja smartfonizacji społeczeństwa. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, no. 459, 2016, s. 215, DOI: 10.15611/pn.2016.459.20 (18.12.2023)

133 R. Kantor. Homo ludens Huizingi a kultura konsumpcji zabawy. W: Zabawy i zabawki. Studia Antropologiczne. Muzeum Zabawek i Zabawy w Kielcach. Kielce 2014, s. 74

134 Ibidem.

Rozdział IX

Ogólny opis zabawy edukacyjno-terenowej „Nasze Dzieje – Przez Patrzydło”

Końcowe rozwiązanie projektowe nie koncentruje się jedynie na samym produkcie, a określa pole działania w procesie. Jego podstawową częścią jest aktywacja społeczności poprzez skierowanie głównego działania na realizację gier i zabaw odnoszących się do dziejów okolic bełchatowskiej kopalni i ich mieszkańców. Realizacja zadań dla dzieci i młodzieży ma zmobilizować zarówno dorosłych mieszkańców oraz wszelkich lokalnych aktorów do współpracy. Zaprojektowany proces to zabawa edukacyjna, w której przekazywana będzie wiedza o szeroko pojętej historii regionu. Cała akcja i należące do niej narzędzia przeznaczone są dla dwóch głównych grup użytkowych. Zadaniem uczestników zabawy jest dla jednych opracowanie, a dla drugich rozwiązanie treści zadań. Bardzo ważnym elementem opracowania jest aspekt przestrzenny. Wynika on z nieustających zmian krajobrazu, jak i towarzyszącej im bezsilności ludzi. „Nasze Dzieje – Przez Patrzydło” to zabawa, która inicjuje nietypowy sposób obcowania z otaczającym światem. Daje ona biorącym w niej udział możliwość ponownego „zawładnięcia” czy też nowego „przyswojenia” przestrzeni. „Patrzydło” to główny bohater zabawy. Pozwala ono na fragmentaryczną obserwację rzeczywistości i skupia uwagę jedynie na jej niewielkiej części. Rozdysponowanie zadań w przestrzeni symbolizuje posiadanie nad nią pewnej władzy. Nie chodzi tu o bezgraniczne nią władania, ale o akt podobny do pojednania.¹³⁶ Ci, którzy starają się rozwiązać ukryte w terenie zadania, trzymając „Patrzydło” w ręku, stają się przynależni do grona obserwatorów bełchatowskiej przestrzeni. Obiekt ten zyskuje cechy artefaktu, który nie tylko pełni funkcję orientacji w terenie, ale też staje się symbolem wspólnoty.

Inicjacja projektu o niskim wkładzie środków finansowych w porównaniu do wszelkich planów zagospodarowania terenu ma na celu wykorzystanie potencjału ludzkiego opisywanych okolic. Zaangażowanie społeczności może doprowadzić nie tylko do wzmocnienia więzi międzyludzkich i pozytywnego nastawienia do własnego życia, ale też może stać się impulsem do całkiem nowego wykorzystania posiadanych zasobów.

Intencja zawarta w akcji „Nasze Dzieje – Przez Patrzydło” dotyczy aktywizacji współzawodnictwa, ale przede wszystkim odnosi się do wspólnego działania i wzajemnego wsparcia. Tworzenie gier i udział w nich pozwala użytkownikom na świadomą refleksję nie tylko nad historią regionu, ale też nad zależnościami między człowiekiem, jego narzędziami i naturą, która jest podstawą ludzkiego bytu.

136 Pojednanie z przestrzenią to pojęcie analogiczne do omawianej już sytuacji w Kleszczowie, a mianowicie chodzi tu o sposób ogradzania działek budowlanych przez ich właścicieli. Rozdział IV, punkt 2, s.47

IX. 1. Opis procesu

Zaprojektowana akcja dotyczy dwóch części procesu (il. 41), które są od siebie zależne. Pierwszą z nich jest powstanie treści gier na kartach zadaniowych. Opracowanie tych treści odbywa się w ramach spotkań warsztatowych, na które zapraszani są mieszkańcy bełchatowskich okolic. Spotkania mogą mieć charakter otwarty dla wszystkich lub też odbywać się w ramach istniejących już społeczności takich jak instytucje czy koła zainteresowań. Niewykluczony jest tu również udział ekspertów, naukowców lub artystów. W tej części projektu chodzi o mobilizację mieszkańców do wspólnych działań. Drugą częścią opracowanego procesu są akcje z patrzydłami. Mowa jest tu o grach i zabawach, których treści przygotowane zostały w pierwszej części procesu. Celem gier jest rozwiązanie przez uczestników wszystkich zadań z kart zadaniowych, a w rezultacie wypełnienie karty zwycięskiej.

IX. 1.1. Odpowiedzialność za przeprowadzenie projektu – Koordynator

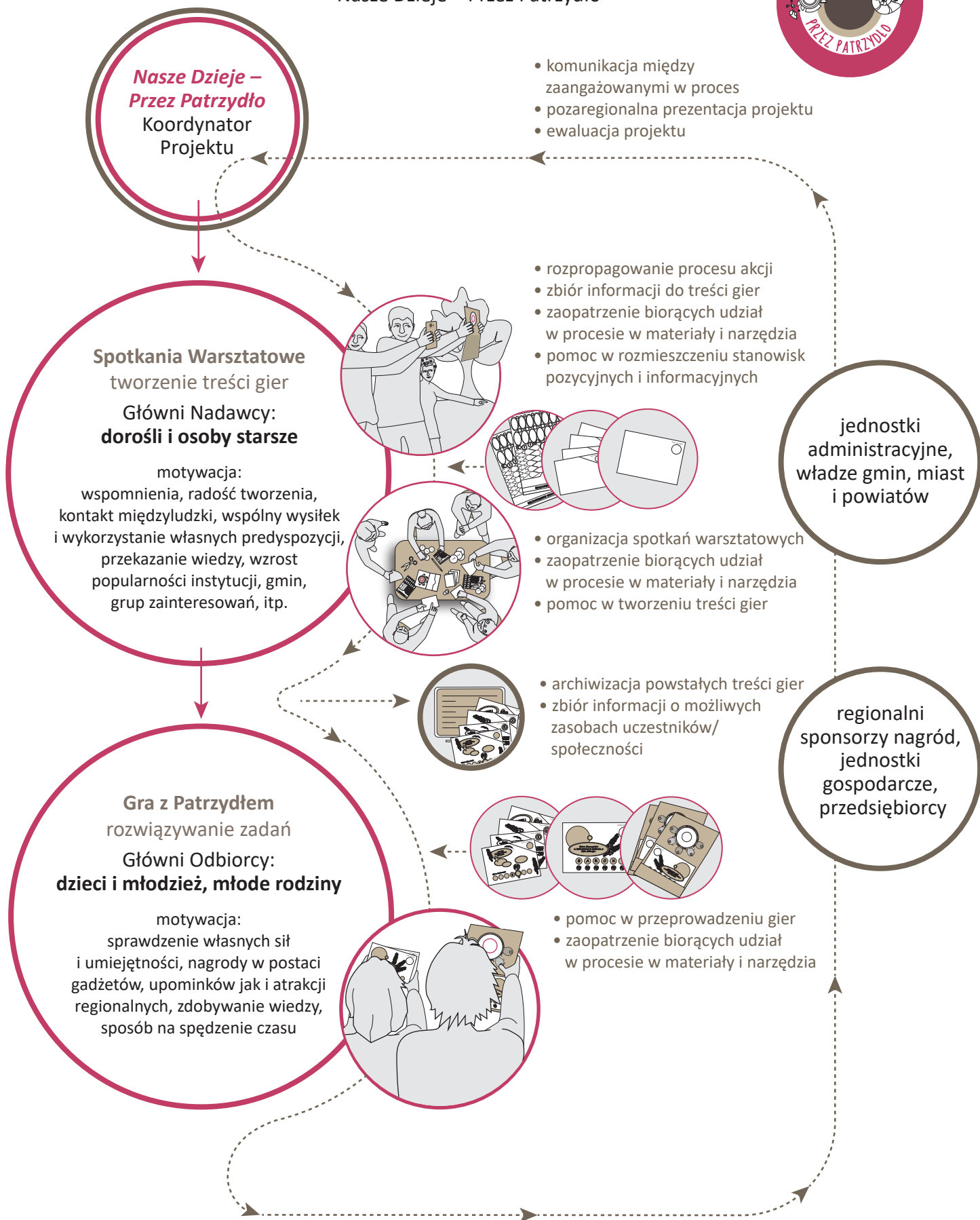
Aby przedstawiony proces miał sens i wykazał skuteczność, istnieje potrzeba jego intensywnej promocji, organizacji oraz ewaluacji. Zakłada się powołanie odpowiedzialnej osoby w postaci **koordynatora projektu**. Jest to osoba, która poznała zasady i sens całej akcji oraz posiada predyspozycje do wykonania wszystkich należących do niej zadań i poprawnego przeprowadzenia projektu. Inicjacja i organizacja spotkań warsztatowych jest jedną z najistotniejszych czynności koordynatora. Do tego celu służą przygotowane materiały w postaci plakatów, ulotek lub listów imiennych (il. 44). Rolą koordynatora jest zachęcanie do udziału we wspólnych rozmowach. W czasie spotkań troszczy się on o klarowne przekazanie intencji projektu, pomaga w opracowaniu kart zadaniowych i ustaleniu fabuły gier. Koordynator przygotowuje i dostarcza na spotkania niezbędne przybory i narzędzia. Koordynuje on działania oraz zajmuje się komunikacją między uczestnikami akcji, instytucjami i przedsiębiorstwami. Bardzo ważną częścią pracy koordynatora jest archiwizacja opracowanych treści gier oraz zbiór istotnych informacji uzyskanych w trakcie spotkań i rozmów z różnymi społecznościami. W kolejnym etapie procesu koordynator komunikuje miejsce i czas zaplanowanych gier, jest pomocny w ich przeprowadzeniu oraz dostarcza potrzebne materiały i narzędzia. Do zadań koordynatora należy również ewaluacja projektu.

IX. 1.2. Uczestnicy

W zaprojektowanym procesie, który ma przyczynić się do aktywizacji społeczności okolic bełchatowskiej kopalni, uwzględniono dwie grupy uczestników. Do pierwszej z nich należą przede wszystkim mieszkańcy, których zadaniem będzie określenie treści gier i zabaw terenowych. Będą oni dalej nazywani nadawcami (il. 42). **Nadawcy** to ci, którzy przygotowują treści zadań, rozdysponowują stanowiska pozycyjne i umieszczają odpowiedzi na stanowiskach informacyjnych. Ta grupa użytkowa to na przykład ośrodki kultury, gminy, stowarzyszenia, kółka

SCHEMAT PROCESU

Nasze Dzieje – Przez Patrzydło

Ilustracja 41. Schemat Procesu „Nasze Dzieje – Przez Patrzydło” Opracowanie własne

Tabela 2. Opis grup docelowych
Opracowanie własne

Grupy użytkowe	Zadania Terenowe Przestrzenne	Zadania Treściowe Merytoryczne
NADAWCY		
<ul style="list-style-type: none"> • samorządy gminne • samorządy wiejskie • ośrodki kultury i edukacji • lokalni przedsiębiorcy • mieszkańcy w wieku dorosłym i seniorzy • młodzież <p><i>Ilustracja 42. Nadawcy Opracowanie własne</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • wybór stanowisk przestrzennych • ewentualne oznakowanie stanowisk przestrzennych • wybór stanowisk informacyjnych przy możliwym użyciu Patrzydła do ukrycia treści zadań • rozmieszczenie podpowiadaczy 	<p>Wszystkie treści opracowywane przez nadawców powstają za pomocą bełchatowskich skrapek, jak i wszelkich własnych materiałów lub informacji w formie zdjęć, tekstów, wydruków, fotografii, grafik.</p> <ul style="list-style-type: none"> • opracowanie opisu stanowisk pozycyjnych na kartach zadaniowych • opracowanie tematu gry, jak i aranżacja karty zwycięskiej • sporządzenie treści merytorycznych na kartach zadaniowych
ODBIORCY		
<p>Do odbiorców należą zarówno goście okolic, jak i ich mieszkańcy.</p> <ul style="list-style-type: none"> • rodziny z dziećmi • grupy zorganizowane: dzieci i młodzież pod nadzorem pedagogów i osób prowadzących zajęcia • osoby indywidualne 	<ul style="list-style-type: none"> • dotarcie do stanowisk pozycyjnych • odnalezienie stanowisk informacyjnych 	<ul style="list-style-type: none"> • wypełnienie kart zadaniowych • wypełnienie karty zwycięskiej <p>ewentualnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • umieszczenie dodatkowych informacji i ozdoba karty zwycięskiej <p><i>Ilustracja 43. Odbiorcy Opracowanie własne</i></p>

*Ilustracja 44. Materiały promocyjne i informacyjne – Zaproszenia na spotkania warsztatowe
Opracowanie własne*

zainteresowań czy też osoby indywidualne. W gronie nadawców znajdują się w większości osoby dorosłe, jak i seniorzy. Niewykluczony jednak jest tu również udział młodzieży.

Drugą grupą, której dedykowane są gry z patrzydłami to **odbiorcy** (il. 43). Należą do niej wszyscy ci, którzy z patrzydłem (il. 51) w ręku udają się na zabawy w terenie. Mowa jest tu o uczestnikach zorganizowanych wycieczek na przykład klasowych, o rodzinach z dziećmi lub też o gościach indywidualnie zwiedzających okolice bełchatowskiej kopalni. Odbiorcami mogą być nie tylko zwiedzający, ale również mieszkańcy rejonu. Ich zadaniem jest odnalezienie stanowisk pozycyjnych i rozwiązanie kolejnych zadań. Zdobywają oni w ten sposób wiedzę o rejonie i o okolicznych ciekawostkach. Odbiorcami mogą być zarówno dzieci w wieku szkoły, młodzież, dorośli, jak i osoby w starszym wieku. Aby osoba mogła uczestniczyć w grze jako odbiorca, powinna umieć czytać lub też być w towarzystwie kogoś, kto tę zdolność posiada.

IX. 1.3

Spotkania warsztatowe i przygotowanie zadań gry

Spotkania warsztatowe zawierają w sobie trzy etapy. Najważniejszym z nich są wspólne rozmowy i poszukiwanie istotnych dla mieszkańców zagadnień związanych z ich dziejami i historią. Kolejnym etapem jest skonkretyzowanie zadań treściowych gry i opracowanie kart zadaniowych dla młodych uczestników. Ostatni etap wiąże się z rozdysponowaniem stanowisk pozycyjnych i informacyjnych w terenie. W początkowej części projektu ważne będą w pierwszej linii kontakty z istniejącymi już w okolicach grupami społecznościowymi takimi jak miłośnicy fotografii, koła gospodyń wiejskich, koła przyjaciół gmin i miast, czy grupami sportowymi. W trakcie spotkań uczestnicy sami decydują, jakie zadania mieliby ochotę wykonać. Każda z osób indywidualnie dopasowuje własne predyspozycje i chęci do zadań, jakie powinny zostać wykonane w procesie tworzenia zadań treściowych. Grupy na spotkaniach warsztatowych powinny składać się z przynajmniej 4 osób. Zbyt niska ilość uczestników może przyczynić się do obarczenia nadmiernym wysiłkiem pojedynczych osób w przygotowaniu materiałów a w konsekwencji zaniknięcia ich chęci we wspólnym działaniu.

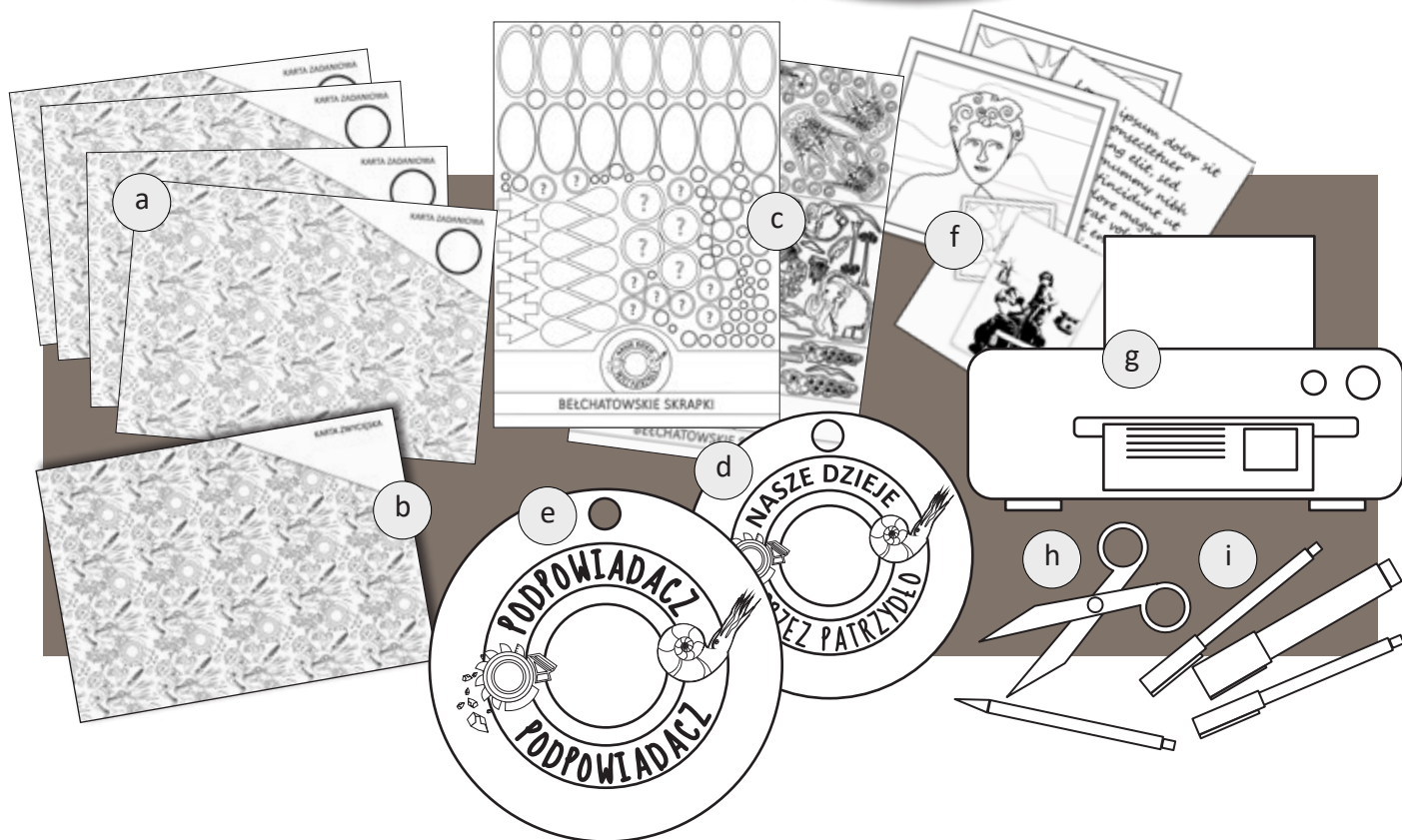
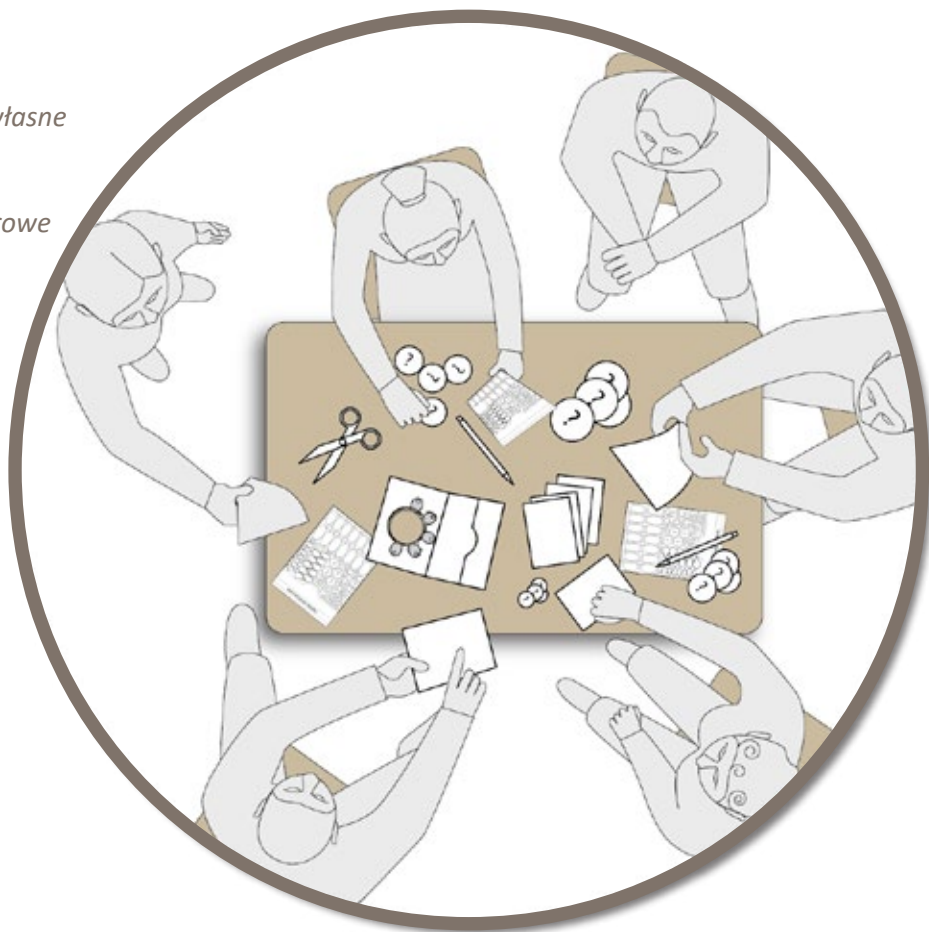
Spotkania warsztatowe powinny mieć odniesienie do określonych tematów. Jednak wątki tematyczne mają przede wszystkim służyć zwróceniu uwagi potencjalnych zainteresowanych. Przykładem mogą być tu spotkania związane z „Kronikami Bełchatowskimi” opracowanymi przez Józefa Kuszneruka.¹³⁷ Ten niezwykle ciekawy materiał stworzony został w postaci pamiętnika z ręcznymi zapiskami myśli i refleksji autora, z wycinkami prasowymi oraz zdjęciami. Prezentacja wybranych fragmentów kronik z pewnością przyczyni się do inicjacji wspólnych wspomnień i refleksji. Innym przykładem tematu spotkań może być rozwój szkolnictwa w okolicach dzisiejszej kopalni. Mógłby on zostać sformułowany w następujący sposób: „Szkoły z dawnych lat – Kałamarz i pióro” lub „Jak babcia i dziadek chodzili do szkoły”. Kolejne proponowane tematy mogą dotyczyć tradycji wiejskich oraz górniczych, ciekawych postaci, sposobu życia, prowadzenia gospodarstwa, wychowywania dzieci, znaczących dla ludności miejsc, nieistniejącej już infrastruktury itd. Koordynator projektu wyłania z wypowiedzi uczestników spotkań zagadnienia, które ich poruszają, aby wykorzystać je jako kolejne tematy. Niewykluczone jest, że znajdą się osoby lub grupy, które chętnie zaproponują opracowanie własnych tematów i przygotowanie kolejnych spotkań.

137 Kroniki Bełchatowskie Józefa Kuszneruka. <http://www.muzeum.belchatow.pl/kroniki-belchatowskie-jozefa-kuszneruka.html> (18.03.2023)

Ilustracja 45. Spotkania Warsztatowe.
Przygotowanie zadań treściowych. PRZYRZĄDY

- a. karty zadaniowe
- b. karty zwycięskie
- c. skrapki
- d. postojówki
- e. podpowiadacze
- f. zdjęcia, teksty i materiały własne
- g. drukarka
- h. markery permanentne
- i. nożyczki i inne artykuły biurowe

Opracowanie własne

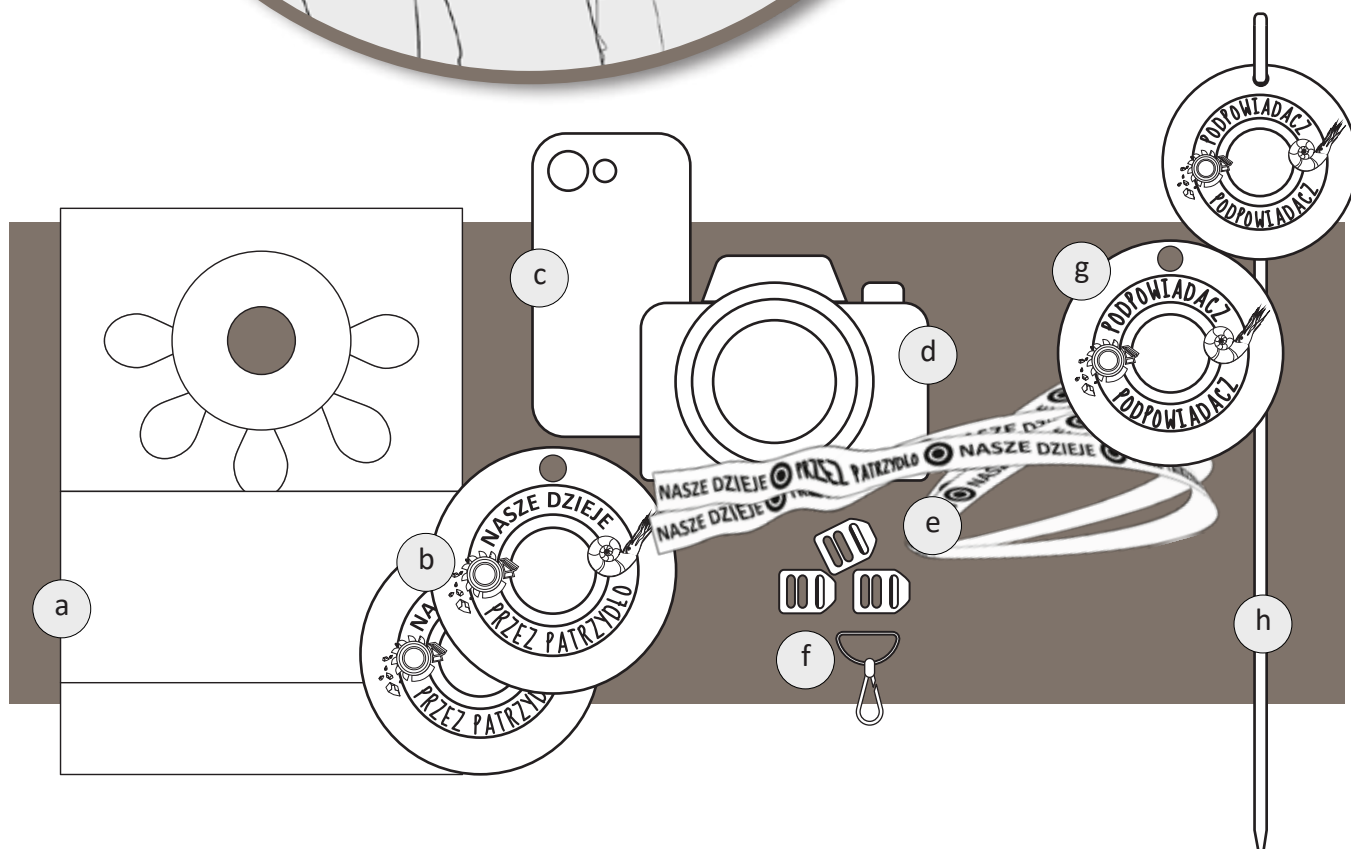

Ilustracja 46. Spotkania warsztatowe,
przygotowanie zadań terenowych, PRZYRZĄDY

- a. patrzydło
- b. postojówki
- c. smartfon
- d. aparat fotograficzny
- e. taśmy do oznaczania
- f. mocowania
- g. podpowiadacz
- h. kołek

Opracowanie własne

Miejsca spotkań warsztatowych to biblioteki, muzea, domy kultury, urzędy gminy, sale, remizy i inne tego rodzaju lokale. Uczestnicy w czasie spotkania prowadzą rozmowy na wybrany przez nich temat, przygotowują materiały w postaci zdjęć, wycinków prasowych lub tekstów oraz przygotowują zadania gry. Zadania te można podzielić na dwie grupy. Do pierwszej z nich należą **zadania treściowe**, a do drugiej zaś **zadania terenowe**. Zarówno zadania treściowe, jak i zadania terenowe zostają opracowane na kartach zadaniowych.

Opracowanie i wykonanie kart zadaniowych przy użyciu bełchatowskich skrapek¹³⁸

W inspiracjach związanych z dziełami kolażu zauważono ciekawą możliwość stworzenia tematycznych naklejek, które obrazowałyby w bardzo uproszczonej formie ewentualne zagadnienia lub tematy dotyczące okolic bełchatowskiej kopalni. Naklejki, czyli skrapki (il. 48) wykorzystane zostaną do dowolnej dekoracji kart zadaniowych i spełnią też funkcję mocowania na nich własnych materiałów w postaci zdjęć lub tekstów. Tu warto dodać, że w trakcie badań stwierdzono liczne, prywatne zbiory starych fotografii i osobistych interpretacji zdarzeń z okolic bełchatowskiej kopalni. Jednym z wyjątkowych przykładów są tu wspomniane już „Kroniki Bełchatowskie” opracowane przez Józefa Kuszneruka. Mimo niegdyś ubożego charakteru regionu i nikłych zasobów kultury wiele osób wypowiada się na temat bliskiej i dawnej historii tego miejsca na licznych stronach internetowych. Znaleźć tu można zdjęcia, zapiski, odznaki, dokumenty oraz bardzo indywidualne interpretacje wydarzeń. Różnorodność przedstawianych materiałów sprawia, że trudno zebrać je w zgodną i zrównoważoną całość. Jednak czasem brak czegoś lub wada może przeobrazić się w nową jakość. O kreowaniu nowych jakości była już mowa przy temacie brikolażu¹³⁹, jak i samej techniki artystycznej, czyli kolażu.¹⁴⁰

Warto w tym miejscu wspomnieć o technice scrapbookingu. Scrapbooking to w Polsce jedna z dosyć nowych możliwości kreatywnego spędzania czasu wolnego. Produkty stworzone dla miłośników tej techniki stanowią pokaźną część rynku w dziedzinie DIY (Do It Yourself), czyli „zrób to sam”. Technika ta ma wiele wspólnego z omówionymi już pojęciami kolażu i brikolażu. Polega ona na łączeniu zdjęć, wycinków z gazet, tekstów i różnych innych materiałów w celu stworzenia obrazowej pamiątki. Nazwa tego ręcznego tworzenia kompozycji pochodzi z języka angielskiego od słowa „scrap”, czyli kawałek lub skrawek w połączeniu ze słowem „book”, czyli książka. Początkowo była to technika ozdabiania albumów ze zdjęciami, jednak aktualnie stała się ona *sztuką ręcznego tworzenia i dekorowania*¹⁴¹ rozmaitych przedmiotów pamiątkowych takich jak albumy, kartki, pudełka, zaproszenia itp.¹⁴² Scrapbooking był dawniej sposobem przekazywania tradycji i zwyczajów podobnie jak ustnie opowiadane historie. Formą przekazu było tu jednak nie słowo, a obraz.¹⁴³ Jako początek tego rodzaju twórczości przytaczane jest między innymi opublikowanie w 1775 roku historii Anglii. Na końcu książki zaprojektowano kilka stron tak, aby czytelnik mógł spersonalizować ją własnymi pamiątkami czy myślami. Amerykański pisarz Mark Twain jest wynalazcą materiałów do tej techniki. Albumy ze swoich podróży ozdabiał pamiątkami, zdjęciami i wycinkami.¹⁴⁴ Również Thomas Jefferson tworzył albumy techniką scrapbookingu.¹⁴⁵

138 Słowo „skrapka” określa specyficzny, jedynie w rejonie bełchatowskim używany produkt. Termin ten przejęto z języka angielskiego i został on stworzony celowo. „Bełchatowskie skrapki” są przeznaczone wyłącznie dla rejonu bełchatowskiej kopalni. Słowotwórczość ma tu na celu podkreślić, że projekt dedykowany jest wyłącznie tutejszej społeczności. Dalsze szczegóły w rozdziale IX, w punkcie 2.1, s. 86

139 Rozdział VII, punkt 4.2, s. 72

140 Rozdział VII, punkt 4.1, s. 70

141 Scrapbooking - Co to jest? <https://studio75.pl/blog/scrapbooking-co-to-jest> (08.01.2023)

142 Ibidem

143 Scrapbooking. <https://pl.wikipedia.org/wiki/Scrapbooking> (08.01.2023)

144 Historia Scrapbookingu. <https://geex.x-kom.pl/lifestyle/co-to-jest-scrapbooking/> (08.01.2023)

145 History Of Scrapbooking: How It All Began! <https://www.scrapbookingcoach.com/the-uncut-history-of-scrapbooking-in-under-5-minutes/> (20.01.2023) tłum. własne

*Ilustracja 47. Spotkania warsztatowe:
Wspomnienia z Rogowca – Z Panem
Przybylskim na grzyby
Opracowanie własne*

IX. 2. Elementy i przybory gry

IX. 2.1 Bełchatowskie skrapki

Na podstawie inspiracji sztuką kolażu oraz scrapbookingiem opracowane zostały przykładowe elementy graficzne opierające się na symbolach przeszłości, teraźniejszości i przyszłości okolic Bełchatowa. Należą do nich zarówno interpretacje roślin, zwierząt, narzędzi, architektury czy też techniki, jak i krótkie informacje tekstowe. Mają one naprowadzić uczestników spotkań warsztatowych na możliwy przebieg gier.

Dowolne komponowanie kart zadaniowych poprzez użycie przygotowanych skrapek bełchatowskich kryje w sobie dowolność podczas wykonywanego zadania. Każdy z biorących udział w tej operacji ma możliwość indywidualnych decyzji o sposobie wykonania pracy oraz o ilości własnego zaangażowania. Naklejki z różnymi motywami w określonej tematyce mają posłużyć tu jako obiekty inicjujące przemyślenia. Opracowanie treści gier nie ogranicza się jedynie do użycia skrapek. Aranżacje na kartach gier pozwalają na własną twórczość i kreatywność poprzez łączenie zaprojektowanych naklejek z własnymi materiałami takimi jak zdjęcia, teksty lub inne formy informacji.

Przygotowanie zadań polegać będzie między innym na graficznym opracowaniu kart zadaniowych. Skrapki spełnią tu kilka zadań. Jedną z nich jest wywołanie poprzez wizualny bodziec

*Ilustracja 48. „Bełchatowskie Skrapki”,
arkusze naklejek w formacie A5, druk cyfrowy
Opracowanie własne*

skojarzeń lub innych przemyśleń wśród zebranego zespołu osób. Elementy posłużą również do umieszczania na nich ręcznie pisanych poleceń dla graczy. Użycie bełchatowskich skrapek ma zapewnić jednolity wygląd przygotowywanych materiałów. Jest to świadome działanie mające na celu optyczną unifikację powstających zbiorów wspomnień bełchatowskiej społeczności. Wspólne cechy graficzne stają się symbolem przeżyć, zespołowego działania oraz tworzenia nowych więzi międzyludzkich. Termin opisujący podobne zależności znany jest z działalności jednostek gospodarczych takich jak korporacje i opisuje identyfikację wizualną będącą również częścią ich corporate identity.¹⁴⁶

IX. 2.2. Karty zadaniowe

Karty zadaniowe zawierają opisy czynności do wykonania w postaci pytań, na które uczestnicy gry powinni znaleźć odpowiedzi oraz wytyczne co do miejsc, w których się one znajdują. Mamy więc tu do czynienia z zadaniami treściowymi i terenowymi.

Zadania treściowe opracowane są przez uczestników spotkań warsztatowych za pomocą bełchatowskich skrapek. Nad przebiegiem i wynikiem takich spotkań czuwa koordynator projektu. Przygotowanie zadań terenowych odbywa się również w trakcie spotkań warsztatowych z tymi samymi osobami, które opracowały zadania treściowe. Do zadań treściowych dobrane zostają stanowiska pozycyjne i stanowiska informacyjne. Zostaje więc określona przestrzeń gry oraz konkretne punkty, w których znajdują się odpowiedzi i dalsze zadania. Stanowiska pozycyjne mogą być wyznaczone w następujący sposób:

- na karcie zadaniowej znajdzie się opis charakterystycznego miejsca, do którego musi dotrzeć zawodnik. Opis ten może zawierać nazwy ulic czy też charakterystyczne budynki lub inne obiekty architektoniczne
- na karcie zadaniowej znajdzie się mapka z zaznaczonym miejscem, do którego musi dotrzeć zawodnik lub zdjęcie tego miejsca
- na karcie zadaniowej znajdzie się opis charakterystycznego miejsca z dodatkami informacji, że znajduje się w nim specjalne oznaczenie

Na stanowiskach pozycyjnych znajdują się wytyczne jak znaleźć odpowiedź, czyli jak dotrzeć do stanowiska informacyjnego. Na stanowiskach informacyjnych mamy często do czynienia z odpowiedziami umieszczonymi na Podpowiadaczach. Są to krążki, na których za pomocą skrapek umieszczane są pomocne informacje lub same odpowiedzi. Stanowisko informacyjne może też być istniejącym już elementem zawierającym informacje tekstowe takim jak na przykład tablice pamiątkowe czy pomniki. Miejsca z zadaniami terenowymi mogą zostać oznaczone przez dokładny opis na karcie zadaniowej lub przez umieszczenie oznaczeń, które pozwolą zawodnikom na przyjęcie odpowiedniej pozycji w terenie.

Pomocnymi w określeniu zadań terenowych są patrzydła. Dzięki nim nadawcy sondują ich otoczenie w bardzo intensywny sposób. Wspólnie muszą oni podjąć decyzję czy dane miejsce nadaje się do użycia patrzydła. A jeżeli tak, to jak powinno zostać to zadanie opisane na karcie

146 Co to jest corporate identity i czym różni się od narzędzia identyfikacja wizualna? <https://innpoland.pl/blogi/bartoszmannowski/121871,co-to-jest-corporate-identity-i-czym-rozni-sie-od-narzedzia-identyfikacja-wizualna> (21.01.2023)

zadaniowej? Patrzydło nie jest precyzyjnym narzędziem do wytyczania miejsca w przestrzeni. Ma ono przede wszystkim służyć inicjacji wspólnych debat i rozmów. Jest to element, dzięki któremu ludzie zmuszeni są wspólnie podejmować decyzje związane z otaczającą ich przestrzenią. To oni decydują, które miejsca są ważne, piękne, zapomniane i które z nich mogą zostać wykorzystane w zabawie. Patrzydło pełni tu symboliczną funkcję „łącznika” między żywymi wartościami tutejszej ludności a przestrzenią, w której są one budowane.

IX. 2.3. Karty zwycięskie

Karta zwycięska to wygrana. Jest to obiekt, który należy do zawodnika i stanowi dla niego pamiątkę. Karta zwycięska zostaje wypełniona przez samego zwycięzcę. Do karty zwycięskiej należy również zestaw bełchatowskich skrapek. Dzięki nim wygrana karta może zostać indywidualnie ozdobiona. Właściciel karty zwycięskiej może zachować ją jako dowód swoich sprawności lub też podzielić się z innymi swoim sukcesem, używając jej jako kartki pocztowej.

*Ilustracja 50. „Karta Zwycięska” –
przykład, arkusz w formacie A5,
druk cyfrowy
Opracowanie własne*

IX. 2.4. Patrzydło

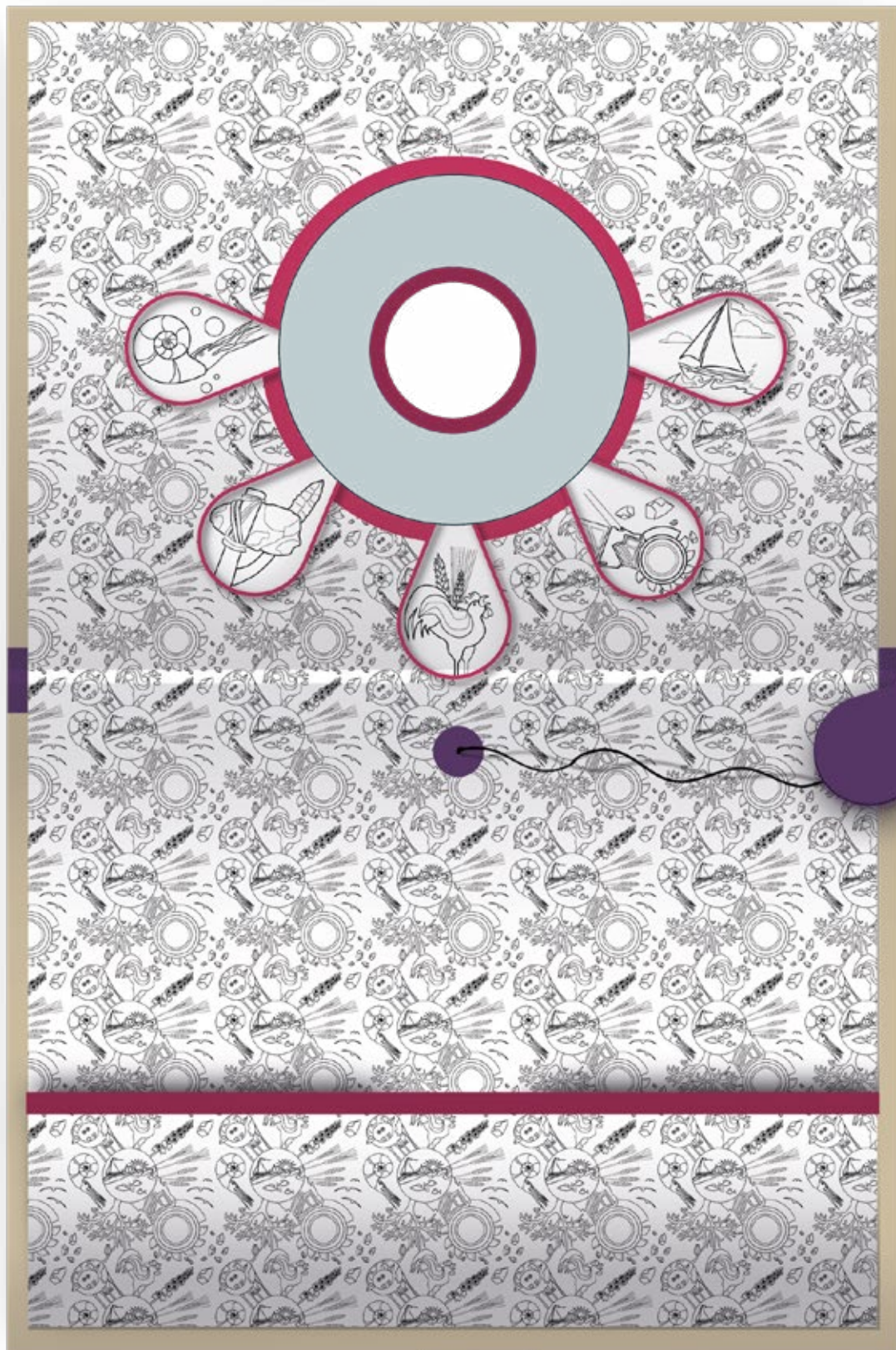
Patrzydło jest kluczowym elementem zabawy. Sposób jego użycia pozwala na świadomy odbiór elementów przestrzeni. W pierwszej kolejności dla nadawców poprzez określenie miejsc do ukrycia informacji dotyczących zadań gier. W drugiej zaś dla odbiorców, którzy za pomocą patrzydła będą w stanie odnaleźć potrzebne im informacje.

Na elementy patrzydła składają się: otwór optyczny, magnes kierunkowy (wskazówka) oraz kieszeń na karty gry. Patrzydło w swojej formie przypomina notatnik lub pamiętnik. Jest to świadome działanie mające na celu pewną ciągłość użytkową. Produkt ten może stać się na

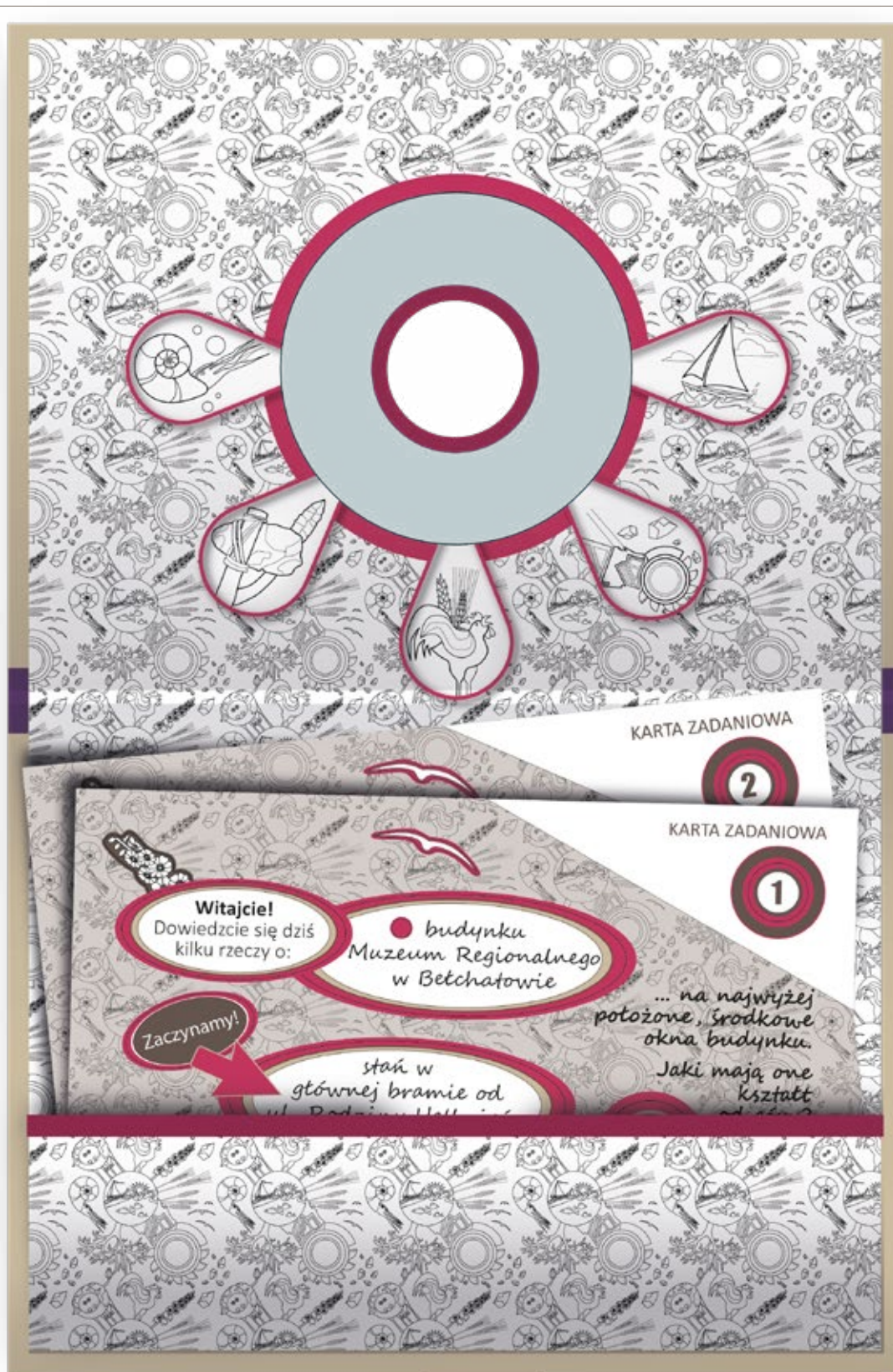

Ilustracja 51. „Patrzydło” w zamkniętym formacie (17 x 23 cm), wykorzystane materiały: papier, tektura introligatorska (1 mm), płótno introligatorskie, tworzywo sztuczne, folie samoprzylepne, blacha stalowa (0,8 mm), magnesy; patrzydło wykonane jest prostymi technikami introligatorskimi; do produkcji pojedynczych elementów wykorzystano cięcie laserowe; grafiki naniesione w procesie druku cyfrowego
Wizualizacja, opracowanie własne

*Ilustracja 52. „Patrzydło” w otwartej formie (23 x 35 cm)
Wizualizacja, opracowanie własne*

Ilustracja 53. „Patrzydło” z przykładowymi „kartami zadaniowymi”
Wizualizacja, opracowanie własne

przykład zbiorem kolejnych interesujących informacji z okolic. Jednak w czasie gry, na znajdujących się wewnątrz patrzydła kartach zadaniowych, zawodnik otrzymuje informację o miejscu, w którym powinien szukać rozwiązań do kolejnych zadań. Użycie otworu optycznego i wskazówki pozwala na przybliżone zidentyfikowanie stanowiska informacyjnego, w którym ukryte są podpowiedzi. Spoglądając przez otwór optyczny użytkownicy, koncentrują się jedynie na fragmencie otaczającej ich rzeczywistości.

Na zewnętrznej stronie patrzydła znajduje się grafika opisująca znaczące elementy z dziejów okolic bełchatowskiej kopalni. Przedstawiono na niej stworzenia, których skamieliny odkryto w okolicach kopalni, osadnictwo człowieka, rozwój wiejskiego charakteru okolic, powstanie kopalni oraz przyszłościowe plany jej zagospodarowania. Opracowanie to skierowane jest dla najmłodszych uczestników akcji. Elementy grafiki mogą zostać wykorzystane jako malowanki dla tych dzieci, które jeszcze nie mają zdolności obejścia się z przestrzenną funkcją patrzydła. Elementy graficzne o uproszczonej formie wyrazu zostały wykorzystane jako motywy do bełchatowskich skrapek.

IX. 2.5. Podpowiadacz

Podpowiadacz to niewielki obiekt zawierający, jak sama jego nazwa wskazuje, podpowiedzi na pytania z kart zadaniowych w postaci obrazu lub tekstu. Do przygotowania podpowiadacza używane są bełchatowskie skrapki wykonane z materiałów odpornych na warunki atmosferyczne. Treści mające znaleźć się na tych obiektach opracowywane są na spotkaniach warsztatowych. Również w ramach spotkań warsztatowych dokonuje się rozmieszczenia podpowiadaczy w terenie. Produkt ten jest na przykład krążkiem z tworzywa sztucznego, na którym za pomocą skrapek nadawcy umieszczają dla odbiorców odpowiednie informacje. Podpowiadacze zawieszane są na specjalnych kołkach lub też na innych obiektach w przestrzeni. Do tego celu użyć można kilku produktów pomocniczych.

Ilustracja 54. „Podpowiadacz”
Przykłady odpowiedzi oraz możliwość
umieszczenia obiektu na kołku
Opracowanie własne

IX. 3.

Gra terenowa – zabawa edukacyjna „Nasze Dzieje – Przez Patrzydło”

Celem gry z patrzydłem jest wypełnienie karty zwycięskiej. Jest ona dowodem na pomyślne wykonanie przez zawodnika wszystkich postawionych zadań. W trakcie gry uczestnik poszukuje wyznaczonych stanowisk pozycyjnych i informacyjnych, w których znajdują się odpowiedzi do wypełnienia kart zadaniowych. Karty te stanowią zawartość patrzydła. Po odpowiedzi na wszystkie pytania z kart zadaniowych zawodnik jest gotowy do wypełnienia karty zwycięskiej. Podczas rozwiązywania zadań uczestnicy zabawy poprzez przemieszczanie się i zajmowanie pewnych pozycji w przestrzeni stają się jej częścią. Narzędzia gry pozwalają na świadomy odbiór otoczenia, a jednocześnie służą do rozwiązywania postawionych zadań.

Przykładem tematu akcji może być gra odnosząca się do serii tekstów i filmów edukacyjnych przygotowanych przez Muzeum Regionalne w Bełchatowie pod tytułem Pradziejowe wycieczki po regionie.¹⁴⁷ Gra dotyczy tematów związanych z najstarszą kulturą i osadnictwem na terenach dzisiejszego powiatu bełchatowskiego. Spotkania warsztatowe do tej gry powinny więc mieć miejsce w budynku Muzeum, a w skład grupy nadawców powinny wejść osoby posiadające wiedzę na poruszane tematy. Innym przykładem mogą być wspomnienia o panu Tadeuszu Przybylskim z Rogowca zaczerpnięte ze strony internetowej o nazwie „Historia nieznana”.¹⁴⁸ Spotkania warsztatowe można zorganizować, zapraszając osoby z Rogowca lub po przeprowadzeniu konkretnych wywiadów w gminie. Wspólne spotkanie może zostać poprzedzone zebraniem i przygotowaniem zdjęć i pamiątek w danym temacie.

Treść gry związana jest z miejscem jej przeprowadzenia. Jeżeli na przykład Muzeum Regionalne w Bełchatowie organizuje grę na „Dni Bełchatowa” to będzie ona rozgrywana z dużym prawdopodobieństwem w parku przy Pałacu Olszewskich.

IX. 4.

Miejsce i czas trwania gry

Celem projektu jest zorganizowanie jak największej ilości gier w wielu różnych miejscach oraz wzbudzenie zainteresowania, a w rezultacie zachęcenie mieszkańców do wzięcia udziału w spotkaniach warsztatowych. Na początku projektu gry będą organizowane na mniejszych przestrzeniach takich jak parki, skwery czy punkty widokowe. Miejsca gier muszą zostać ustalone z właścicielami terenu. Do zadań koordynatora projektu należy dbałość o zgodne z prawem postępowanie na terenach własnościowych.

W zależności od okoliczności, w jakich ma odbyć się dana gra, należy określić jej czas. Jeżeli gra towarzyszyć ma tradycyjnym wydarzeniom takim jak festyny, dożynki, rajdy czy inne imprezy miejscowe to nie powinna zawierać więcej niż 5 zadań. Zadania z kolei nie powinny

147 Pradziejowe wycieczki po regionie. <http://www.muzeum.belchatow.pl/pradziejowe-wycieczki-po-regionie-cykl-artykulow.html> (10.10.2022)

148 Rogowiec - Bełchatów - Tadeusz Przybylski - Malarz - Wspomnienie. <http://historia-nieznana.blogspot.com/2015/04/rogowiec-bechatow-tadeusz-przybylski.html> (20.09.2017)

być zbyt trudne, tak aby gracz miał czas na inne atrakcje proponowane w ramach danego wydarzenia. Inaczej można podejść do określenia czasu gry dla wycieczek zorganizowanych takich jak wycieczki klasowe, które odwiedzają okolice przez parę dni. W takim przypadku gra może być bardziej skomplikowana, zawierać więcej stanowisk i zadań. Przestrzenna lokalizacja takiej zabawy powinna znaleźć się w pobliżu miejsca noclegowego, a nawet na jego terenie. Jako przykład można podać tu ośrodki agroturystyczne, które mogłyby zyskać z tego powodu na popularności i zainteresowaniu. Sam ośrodek byłby jednocześnie miejscem spotkań warsztatowych. Koordynator projektu, kadra ośrodka i goście spotkania wspólnie określiliby tematy zadań i przebieg gry. Wspomnienia i wiedza mieszkańców byłyby tu ciekawym zbiorem możliwych zadań dla przyjezdnych. Natomiast samo spotkanie to moment nawiązania i umocnienia więzi między biorącymi w nim udział oraz refleksja nad własną okolicą i jej historią.

Kolejnym wyznacznikiem czasowym są rozciągające się kilometrami tereny okolic kopalni. Odległości te można pokonać jedynie środkiem lokomocji takim jak samochód lub rower. Jeżeli planowane byłoby rozmieszczenie zadań na przykład na którymś ze szlaków rowerowych, to gra winna być rozgrywana przez dłuższy czas. Stopień trudności zadań może się tu znacznie podnieść. Jeżeli zdamy sobie sprawę, że trasy te mogą zostać pokonane przez osoby o wysokiej wytrzymałości fizycznej, to prawdopodobnie będziemy mieć tu do czynienia z grupą użytkową osób dorosłych.

Podane poniżej wartości (tab. 3) są jedynie pomocą. Przyjmuje się jednak możliwość adaptacji wszystkich parametrów w zależności od potrzeb danego przedsięwzięcia.

Tabela 3. Zestawienie miejsc, ilości zadań i czasu trwania gry
Opracowanie własne

Okoliczności gry	Ilość zadań	Czas trwania	Zawodnicy	Rodzaj przestrzeni
Wydarzenia okolicznościowe takie jak imprezy, dożynki, rajdy, festyny	≤ 5	≤ 40 min.	Osoby indywidualne	Teren szkolny, park, ogród, plebania, teren wydarzenia okolicznościowego, gminy, wnętrza wystawowe lub rekreacyjne
Wycieczki zorganizowane, np.: wycieczki klasowe lub osoby indywidualne korzystające z ośrodków wczasowych i miejsc rekreacyjnych	5 - 10	≤ 3 H	Grupy Osoby indywidualne	Teren położony nieopodal lub bezpośrednio przy miejscu noclegowym, np.: agroturystyka
Rozmieszczenie na szlaku pieszym lub rowerowym	5 - 15 zależnie od stopnia trudności	≤ 1 dzień	Osoby indywidualne Grupy	Szlaki rowerowe lub piesze, charakteryzujące się dużymi odległościami

Przykłady zestawienia podanych parametrów gier:

Okoliczność:	Dni Bełchatowa
Ilość zadań:	5 zadań o niskim stopniu trudności
Czas trwania:	do 40 min.
Zawodnicy:	osoby indywidualne lub rodziny z dziećmi
Miejsce gry:	park przy Muzeum Regionalnym w Bełchatowie
Okoliczność:	wycieczka / wypoczynek w Ośrodku Sportu i Rekreacji Wawrzkowizna
Ilość zadań:	7 zadań o zróżnicowanych stopniach trudności
Czas trwania:	do 3 godz.
Zawodnicy:	osoby indywidualne, rodziny z dziećmi, grupy zorganizowane
Miejsce gry:	teren Ośrodka Sportu i Rekreacji Wawrzkowizna
Okoliczność:	gra na szlaku rowerowym od 1 do 18 czerwca 2023 związana z wigilią św. Jana
Ilość zadań:	8 zadań o zróżnicowanych stopniach trudności
Czas trwania:	1 lub więcej dni
Zawodnicy:	osoby indywidualne, lub rodziny z dziećmi
Miejsce gry:	szlak rowerowy nad Widawką

IX. 5. Dokumentacja

Zbiór zrealizowanych zadań treściowych oraz terenowych w formie kart zadaniowych może zostać udokumentowany na stronie internetowej czy też na portalach mediów socjalnych. Podjęcie takiej decyzji i wykonanie odpowiednich czynności oddane zostaje w ręce bełchatowskich społeczności. Jest to świadome działanie, albowiem w proponowanym rozwiązaniu najbardziej liczy się chęć do współpracy. Jeżeli znajdą się ochotnicy i inicjatorzy tego wyzwania to jak najbardziej byłoby wskazane stworzenie takiego zbioru. Jednak intencją nie powinno być narzucanie sposobu propagowania i powielania opracowanych treści. Ta kwestia pozostaje w rękach użytkowników a przede wszystkim chętnych do działania, aktywnych mieszkańców bełchatowskiego zagłębia węgla brunatnego. Koordynator projektu natomiast archiwizuje treści zadań, aby zachować możliwość ich ponownego wykorzystania.

Ważnym jest również zbiór wszelakich informacji, który pozostaje zadaniem koordynatora projektu. Wrażliwość takiej osoby na wychwytywanie interesujących faktów jest bardzo istotną częścią projektu. Można wyobrazić sobie współpracę na przykład ze studentami wydziału socjologii lub psychologii, aby zbierane informacje nadawały się również do zrozumienia występujących tu zależności społecznościowych.

IX. 6. Przykłady zabaw i gier

Pan Tadeusz Przybylski był ciekawą postacią kojarzoną z Rogowcem. To łodzianin, który zachwyił się swego czasu wsią pełną drewnianych, pokrytych strzechą domów. Poniżej przedstawione są możliwe zadania treściowe opracowane na podstawie wypowiedzi świadka zdarzeń z Rogowca.¹⁴⁹ Miejsmem tej gry mogą być lasy zaczynające się od północno-wschodniej strony elektrociepłowni w Rogowcu w kierunku zalewu Słok.

Przygotowane zadania treściowe mogą zostać wykorzystane w innym niż początkowo przyjętym miejscu. Jedynie zadania terenowe takiej gry wymagają wtedy dopasowania do innej przestrzeni. Przykładem może tu być gra „Grzybobranie” zaadoptowana przez nauczycieli lub wychowawców do przestrzeni budynku i terenu szkoły w Kleszczowie czy też przez organizatorów imprezy okolicznościowej w Ośrodku Sportu i Rekreacji „Wawrzkowizna”.

Ilustracja 55. Element plakatu informującego o spotkaniach warsztatowych

Opracowanie własne przy użyciu fotografii ze źródła: <http://historia-nieznana.blogspot.com/2015/04/rogowiec-bechatow-tadeusz-przybylski.html> (18.03.2023)

149 Rogowiec - Bechatów - Tadeusz Przybylski - Malarz - Wspomnienie. <http://historia-nieznana.blogspot.com/2015/04/rogowiec-bechatow-tadeusz-przybylski.html> (21.10.2022)

Ilustracja 56. Przykład zabawy „Grzybobranie”, karta zadaniowa Opracowanie własne

Ilustracja 57. Przykład zabawy „Grzybobranie”, karta z zadaniem terenowym
Opracowanie własne

Ilustracja 58. Umieszczenie punktu startowego
Wizualizacja, opracowanie własne

Ilustracja 59. Przykład zabawy „Grzybobranie”, karta z zadaniem treściowym Opracowanie własne

Ilustracja 60. Przykład zabawy „Grzybobranie”, karta z zadaniem terenowym Opracowanie własne

*Ilustracja 61. Przykład zabawy „Grzybobranie”, rozmieszczenie skrytek z grzybami
Wizualizacja, opracowanie własne*

Ilustracja 62. Przykład zabawy „Grzybobranie”, karta zwycięska Opracowanie własne przy użyciu fotografii ze źródła: <http://historia-nieznana.blogspot.com/2015/04/rogowiec-bechatow-tadeusz-przybylski.html> (18.03.2023)

Nasze Dzieje

Przez Patrzydło

Zapraszamy!

na wspomnienia
**Dworek
Olszewskich**

SPOTKANIA WARSZTATOWE

Drodzy Państwo, serdecznie zapraszamy
na wspólne pogawędki o dawnych czasach
i do udziału w przygotowaniu gier dla dzieci i młodzieży.

w dniu:

05.08.
wtorek

o godzinie:

18.30

w tym miejscu:

Muzeum Regionalne
w Bełchatowie

Info: Koordynator Projektu: J. Mustermann, Kontakt: 123456778888

Akcja „Nasze Dzieje - Przez Padszydło” ma na celu przygotowanie gier terenowych dotyczących naszych okolic dla dzieci oraz młodych rodzin.

Projekt został sfinansowany przez:

*Ilustracja 63. Plakat informujący o spotkaniach warsztatowych na temat Dworku Olszewskich
Opracowanie własne przy użyciu własnej fotografii tablicy informacyjnej przy Muzeum Regionalnym
w Bełchatowie*

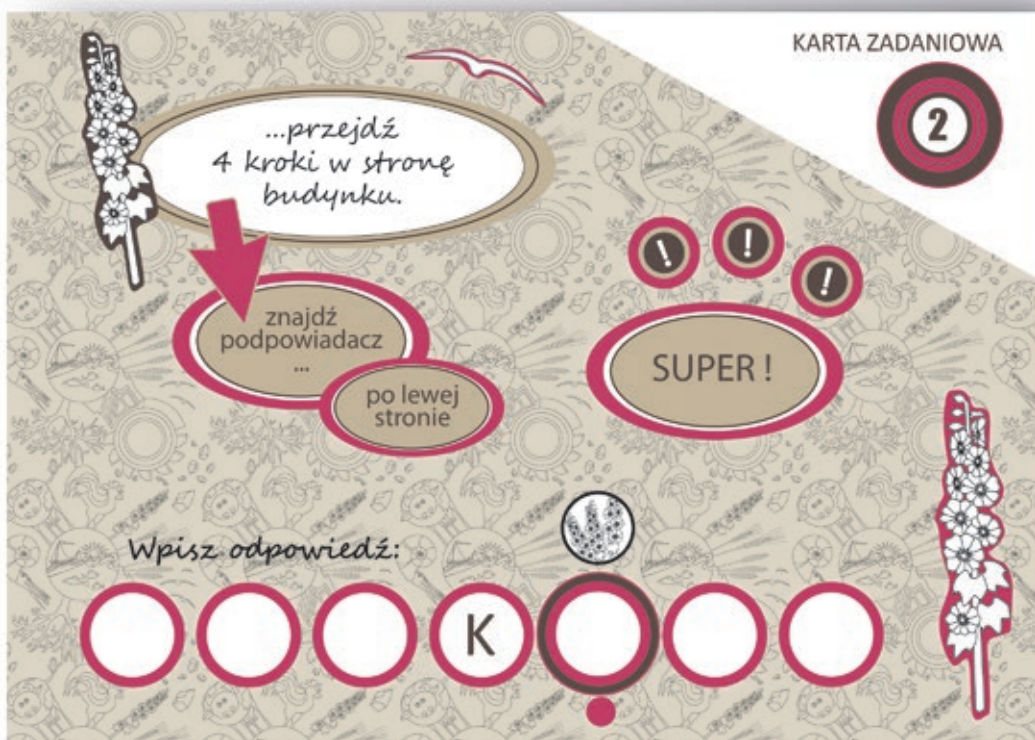
Przebieg tej zabawy przygotowany jest dla osób indywidualnych lub rodzin z dziećmi. Wygraną są drobne upominki w postaci gadżetów, bełchatowskich skrapek oraz karty punktowej, na której można kolekcjonować punkty do wygrania większych nagród takich jak bilety wstępu lub karty podarunkowe związane z regionalnymi atrakcjami.

*Ilustracja 64. Przykład zabawy przy Muzeum Regionalnym w Bełchatowie, karta zadaniowa
Opracowanie własne*

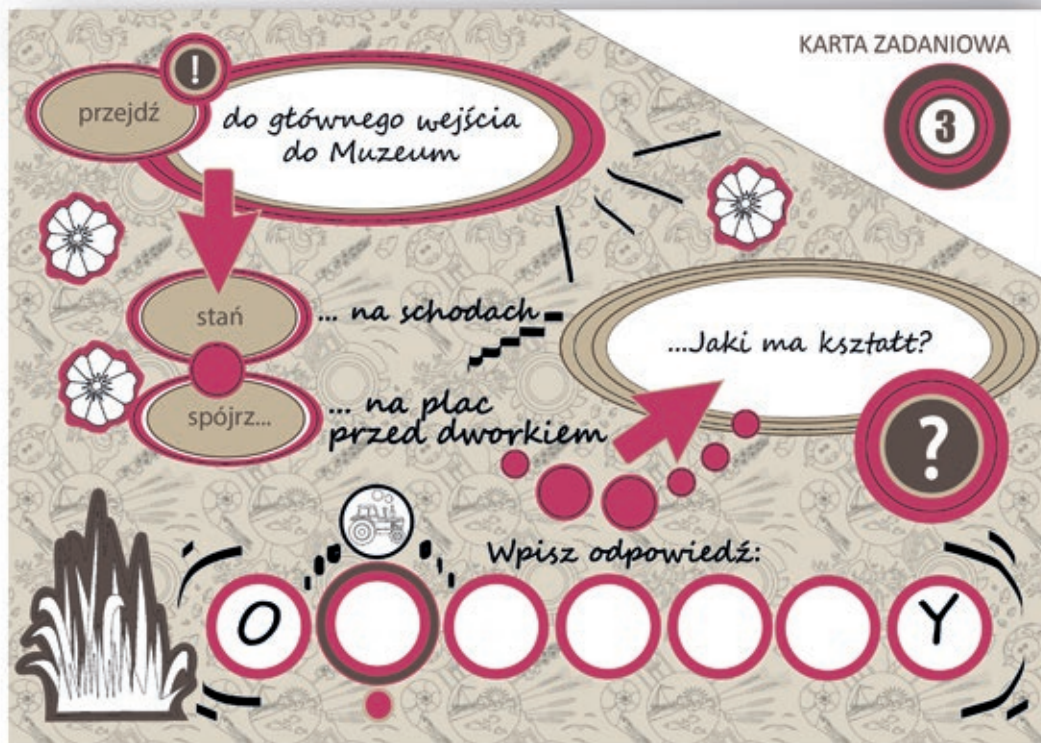
*Ilustracja 65. Przykład zabawy przy Muzeum Regionalnym w Bełchatowie, użycie patrzydła
Opracowanie własne*

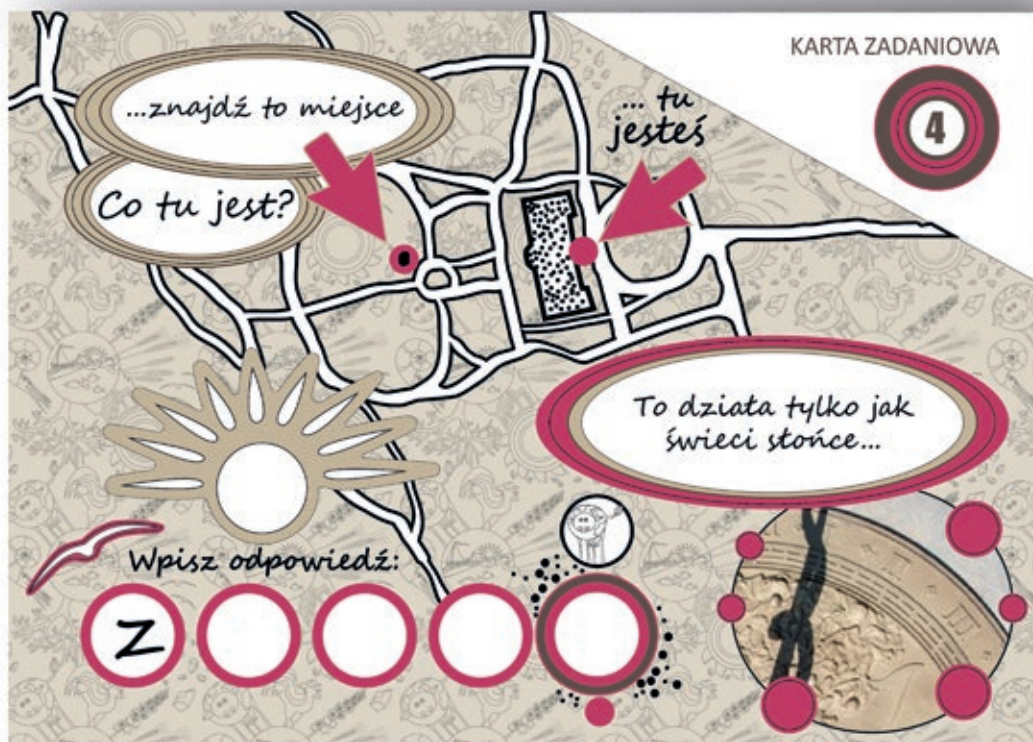
Ilustracja 66. Przykład zabawy przy Muzeum Regionalnym w Bełchatowie, karta zadaniowa
Opracowanie własne

Ilustracja 67. Przykład zabawy przy Muzeum Regionalnym w Bełchatowie, umieszczenie podpowiadacza
Opracowanie własne

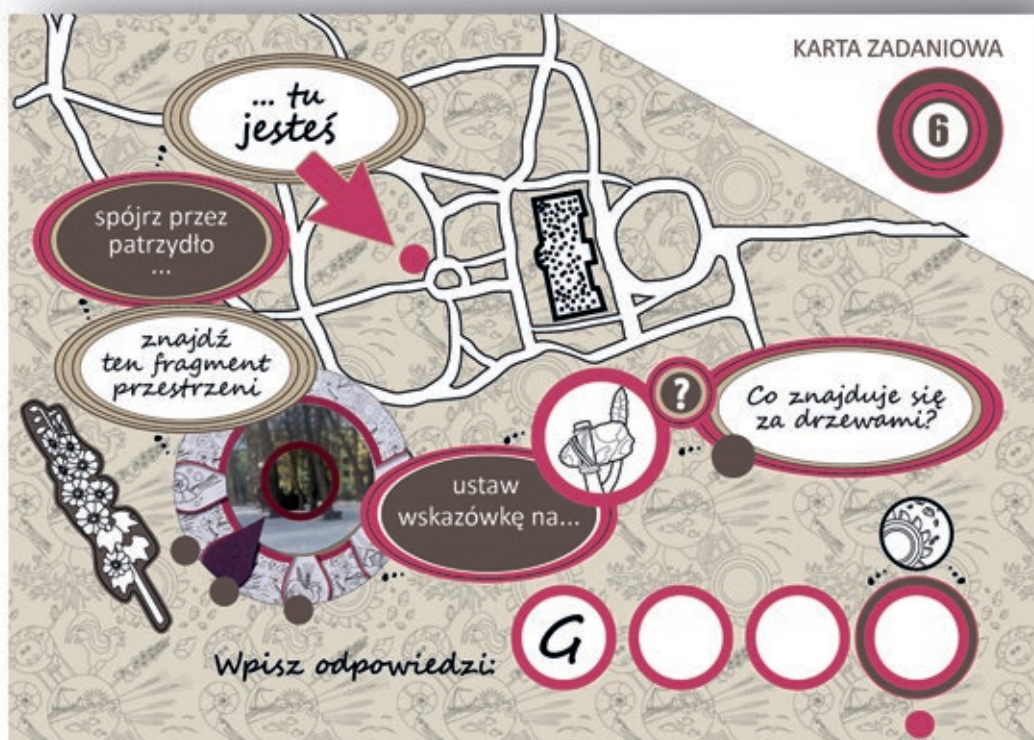
Ilustracja 68. Przykład zabawy przy Muzeum Regionalnym w Bełchatowie, karta zadaniowa
Opracowanie własne

Ilustracja 69. Przykład zabawy przy Muzeum Regionalnym w Bełchatowie, karta zadaniowa
Opracowanie własne

Ilustracja 70. Przykład zabawy przy Muzeum Regionalnym w Bełchatowie, karta zadaniowa
Opracowanie własne

Ilustracja 71. Przykład zabawy przy Muzeum Regionalnym w Bełchatowie, karta zadaniowa
Opracowanie własne

Ilustracja 72. Przykład zabawy przy Muzeum Regionalnym w Belchatowie, karta zwycięska
 Opracowanie własne przy użyciu fotografii ze źródła: <http://polaneis.pl/miejsca/muzeum-regionalne-w-dworku-olszewskich-w-belchatowie-nagrobek-romantycznej-pary> (10.12.2022)

Ilustracja 73. Przykład zabawy przy Muzeum Regionalnym w Belchatowie, karta zwycięska
 z rozwiązaniem zadaniem gry
 Opracowanie własne przy użyciu fotografii ze źródła: <http://polaneis.pl/miejsca/muzeum-regionalne-w-dworku-olszewskich-w-belchatowie-nagrobek-romantycznej-pary> (10.12.2022)

Kolejnym przykładem jest również gra w parku Olszewskich. Patrzydło służy tu jedynie jako skoroszyt do zebranych materiałów. Celem gry jest odnalezienie w określonym czasie jak najwięcej naklejek z odpowiedziami. Skrytki z naklejkami znajdują się pod oznakowanymi taśmą drzewami. Przebieg tej zabawy przygotowany jest dla grup zorganizowanych o dużej liczbie uczestników. Wygraną może tu być na przykład karta podarunkowa do pobliskiej lodziarni. Pozostali uczestnicy otrzymują drobne upominki w postaci gadżetów, bełchatowskich skrapek oraz kart punktowych, na których mogą kolekcjonować kolejne wygrane i starać się o większe nagrody jak bilety wstępu lub karty podarunkowe związane z regionalnymi atrakcjami.

Ilustracja 74. Przykład zabawy „O czym szumią drzewa w parku Olszewskich?“, karta zadaniowa
Opracowanie własne przy użyciu własnego materiału fotograficznego

Ilustracja 75. Przykład zabawy „O czym szumią drzewa w parku Olszewskich?“, karta zadaniowa
Opracowanie własne przy użyciu własnego materiału zdjęciowego, portret Anieli Hellwig sfotografowany w Muzeum Regionalnym w Bełchatowie

Ilustracja 76. Przykład zabawy „O czym szumią drzewa w parku Olszewskich?“, oznaczenie drzew i rozmieszczenie skrytek
Wizualizacja, opracowanie własne

Ilustracja 77. Przykład zabawy „O czym szumią drzewa w parku Olszewskich?“, skrytki z naklejkami
Wizualizacja, opracowanie własne

Rozdział X

Podsumowanie – Perspektywy i refleksje

Przedstawione rozwiązanie projektowe to proces wraz z przyborami, które mają zostać oddane do użytku mieszkańcom okolic bełchatowskiej kopalni. Realizacja przedsięwzięcia oparta jest przede wszystkim na współpracy z dojrzałą częścią tutejszej społeczności. Jej udziałem w projekcie będą wybierane przez nich wspomnienia, legendy lub wydarzenia historyczne, które wykorzystane zostaną do przygotowania zabaw i gier dla dzieci i młodych ludzi. Nagrodami dla uczestników gier będą między innymi produkty regionalne, karty podarunkowe lub bilety wstępu na okoliczne atrakcje czy też do ciekawych miejsc. Widoczne staje się, że opracowane rozwiązanie dotyczy wielu grup użytkowych, a głównym jego celem jest stworzenie możliwości komunikacji i współdziałania między wszystkimi użytkownikami.

Część procesu w postaci spotkań warsztatowych służy w głównej mierze jako platforma wymiany poglądów, nawiązywania kontaktów i wspólnego działania. Uczestnicy spotkań we wspólnych rozmowach wykorzystują wiedzę dotyczącą aspektów życia w ich regionie. Natomiast intencją umieszczania własnych wspomnień w postaci zadań dla młodego pokolenia w terenie leży w symbolicznym pojednaniu człowieka z jego przestrzenią życiową.

Propozycja gier i zabaw przekazuje młodym pokoleniom informacje dotyczące tutejszego życia. Akcja ta uświadamia również twórcom treści zadań to, że ich doświadczenie i wiedza są godne zauważenia i przeżywania. Przekazując własne wspomnienia, mają oni możliwość refleksji nad ich własnym życiem i nad jego istotnymi aspektami. To niematerialne dziedzictwo otrzymuje materialny wymiar w postaci kart zadaniowych czy zwycięskich. Ich autorzy tworzą więc namacalne elementy wspólnej historii, a zatem też wspólnego dobra.

Zaproszenie do wspólnej organizacji zabawy dla młodego pokolenia powinno przyczynić się do pomyślnej aktywizacji choć części mieszkańców okolic KWB „Bełchatów”. Można założyć, że cele zawarte w projekcie nie zostaną osiągnięte w szybkim tempie. Mobilizacja grup społecznościowych czy też osób indywidualnych do wspólnego działania wymaga cierpliwości i czasu. Jednak biorąc pod uwagę stabilny proces aktywizacji i wzmacniania stosunków międzyludzkich jest to przedsięwzięcie godne uwagi.

Z racji stosunkowo niskich kosztów realizacji oraz dowolnego miejsca użytku, projekt może zostać zainicjowany w teraźniejszości i nie powinien stwarzać trudności związanych z uzależnieniem od wielu decydentów. Jednocześnie poprzez promocję akcji na terenie wszystkich gmin i miast położonych w bezpośrednim sąsiedztwie kopalni, jak i stałej dostępności akcesoriów można wyjść z założenia, że wspólna praca nad grammi może zaowocować w postaci nowych więzi oraz pomysłów na przyszłość. Mieszkańcy różnych miejscowości będą wspólnie lub w ten sam sposób tworzyć nowe wartości kultury. Zostaną oni powołani czy też zaproszeni do wspólnej pracy, której rezultatem stanie się podniesienie atrakcyjności regionu dla ich potomstwa oraz dla odwiedzających okolice turystów. Można więc twierdzić, że udział w procesie tworzenia gier jest odpowiednikiem kształtowania oblicza własnych okolic.

Użycie patrzydła pozwala uczestnikom spotkań warsztatowych i zabaw terenowych na bardzo świadome pojmowanie otaczającej ich rzeczywistości. Jest to nieco inne spojrzenie na bełchatowskie okolice. Proces użytkowy skłania tu odbiorcę do intensywnej obserwacji poszczególnych fragmentów otoczenia i do podejmowania w nim świadomych decyzji.

W metodyce akcji uczestnicy nie tylko stają się częścią otaczającego ich środowiska, ale też doświadczają procesów myślowych, które zawierają znaczące elementy wspólnego istnienia tutejszych mieszkańców.

Wspólne dobro jest czymś, o czym nie należy zapominać. Mimo różnych poglądów lub obyczajów jesteśmy zależni od tej samej Ziemi, która nas karmi i dostarcza potrzebnych nam do życia zasobów. Przedstawione tu rozwiązanie projektowe służy inicjacji działania, którego podstawa leży właśnie w tworzeniu wspólnych wartości. Zaprojektowany proces i należące do niego narzędzia nakłaniają użytkowników do refleksji zarówno nad opracowanymi treściami, jak i przestrzenią.

Opracowany projekt nie jest zdeterminowany terytorialnie. Jego użytkowy charakter pozwala na użycie tego samego systemu w innych regionach czy krajach. Do tego celu muszą jedynie zostać opublikowane wytyczne i reguły gry w odpowiednich językach. Natomiast wygląd narzędzi i opracowanie graficzne powinny zostać dopasowane do charakteru danego regionu. Jeżeli wyobrazimy sobie, że przedstawiony proces zostanie wdrożony w okolicach Bełchatowa, na terenie jeziora Geiseltal lub w innych miejscach o podobnym charakterze, możemy spodziewać się uzyskania bogatych zasobów wiedzy na ich temat. W konsekwencji byłoby możliwe porównanie zagadnień lokalnych grup ludnościowych, borykających się z podobnymi problemami. Taka baza danych związana z transformacjami społecznymi mogłaby z pewnością uzupełnić brane pod uwagę aspekty w przygotowywaniu planów zagospodarowania terenów poeksploatacyjnych.

Wszystkie elementy do opracowania gry mogą zostać wykorzystane w opisany sposób. Jednak przypuszczalnie może dojść do zmian i ingerencji w wytyczne projektu ze strony osób biorących udział w warsztatach. Jest to jak najbardziej wskazane, a wręcz fakt ten mógłby świadczyć o prawidłowości rozwiązania.

Bibliografia:

1.	Binkowski R.: Eksmisja. Łódź 1985	33
2.	Bollier D.: The Commons. Dobro wspólne dla każdego. Spółdzielnia Socjalna FAKTORIA, Zielonka 2013	10
3.	Cała M., Schlenstedt J., Ostręga A. (red.): Rekultywacja i Rewitalizacja Rejonów Pogórnicznych w Polsce i w Niemczech. Uwarunkowania planistyczne, przyrodnicze i kulturowe. Wydawnictwa AGH, Kraków 2019	11 19 43
4.	Dąbrowska-Prokopowska E.: Polski model wspólnoty lokalnej a integracja społeczna: kwestia budowania adekwatnych tożsamości społecznych do wymogów systemowych. Integracja społeczna - między teorią a praktyką. T. 3. Interregnum wspólnotowe, wspólnotowość i jej lokalne emanacje: analiza porównawcza Bielska Podlaskiego i Białegostoku / praca pod red. Grzegorza Nowackiego. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku 2011	10
5.	Geiger A.: Social Design – ein Paradox? W: C. Banz (Wyd.). Social Design – Gestalten für die Transformation der Gesellschaft. Transcript Verlag, Bielefeld 2016	52
6.	Gilewska M., Otremba K.: Rekultywacja i rewitalizacja gruntów pogórnicznych na przykładzie gminy Kleczew. Zeszyty naukowe. Inżynieria Środowiska. Uniwersytet Zielonogórski, Zeszyt 159 (39), Zielona Góra 2015	40
7.	GTZ GmbH, Urząd Mieszkalnictwa i Rozwoju Miast: Podręcznik Rewitalizacji. Zasady, procedury i metody działania współczesnych procesów rewitalizacji. Wyd. Urzędu Mieszkalnictwa i Rozwoju Miast z Bundesministerium für Verkehr, Bauund Wohnungswesen Republiki Federalnej Niemiec. Warszawa 2003	17
8.	Gunia A. T. : Koncepcje wzmocnienia poznawczego. Próba definicji oraz przegląd metod. W: Trends in Interdisciplinary Studies. AVANT, wol. VI, nr 2/2015, Ośrodek Badań Filozoficznych (Wyd.) Toruń-Warszawa 2015	53
9.	Kantor R.: Homo ludens Huizingi a kultura konsumpcji zabawy. W: Zabawy i zabawki. Studia Antropologiczne. Muzeum Zabawek i Zabawy w Kielcach. Kielce 2014	75 76
10.	Kasztelewicz Z., Kaczorowski J.: Rekultywacja i rewitalizacja kopalń węgla brunatnego na przykładzie Kopalni „Bełchatów”. W: Górnictwo i Geoinżynieria, Zeszyt 2, AGH Kraków 2009	16 20
11.	Kasztelewicz Z., Koziół K., Klich J.: Rekultywacja terenów poeksploatacyjnych w kopalniach węgla brunatnego w Polsce. W: Górnictwo i Geoinżynieria, Zeszyt 2: Rok 31. AGH Kraków 2007	11
12.	Kasztelewicz Z., Sypniowski S.: Kierunki rekultywacji w polskich kopalniach węgla brunatnego na wybranych przykładach. W: Górnictwo i Geoinżynieria, Zeszyt 3, AGH Kraków 2011	16
13.	Kegler H.: Spiel-Räume – demokratisch basierte Landesplanung in Mitteldeutschland zwischen 1923 und 1932 sowie 1990 und 2000: Ein Beitrag zur Geschichte und Theorie strategischer, nicht-linearer Planung [rozprawa habilitacyjna]. Bauhaus-Universität Weimar. Weimar, Niemcy; 2012	34
14.	Kroll M.: Stärkung der touristischen Entwicklung im Geiseltal. Los 2: Hotelstandort-analyse Marina Mücheln und Braunsbedra. KEM Kommunalentwicklung Mitteldeutschland GmbH, Dresden 2017	9

15.	Lausitzer und Mitteldeutsche Bergbau-Verwaltungsgesellschaft mbH.: Geiseltal. W: Wandlungen und Perspektiven. Mitteldeutsches Braunkohlenrevier. Lausitzer und Mitteldeutsche Bergbau-Verwaltungsgesellschaft mbH. 2Wyd. Senftenberg 2019	14 16 19
16.	Löbach B.: Industrial Design. Grundlagen der Industrieproduktgestaltung. Monachium 1976, s. 6 tłum. własne	50 51
17.	Ostręga A., Uberman R.: Formalnowprawne Prolegominy Rewitalizacji Terenów Przemysłowych, w tym Pogórnicych. W: Górnictwo i Geoinżynieria AGH Kraków 1732-6702. R. 29, z. 4 (2005)	18
18.	Pietkiewicz I., Wójcik M.: Typy, charakterystyka i ryzyko związane z przesiedleniem. W Człowiek w obliczu kryzysów, katastrof i kataklizmów. Tom 1: Stowarzyszenie Psychologia i Architektura, Poznań-Katowice 2012	48
19.	Porozumienie Producentów Węgla Brunatnego (Wyd.): Węgiel Brunatny. W: Biuletyn Informacyjny. Nr. 1 (62) Bogatynia 2008	28
20.	Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Bełchatowskiego na Lata 2021-2024. Załącznik do Uchwały Nr XLI/239/2021 Rady Powiatu w Bełchatowie z dnia 20 grudnia 2021 r. Dziennik Urzędowy Województwa Łódzkiego. Poz. 462. 2022	27
21.	Pucek Z.: Lokalność jako ojczyzna. W: Społeczności Lokalne. Teraźniejszość i przyszłość. Red. Jałowiecki B., Sowa K. Z., Dudkiewicz P. WGRS UW, Tom 20, Warszawa 1989	46
22.	Schulz N.: Das zeichnerische Talent am Ende der Kindheit. Ein empirischer Vergleich zwischen den Selbstbild und den Fremdbildern von Peers, Eltern, Lehrern und Künstlern, Münster 2007	55
23.	Tkacz K.: Rewitalizacja Terenów KWB „BEŁCHATÓW” Jako Szansa Na Rozwój Małych Miast. W: Przestrzeń i Forma. (23) Zeszyt 2_2015. Wydział Budownictwa i Architektury, Instytutu Architektury i Planowania Przestrzennego. Szczecin 2015	11 38 42
24.	Ustawa z 09.10.2015 o rewitalizacji. DzU z 2015 r., poz. 1777, Roz. 1. Art. 2.	17

Internet:

1.	RCoMP Współczesne Technologie Informacyjne. Czy dobro wspólne jest ważniejsze od wolności jednostki? Źródło: https://obiznes.pl/czy-dobro-wspolne-jest-waniejsze-od-wolnosci-jednostki.html (25.11.2022)	4
2.	A. Marciniak. Rewitalizować czy adaptować obiekty pogórnicych – rozważania teoretyczne. W: Gospodarka Surowcami Mineralnymi. T. 25. Z.1. UAM Poznań 2009 Źródło: https://min-pan.krakow.pl/wp-content/uploads/sites/4/2017/12/a01-Marciniak.pdf (13.03.2023)	7
3.	PGE GiEK S.A. Oddział KWB „Bełchatów”. Historia Kopalni Źródło: https://kwbbelchatow.pgegiel.pl/O-oddziale/Historia-Kopalni (26.02.2021)	8 13
4.	Kopalnia Węgla Brunatnego „Bełchatów”. Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Kopalnia_W%C4%99gla_Brunatnego_%E2%80%9EBe%C5%82chat%C3%B3w%E2%80%9D (17.10.2022)	14

5.	Das Geiseltal... zwischen Korn, Kohle und synthetischem Benzin. M. Koch. Źródło: http://www.dasgeiseltal.de/ (17.10.2022)	14
6.	Jezioro Bełchatowskie. NadJezioro 2021 Źródło: https://jeziorapolski.pl/jezioro-belchatowskie/ (09.11.2022)	14
7.	Geiseltalsee Źródło: https://de.wikipedia.org/wiki/Geiseltalsee (09.11.2022)	14
8.	Powiat Bełchatowski Źródło: https://www.powiat-belchatowski.pl/ (18.09.2022)	14
9.	Powiat Pajęczański Źródło: https://www.powiatpajeczno.pl/asp/pl_licznik.asp (18.09.2022)	14
10.	Powiat Radomszczański. Źródło: https://pl.wikivoyage.org/wiki/Powiat_radomszcza%C5%84ski (18.09.2022)	14
11.	Landkreis Saalekreis. Interessengruppe „Saale-Elster-Geiseltalsee“ Źródło: https://www.saalekreis.de/de/lokaleentwicklungsstrategien-fuer-die-foerderperiode-2021-2027/interessengruppe-saale-elster-geiseltalsee.html (12.12.2022)	14
12.	Rekultywacja. PWN Encyklopedia Źródło: https://encyklopedia.pwn.pl/encyklopedia/rekultywacja;1.html (17.11.2022)	16
13.	E. Gonda-Soroczyńska, H. Kubicka: Znaczenie rekultywacji i zagospodarowania gruntów w Polsce w kontekście ochrony środowiska. Infrastruktura i Ekologia Tere-nów Wiejskich. Nr I/1/2016 DOI: http://dx.medra.org/10.14597/infraeco.2016.1.1.012 . 2016, (17.11.2022)	16
14.	Czym jest rewitalizacja? Źródło: https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/czym-jest-rewitalizacja- (17.10.2022)	17
15.	Rewitalizacja Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Rewitalizacja (17.10.2022)	18
16.	Interessengruppe „Saale-Elster-Geiseltalsee” Źródło: https://www.saalekreis.de/de/lokale-entwicklungsstrategien-fuer-die-foerderperiode-2021-2027/interessengruppe-saale-elster-geiseltalsee.html (12.12.2022) tłum. własne	20
17.	P. Luckner. Opracowanie z wystawy „Fundort Pfännerhall“ Źródło: https://www.besucherzentrum-geiseltal.de/fossilien-imgeiseltal/dauerausstellung-fundort-pfaennerhall/ (14.11.2022)	20
18.	Stadt Muecheln (Geiseltal). Wasserschloß Mucheln Źródło: https://www.muecheln.de/verzeichnis/visitenkarte.php?mandat=81751 (05.01.2023) tłum. własne	21
19.	Stadt Muecheln (Geiseltal). Barockgarten Źródło: https://www.muecheln.de/verzeichnis/visitenkarte.php?mandat=81677 (05.01.2023) tłum. własne	21
20.	Stadt Muecheln (Geiseltal). Geiselquelle Źródło: https://www.muecheln.de/verzeichnis/visitenkarte.php?mandat=81711 (07.01.2023) tłum. własne	21

21.	Stadt Muecheln (Geiseltal). Rathaus Muecheln Źródło: https://www.muecheln.de/verzeichnis/visitenkarte.php?mandat=81707 (08.01.2023) tłum. własne	22
22.	Stadt Muecheln (Geiseltal) Źródło: https://www.muecheln.de/verzeichnis/objekt.php?mandat=38474 (08.01.2023) tłum. własne	22
23.	Na szlaku świętego Jakuba Źródło: https://opoka.org.pl/biblioteka/Z/ZP/idziemy201130_jakuba.html (08.01.2023)	22
24.	Park rozrywki Źródło: http://gorakamiensk.info/index.php?page=park-rozrywki	
25.	Ścieżki rowerowe Źródło: https://www.powiat-belchatowski.pl/rekreacja-t73/sport-t358/sciezki-rowerowe-t364 (22.10.2022)	21
26.	Trasy rowerowe Źródło: http://gorakamiensk.info/index.php?page=trasy-rowerowe (18.05.2019)	21
27.	Przewodnik turystyczny obszaru Lokalnej Grupy Działania „Bud-Uj Razem”. Źródło: http://www.buduj.eu/upload/pliki/Przewodnik_turystyczny.pdf (27.02.2023)	21
28.	Idea naszej działalności Źródło: https://www.gigantymocy.pl/o-ekspozycji/idea-2019 (27.02.2023)	21
29.	Świat Gigusiów. Źródło: https://www.gigantymocy.pl/o-ekspozycji/swiat-gigusiow (27.02.2023)	22
30.	O Nas. Park Zdrowia i Rozrywki Źródło: https://solpark-kleszczow.pl/o-nas/ (08.01.2023)	22
31.	A. Jedynak-Stępnik: Pradziejowe wycieczki po regionie bełchatowskim, cz. 1 Źródło: http://www.muzeum.belchatow.pl/pradziejowe-wycieczki-po-regionie-belchatowskim-cz-1,715.html (02.10.2022)	27
32.	Warto zobaczyć. Gmina Bełchatów Źródło: http://www.ugbelchatow.pl/PL/3177/Warto_zobaczyc/ (21.12.2022)	28
33.	Załoga Rowerowa Zgrzyt – Bełchatów. Szlak Rowerowy Polskich Umocnień Polowych z 1939 r. Źródło: https://www.facebook.com/563628190768593/posts/996551347476273/ (22.12.2022)	28
34.	Muzeum Regionalne w Bełchatowie Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Muzeum_Regionalne_w_Be%C5%82chatowie (17.01.2023)	28
35.	Muzeum Regionalne w Bełchatowie Źródło: https://www.polska.travel/pl/muzea/muzeum-regionalne-w-belchatowie (18.01.2023)	29
36.	Kroniki Bełchatowskie Józefa Kuszneruka Źródło: http://www.muzeum.belchatow.pl/kroniki-belchatowskie-jozefa-kuszneruka.html (13.03.2023)	29 82
37.	European land mammal age Źródło: https://en.wikipedia.org/wiki/European_land_mammal_age (23.01.2023)	32

38.	Miasto Braunsbedra. Integriertes gemeindliches Entwicklungskonzept für die Stadt Braunsbedra. Stadt Braunsbedra 2022 Źródło: https://www.braunsbedra.de/de/datei/anzeigen/id/33117,1243/igek-braunsbedra_15-07-2022.pdf (30.11.2022)	32
39.	Wypad na Kamieńsk Źródło: http://polska-zbrojna.pl/home/articleshow/20418?t=Wypad-na-Kamiensk (20.10.2022)	33
40.	T. Gierasieński. Wypad Nocny 2. Pułku Strzelców Konnych na Kamieńsk 3.IX.1939 roku Źródło: https://spm.k.eu/gierasieski2.html (20.10.2022)	33
41.	Spuren Źródło: https://www.ferropolis.de/de/cms/_redaktionell/10/Geschichte/16/Spuren.html (28.11.2022)	34
42.	EuroSpeedway Lausitz.Die Anfänge Źródło: http://eurosport.de/de_racing_company.asp?iid=81&mid=14&uid=0 (13.03.2023)	35
43.	EuroSpeedway Lausitz Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/EuroSpeedway_Lausitz (14.11.2022)	35
44.	Bergmannspark „Gleispromenade Welzow“ Źródło: https://www.german-architects.com/fa/architecture-news/reviews/bindeglied (09.12.2018)	36
45.	K. Tkacz. Rewitalizacja Terenów KWB „Bełchtów” jako szansa na rozwój małych miast. Politechnika Krakowska. Wydział Architektury. Kraków 2015 Źródło: https://www.semanticscholar.org/paper/Rewitalizacja-teren%C3%B3w-KWB-%22Be%C5%82chat%C3%B3w%22-jako-szansa-Tkacz/c712598eb7a31f7914568b2ae3f112d09676d2df#citing-papers (01.12.2022)	38
46.	Landmarke Lausitzer Seenland. Tourismusverband Lausitzer Seenland e.V. Źródło: https://www.lausitzerseenland.de/de/entdecken/natur-entdecken/aussichtstuerme/artikel-landmarke-lausitzer-seenland-0.html# (24.11.2022)	38
47.	Landmarke „Rostiger Nagel“. Stadt Senftenberg/Złoty Komorów. Źródło: https://www.senftenberg.de/B%C3%BCrger/Stadtporrait/Ortsteile/Sedlitz-Sedli-263-o/Sehenswertes/ (23.10.2022)	38
48.	Punkt orientacyjny Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Punkt_orientacyjny (21.12.2022)	38
49.	Theater im Ohr. Tourismusverband Lausitzer Seenland e.V. Źródło: https://www.lausitzerseenland.de/de/entdecken/naturentdecken/aussichtstuerme/artikel-theater-im-ohr.html (12.12.2022)	38
50.	Landschaftskunst. Tourismusinformationszentrum „Bärwalder See“ Źródło: https://baerwalder-see.eu/de/entdecken/landschaftskunst.html (13.12.2022)	40
51.	Lausitzer Findlingspark Nochten.Tourismusverband Lausitzer Seenland e.V. Źródło: https://www.lausitzerseenland.de/de/entdecken/natur-entdecken/parks-und-gaerten/artikel-lausitzer-findlingspark-nochten.html (21.12.2022)	40
52.	Jednostka i społeczeństwo Źródło: https://www.youtube.com/watch?v=LUo-uaikGs4 (21.12.2022)	44

53.	J. Stańczyk (Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach). Bezpieczeństwo Jako Jedna z Podstawowych Potrzeb Człowieka i Grup Społecznych. W: Studia Bezpieczeństwa Narodowego. Tom R. 1, Nr 2. Warszawa 2011 Źródło: file:///C:/Users/nutzer/Downloads/159_Stanczyk_Bezpieczenstwo_SBN2-2.pdf (14.12.2022)	44
54.	I. Wasilczyk, M. Bosak. Piramida Maslowa. Encyklopedia Zarządzania Źródło: https://mfiles.pl/pl/index.php/Piramida_Maslowa (21.12.2022)	44
55.	Dziś i jutro – Życie społeczne Źródło: https://www.youtube.com/watch?v=g3fv-QNG89Q (13.11.2022)	45
56.	A. Zasuń, M. Kuś. Psychospołeczne mechanizmy funkcjonowania przestrzeni publicznej. Wybrane problemy Źródło: https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/13220/Zasun_Kus.pdf?sequence=1&isAllowed=y (01.12.2022)	46
57.	T. Burdzik: Przestrzeń i tożsamość. Refleksje z antropologii przestrzeni. 2014 Źródło: Doi:10.6084/m9.figshare.980699 (12.11.2022)	46
58.	Historia Kopalni. PGE Górnictwo i Energetyka Konwencjonalna S.A. Źródło: http://www.kwb.pl/index.php (10.10.2022)	47
59.	B. Terminski. Wysiedlenia inwestycyjne: przyczyny, konsekwencje i kontekst prawny. Revista Europea de Derecho de la Navegación Marítima y Aeronáutica, 2013 Źródło: https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-341860 (30.11.2022)	48
60.	M. Buchalska-Frysz. Kleszczów najbogatszą gminą w Polsce. Wkrótce do liderów dołączy gmina Bełchatów. A kto jest najbiedniejszy? Źródło: https://belchatow.naszemiasto.pl/kleszczow-najbogatsza-gmina-w-polsce-wkrotce-do-liderow/ar/c1-8924997 (21.12.2022)	48
61.	What Is Industrial Design? Źródło: https://www.idsa.org/what-industrial-design (22.12.2022) tłum. własen	50
62.	Wzornictwo Przemysłowe Źródło: https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/wzornictwo%20przemys%C5%82owe.html (11.11.2022)	51
63.	Dieter Rams. Documentary Źródło: https://www.designboom.com/design/dieter-rams-documentary-gary-hustwit-10-22-2018/ (13.03.2023)	52
64.	Zasady dobrego designu sformułowane przez Suzanne Labarre Źródło: https://www.f5.pl/design/nowe-zasady-dobrego-designudieter-rams (13.03.2023)	52
65.	A. Grots, M. Pratschke. Design Thinking – Kreativität als Methode Źródło: https://www.fu-berlin.de/sites/nachhaltigkeit/10_dokumente/DesignThinking-Kreativitaet-als-Methode.pdf (13.03.2023)	
66.	O nas Źródło: https://www.puls-art.pl/o-nas/ (05.01.2023)	63
67.	Geocaching Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Geocaching (05.01.2023)	64
68.	Geocaching, czyli zabawa terenowa w lasach i miastach Źródło: https://profilaktywny.pl/artykuly/geocaching-czyli-zabawaterenowa-w-lasach-i-miastach (05.01.2023)	64

69.	M. Samołyk. Geocaching - Nowa Forma Turystyki Kulturowej. W: Turystyka Kulturowa. Nr. 11/2013 Źródło: file:///C:/Users/nutzer/Downloads/256-531-1-SM.pdf (13.03.2023)	64
70.	A. Smalec. Gry Miejskie oraz Questing jako Formy Komunikacji i Kreowania Wizerunku Regionu. W: Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Problemy Zarządzania, Finansów i Marketingu. Nr. 40, Szczecin 2015 DOI: 10.18276/pzfm.2015.40-16 Źródło: file:///C:/Users/nutzer/Downloads/16_smalec.a.pdf (13.03.2023)	65
71.	Kolaż. Encyklopedia PWN Źródło: https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/kola%C5%BC.html (24.12.2022)	70
72.	Kolaż. Słownik PWN Źródło: https://sjp.pwn.pl/slowniki/kola%C5%BC.html (24.12.2022)	70
73.	Polska bez obrazu Źródło: https://pdf.edu.pl/mateusz-grabarczyk/kultura/polska-bez-obrazy (05.01.2023)	71
74.	H. Höch. Hannah Höch: Life Portrait. A Collaged Autobiography. (Wyd.) Anja Lutz. The Green Box. Berlin 2016 Źródło: https://www.weltbild.de/artikel/buch/hannah-hoech-life-portrait_21593304-1 (05.01.2023)	71
75.	J. Fraser. Bricoleur, Ingenieur, Dekonstrukteur: Lévi-Strauss, Luhmann und die Zeiten des Strukturalismus. W: (Wyd.) M. Endres, L. Herrmann. Strukturalismus, heute. Abhandlungen zur Literaturwissenschaft. J.B. Metzler, Stuttgart 2018 Źródło: https://doi.org/10.1007/978-3-476-04551-5_12 (14.03.2023)	72
76.	Y. Gabriel. On paragrammes: Theory of organizations and actionable knowledge Źródło: http://www.yiannisgabriel.com/2012/08/on-paragrammes-theory-of-organizations.html?q=bricoleur (05.01.2023)	72
77.	P. Biniok, S. Selke. Soziale Innovation durch Bricolage: Der „Geist des Tüftelns“ im ländlichen Raum. W: Soziale Innovationen lokal gestalten. Sozialwissenschaften und Berufspraxis. Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH, ein Teil von Springer Nature 2018 DOI: 10.1007/978-3-658-18532-9_11 (05.01.2023) Źródło: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-658-18532-9_11 (05.01.2023)	73
78.	Transformative Wissenschaft – Motor für gute Wissenschaft und lebendige Demokratie Źródło: https://epub.wupperinst.org/frontdoor/deliver/index/docId/5924/file/5924_Schneidewind.pdf (05.01.2023)	73
79.	I. Czerska. Pokolenie head down jako konsekwencja smartfonizacji społeczeństwa. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, no. 459, 2016 DOI: 10.15611/pn.2016.459.20 (18.12.2023)	75
80.	Scrapbooking – Co to jest? Źródło: https://studio75.pl/blog/scrapbooking-co-to-jest (08.01.2023)	85
81.	Scrapbooking Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Scrapbooking (08.01.2023)	85
82.	Historia Scrapbookingu. Źródło: https://geex.x-kom.pl/lifestyle/co-to-jest-scrapbooking/ (08.01.2023)	85
83.	History Of Scrapbooking: How It All Began! Źródło: https://www.scrapbookingcoach.com/the-uncut-history-of-scrapbooking-inunder-5-minutes/ (20.01.2023) tłum. własne	85

84.	Co to jest corporate identity i czym różni się od narzędzia identyfikacja wizualna? Źródło: https://innpoland.pl/blogi/bartoszmankowski/121871,co-to-jest-corporate-identity-i-czym-rozni-sie-od-narzedzia-identyfikacja-wizualna (21.01.2023)	88
85.	Pradziejowe wycieczki po regionie Źródło: http://www.muzeum.belchatow.pl/pradziejowe-wycieczki-po-regionie-cykl-artykulow.html (10.10.2022)	95
86	Historia nieznaną. Rogowiec - Bełchatów - Tadeusz Przybylski - Malarz - Wspomnienie. Źródło: http://historia-nieznaną.blogspot.com/2015/04/rogowiec-bechatow-tadeusz-przybylski.html (20.09.2017)	95 98

Spis tabel:

Tab. 1.	Ogólna charakterystyka KWB „Bełchatów” i KWB Múcheln (Geiseltal)	
	Opracowanie własne	14
Tab. 2.	Opis grup docelowych	
	Opracowanie własne	80
Tab. 3.	Zestawienie miejsc, ilości zadań i czasu trwania gry	
	Opracowanie własne	96

Spis ilustracji:

<i>Grafika na stronie tytułowej Bełchatowskie Dzieje z Patrzydła</i>		
	<i>Opracowanie własne</i>	1
		76
		130
Ilustracja 1.	Położenie KWB „Bełchatów i ”KWB Múcheln (Geiseltal)	
	Opracowanie własne	13
Ilustracja 2.	Podział administracyjny okolic Geiseltalsee	
	Opracowanie własne z wykorzystaniem źródła: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Municipalities_in_SK.svg?uselang=de (09.02.2023) Owner: Hagar66 based on work of Pomfuttge; W3C-undefined vector image was created with Inkscape; CC BY 3.0, File:Municipalities in SK.svg, Created: 20 September 2010	15
Ilustracja 3.	Podział administracyjny okolic KWB „Bełchatów”	
	Opracowanie własne oparte na informacjach ze źródła: https://www.mapyonline.pl/powiat_be%20chatowski (10.01.2023)	15
Ilustracja 4 a.	KWB „Bełchatów” z widokiem na Elektrownię w Rogowcu	
	Materiał własny	17

Ilustracja 4 b. Jezioro Geiseltalsee z widokiem na Buna-Werke i Zakłady Chemiczne w Schkopau Materiał własny	17
Ilustracja 5. Plan zagospodarowania terenów KWB „Bełchatów” opracowanie własne na podstawie grafiki ze źródła: https://kwbbelchatow.pgegiel.pl/Aktualnosci/przy-kopalni-belchatow-powstala-blizniacza-gora-kamiensk (09.02.2023)	19
Ilustracja 6. Krajobraz jeziorny Geiseltal (Geiseltaler Seenlandschaft) Fragment broszury informacyjnej Geiseltaler Touristikgesellschaft GmbH wraz z atrakcjami turystycznymi Źródło: https://www.besucherzentrum-geiseltalsee.de/ (12.11.2022)	20
Ilustracja 7. Krajobraz infrastruktury sportowo-turystycznej powstałej w wyniku procesów rekultywacji i rewitalizacyjnych w rejonie KWB „Bełchatów”	23
Ilustracja 7 a. Zawody motocyklowe Red Bull 111 Megawatt Źródło: https://radiolodz.pl/38413-motocykle-i-ksiezycowe-plenery-enduro-w-kopalni-belchatow,167328/ (06.03.2023)	23
Ilustracja 7 b. Gminny Ośrodek Kultury w Kleszczowie Materiał własny	23
Ilustracja 7 c. Góra Kamieńsk Źródło: https://www.gigantymocy.pl/gora-kamiensk (06.03.2023)	23
Ilustracja 7 d. Góra Kamieńsk Źródło: https://www.nawycieczke.pl/pl/atrakcja/osrodek-gora-kamiensk (06.03.2023)	23
Ilustracja 7 e. Góra Kamieńsk; Rowerzyści uprawiający tzw. downhill korzystają z wyciągu narciarskiego Foto: Grzegorz Maliszewski, źródło: https://radomsko.naszemiasto.pl/gora-kamiensk-pelna-atrakcji-takze-wiosna-i-latem/ga/c7-1833647/zd/5176891 (06.03.2023)	23
Ilustracja 7 f. SOLPARK w Kleszczowie Foto: Archiwum redakcji „Bełchatów – Nasze Miasto”, źródło: https://belchatow.naszemiasto.pl/utoniecie-chlopca-w-solparku-biegli-ocenia-czy-ratownicy/ga/c16-3630486/zd/18728892 (06.03.2023)	24
Ilustracja 7 g. SOLPARK w Kleszczowie Foto: Archiwum redakcji „Bełchatów – Nasze Miasto”, źródło: https://belchatow.naszemiasto.pl/solpark-w-kleszczowie-zmieni-swoje-oblicze-nowe-baseny-i/ga/c1-5147983/zd/42211021 (06.03.2023)	24
Ilustracja 7 h. Ośrodek Sportu i Rekreacji Wawrzkowizna 2020 Foto: Arch. redakcji Bałchatow nasze miasto, źródło: https://belchatow.naszemiasto.pl/kapielisko-w-osrodku-wawrzkowizna-kolo-belchatowa-juz/ga/c1-8325284/zd/62819334 (05.03.2023)	24
Ilustracja 7 i. Kąpielisko w Ośrodku Wypoczynkowym Słok Foto: Patryk Biskupski, źródło: https://belchatow.naszemiasto.pl/plaza-odnowione-kapielisko-i-nowy-pomost-juz-czekajana/ga/c8-945443/zd/1115211 (05.03.2023)	24

Ilustracja 7 j. Miejskie Centrum Kultury w Bełchatowie „Rodzina Gigusiów“ Źródło: https://www.gigantymocy.pl/o-ekspozycji/swiat-gigusiow (05.03.2023)	24
Ilustracja 8. Krajobraz kulturowy okolic KWB „Bełchatów”	29
Ilustracja 8 a. Kaszewice, Kaplica Zmartwychwstania Pańskiego Źródło: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kaszewice_kosciol.jpg . (07.03.2023) Foto: B gutknecht, CC BY 2.5	29
Ilustracja 8 b. Pałac Olszewskich w Bełchatowie Źródło: http://polaneis.pl/miejsca/muzeum-regionalne-w-dworku-olszewskich-w-belchatowie-nagrobekromantycznej-pary (07.03.2023)	29
Ilustracja 8 c. Nagłówek strony internetowej parafii Ewangelicko-Reformowanej w Kleszczowie, „Historia Parafii” Źródło: https://kleszczow.reformowani.pl/historia/ (07.03.2023)	29
Ilustracja 8 d. Linia obrony Magdalenów – Lubiec – Święte Łąki – Faustynów Źródło: https://www.powiat-belchatowski.pl/rekreacja-t73/warto-zobaczyc-t354/schrony-t357 (07.03.2023)	29
Ilustracja 8 e. Przed domem rodziny Klewin. Od lewej: Józef..., Klewin Józef, jego brat Władek, Czesiek Kuśmierk, Gustaw Milczarek (mieszkaniec Palestyny-Rogowca)” Źródło: http://historia-nieznana.blogspot.com/2017/08/stawek-rogowieckleszczow-bechatow.html (07.03.2023)	30
Ilustracja 8 f. Pan Tadeusz Przybylski w Rogowcu. Malarz artysta Źródło: http://historia-nieznana.blogspot.com/2016/03/rogowieckleszczow-mieszkancy-niemcy.html (07.03.2023)	30
Ilustracja 8 g. Kuznica Kaszewska – gospodarstwo młynarskie Źródło: http://www.straznicyzasu.pl/viewtopic.php?t=8229 (07.03.2023)	30
Ilustracja 8 h. Dwór Słupia Źródło: https://ddbelchatow.pl/rozmaitosci/dworslupia-relaks-spa-ekskluzywne-przyjeciazobaczcie-jak-niezwykle-prezentuje-sie-tomiejsce/Ss6Nzp8sPPpjfRR71CkM/galeria (06.03.2023)	30
9. Ferropolis	35
Ilustracja 9 a. „Splash!” – Festiwal na półwyspie Ferropolis Foto: Falk-Martin Drescher, źródło: https://szene38.de/zehntausende-feierten-splash-festival-auf-der-ferropolishalbinsel/ (22.01.2023)	35
Ilustracja 9 b. „Splash!” – Festiwal „Melt!” i „With Full Force” Foto: Hartmut Boesener, źródło: https://www.mz.de/lokal/graefenhainichen/festivals-in-ferropolis-abgesagtmelt-splash-und-full-force-fallen-auch-2021-aus-1759777 (22.01.2023)	35

Ilustracja 9 c. Półwysep Ferropolis Foto: LMBV-Archiv / Archiwum LMBV, źródło: https://www.lmbv.de/mdr-doku-ueber-ferropolis-auf-der-halbinsel-golpanord-am-14-juli-im-tv/ (22.01.2023)	35
Ilustracja 9 d. „Spuren“ („Ślady“), mural Hendrika Beikircha Źródło: https://www.ferropolis.de/de/cms/_redaktionell/10/Geschichte/16/Spuren.html (22.01.2023)	35
Ilustracja 10. EuroSpeedway Lausitz	36
Ilustracja 10 a. Wyścigi na torze Lausitzring Źródło: https://www.dekra.de/de/motorsport-fahrerlebnisse-und-open-air-musikin-der-lausitz/ (22.01.2023)	36
Ilustracja 10 b. Tor wyścigowy z lotu ptaka Źródło: https://www.dekra-lausitzring.de/anfahrt/ (22.01.2023)	36
Ilustracja 11. Promenada Torów Kolejowych w Welzow Fotos: Andreas Franke, projekt: bgmr Landschaftsarchitekten	37
Ilustracja 11 a., Ilustracja 11 b., Ilustracja 11 c., Ilustracja 11 d. Elementy Promenady w Parku Górników w Welzow Źródło: https://www.german-architects.com/de/bgmr-landschaftsarchitekten-berlin/project/bergmannspark-gleispromenade-welzow (22.01.2023)	37
Ilustracja 12. Forum „:terra nova”	37
Ilustracja 12 a. Punkt widokowy na kopalnię w Hambach Źródło: https://www.rwe.com/nachbarschaft/rwe-erleben/unsere-aussichtspunkte/aussichtspunkt-terra-nova/ (21.12.2022)	37
Ilustracja 12 b. Budynek Forum „:terra nova” Źródło: https://www.regionale2010.de/projekte/projekt/ressourcen-landschaften-fuer-die-region/terra-nova/index.html (21.12.2022)	37
Ilustracja 12 c. Część Parku Krajobrazowego „Time Park” Źródło: https://www.regionale2010.de/projekte/projekt/ressourcen-landschaften-fuer-die-region/terra-nova/index.html (21.12.2022)	37
Ilustracja 13. Wieża widokowa „Rostiger Nagel“, czyli „Zardzewiały Gwóźdź”	39
Ilustracja 13 a. Wieża widokowa „Rostiger Nagel“ (2009) Foto: Christian Glanz, źródło: https://www.internationale-bauausstellungen.de/geschichte/2000-2010-iba-fuerst-pueckler-landwerkstatt-fuer-neue-landschaften/landmarke-lausitzerseenland-senftenberg-weitsicht-ins-seenland/ (09.02.2023)	39
Ilustracja 13 b. „Landmarke“ krótko po inauguracji otwarcia; W otaczających jeziorach jest jeszcze niski stan wody (2009) Foto: Profilfoto Kliche, źródło: https://www.internationale-bauausstellungen.de/geschichte/2000-2010-iba-fuerst-pueckler-landwerkstatt-fuer-neue-landschaften/landmarke-lausitzerseenland-senftenberg-weitsicht-ins-seenland/ (09.02.2023)	39

Ilustracja 13 c. „Landmarke“; Schody ze stali CorTen (2008) Foto: Renè Geger, źródło: https://www.internationale-bauausstellungen.de/geschichte/2000-2010-iba-fuerst-pueckler-landwerkstatt-fuer-neue-landschaften/landmarke-lausitzerseenland-senftenberg-weitsicht-ins-seenland/ (09.02.2023)	39
Ilustracja 14. Replika ludzkiego ucha z amfiteatrem w Boxberg	39
Ilustracja 14 a. „Ucho“ z lotu ptaka Foto: Johannes Kroll, źródło: https://www.lr-online.de/lausitz/weisswasser/lausitz-festival-theater-im-ohram-baerwalder-see-wird-an-fuenf-abenden-zum-kino-59203241.html (09.02.2023)	39
Ilustracja 14 b. „Ucho“ Projekt: Jarosław Kozakiewicz, źródło: https://baerwalder-see.eu/de/entdecken/landschaftskunst.html (09.02.2023)	39
Ilustracja 15. Łużycki Park Głazów w Nochten	41
Ilustracja 15 a. Widok z parku na elektrociepłownię Foto: H. P. Berwig, na licencji: Förderverein Findlingspark, źródło: https://www.lausitzerseenland.de/de/entdecken/natur-entdecken/parksund-gaerten/artikel-lausitzer-findlingspark-nochten.html?re-product-id=174834 (09.02.2023)	41
Ilustracja 15 b. Most w Łużyckim Parku Głazów Foto: H. P. Berwig, na licencji: Förderverein Findlingspark, źródło: https://www.lausitzerseenland.de/de/entdecken/natur-entdecken/parksund-gaerten/artikel-lausitzer-findlingspark-nochten.html?re-product-id=174834 (09.02.2023)	41
Ilustracja 16. „Malta Bis” w Kleczewie	41
Ilustracja 16 a. Plaża nad zbiornikiem jeziornym Foto: Piotr Ordan, źródło: http://www.gg.kwbkonin.pl/?p=10136 (09.02.2023)	41
Ilustracja 16 b. Promenada nad wodą Foto: Piotr Ordan, źródło: http://www.gg.kwbkonin.pl/?p=10136 (09.02.2023)	41
Ilustracja 16 c. Ogród wspinaczkowy Foto: Piotr Ordan, źródło: http://www.gg.kwbkonin.pl/?p=10136 (09.02.2023)	41
Ilustracja 17. „Piramida Potrzeb Masłowa” Opracowanie własne na podstawie źródła: https://mfiles.pl/pl/index.php/Piramida_Maslowa (12.12.2022)	45
Ilustracja 18. Kleszczowskie płoty Własny materiał zdjęciowy	47
Ilustracja 19. Fazy projektowe według Berndta Löbacha Opracowanie własne na podstawie źródła: B. Löbach. Industrial Design. Grundlagen der Industrieproduktgestaltung. Monachium 1976, s. 138 tłum. własne	51

Ilustracja 20. Metoda SUCCESSFULL OBJECTS oparta na głównych założeniach zjawiska „Flow” Opracowanie własne	54
Ilustracja 21. Schemat działania procesu wykorzystanego w projekcie „Kreatywna Wyprawa” Opracowanie własne	56
Ilustracja 22. „Kreatywna Wyprawa” – wędrowna wystawa wykorzystana jako materiał w trakcie spotkań integracyjnych z uchodźcami (Pfaennerhall, 2018) Foto: Prof. Dr Peter Luckner; materiał przekazany zostały do użytku; uczestnicy wyrażają zgodę na wykorzystanie wizerunku w celach naukowych	56
Ilustracja 23. „Kreatywna Wyprawa” – przykłady wykonanych prac Opracowanie własne, wykorzystany własny materiał, uczestnicy wyrażają zgodę na wykorzystanie wizerunku w celach naukowych (fotografia postaci stanowiła istotną część projektu)	57
Ilustracja 24. Elementy wystawy „Quifte an der Knatter, wie es leibt und lebt” (Querfurt 2018/2019) Opracowanie własne	58
Ilustracja 25. Wystawa „Quifte an der Knatter, wie es leibt und lebt” (Querfurt 2018)	59
Ilustracja 25 a. Element graficznego opracowania plakatu wystawy	59
Ilustracja 25 b. Otwarcie wystawy i artykuł w prasie Fotos: Hans Herrmann (AFOS e.V.); materiał przekazany został do użytku; uczestnicy wyrażają zgodę na wykorzystanie wizerunku w celach naukowych; Artykuł w Mitteldeutsche Zeitung (MZ) / Querfurt z dnia 03.12.2018, Foto: Anke Losack	59
Ilustracja 26. Richard Serra, instalacje	61
Ilustracja 26 a. „7” Źródło: https://qm.org.qa/en/visit/public-art/richard-serra-7/ (05.01.2022)	61
Ilustracja 26 b. „Land Art” Źródło: https://www.pinterest.de/pin/171770173267089685/ (05.01.2022)	61
Ilustracja 27. Nancy Holt, instalacje	62
Ilustracja 27 a. „Nancy Holt’s Sun Tunnels” Foto: Sean J Patrick Carney, źródło: https://www.artforum.com/slant/sean-j-patrick-carney-on-land-art-and-american-entropy-86221 (05.01.2022). © Holt/Smithson Foundation and Dia Art Foundation.	62
Ilustracja 27 b. „Nancy Holt’s Sun Tunnels” Foto: ZCZ Films/James Fox, źródło: https://www.diaart.org/visit/visit-our-locations-sites/nancy-holt-sun-tunnels (05.01.2022). © Holt/Smithson Foundation and Dia Art Foundation/	62
Ilustracja 28. Pieterjan Gijs, Arnout van Verenbergh, instalacja „Labirynt”	62

Ilustracja 28 a. Pieterjan Gijs, Arnout van Verenbergh, instalacja „Labirynt” Genk, Belgia Foto: Filip Dujardin, źródło: https://www.domusweb.it/it/notizie/2015/07/23/gijs_van_vaerenbergh_labyrinth.html (05.01.2022)	62
Ilustracja 28 b. Pieterjan Gijs, Arnout van Verenbergh, instalacja „Labirynt” Genk, Belgia Foto: Filip Dujardin, źródło: https://www.domusweb.it/it/notizie/2015/07/23/gijs_van_vaerenbergh_labyrinth.html (05.01.2022)	62
Ilustracja 29. Pieterjan Gijs, Arnout van Verenbergh, instalacja „Reading between the lines”, Borgloon, Belgia Źródło: https://www.visitlimburg.be/en/what-to-do/reading-between-lines-gijs-vanvaerenbergh (05.01.2022)	62
Ilustracja 30. Produkty firmy Puls-Art	63
Ilustracja 30 a. „Leśne Koło Fortuny” Foto: Puls-Art, źródło: https://www.puls-art.pl/lesne-kolo-fortuny/ (05.01.2022)	63
Ilustracja 30 b. Zestaw „Zgadnij, jaki to grzyb ?” Foto: Puls-Art, źródło: https://www.puls-art.pl/zgadnij-jaki-to-grzyb/ (05.01.2022)	63
Ilustracja 30 c. „Dopasuj – gra edukacyjna” Foto: Puls-Art, źródło: https://www.puls-art.pl/gry-edukacyjne-na-pcv-2/ (05.01.2022)	63
Ilustracja 30 d. „Kostki wiedzy” Foto: Puls-Art, źródło: https://www.puls-art.pl/kostki-wiedzy-na-sieczki-edukacyjne/ (05.01.2022)	63
Ilustracja 31. „Zostań Pomocnikiem Leśnika” – Książeczka zadań na ścieżce przyrodniczej Foto: Katarzyna Mucha, źródło: https://www.trasadlabobasa.pl/tab/legenda/najlepsze_lesne_sieczki_edukacyjne_w_polsce/474 (https://www.trasadlabobasa.pl/image/9046) (05.01.2022)	64
Ilustracja 32. Przykładowa skrytka Geocache „Classic-Geocache” Źródło: https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=21301287 Owner: i_am_jim. CC BY 3.0 (05.01.2023)	64
Ilustracja 33. „Tajne spotkanie” – Karta do bydgoskiej gry miejskiej Źródło: https://visitbydgoszcz.pl/pl/odkryj/atrakcje-dla-dzieci/3598-turystyczne-gry-miejskie-bydgoszcz (05.01.2023)	65
Ilustracja 34. „Wodne miasteczko” – Karta do bydgoskiej gry miejskiej Źródło: https://visitbydgoszcz.pl/pl/odkryj/atrakcje-dla-dzieci/3598-turystyczne-gry-miejskie-bydgoszcz (05.01.2023)	65
Ilustracja 35. Miejsce wypoczynkowe pod panelami fotowoltaicznymi Opracowanie własne	66
Ilustracja 36. Instalacja z elementami akustycznymi Opracowanie własne	66

Ilustracja 37. Instalacje z ekranami – energia wiatrowa Opracowanie własne	67
Ilustracja 38. „Park Gawędy“ Opracowanie własne	67
Ilustracja 38 a. „Park Gawędy“ – obraz widziany z perspektywy Opracowanie własne	68
Ilustracja 39. Alicja Biała, fotokolaże z cyklu „Wycinanki polskie”	71
Ilustracja 39 a. „Wycinanki polskie” Źródło: https://www.kobieta.pl/galeria/alicia-biala-zrobila-wystawe-o-polsce-ispadla-na-nia-fala-hejtu#alicia-biala-polska (13.02.2023)	71
Ilustracja 39 b. „Wycinanki polskie” Źródło: https://www.kobieta.pl/galeria/alicia-biala-zrobila-wystawe-o-polsce-ispadla-na-nia-fala-hejtu#alicia-biala-polska (13.02.2023)	71
Ilustracja 39 c. „Wycinanki polskie” Źródło: https://www.kobieta.pl/galeria/alicia-biala-zrobila-wystawe-o-polsce-ispadla-na-nia-fala-hejtu#alicia-biala-polska (13.02.2023)	71
Ilustracja 40. Hannah Höch, „Die ersten Fotomontagen”, 1933 Źródło: https://www.artbook.com/blog-at-first-sight-hannah-hoch.html (13.02.2023)	72
Ilustracja 41. Schemat Procesu „Nasze Dzieje – Przez Patrzydło“ Opracowanie własne	79
Ilustracja 42. Nadawcy Opracowanie własne	80
Ilustracja 43. Odbiorcy Opracowanie własne	80
Ilustracja 44. Materiały promocyjne i informacyjne – Zaproszenia na spotkania warsztatowe Opracowanie własne	81
Ilustracja 45. Spotkania Warsztatowe. Przygotowanie zadań treściowych. PRZYRZĄDY	
<ul style="list-style-type: none"> a. karty zadaniowe b. karty zwycięskie c. skrapki d. postojówki e. podpowiadacze f. zdjęcia, teksty i materiały własne g. drukarka h. markery permanentne i. nożyczki i inne artykuły biurowe 	
Opracowanie własne	83
Ilustracja 46. Spotkania warsztatowe, przygotowanie zadań terenowych, PRZYRZĄDY	
<ul style="list-style-type: none"> a. patrzydło b. postojówki c. smartfon 	

- d. aparat fotograficzny
- e. taśmy do oznaczania
- f. mocowania
- g. podpowiadacz
- h. kołek

Opracowanie własne

84

Ilustracja 47. Spotkania warsztatowe: Wspomnienia z Rogowca – Z Panem Przybylskim na grzyby

Opracowanie własne

86

Ilustracja 48. „Bełchatowskie Skrapki”, arkusze naklejek w formacie A5, druk cyfrowy

Opracowanie własne

87

Ilustracja 49. „Karty Zadaniowe” z opracowanymi treściami zadań, arkusze w formacie A5, druk cyfrowy

89

Ilustracja 49 a. Przykład zadania treściowego Opracowanie własne

89

Ilustracja 49 b. Przykład zadania terenowego Opracowanie własne

89

Ilustracja 50. „Karta Zwycięska” – przykład, arkusz w formacie A5, druk cyfrowy

Opracowanie własne

90

Ilustracja 51. „Patrzydło” w zamkniętym formacie (17 x 23 cm), wykorzystane materiały: papier, tektura introligatorska (1 mm), płótno introligatorskie, tworzywo sztuczne, folie samoprzylepne, blacha stalowa (0,8 mm), magnesy; patrzydło wykonane jest prostymi technikami introligatorskimi; do produkcji pojedynczych elementów wykorzystano cięcie laserowe; grafiki naniesione w procesie druku cyfrowego

Wizualizacja, opracowanie własne

91

Ilustracja 52. „Patrzydło” w otwartym formacie (23 x 35 cm)

Wizualizacja, opracowanie własne

92

Ilustracja 53. „Patrzydło” z przykładowymi „kartami zadaniowymi”

Wizualizacja, opracowanie własne

93

Ilustracja 54. „Podpowiadacz” Przykłady odpowiedzi oraz możliwość umieszczenia obiektu na kołku Opracowanie własne

94

Ilustracja 55. Element plakatu informującego o spotkaniach warsztatowych

Opracowanie własne przy użyciu fotografii ze źródła: <http://historia-nieznana.blogspot.com/2015/04/rogowiec-bechatow-tadeusz-przybylski.html> (18.03.2023)

98

Ilustracja 56. Przykład zabawy „Grzybobranie”, karta zadaniowa Opracowanie własne

99

Ilustracja 57. Przykład zabawy „Grzybobranie”, karta z zadaniem terenowym Opracowanie własne	99
Ilustracja 58. Umieszczenie punktu startowego Wizualizacja, opracowanie własne	99
Ilustracja 59. Przykład zabawy „Grzybobranie”, karta z zadaniem treściowym Opracowanie własne	100
Ilustracja 60. Przykład zabawy „Grzybobranie”, karta z zadaniem terenowym Opracowanie własne	100
Ilustracja 61. Przykład zabawy „Grzybobranie”, rozmieszczenie skrytek z grzybami Wizualizacja, opracowanie własne	101
Ilustracja 62. Przykład zabawy „Grzybobranie”, karta zwycięska Opracowanie własne przy użyciu fotografii ze źródła: http://historia-nieznana.blogspot.com/2015/04/rogowiec-bechatow-tadeusz-przybylski.html (18.03.2023)	101
Ilustracja 63. Plakat informujący o spotkaniach warsztatowych na temat Dworku Olszewskich Opracowanie własne przy użyciu własnej fotografii tablicy informacyjnej przy Muzeum Regionalnym w Bełchatowie	102
Ilustracja 64. Przykład zabawy przy Muzeum Regionalnym w Bełchatowie, karta zadaniowa Opracowanie własne	103
Ilustracja 65. Przykład zabawy przy Muzeum Regionalnym w Bełchatowie, użycie patrzydła Opracowanie własne	103
Ilustracja 66. Przykład zabawy przy Muzeum Regionalnym w Bełchatowie, karta zadaniowa Opracowanie własne	104
Ilustracja 67. Przykład zabawy przy Muzeum Regionalnym w Bełchatowie, umieszczenie podpowiadacza Opracowanie własne	104
Ilustracja 68. Przykład zabawy przy Muzeum Regionalnym w Bełchatowie, karta zadaniowa Opracowanie własne	105
Ilustracja 69. Przykład zabawy przy Muzeum Regionalnym w Bełchatowie, karta zadaniowa Opracowanie własne	105
Ilustracja 70. Przykład zabawy przy Muzeum Regionalnym w Bełchatowie, karta zadaniowa Opracowanie własne	106
Ilustracja 71. Przykład zabawy przy Muzeum Regionalnym w Bełchatowie, karta zadaniowa Opracowanie własne	106

Ilustracja 72. Przykład zabawy przy Muzeum Regionalnym w Bełchatowie, karta zwycięska Opracowanie własne przy użyciu fotografii ze źródła: http://polaneis.pl/miejsca/muzeum-regionalne-w-dworku-olszewskich-w-belchatowie-nagrobek-romantycznej-pary (10.12.2022)	107
Ilustracja 73. Przykład zabawy przy Muzeum Regionalnym w Bełchatowie, karta zwycięska z rozwiązaniem zadaniem gry Opracowanie własne przy użyciu fotografii ze źródła: http://polaneis.pl/miejsca/muzeum-regionalne-w-dworku-olszewskich-w-belchatowie-nagrobek-romantycznej-pary (10.12.2022)	107
Ilustracja 74. Przykład zabawy „O czym szumią drzewa w parku Olszewskich?“, karta zadaniowa Opracowanie własne przy użyciu własnego materiału fotograficznego	108
Ilustracja 75. Przykład zabawy „O czym szumią drzewa w parku Olszewskich?“, karta zadaniowa Opracowanie własne przy użyciu własnego materiału zdjęciowego, portret Anieli Hellwig sfotografowany w Muzeum Regionalnym w Bełchatowie	108
Ilustracja 76. Przykład zabawy „O czym szumią drzewa w parku Olszewskich?“, oznaczenie drzew i rozmieszczenie skrytek Wizualizacja, opracowanie własne	109
Ilustracja 77. Przykład zabawy „O czym szumią drzewa w parku Olszewskich?“, skrytki z naklejkami Wizualizacja, opracowanie własne	109

Władysław Strzemiński
ACADEMY OF ART
in Łódź

Discipline: Design Arts

DOCTORAL DISSERTATION

**Design of Measures to Support
Revitalisation Processes Post-industrial sites
in a social context, for Opencast Lignite Mines
in Belchatow and the Geisel Valley in Germany**

Author:
mgr Julita Jankowska-Barrot

Supervisor:
dr hab. Grzegorz Andrzej Reński

Supporting supervisor:
dr hab. inż. arch. Rafał Szrajber

Łódź, 31.03.2023 r.

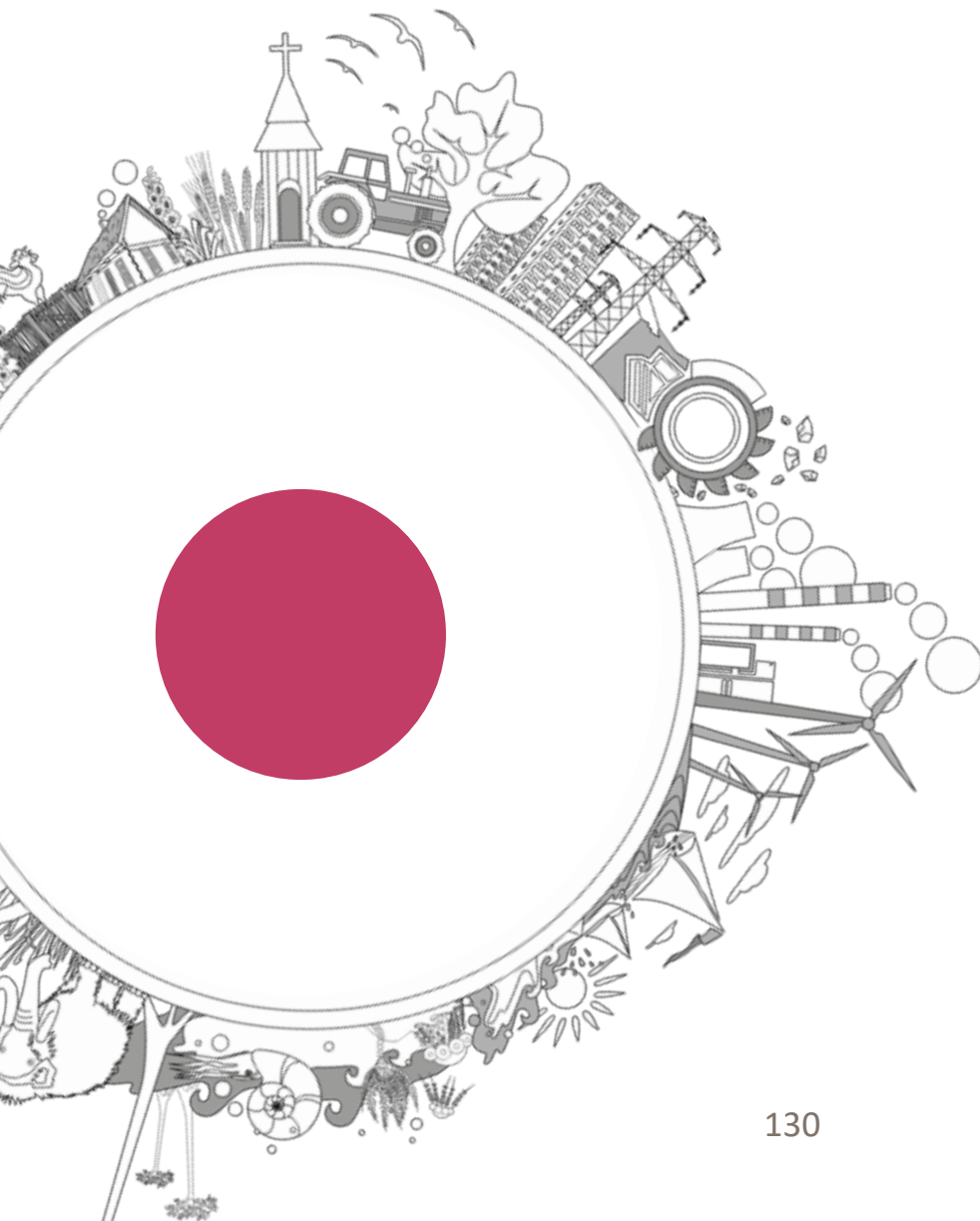

Table of contents

Introduction	136
<hr/>	
Chapter I	
Discussion of the motivation for taking action and initial project assumptions	138
<hr/>	
I. 1. Observed community behaviour during activities initiated by a cultural institution at the Pfännerhall workshop on the site of the former Mücheln (Geiseltal) brown coal mine in central Germany	138
<hr/>	
I. 2. Initial observations and first project assumptions	139
<hr/>	
Chapter II	
Discussion of the general similarities and differences between KWB „Belchatow“ and the former KWB Mücheln in Geiseltal	142
<hr/>	
II. 1. General characteristics of KWB „Belchatow“ and Geiseltal Mine	142
<hr/>	
II. 2. Reclamation and revitalisation issues for both regions	144
<hr/>	
II. 2.1. Description of the sports and tourism infrastructure created as a result of the reclamation and revitalisation processes in the area of the former Geiseltal mine	146
<hr/>	
II. 2.2. Description of the cultural landscape in the area of the former Geiseltal mine	148
<hr/>	
II. 2.3. Description of the sports and tourism infrastructure created as a result of the reclamation and revitalisation processes in the area of KWB Bełchatów	150
<hr/>	
II. 2.4. Description of the cultural landscape of KWB „Bełchatów“	152
<hr/>	
II. 3. Conclusions and observations	155
<hr/>	
Chapter III	
Discussion of post-mining land use solutions using selected examples	159
<hr/>	
III. 1. Discussion of selected examples	159
<hr/>	

III. 1.1. Ferropolis (Germany)	159
III. 1.2. EuroSpeedway Lausitz (Germany)	160
III. 1.3. Bergmannspark Welzow – Gleispromenade or Miners’ Park Welzow – Railway Promenade (Germany)	160
III. 1.4. Hambach (Germany)	161
III. 1.5. Rusty Nail (Germany)	162
III. 1.7. „Lausitzer Findlingspark Nochten“ or Lausitz Boulder Park Nochten (Germany)	163
III. 2. Conclusions and observations	164
Chapter IV Discussion of human and community issues in the face of structural change resulting from coal mining and industrial development	166
IV. 1. Man as an individual and a social being	166
IV. 1.1. Human needs	166
IV. 1.2. Community	167
IV. 2. People and communities in relation to the space around them	167
IV. 3. General problems of the individual as well as the community in the face of structural change in the areas concerned - insights and conclusions	168
V. 2. Own examples of using psychological aspects and design process methodology in working with marginal community groups	173
V. 2.1. First experiences and their impact on further design activity	174
V. 2.2. „Creative Expedition“ - Gestalterische Expedition (2016)	175
V. 2.3. „Quifte an der Knatter, wie es leibt und lebt“ interactive exhibition of memories of Querfurt town residents (2017)	176
V. 3. Conclusions and observations	177

Chapter VI	
Inspirations	179
VI. 1.	
Spatial forms	179
VI. 2.	
Games, activities and learning paths	180
VI. 2.1.	
Nature trails	180
VI. 2.2.	
Geocaching	181
VI. 2.3.	
City games	181
Chapter VII	
Design work, i.e. the successive phases of the design process	183
VII. 1.	
Preliminary design sketches for solving the problem in spatial terms	183
VII. 2.	
Conclusions of preliminary design studies, i.e. evaluation of solutions	185
VII. 3.	
Exploring further motivational factors	185
VII. 4.	
Seeking further inspiration	186
VII. 4.1.	
Collage technique	187
4.2.	
Bricolage	188
VII. 5.	
Development of further guidelines for a design solution	189
Chapter VIII	
Play as an opportunity to initiate and strengthen social bonds	190
Chapter IX	
General description of the field game „Our History Through the Sight Glass“	192
IX. 1.	
Description of the Process	192
IX. 1.1.	
Responsibility for project implementation – Coordinator	193
IX. 1.3.	
Workshop meetings and preparation of game tasks	196
IX. 2.	

Elements and accessories of the game	198
IX. 2.1. Belchat's scrappers	198
IX. 2.2. Task cards	199
IX. 2.3. Winning cards	200
IX. 2.4. Sight Glass	200
IX. 2.5. Prompter	201
IX. 3. Field game – educational play „Our History Through the Sight Glass“	201
IX. 5. Documentation	204
IX. 6. Exampels of the play	204
Chapter X	
Summary – Perspectives and reflections	207

*It is essential for the common good to support individuals:
because only the individual can produce the new ideas
that society needs for its continued development and,
indeed, to avoid exhaustion and stagnation.¹*

Albert Einstein

¹ RCoMP Contemporary Information Technologies. Is the common good more important than individual freedom? <https://obiznes.pl/czy-dobro-wspolne-jest-waniejsze-od-wolnosci-jednostki.html> (25.11.2022)

Introduction

In this era of technological development, manufacturing excess and all sorts of community transformations, one should look for such design solutions that aim to strengthen and create relationships between people, using their own potential and those material goods that already exist.

For more than 30 years, both Poland and Germany have been decarbonising their energy production from fossil fuels. The reason for decarbonisation is the depletion of raw material resources on the one hand and the alarming state of environmental pollution worldwide on the other. These are global issues affecting almost all communities. But why do we not hear much about the problems in communities directly affected by the extraction of raw material as well as the cessation of exploitation of non-renewable energy sources? It is not understood by all energy users that they are able to benefit from energy thanks to the hard work of miners who risk their health and sometimes even their lives while working in the mines. There is also a lack of awareness on the part of consumers of the fate of the people who live in the areas where lignite seams are located and of the consequences that await them when a top-down decision is made to start exploitation. In some cases, one generation witnesses the devastation of farms, fields and pastures inherited from one generation to the next, their transformation into sandy, ominous holes worked by heavy machinery and the creation of lakelike with slides and plastic swans slowly gliding across the water.

The social regeneration of brownfield sites is a phenomenon in contemporary Europe that cannot be ignored in the proper planning process for the sustainable civilisational development of any society. Sustainability as well as shared responsibility in the face of structural change play a huge role nowadays. Revitalisation, translating from Latin, consists of the terms *re* and *vita*, which literally means to bring back to life or revitalise.² This interpretation of the term, for me, is a call to action on brownfield sites and, more specifically, on sites affected by the tragic consequences, not only environmental, but also social, of the exploitation of lignite and its conversion into energy.

Can we afford to disregard mutual relations and the awareness of the common world in which we live? Can development be based solely on economic growth, the multiplication of financial resources as well as material goods? Are we still capable of noticing the wealth resulting from our history, culture and traditions? And if so, are we able to handle this wealth in a proper and dignified manner?

The presented dissertation seeks a design solution that addresses primarily socio-cultural issues of the region of today's Lignite Mine and Power Plant „Bełchatów“. The guiding idea is to place the solution on the level of the inhabitants of the discussed area, taking into consideration the possibilities of strengthening their local identity and creating mechanisms that will initiate their willingness to actively participate in creating the face of their „small homeland“. This group of people is affected by the negative consequences of lignite mining, such as changes to the landscape and pollution of the environment, over which they have no

² A. Marciniak. Revitalize or adapt post-mining facilities – theoretical considerations. In: Mineral Resources Management. T. 25. Z.1. UAM Poznań 2009. s. 138. <https://min-pan.krakow.pl/wp-content/uploads/sites/4/2017/12/a01-Marciniak.pdf> (13.03.2023)

influence. In the next few decades, further transformations will take place here as well as in the entire region. These changes are dictated by external decision-makers and the local inhabitants, despite having some opportunities to participate in these processes, have little influence on the transformations taking place here. The closure of the local mine and further reclamation work is planned for 2038.³

The dissertation will compare two cultural districts, which are the Belchatow mining district and the area around the former Mueheln (Geiseltal) lignite mine in Germany. Other examples of revitalization solutions will also be presented. Aspects of human and community motivation will be sought in order to find the basis for project work on a solution aimed at activating social potential in the Belchatow KWB area.

³ PGE GiEK S.A. KWB „Bełchatów“ Branch. History of the Mine <https://kwbbelchatow.pgegiiek.pl/O-oddziale/Historia-Kopalni> (26.02.2021)

Chapter I

Discussion of the motivation for taking action and initial project assumptions

I. 1.

Observed community behaviour during activities initiated by a cultural institution at the Pfännerhall workshop on the site of the former Mücheln (Geiseltal) brown coal mine in central Germany

The reflections on the situation of communities in the face of structural changes in the post-mining areas originate from the author's activities as a member of the association „Zentralwerkstatt Pfännerhall“ in Braunsbedra, Germany. The area was the site of one of Germany's largest lignite mines, Mücheln, which operated until 1993. The mine and the lake called Geiseltalsee, which was created here, belong to the Central German Mining District. The mine site has been reclaimed and is today a place for water-based recreation and leisure.⁴

The headquarters of the Pfännerhall Central Workshop Association is located in one of the last reminders of the existence of the lignite mines and briquetting plants in the Geisel valley. The Association operating here primarily carries out work to develop the culture and territorial identity of the region. In 2015, during the opening of a temporary exhibition called ‚Mensch macht Landschaft‘ (translating as ‚Man creates the landscape‘), interviews were conducted with former employees of the local, now defunct lignite briquetting plant. The interviewees described a general disgust resulting from the lack of information about the experiences and history associated with their former workplace. Their indifference towards the current character of the place, the newly formed landscape and the general development of the area above the present-day Geiseltalsee artificial reservoir was perceptible.

The building in question once housed a workshop for repairing and servicing machinery from both the mine workings and the local coal briquetting plant. Today, they make their home in it:

- Pfännerhall“ cultural and leisure centre
- Institute for Ecological Aesthetics (Institut für Ökologische Ästhetik)
- Centre for Future Technology, Art and Design at the Pfännerhall Geiseltal Central Workshop (Zentrum für Zukunftstechnologie, Kunst und Design Zentralwerkstatt Pfännerhall Geiseltal e. V.)
- Zentralwerkstatt Pfännerhall e.V. (Association of the Central Workshop Pfännerhall)
- Pfännerhall café

The former machine park and industrially vibrant surroundings have been transformed into a quiet, lake-like landscape. One no longer sees hard-working miners or hears noisy machinery, but curious tourists can be seen in the ports. In conversations with residents of the area, one senses a great disillusionment with the changes that have taken place in their surroundings. High unemployment, emigration of young people, changes in the character of the village are just some of the problems cited.

4 M. Kroll. Stärkung der touristischen Entwicklung im Geiseltal. Los 2: Hotelstandortanalyse Marina Mücheln und Braunsbedra. KEM Kommunalentwicklung Mitteldeutschland GmbH, Dresden 2017, pp. 2-4

On many occasions arising from meetings, workshops or conferences held at the Pfännerhall Central Workshop, in subsequent conversations with local people I tried to find out what their vision of the future of the place was and what could restore their sense of community and territorial belonging. The most common statements heard were as follows: *it doesn't concern me anymore; I have nothing to do with it; let others worry*, etc. Where was the search for traces of shared history? Were the meetings visited by the locals treated merely as an opportunity to enjoy the culinary offerings and to find out who bought the next plots of land by the water? Such behavior urges one think deeply about the common fate of these people and, at the same time, their common good in the form of such a rich history of the place. However, in today's reality, we give more importance to those assets that have an owner and, at the same time, a financial dimension.⁵ However, it is worth noting the qualities of the common good and their possibilities that arise from the realization that

*... they (combine) economic productivity, social cooperation, personal commitment and ethical idealism. They represent a practical paradigm of self-help and common benefit. The common good is a parallel economy and a parallel social order that, without noisy marketing, shows that another world is possible. What's more, we can build it ourselves today.*⁶

The reason for the cultural and social stagnation can be traced to administrative decisions to make dramatic changes at today's Geiseltal Lake, which led to the disintegration of the local community based on mining activities. The people who have lived here for generations are closing themselves off in their micro-worlds and show no interest in building new, shared bonds.⁷

I. 2.

Initial observations and first project assumptions

In the Lodz region, we are facing a similar challenge to that once faced by the authorities, investors and inhabitants of central Germany in Geiseltal. We are talking here about the cessation of mining and exploitation of raw materials and the associated structural changes to the entire region. In the Belchatow lignite mining district, the largest reclamation work is planned to begin in the late 2030s. The inhabitants of the local area, after some 60 years of intensive „plucking“ of its valuable resources from the ground, will witness further dramatic changes over which they have no influence. Can lessons be learned and mistakes avoided by taking the Geiseltal mine as an example? The areas around KWB „Belchatow“ have several similarities with the Geiseltal area. In fact, these mines are characterised by the same type of stripping and coal mining, which lead to similar landscape changes. Also similarly, reclamation work is planned in the Belchatow

5 D. Bollier. The Commons. A common good for everyone. FAKTORIA Social Cooperative, Zielonka 2013, pp. 7-9

6 Ibid, p. 9

7 E. Dąbrowska - Prokopowska. The Polish model of local community and social integration: the question of building adequate social identities to systemic requirements. Social integration - between theory and practice. T. 3. Interregnum wspólnotowe, wspólnotowość i jej lokalne emanacje: analiza porównawcza Bielska Podlaskiego i Białegostoku / work edited by Grzegorz Nowacki. University of Białystok Publishing House 2011, pp. 51, 52

coalfield, which is expected to result in the creation of an artificial reservoir. It is interesting to note the much earlier termination of resource exploitation at the Geiseltal Mine and the work already carried out to eliminate the negative effects of mining activities and to give the reclaimed areas new forms of use value.⁸

The revitalisation of the post-mining areas in Bełchatów envisages, among other things, the development (as in Geiseltal) of water, forestry as well as recreational and sports facilities. According to all plans, the two deepest water reservoirs in Poland, i.e. lakes, are to be located here and used for tourism, recreation and sports.⁹ The details of this concept will be discussed in the following chapters of the dissertation. From interviews with people living in communes located near the Bełchatów mine, one can notice an almost indifferent attitude towards the upcoming changes in their living environment. This attitude is equivalent to the behaviour of the communities around Geiseltalsee in Germany. In spite of the many differences between the two regions, such as their different nationalities, distant geographical location, different administrative structures and the timing of the processes involved in the exploitation and use of lignite, the statements of the people living here evoke astonishment at the identical attitude in each of these areas.

The goal of the dissertation is to develop an innovative ways of creating and strengthening social and socio-territorial ties in post-mining areas. I would like to show on the example of the Bełchatów brown coal mining district that organised cooperative and interdisciplinary activities may prove to be more effective than the generally accepted principle of market competitiveness. In the processes shaping the post-industrial landscape, aspects related to economics, technology as well as ecology play a major role. In the 1990s, however, social aspects also started to be taken into account¹⁰. Consideration of these very aspects is the most important point of reference in the following dissertation.

As a consequence of this, the design solution here does not focus only on the product itself, but also aims to activate the individual to act itself. The nature of these kits and what the unit's activities will consist of will be determined after an in-depth analysis of the situation in the Bełchatów area, taking into account the life views and generally speaking the way of life of the local residents.

The design study should be guided by the insights that result from the revitalization processes carried out in eastern Germany, specifically in the areas of the former Mueheln lignite mine in the valley of the former Geisel river. The situation at Geiseltal Lake will be used to compare and learn from the stage of change achieved here. The intention is to find solutions that enable the integration of the population into the processes taking place around them. An attempt will also be made to deviate from generally accepted solutions aimed at selected user groups, which is due to the tourist and recreational nature of the area under development. Consideration will be given to those aspects that accompany both the establishment of mines, the extinguishment of raw materials, and the reclamation of degraded areas. The study of differences and similarities will guide the design work. After all, each of these areas, has its own history, specific aesthetics and cultural conditions.

8 Z. Kasztelewicz, K. Kozioł, J. Klich. In: *Górnictwo i Geoinżynieria, Zeszyt 2: Rekultywacja terenów poeksploatacyjnych w kopalniach węgla brunatnego w Polsce*. Year 31. AGH Cracow 2007, pp. 295-299

9 K. Tkacz. *Revitalisation of KWB „Bełchatów“ sites as an opportunity for the development of small towns*. Cracow University of Technology Faculty of Architecture. Krakow 2015, pp. 268-270

10 (Ed.) M. Cała, J. Schlenstedt, A. Ostrega (eds.): *Recultivation and Revitalization of Mining Areas in Poland and Germany. Planning, Natural and Cultural Considerations*. AGH Publishers, Krakow 2019, p. 162

Initial design assumptions:

- a) target group I – all age groups of residents in the vicinity of KWB „Bełchatów“
- b) target group II – all age groups of people visiting the KWB „Bełchatów“ area for tourism and recreation
- c) the final project should not exclude or discriminate against individual, economic or administrative actors active in the region
- d) the design solution should include the ability to convey information about the wider history of the area
- e) the design solution should have aspects of strengthening territorial identity by local residents
- f) the design solution should find a reference to the space surrounding the mine
- g) the design solution should be process-oriented and able to be implemented, i.e. in use, before the mine closes and preferably in the shortest possible time

Chapter II

Discussion of the general similarities and differences between KWB „Belchatow“ and the former KWB Mueheln in Geiseltal

II. 1.

General characteristics of KWB „Belchatow“ and Geiseltal Mine

Kopalnia Węgla Brunatnego Bełchatów is located in central Poland, in the Łódzkie Voivodeship. The first tonnes of coal were extracted here at the end of 1980. In 1999, the mine began the process of commercialisation and its full name is PGE Górnictwo i Energetyka Konwencjonalna S.A. Branch KWB „Bełchatów”.¹¹ The „Kamieńsk” field, the „Bełchatów” field and the „Szczerców” field are separate lignite deposit areas. By the end of mining operations, the planned coal output is approximately 2 billion tonnes. The mine operates 24 hours a day, 7 days a week. The extracted raw material arrives at the Belchatow power plant on conveyor belts. The area of the local mine extends over the municipalities of three districts: Bełchatów, Pajęczański and Radomszczański. The closure of the mine due to coal depletion is planned for 2038. The planned reclamation work will end with the creation of water reservoirs.

From the Mueheln (Geiseltal) lignite mine, located in the central eastern part of Germany and part of the Central German lignite district, the last wagon of raw material extracted here left the site in 1993. After about three hundred years of mining work, the mine was closed. Approximately 1.4 billion tonnes of lignite were mined here. Following the closure of the mine, reclamation work was carried out, resulting in a lake covering an area of almost 19 square kilometres. Both the Mueheln Mine and today's lake extend through small towns and municipalities in the Saale district (Saalekreis) in the state of Saxony-Anhalt. To the south-east, the area reaches the Burgenland district (Burgenlandkreis). Not many traces of mining activity remain here.

Figure 1. Location of KWB „Belchatow“ and KWB Mueheln (Geiseltal)
Own elaboration (look at p. 13)

11 GiEK S.A. Bunaty Coal Mine Branch, History of the Mine, <https://kwbbelchatow.pgegiiek.pl/O-oddziale/Historia-Kopalni>, 26.09.2016

Table 1. General characteristics of KWB „Belchatow“ and KWB Mueheln (Geiseltal)
Own elaboration

KWB Belchatow	KWB Mueheln (Geiseltal)
region located in Poland Voivodship Łódzkie Bełchatów, Radomszczański, Pajęczański districts	region situated in Germany Land of Saxony-Anhalt Saale district (Saalekreis), Burgenland (Burgenlandkreis)
temperate climate zone, warm transitional climate	temperate climate zone, warm transitional climate
Start of operation 1980	Start of operation in individual excavations 1698 on a large industrial scale since 1886 (construction of the Mueheln-Merseburg railway system) ¹²
Planned end of life 2038	Completion of operation 1993
Planned lifetime: 58 years	Service life: approx. 300 years
Planned resource extraction: 2 billion tonnes ¹³	Mined resources: 1.4 billion tonnes ¹⁴
Raw material transport in OCT system (excavator - conveyor - heap)	Transport of raw material by rail
Planned lake area ¹⁵ approx. 39km ²	Lake area ¹⁶ approx. 19 km ²
Localities located by the pits: Localities in the Bełchatów district: ¹⁷ Cities: Belchatow Municipalities: Rusiec, Szczerców, Kluki, Belchatow, Kleszczów Pajęczański County towns: ¹⁸ Municipalities: Kiełczygłów, Rzęśnia, Sulmierzyce Towns in Radomszczański County: ¹⁹ Municipalities: Kamieńsk	Localities located by the pits: Localities in the Saale district: ²⁰ Towns: District town of Merseburg, Braunsbedra, Mueheln (Geiseltal), Bad Lauchstädt, Leuna Municipalities: Schkopau Places in the Burgenland district: Cities: Weißenfels

12 Lausitzer und Mitteldeutsche Bergbau-Verwaltungsgesellschaft mbH. Geiseltal. In: Wandlungen und Perspektiven. Mitteldeutsches Braunkohlenrevier. Lausitzer und Mitteldeutsche Bergbau-Verwaltungsgesellschaft mbH. 2 Publishers Senftenberg 2019, p. 4

13 Lignite Mine ‚Belchatow‘. https://pl.wikipedia.org/wiki/Kopalnia_W%C4%99gla_Brunatnego_%E2%80%9EBe%C5%82chat%C3%B3w%E2%80%9D (17.10.2022)

14 Das Geiseltal ... zwischen Korn, Kohle und synthetischem Benzin. M. Koch. <http://www.dasgeiseltal.de/> (17.10.2022)

15 Belchatow Lake. NadJezioro 2021 <https://jeziorapolski.pl/jezioro-belchatowskie/> (09.11.2022)

16 Geiseltalsee. <https://de.wikipedia.org/wiki/Geiseltalsee> (09.11.2022)

17 Belchatow district. <https://www.powiat-belchatowski.pl/> (18.09.2022)

18 Pajęczański County. https://www.powiatpajeczno.pl/asp/pl_licznik.asp (18.09.2022)

19 Radomszczański District. https://pl.wikivoyage.org/wiki/Powiat_radomszcza%C5%84ski (18.09.2022)

20 Landkreis Saalekreis. Interessengruppe „Saale-Elster-Geiseltalsee“. <https://www.saalekreis.de/de/lokale-entwicklungsstrategie-fuer-die-foerderperiode-2021-2027/interessengruppe-saale-elster-geiseltalsee.html> (12.12.2022)

Figure 2. Administrative division of the Geiseltalsee area Own elaboration using photographs from source: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Municipalities_in_SK.svg?uselang=de (09.02.2023) Owner: Hagar66 based on work of Pomfuttge; W3C-unspecifiedvector image was created with Inkscape; CC BY 3.0, File:Municipalities in SK.svg, Created: 20 September2010 (look at p. 15)

Figure 3. Administrative division of the vicinity of KWB „Bełchatów“ Own elaboration (look at p. 15)

II. 2.

Reclamation and revitalisation issues for both regions

Reclamation is a term that describes the processes of restoring degraded land to its biological functions as well as its functional characteristics.²¹ The proper shaping of the terrain, improvement of physical and chemical properties, regulation of water relations, restoration of soils, reinforcement of slopes and reconstruction or construction of necessary roads restore or give new usable and natural values to the reclaimed land.²² The Polish Standard „Opencast mining. Reclamation. General design guidelines“ lists the following reclamation directions:

- *agricultural - for agricultural development: arable land, grassland, orchards, gardens*
- *forestry - for forest management: production forests, protective forests*
- *municipal - for municipal purposes, e.g. for parks, greens, sports and leisure facilities*
- *water - for water reservoirs and the construction of these reservoirs*
- *special - to be used for purposes other than reclamation: agricultural, forestry, municipal and water reclamation²³*

In the area of the Geiseltal lignite mine, reclamation work was already planned in the 1960s. The exploitation of the raw material here, which lasted until 1993, led to the creation of huge hollows that lacked overburden to fill them. Following the end of mining, the opencast fields were primarily subjected to water reclamation. The process of flooding the Großkayna, Kayna-South fields as well as the Müheln field (today's Geiseltal Lake) alone took about 15 years.²⁴

KWB „Bełchatów“ carries out land reclamation while the mine is still in operation. Such undertakings have resulted, among other things, in the creation of a wooded hill called Góra Kamieńsk. This is the recultivated external dump of the „Bełchatów“ Field. Such recultivation work in post-mining areas as well as the extraction of raw materials cannot be imagined without the use of modern, heavy machinery.

Located not far from Bełchatów, the lignite deposit is to be exhausted around 2038. The concept for the development of the post-mining areas at PGE KWB „Bełchatów“ was developed by

21 Reclamation. PWN Encyclopedia. <https://encyklopedia.pwn.pl/encyklopedia/rekultywacja;1.html> (17.11.2022)

22 E. Gonda-Soroczyńska, H. Kubicka: The importance of land reclamation and management in Poland in the context of environmental protection. *Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich*. No. I/1/2016, DOI: <http://dx.medra.org/10.14597/infraeco.2016.1.1.012>. 2016, p. 165

23 Z. Kasztelewicz, S. Sypniowski: Directions of reclamation in Polish lignite mines on selected examples. In: *Mining and Geoengineering*, Zeszyt 3, AGH Cracow 2011, p. 120

24 Lausitzer und Mitteldeutsche Bergbau-Verwaltungsgesellschaft mbH. Geiseltal. In: *Wandlungen und Perspektiven. Mitteldeutsches Braunkohlenrevier. Lausitzer und Mitteldeutsche Bergbau-Verwaltungsgesellschaft mbH*. 2nd ed. Senftenberg 2019, p. 27

AGH University of Science and Technology in Kraków, according to which the current excavations will be subject primarily to water reclamation. A lake complex with numerous tourist attractions is planned here.²⁵

Figure 4 a. KWB Belchatow with a view on the Rogowiec Power Station
Own photography (look at p. 17)

Figure 4 b. Geiseltalsee with a view on Buna-Werke and Schkopau Chemical Works
Own photography (look at p. 17)

Revitalisation as a concept was sanctioned in Polish law in the Act of 9 October 2015.²⁶ It is described as

*...a process of leading out of the crisis state of degraded areas, conducted in a comprehensive way, through integrated actions for the benefit of the local community, space and economy, territorially concentrated, carried out by revitalization stakeholders on the basis of a municipal revitalization program.*²⁷

As a motto in the publication entitled „Handbook on Revitalisation - Principles, Procedures and Methods for Contemporary Revitalisation Processes“, published in cooperation between the Office of Housing and Urban Development and the Bundesministerium für Verkehr, Bau- und Wohnungswesen of the Federal Republic of Germany, a sentence by St. Augustine is quoted: *Cities are not only composed of houses and streets, but of people and their hopes*²⁸. It is evident in this sentence that the concept of revitalisation seems to be primarily associated with urbanised spaces, i.e. with urban areas that have been destroyed, devastated, demolished or lost. The people in the vicinity of the Bełchatów mine are eyewitnesses to the degradation of the world around them, which does not consist of streets or office buildings. Their surroundings associated with farming and proximity to nature have been taken away from them and then „torn apart“ in order to extract valuable fossil materials from it, for the development and well-being of society as a whole. The hopes of the local people have virtually ceased to exist. They disappeared as a result of top-down decisions and the incomprehensible changes taking place here.

Revitalisation, translating from Latin, consists of the terms *re* and *vita* which literally means to bring back to life or to revive.²⁹ The Polish government's programme for brownfield sites defines revitalisation as an action involving a process of reclamation and redevelopment of the land. Cleaning, redevelopment and modernisation should enable the site to fulfil its useful functions.³⁰

25 Z. Kasztelewicz, J. Kaczorowski: Recultivation and revitalisation of lignite mines on the example of the Bełchatów Mine. In Mining and Geoengineering, Zeszyt 2, AGH University of Science and Technology Cracow 2009, p. 195.

26 What is revitalisation? <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/czym-jest-rewitalizacja-> (17.10.2022)

27 Act of 09.10.2015 on revitalisation. OJ of 2015, item 1777, Ch. 1. Art. 2.

28 GTZ GmbH, Office of Housing and Urban Development: Revitalisation Handbook. Principles, procedures and methods for contemporary revitalisation processes. Published by the Office of Housing and Urban Development with the Bundesministerium für Verkehr, Bau- und Wohnungswesen of the Federal Republic of Germany. Warsaw 2003, p. 10

29 Revitalisation. <https://pl.wikipedia.org/wiki/Rewitalizacja> (17.10.2022)

30 A.Ostręga, R. Uberman. Formal-legal Prolems of the Revitalization of Post-Industrial Areas. In: Mining and Geoengineering. AGH Kraków 1732-6702. R. 29, z. 4 (2005), p. 192

The areas discussed in the German state have been completely reclaimed and transformed in accordance with their development plan. Also in the vicinity of Bełchatów, there have been partial works of both reclamation and redevelopment. An example of such processes in the vicinity of Bełchatów is Góra Kamieńsk, which was formed as a result of the storage of overburden on the so-called external dump. The concept for the development of post-mining areas at PGE KWB „Bełchatów“ was developed in 2008 by AGH University of Science and Technology in Kraków. It results from conclusions after analysis of strategic and planning documents of the region. Among others, it assumes

...utilising the attractiveness of the two large water reservoirs and their location in central Poland for tourism, leisure and sports purposes, thereby creating a demand for the construction of suitable hotel, catering and sports-recreational infra-structure.³¹

The creation of bodies of water by flooding pits is a process that has been carried out in the Geisel valley. Today, it is primarily water tourism that thrives here, with many accompanying attractions of all kinds. The former miners, who are becoming fewer and fewer, are looking for evidence of their former places of work, of their lives. It is difficult for them to find their way in the new context of the area developed by the regional authorities and the tourism industry. The scarcity of information material on the ground today is a reminder of the fate of the local people. A small information board on the cycle trail shows a map with a dozen or so villages that were demolished when the mines were built near Müheln and Braunsbedra. Villages and farms, rivers and fields disappeared in exchange for the development of the mine and industry. New jobs were created and the local as well as the immigrant community was the basis for growth and prosperity. Today, at the discos in the marinas, no one thinks of the mining traditions or the work and lives of the people who used to live in the area. There is a noticeable decline in both cultural and social activities among the older population, with a corresponding indifference on the part of this section of the population to the world immediately around them.

Figure 5. Land use plan Own elaboration based on graphics from source: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Municipalities_in_SK.svg?uselang=de (09.02.2023) Owner: Hagar66 based on work of Pomfuttge; W3C-unspecifiedvector image was created with Inkscape; CC BY 3.0, File:Municipalities in SK.svg, Created: 20 September2010 (look at p. 19)

II. 2.1.

Description of the sports and tourism infrastructure created as a result of the reclamation and revitalisation processes in the area of the former Geiseltal mine

Lignite mining in the Geisel Valley has a tradition of almost three hundred years. In the 1940s, the Müheln Mine was established from a number of opencast mines in the area. At one time it was the second largest mine in the former German Democratic Republic. As early as 1928, plans were made to develop the site after the end of mining. Today, the result of long-term

³¹ A.Ostrega, R. Uberman. Formal-legal Problems of the Revitalization of Post-Industrial Areas. In: Mining and Geoengineering. AGH Kraków 1732-6702. R. 29, z. 4 (2005), p. 192

changes is the lake landscape, which since 1995 has been in the care of the LMBV³² (Lausitzer und Mitteldeutsche Bergbau-Verwaltungsgesellschaft mbH; transl. Lausitzer und Mitteldeutsche Bergbau-Verwaltungsgesellschaft mbH; transl.³³).

Figure 6. Map of the Geiseltal lakescape, extract from an information brochure Geiseltaler Touristikgesellschaft GmbH with tourist attractions „Karte von der Geiseltaler Seenlandschaft“
Source: <https://www.besucherzentrum-geiseltalsee.de/> (12.11.2022) (look at p. 20)

Description of tourist attractions (own translation):

1. the Braunsbedra Marina; **2.** the „Geiseltalsee“ visitor centre in the Braunsbedra Marina / Neumak / Geiseltal-Express stop; **3.** the beach bar in the Braunsbedra Marina; **4.** the Main Market in the Braunsbedra Town Centre; **5.** a hedge maze in the shape of one of the most famous fossils found in the Geiseltal area. The colloquial name in Germany is ‚prehistoric horse‘; more correctly it is *Propaleotherium* (*Propalaeotherium*), an extinct genus of mammals in the family Palaeotheriidae. The find in 1933 in the Cecilie IV field in the Geiseltal mine was an international sensation³⁴; **6.** Marina Mücheln; **7.** Promenade with summer cottages in Mücheln; **8.** Main square in Mücheln town centre / Museum of the City of Mücheln History and Point Information; **9.** Stöbnitz lookout tower / Camping ground / Beach / Surrounding garden; **10.** Weather shelter (initiative of the Interessen- und Förderverein „Geiseltalsee“ e.V.) and pier for tourist boats sailing to the peninsula; **11.** European Meeting Place of Cultures (resting place for pilgrims on the route of St. James) St. James route; **12.** „Goldener Steiger“ vineyard and Geiseltal-Express stop; **13.** Frankleben beach / Geisel lake outfall structure / diving base; **14.** Frankleben Palace; **15.** Großkaynaer See boating base; **16.** Hasse See lake - camping site and beach; **17.** Geiseltal-Express „Pfännerhall Central Workshop“; **18.** Geiseltalsee Church; **19.** Pfännerhall Central Workshop with fossil, mining and ICE (Intercity-Express) exhibitions; **20.** Pfännerhall Café and Restaurant; **21.** Geiseltaler Touristikgesellschaft holiday cottages

After the lengthy reclamation process of the Mücheln brown coal mine in Geiseltal, rapid changes are taking place that can be counted among the revitalisation of the area. Today, the newly developed space above the former pit offers visitors a number of interesting tourist attractions. The most popular of these include yacht harbours, lookout towers, hiking or cycling trails, swimming areas, beaches as well as areas that have been completely returned to nature and are now nature reserves. The place, with all its present-day qualities, is considered to be of interest to the region as well as to residents of nearby urban areas.³⁵

32 Lausitzer und Mitteldeutsche Bergbau-Verwaltungsgesellschaft mbH. Geiseltal. In: Notebook 3, Mitteldeutsches Braunkohlenreviert. Wandlungen und Perspektiven. Lausitzer und Mitteldeutsche Bergbau-Verwaltungsgesellschaft mbH. Senftenberg 2019, p. 1

33 M. Cała, J. Schlenstedt, A. Ostrega (eds.): Recultivation and Revitalization of Mining Areas in Poland and Germany. Planning, Natural and Cultural Considerations. AGH Publishers, Krakow 2019, p. 176

34 P. Luckner. Compiled from the exhibition „Fundort Pfännerhall“, <https://www.besucherzentrum-geiseltal.de/fossilien-im-geiseltal/dauerausstellung-fundort-pfaennerhall/> (14.11.2022)

35 Interessengruppe „Saale-Elster-Geiseltalsee“. <https://www.saalekreis.de/de/lokale-entwicklungsstrategien-fuer-die-foerderperiode-2021-2027/interessengruppe-saale-elster-geiseltalsee.html> (12.12.2022) own translation.

II. 2.2.

Description of the cultural landscape in the area of the former Geiseltal mine

Coal from the Geiseltal mine was needed primarily for brewing salt. In the course of time, an energy basin was established here and the chemical industry developed. Before coal mining became the most important part of the character of the place, it was primarily a place of life for farmers, craftsmen, brewers and millers. The remaining cultural values from this time constitute a collection of worthy places to visit. However, without strong financial investment, their existence remains without much resonance or interest, unlike the lakeside tourist attractions initiated by financially proficient investors.

„Wasserschloß“ – St. Ulrich Palace in Mücheln

The chateau is probably the result of a reconstruction dating back to the 12th century of a castle surrounded by a water moat. The present character of the building dates from the second half of the 15th century. There are elements of Gothic, Renaissance and, in later periods, Baroque architecture. To this day, the chateau is surrounded by a water reservoir or moat, which serves an important function here. The base of the building is a construction of oak pillars, which were prevented from drying out by water diverted from the Geisel River. Over the years, the chateau changed owners and functions. Today the building is in private hands. Efforts to renovate the monument are evident.³⁶

Baroque Garden and Landscape Park St. Ulrich in Mücheln

The founders of the garden were the owners and residents of the water palace. The first mention of the terraced garden as well as the landscape park dates back to 1720. The garden is divided into three terraces, the walls of which are made of limestone. They used to be decorated with sandstone sculptures depicting the four seasons with life-size human figures as well as twelve smaller figures symbolising the months of the year. Unfortunately, none of these have survived to the present day. In the upper part of the garden there is a tea room. Currently, every effort is being made to ensure that the garden's image reflects its name with dignity. Restoration work is being carried out here to restore the limestone walls to their original appearance.³⁷

Source of the River Geisel

The source of the Geisel River was once one of the largest in central Germany. The Geisel River, was rich in fish and its strong current fed water mills. In the 16th century, the course of the river was changed to serve craftsmen such as millers, tanners and brewers. Between 1938 and 1965, the development of mining and the extraction of lignite caused further changes to the course of the river. Today, 35 litres per second flow in the Geisel River. Fish can only be found in its upper reaches. Near its source, there are another 12 springs called the Fountains of the Apostles as well as the charming church, palace and gardens of St. Ulrich. Remnants of water mills bear witness to the former strength of the Geisel River.³⁸

36 Stadt Mücheln (Geiseltal). Wasserschloß Mucheln. <https://www.muecheln.de/verzeichnis/visitenkarte.php?mandat=81751> (05.01.2023) own translation.

37 Stadt Mücheln (Geiseltal). Barockgarten. <https://www.muecheln.de/verzeichnis/visitenkarte.php?mandat=81677> (05.01.2023) own translation.

38 Stadt Mücheln (Geiseltal). Geiselquelle. <https://www.muecheln.de/verzeichnis/visitenkarte.php?mandat=81711> (07.01.2023) own translation.

Mücheln Post Office and Town Hall

The building complex consisting of the town hall and post office on the main square is a symbol of the city of Mücheln. The town hall in late Renaissance style was built in 1571. The building is a reminder of the former prosperity and wealth of the people who lived here. The rooms of the town hall have been converted into a museum. There are exhibition areas showing the history of the town as well as the development of the local mining industry. The exhibition also presents information on the geology of the Geiseltal as well as its famous fossils discovered in the excavations.³⁹ The former post office and town hall are today the town's information centre

and are used as the „entrance gate“ to the Saale-Unstrut-Triasland Geo-Naturpark, which starts near Mücheln.⁴⁰

Via Regia and Way of St James

Two pilgrimage routes meet at Lake Geiseltal. One is the Ecumenical Pilgrimage Route leading from Görlitz in eastern Saxony to the Wachau in southern Thuringia. This route runs in tandem with the historic Via Regia or Royal Road. The second is the Way of St James, leading from northern Germany to Santiago de Compostela in Spain.⁴¹ In 1987, the Way of St James was declared a European Cultural Route, and in 1993 it was inscribed on the UNESCO World Heritage List.⁴²

ERIH – European Route of Industrial Heritage

The Pfännerhall Central Workshop has been added to the European Route of Industrial Heritage (ERIH), which by virtue of this runs along the Geiseltal Lake.

Geisel water-mill route

In the past, the water of the Geisel fed 17 mills located between its source in St. Micheln and its confluence with the Gotthardteich in Merseburg. Today, five former buildings can still be found in its upper reaches. The Mühlenwanderweg is a hiking trail following the bed of the former Geisel River.

Figure 7. Landscape of sports and tourism infrastructure created by processes of reclamation and revitalisation in the area of KWB „Bełchatów“ (look at p.23)

Figure 7 a. Motorcycle competition Red Bull 111 Megawatt Source: <https://radiolodz.pl/38413-motocykle-i-ksiezycowe-plenery-enduro-w-kopalni-belchatow,167328/> (06.03.2023) (look at p.23)

Figure 7 b. Municipal Cultural Center in Kleszczów Own material (look at p.23)

Figure 7 c. Góra Kamięńska, Source: <https://www.gigantymocy.pl/gora-kamiensk> (06.03.2023) (look at p.23)

39 Stadt Mücheln (Geiseltal). Rathaus Mücheln. <https://www.muecheln.de/verzeichnis/visitenkarte.php?mandat=81707> (08.01.2023) own translation.

40 Stadt Mücheln (Geiseltal). <https://www.muecheln.de/verzeichnis/objekt.php?mandat=38474> (08.01.2023) own translation.

41 Ibid.

42 On the trail of Saint James. https://opoka.org.pl/biblioteka/Z/ZP/idziemy201130_jakuba.html (08.01.2023)

Figure 7 d. Góra Kamieńsk Source: <https://www.nawycieczke.pl/pl/atrakcja/osrodek-gora-kamiensk>(06.03.2023) (look at p.23)

Figure 7 e. Góra Kamieńsk Photo: Grzegorz Maliszewski, source: <https://radomsko.naszemiasto.pl/gora-kamienskpelna-atrakcji-takze-wiosna-i-latem/ga/c7-1833647/zd/5176891> (06.03.2023) (look at p.23)

Figure 7 f. SOLPARK in Kleszczów Foto: Editorial archive „Bełchatów – Nasze Miasto”, source: <https://belchatow.naszemiasto.pl/utoniecie-chlopca-wsolparku-biegli-ocenia-czy-ratownicy/ga/c16-3630486/zd/18728892> (06.03.2023) (look at p.24)

Figure 7 g. SOLPARK in Kleszczów Foto: Editorial archive „Bełchatów – Nasze Miasto”, source: <https://belchatow.naszemiasto.pl/solpark-wkleszczowie-zmieni-swoje-oblicze-nowe-baseny-i/ga/c1-5147983/zd/42211021> (06.03.2023) (look at p.24)

Figure 7 h. Center of Sport and Recreation Wawrzkowizna 2020 Photo: Editorial archive „Bełchatów – Nasze Miasto”, source: <https://belchatow.naszemiasto.pl/kapielisko-wosrodku-wawrzkowizna-kolo-belchatowa-juz/ga/c1-8325284/zd/62819334> (05.03.2023) (look at p.24)

Figure 7 i. Swimming place in the Recreation Centre Słok Photo: Patryk Biskupski, source: <https://belchatow.naszemiasto.pl/plaza-odnowione-kapielisko-i-nowypomost-juz-czekaja-na/ga/c8-945443/zd/1115211> (05.03.2023) (look at p.24)

Figure 7 j. Municipal Cultural Center in Bełchatów „Giant Brown family” Source: <https://www.gigantymocy.pl/o-ekspozycji/swiatgigusiow> (05.03.2023) (look at p.24)

II. 2.3.

Description of the sports and tourism infrastructure created as a result of the reclamation and revitalisation processes in the area of KWB Bełchatów

Góra Kamieńsk

Also near Bełchatów, you can already take advantage of the Góra Kamieńsk resort (fig. 7 c, 7 d, 7 e). This hill is the result of the reclamation as well as the revitalisation of the external dump of the Belchatow mine. The mountain is around 195 metres high and its base has covered around 1,500 hectares of land. The heap has been recultivated mainly in a forestry direction. A ski run and ski lift were built on the northern slope.⁴³ For visitors are prepared Summer toboggan runs, cycle tracks, a slope with artificial snow and an amusement park with equipment such as a golden bungee, a 6-station trampoline and an inflatable slide.⁴⁴

Cycle paths

In the Bełchatów Powiat, cyclists can use more than several dozen kilometres of routes specially prepared for them. Within the municipality of Belchatow itself, a district cycle path 6,599

43 Z. Kasztelewicz, J. Kaczorowski: Recultivation and revitalization of lignite mines on the example of the Bełchatów Mine. In: *Górnictwo i Geoinżynieria*, Zeszyt 2, AGH University of Science and Technology Kraków 2009, p. 192.

44 Amusement park. <http://gorakamiensk.info/index.php?page=park-rozrywki> (18.05.2019)

metres long was created in cooperation with the regional authorities, individual municipalities and PGE Elektrownia and PGE KWB Belchatow. It connects Belchatow with the training and leisure centres, „Słok“ and „Wawrzkowizna“.⁴⁵

Also on Góra Kamieński there are four several-kilometre-long cycling routes. Their total length is around 60 kilometres.⁴⁶ The cycling routes are very popular and are used by local residents as well as by visitors to the area.

Sports and recreation centres „Słok“ and „Wawrzkowizna“

The sports and recreation centres „Słok“ (fig. 7 i) and „Wawrzkowizna“ (fig. 7 h) offer hotel and catering facilities as well as conference facilities. Training, conferences and celebrations are held here. The offer of this centre is prepared for individuals, families as well as groups, for example on integration trips. In addition to water sports, visitors can take advantage of the services of the stud farm as well as many other activities in nature.⁴⁷

„Giants of Power“ in Belchatow

2014 sees the official opening of the interactive exhibition „PGE Giganta Mocy“ in Belchatów. The cultural life of the city and its surroundings accumulates in the newly constructed building of the Municipal Cultural Centre.⁴⁸ Belchatow has experienced rapid development and tremendous change since mining activities began near the city. An example of this is the statement I heard at the Belchatow Regional Museum that, some 20 years ago, the telephone numbers of the town's inhabitants had only three digits. Belchatow, which is located about 20 km to the north of the mine, is reaping huge benefits from the mine, above all financially.

The „Giants of Power“ exhibition with the „Giant Brown family“⁴⁹ (fig. 7 j) is huge, colourful, wonderfully developed and organised. In addition to interactive tours of the earth's prehistory, the Jurassic sea, the forests from which coal was formed, mining machinery and technology from the nearby thermal power station, you can spend time here in a variety of activities and workshops.

During the research and interviews at the Belchatow ICC, an effort was made to determine whether there are any attempts at cooperation or joint ventures between the city and the cultural center and municipalities located directly above the pit. The existence of such activities was negated.⁵⁰ From the interviewee's statements: everyone is busy promoting their own good and everyone works for themselves. Cooperation in the region is not an easy thing to do, for example because of administrative affiliations and the resulting division of responsibility in decision-making. The Giants of Power team is busy organising and operating its own exhibition and promoting it. Dependence on the funds received, which must be channelled according to their purpose, does not allow for additional undertakings other than those planned.

45 Cycle paths. <https://www.powiat-belchatowski.pl/rekreacja-t73/sport-t358/sciezki-rowerowe-t364> (22.10.2022)

46 Routes <http://gorakamiensk.info/index.php?page=trasy-rowerowe> (18.05.2019)

47 Tourist guide for the area of the Local Action Group „Bud-Uj Razem“. http://www.buduj.eu/upload/pliki/Przewodnik_turystyczny.pdf (27.02.2023)

48 The idea of our activity. <https://www.gigantymocy.pl/o-ekspozycji/idea-2019> (27.02.2023)

49 The world of Gigusie. <https://www.gigantymocy.pl/o-ekspozycji/swiat-gigusiow> (27.02.2023)

50 Wywiad z panią Małgorzatą Stanasiuk-Mordalską, zastępcą dyrektora ds. Ekspozycji Giganty Mocy i Marketingu, 2019

Kleszczów

Kleszczów is a unique and thought-provoking place. It is a municipality and yet it has little in common with the image of a municipality. The contrasts that arise from the rural as well as the metropolitan character of the architectural elements here make the observer somewhat perplexed.

Among the most interesting facilities in Kleszczów is a modern sports and conference complex. In the SOLPARK Health and Entertainment Park, comfortable rooms and suites, restaurants providing full catering service, conference rooms, sports facilities including a gym, swimming pool, tennis courts and a SPA area await visitors.⁵¹

There is currently no consistent identification of tourist signs around the mine. There is a lack of homogeneous information for visitors. The most important points for tourist traffic are currently viewpoints on the opencast Bełchatów field in Kleszczów and Żłobnica and the viewpoint on Góra Kamieńsk. Visitors move mainly by car, cyclists are less frequent. However, the infrastructure for cars and bicycles is in very good condition. The trails for pedestrians are not as interesting due to the long distances involved. Viewing points are up to several tens of kilometres apart. Visiting the area is currently only attractive by individual means of transport or public transport.

Cycling routes are first of all interesting for adults and cycling enthusiasts. This is the origin of the desire to create shorter routes for families with children or to find opportunities to spend time in an interesting way, which would encourage to visit a larger area and would not bore the public.

II. 2.4.

Description of the cultural landscape of KWB „Bełchatów“

What values are constant and unchangeable both for the individual and for a particular community? Is it possible to find in the distant and near history of a region elements which can contribute to the activation of social action and at the same time to an increased awareness of territorial belonging? What impact do cultural values have on the communities which form it?

The cultural landscape is a testimony to the activities of a region's inhabitants over the centuries, and is therefore the fullest expression of its identity. It consists of natural elements, but above all of the products and achievements of human civilisation. These include individual buildings and complexes of buildings, works of art, elements of spatial development, urban and rural landscapes, shaping the awareness and regional identity of the inhabitants.⁵²

51 About Us. Health and Leisure Park. I <https://solpark-kleszczow.pl/o-nas/> (08.01.2023)

52 Programme of Care for Monuments of Bełchatow County for the Years 2021-2024. Appendix to Resolution No. XLI/239/2021 County Council of Bełchatów dated 20 December 2021. Official Journal of Łódzkie Voivodship. Item 462. 2022, p. 22

Architectural monuments

The cultural landscape of the Bełchatów Brown Coal Basin is characterised by poor quality and quantity of monuments and cultural assets. The existing monuments such as sacral architecture, manor-park complexes or remains of World War II buildings are scattered around the region, and there is insufficient promotion of these particular monuments.⁵³

Folk costumes

According to an interview with Ms. Alicja Wozniak, ethnographer and senior curator of the folk costumes and textiles department at the Archaeological and Ethnographic Museum in Lodz, folk clothing characteristic of the Belchatow region has not been documented. This fact is explained by the interviewee by the poor nature of the area before the discovery of lignite. During the interview it was found that in the past in the villages housewives were almost „fashion designers.“ The more fertile the soil in an area, the richer the community and its residents were. At that time, ladies had more scope for weaving, sewing, decorating or braiding. An example of such dependencies is the land of Lowicz and its costumes, Easter eggs, cut-outs and ornaments. It is important to note here the dependence and enormous influence of the natural environment on human creativity and culture. Belchatow’s land was not fertile and did not yield much, so settlement, farming or cultivation could not develop abundantly. Communities in the Belchatow area, compared to other places in Poland, have no clear identification and evidence of their distinctiveness, as well as shared cultural characteristics.

Archaeological monuments

In the Bełchatów district, rescue archaeological excavations are carried out in areas earmarked for all kinds of investments, including mining exploitation.⁵⁴ Residents of the area are familiar with fossil finds during mining operations. Could the evidence found of animals and plants that existed here millions of years ago become a timeless common value for local residents? As in the Pfännerhall Central Workshop, where we have displayed the finds from this remarkable site in a permanent exhibition, an attempt can be made to tell the story of mammoths, monkeys, shells, thick-shelled bivalves or Jurassic ammonites and brachiopods.⁵⁵ But will the subject of prehistoric creatures be enough to root and sustain an increase in public engagement here? It is worth referring here that the permanent exhibition at Geiseltal Lake, which shows, among other things, the fossils of numerous elephants found at the excavation site fossils of numerous elephants, crocodiles, mammoths, as well as insects today does not seem to have affected the to much interest among the local community.

53 Programme of Care for Monuments of Belchatow County for the Years 2021-2024. Appendix to Resolution No. XLI/239/2021 County Council of Bełchatów dated 20 December 2021. Official Journal of Łódzkie Voivodship. Item 462. 2022, p. 21-43

54 Jedynek-Stępnik, A. Prehistoric tours of the Belchatow region, part 1. <http://www.muzeum.belchatow.pl/pradziejowe-wycieczki-po-regionie-belchatowskim-cz-1,715.html> (02.10.2022)

55 Lignite. In: Information Bulletin. No. 1 (62) 2008 Porozumienie Producentów Węgla Brunatnego (Edition). Bogatynia 2008, p. 32

Technical monuments

In some villages in the Bełchatów district there are ruins or remnants of former watermills (fig. 8 g), that were located on the Widaka and Rakówka rivers. An example of this is a wooden watermill from the end of the 19th century in Szczerców. Another mill is located in Księży Młyn on the Rakówka River. It is a brick and wooden watermill with the remains of destroyed water equipment. Other mills stand in the villages of Wyr (turn of the 19th and 20th centuries), Zamoście (1914), Słok (1947).⁵⁶

After the reclamation and revitalisation processes have been carried out, it can be assumed that, according to the development plans for the site (fig. 5), the heavy mining equipment will become the most significant technical monument in the region. However, you can already visit the exhibition at the PGE Giganta Mocy exhibition in Bełchatów dedicated to lignite mining.

Route of Polish field fortifications of 1939

The trail of Polish field fortifications is a pedestrian and bicycle route, which includes 17 light battle shelters or bunkers (fig. 8 d), as well as traces of other military earth fortifications such as shooting positions, artillery positions, anti-tank ditches, ditches, remains of dugouts and wooden bunkers.⁵⁷ It was planned and marked on the initiative of members of the INICJATYWA „39 Civic Group as well as participants from the ZGRZYT Bicycle Crew from Bełchatów. The route starts 5 kilometres south of Bełchatów, in the Księży Młyn town, and then runs along the Widawka River, the Słupeckie Lakes complex, the Przerębiec Marshland, the Święte Ługi Wilderness, reaching the village of Faustynów.⁵⁸

Regional Museum in Belchatow

The Regional Museum in Belchatow (fig. 8 b) was established in 1994 and began operating in 1995. This institution is a municipal organisational unit.⁵⁹ The museum is housed in a historic building known as the „Olszewski Manor House“. Exhibitions on the history of Bełchatów and its surroundings can be visited there. The collections include archival documents, maps, photographs, postcards, books and objects of everyday use. Part of the collection relates to the former owners of the manor, namely the Hellwig and Olszewski families. On display are also military items as well as elements of interior decoration of the historic court rooms such as furniture, instruments or paintings.⁶⁰

The Regional Museum in Belchatow is in possession of the „Belchatow Chronicles“ from the years 1974-1995, which were compiled by Jozef Kuszneruk. Currently, a struggle has been undertaken of digitizing this unusual collection.⁶¹

Figure 8. Cultural landscape of the surroundings of „KWB „Bełchatów“ (look at p.29)

56 Worth seeing. Bełchatów Municipality. http://www.ugbelchatow.pl/PL/3177/Warto_zobaczyc/ (21.12.2022)

57 Bicycle Crew Zgrzyt - Belchatow. 1939 Polish Field Fortifications Bike Trail. <https://www.facebook.com/563628190768593/posts/996551347476273/> (22.12.2022)

58 Ibid

59 Belchatow Regional Museum. https://pl.wikipedia.org/wiki/Muzeum_Regionalne_w_Be%C5%82chatowie (17.01.2023)

60 Belchatow Regional Museum. <https://www.polska.travel/pl/muzea/muzeum-regionalne-w-belchatowie> (18.01.2023)

61 Belchatow Chronicles of Joseph Kuszneruk. <http://www.muzeum.belchatow.pl/kroniki-belchatowskie-jozefa-kuszneruka.html> (18.03.2023)

Figure 8 a. Kaszewice, Chapel of the Resurrection Source: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kaszewice_kosciol.jpg. (07.03.2023) Foto: B gutknecht, CC BY 2.5 (look at p.29)

Figure 8 b. The Olszewski Palace in Bełchatów Source: <http://polaneis.pl/miejsca/muzeumregionalne-w-dworku-olszewskich-wbelchatowie-nagrobekromantycznej-pary> (07.03.2023) (look at p.29)

Figure 8 c. Header of the website of the Evangelical Reformed parish in Kleszczów, „History of the Parish“ Source: <https://kleszczow.reformowani.pl/historia/>(07.03.2023) (look at p.29)

Figure 8 d. Defense line Magdalenów – Lubiec – Święte Łąki – Faustynów Source: <https://www.powiat-belchatowski.pl/rekreacja-t73/warto-zobaczyc-t354/schrony-t357> (07.03.2023) (look at p.29)

Figure 8 e. In front of the house of the Klewin family. From the left: Józef..., Klewin Józef, his brother Włodek, Czesiek Kuśmerek, Gustaw Milczarek (inhabitant Palestyna-Rogowiec) Source: <http://historia-nieznana.blogspot.com/2017/08/stawekrogowieckleszczow-bechatow.html> (07.03.2023) (look at p.30)

Figure 8 f. Mr. Tadeusz Przybylski in Rogowiec, painter artist Source: <http://historia-nieznana.blogspot.com/2016/03/rogowieckleszczow-mieszkancyniemcy.html> (07.03.2023) (look at p.30)

Figure 8 g. Kuznica Kaszewska – mill farm Source: <http://www.straznicyzasu.pl/viewtopic.php?t=8229> (07.03.2023) (look at p.30)

Figure 8 h. Manor of Słupia Source: <https://ddbhelchatow.pl/rozmaitosci/dworslupiarelaks-spa-ekskluzywne-przyjeciazobaczciejak-niezwykle-prezentuje-sie-tomiejsce/Ss6Nzp8sPPpjfRR71CkM/galeria> (06.03.2023) (look at p.30)

II. 3.

Conclusions and observations

Reclamation work in both regions is carried out by powerful companies with considerable financial resources. The result is the transformation of the landscape over many years, aiming to completely change the character of the space. In both countries, due to the existence of government documents setting out the principles and obliging mining companies to restore the biological functions and functional features of degraded areas after mining, reclamation work is carried out very dynamically and the results are large-scale. Plans for the use of land after restoration, on the other hand, are largely the responsibility of the regional authorities, which design the future properties of the area in cooperation with mining engineers and other planners. These complex processes require the cooperation of many professionals from different fields. The situation of the residents is not always taken into account. As a result of these changes, stagnation, general impotence and demotivation occur in the communities living in the area.

How does the consciousness of a community change when it is suddenly deprived of its connection to the world around them? Not only their manors and farms, but also entire communities have disappeared from the face of the earth. People have been evicted and their fields have become a sandy, lunar landscape. From the start of the lignite mining in the blasted pits to the creation of a new landscape in the form of lakes and marinas, many residents both in the Geiseltal area and in the Belchatow area have experienced and will continue to experience dramatic changes.

From the interviews and surveys conducted in both regions, the lack of perspective, as well as the vitality of the interviewees, is noticeable. A state of indifference and impotence in the face of irreversible changes resulting from lignite mining and its use is felt in the residents of such distant places, which constitute two different cultural districts belonging to two different countries of the European Union. Belonging to both East German and Central Polish cultures, they are bound together by identical attitudes toward their lives. What is puzzling is the similar, if not the same, attitude of the residents of these districts toward their neighborhoods despite the divergence resulting not only from different cultural affiliations, but also from the timing of the two areas. Mining operations ceased in the Geiseltal area in the 1990s, while lignite mining is currently carried out 24/7 at the KWB „Belchatow“.

Drawing conclusions from the type of changes that have taken place at today's Lake Geiseltal and the fact that only one building belonging to the service facilities of the mine and briquetting plant has been saved here, it can be concluded that it is a very positive decision in the development plan for the grounds of KWB „Belchatow“ to create a „Living Museum of Lignite Mining“. It will certainly become a testimony to the past and at the same time an interesting tourist spot. However, the local population is not able to derive strength or benefit for the time being from the mere notion that in a few decades their grandchildren will be able to benefit from the still intangible offer of such an institution.

Further conclusions arise from the attempt to shape regional identity through the presentation of significant paleontological as well as archaeological discoveries in the Geiseltalsee area. The local finds are presented in the permanent exhibition „Fundort Pfännerhall.“ The uniqueness of the local fossils was dictated by the favourable conditions prevailing at the time of the extinction of these animals, thanks to which they were often preserved even in their complete form. An example of such a find is Propalaeotherium, an extinct genus of mammals from the family Palaeotheriidae dating back some 45 million years. The importance attached to the local finds is reflected in the term „Geiseltalium“ in the stratigraphic tables of the Middle Eocene epoch.⁶² Prof. Dr. Peter Luckner, members of the institutions located at the Pfännerhall Central Workshop and local businesses have worked together to bring this exhibition to life. By acquiring the necessary financial resources, it was possible to ensure that the objects donated to us by the Municipal Office for Historic Preservation and Archaeology in Halle (Saale) could be conveniently displayed. The main attraction of the exhibition is a 1:1 scale model of a forest elephant on a five-metre revolving disc. The exhibition exhibits are accompanied by a spatial-acoustic interpretation of the sounds of the natural environment as well as animals from 200,000 years ago.

In the first months of the exhibition's existence, busloads of tourists flocked here. The exhibition, which was opened by the highest authorities in Saxony-Anhalt and among them by Reiner Haseloff himself, enjoyed great success both locally and beyond. Former miners and pensioners volunteered to show visitors around, telling anecdotes and their own experiences. Due to a lack of funding, the attraction was not maintained. The number of visitors halved after two years. Renewed efforts to obtain funding to organise projects and new exhibitions were unsuccessful. The site lost its status in the area as well as its importance for the local population. Due to its attractive size and interesting architecture, the building is rented out for celebrations and events to non-regional visitors. Without the contribution of substantial financial resources, with

62 European land mammal age. https://en.wikipedia.org/wiki/European_land_mammal_age (23.01.2023)

the added complication of conflicting interests between Association members and businesses in the process of market competition, attempts to strengthen social activity in the Braunsbedra area have failed.

Another feature of the newly created space at Lake Geiseltal is a waterfront bicycle and pedestrian trail. A colorful vehicle called „Geiseltalexpress,“ whose shape resembles a locomotive, travels the entire route regularly. However, it can only be boarded by quite wealthy people. The ride in 2019 cost 9 Euros (that’s about 40 zloty) per person. It is hardly surprising that the unemployment-stricken locals have a great distance from this tourist attraction.

Lakeside recreation is accompanied by doubt and mental discomfort. These are reflected in the texts compiled by the city of Braunsbedra, which are included in the brochure entitled „Integrated community development - the Braunsbedra town concept“. ⁶³ The discrepancy between the hope for further development of tourism and the regional economy and the disappearance of local social structures becomes apparent here. Awareness of the impediments to everyday life, such as the lack of retail trade, health care facilities or a well-functioning public transport structure, begs the question: how can a neighbourhood develop, if its inhabitants take an enormous amount of time and energy to carry out simple daily tasks? Where would they get the time and inclination to look for new ideas, to make their dreams come true or to undertake the necessary projects?

It is a fact that post-mining areas need new development. However, the question must be asked as to what solutions will not only allow tourists and investors to benefit from them, but will also contribute to a socio-cultural development that takes into account the historical aspects of the area as well as the multi-generational identity of its inhabitants. It seems apt to quote here from Ryszard Binkowski’s novel entitled „Eviction,“ the action of which takes place in one of the villages liquidated during the establishment of the Belchatow lignite mine:

He lit a cigarette and went out into the street. The village was quiet, as if frozen in a sleepy daze, but the people were awake. They felt threatened, especially the older ones. It was beyond their comprehension that young geologists, operators and concrete workers could, with ungodly audacity, reach into the heart of the land that nourished them all, to snatch its secrets with open violence. (...) Having found (...) the first lump of lignite, he called to the people of the village. They looked with such a gaze as if they were standing over their own grave, overwhelmed by the impression that this poor world of their difficult lives was closing in, shrinking, overwhelmed by the grim death sentence on the living countryside.⁶⁴

On the other hand, the newly developed space today serves primarily as a recreational activities. It should not be denied that sports attractions are an excellent form of spending time for both children and adults. Taking the already discussed Mount Kamieński as an example, undoubtedly while playing on the bungee, stationary trampoline and climbing wall, visitors are hit with a in visitors a large dose of excitement, children on the inflatable slide learn about their capabilities, and all this takes place against the backdrop of a ski slope. Few of the amused tourists would guess that less than three kilometres from here, in the village of Ozga, at the beginning of September 1939, one of the quarters of the Polish cavalry subdivisions was located, where the so-called „Outing to Kamieński“ was prepared.⁶⁵ Dr Marcin Paluch, historian

63 City of Braunsbedra. Integriertes gemeindliches Entwicklungskonzept für die Stadt Braunsbedra. Stadt Braunsbedra 2022 , p. 55. https://www.braunsbedra.de/de/datei/anzeigen/id/33117,1243/igek-braunsbedra_15-07-2022.pdf (30.11.2022)

64 R. Binkowski: Eviction. Łódź 1985, pp. 7-10

65 A trip to Kamieński. <http://polska-zbrojna.pl/home/articleshow/20418?t=Wypad-na-Kamiensk> (20.10.2022)

and specialist in recent history, describes the action of the Volhynian Cavalry Brigade on the night of 3rd to 4th September in the following words:

*...the Hrubieszów Riflemen's outing became one of the best prepared and executed combat actions of its kind in the history of the 1939 campaign.*⁶⁶

That night the Germans suffered heavy losses. The attack in Kamiensk stopped the advance of the German troops' advance. However, the success of the 2nd Mounted Rifle Regiment proved to bring tragic consequences for the population of Kamiensk and surrounding villages. The Germans, taking revenge for their losses, orchestrated a massacre against the local residents.⁶⁷

The purpose of this statement is not to negate entertainment in places such as, Kamieńsk Mountain, or at Lake Geiseltal. The intention here is to find equally interesting opportunities that would include some reflection on the relationships between the many aspects of the changes taking place here changes.

⁶⁶ A trip to Kamieńsk. <http://polska-zbrojna.pl/home/articleshow/20418?t=Wypad-na-Kamiensk> (20.10.2022)

⁶⁷ T. Gierasiński. A night trip of 2nd Horse Rifle Regiment to Kamieńsk 3.IX.1939..<https://spm.eu/gierasinski2.html> (20.10.2022)

Chapter III

Discussion of post-mining land use solutions using selected examples

III. 1. Discussion of selected examples

Successful land reclamation processes do not guarantee successful revitalisation, but they are a very important basis and starting point. The planning of reclamation and land-use processes, or in other words revitalisation, is a very complex undertaking, requiring teams of qualified specialists in various fields. From the examples discussed below, it is possible to deduce an outline of the difficulties accompanying these processes.

III. 1.1. Ferropolis (Germany)

Formerly, today's Ferropolis served as the workshop and social facilities of the Golpa-Nord opencast mine, part of the Bitterfeld mining area. Today's 'City of Iron' is located in the area of the town of Graefenhainichen, in the state of Saxony-Anhalt. After the closure of the mine in 1991, an open-air mining museum (open-air museum) was established on a peninsula protruding from the flooded outcrop (fig. 9 c). To this day, heavy coal mining equipment soars into the sky above the lake. The Bauhaus Foundation, the Expo 2000 Sachsen Anhalt GmbH and the Lusatian and Central German Mining Company (LMBV) were involved in the project to revitalise the mine. The official opening of the 'City of Iron' took place in 1995. In July 2000, Ferropolis was opened to the public. Up to 25,000 spectators can take part in concerts and events at the Ferropolis Arena. The inauguration included a concert as well as a light installation show designed by Gerd Hof.⁶⁸

At the Ferropolis open-air museum, in addition to the machinery park and the special events, music or sporting events taking place (fig. 9 a, 9 b), you can see Hendrik Beikirch's graffiti (Fig. 9d). He created eight large-scale portraits of miners who were once employed at the Golpa-Nord Mine. Their huge images on the walls of the local post-industrial buildings are representative of those who mined lignite here in the past.⁶⁹

This remarkable place also houses the Registry Office, where many young couples begin their journey of life together. Ferropolis is one of the many interesting monuments of industrial culture of central Germany, which are located on the connecting bicycle route.

Figure 9. Ferropolis (look at p. 35)

68 Kögler H. Spiel-Räume - demokratisch basierte Landesplanung in Mitteldeutschland zwischen 1923 und 1932 sowie 1990 und 2000: Ein Beitrag zur Geschichte und Theorie strategischer, nicht-linearer Planung [Habilitation thesis]. Bauhaus-University Weimar. Weimar, Germany; 2012, p. 583

69 Tracks. https://www.ferropolis.de/de/cms/_redaktionell/10/Geschichte/16/Spuren.html (28.11.2022)

Figure 9 a) „Splash!“ – Festival on the Ferropolis peninsula Foto: Falk-Martin Drescher, source: <https://szene38.de/zehntausende-feierten-splash-festival-auf-der-ferropolishalbinsel/> (22.01.2023) (look at p. 35)

Figure 9 b) „Splash!“ – Festival „Melt!“ and „With Full Force“ Foto: Hartmut Boesener, source: <https://www.mz.de/lokal/graefenhainichen/festivals-in-ferropolis-abgesagtmelt-splash-und-full-force-fallenauch-2021-aus-1759777> (22.01.2023) (look at p. 35)

Figure 9 c) Ferropolis Peninsula Foto: LMBV archive, source: <https://www.lmbv.de/mdr-doku-ueber-ferropolis-auf-der-halbinsel-golpanord-am-14-juli-im-tv/> (22.01.2023) (look at p. 35)

Figure 9 d) „Spuren“ („Tracks“) Hendrik Beikirch’s graffiti Source: https://www.ferropolis.de/de/cms/_redaktionell/10/Geschichte/16/Spuren.html (22.01.2023) (look at p. 35)

III. 1.2. EuroSpeedway Lausitz (Germany)

EuroSpeedway Lausitz - this is the name of today’s race track (fig. 10 a, 10 b), in use since 2000, located in Brandenburg in the eastern part of Germany near the town of Klettwitz. It was built in a former pit of the Lignite Mine Meuro.⁷⁰ Its owner is the Förderverein Lausitzring e.V. Thanks to the various configurations, the maximum length of the track is 4.500 metres. The various races can be watched by an audience of up to 120,000 spectators. The project was realised at a cost of around € 160 million.⁷¹

Figure 10. EuroSpeedway Lausitz (look at p.36)

Figure 10 a. Track racing on the Lausitzring Source: <https://www.dekra.de/de/motorsport-fahrerlebnisse-und-open-air-musik-in-der-lausitz/> (22.01.2023) (look at p.36)

Figure 10 b. Speedway from a bird’s eye view Source: <https://www.dekra-lausitzring.de/anfahrt/> (22.01.2023) (look at p.36)

III. 1.3. Bergmannspark Welzow – Gleispromenade or Miners’ Park Welzow – Railway Promenade (Germany)

The Welzow Miners’ Park – Railway Track Promenade connects the town with the still-operating quarry and the future post-industrial landscape. The promenade is both a walking and cycling route with a length of approx. 2 km (fig. 11). It forms the main orientation line in the

⁷⁰ EuroSpeedway Lausitz. Die Anfänge. http://eurosport.de/de_racing_company.asp?iid=81&mid=14&uid=0 (13.03.2023)

⁷¹ EuroSpeedway_Lausitz. https://pl.wikipedia.org/wiki/EuroSpeedway_Lausitz (14.11.2022)

park. At the intersections with the alleys, objects have been installed here to remind visitors of the history of the city's development and mining history. Other attractions in the park include a skate park and a fitness area.⁷²

Figure 11. *Promenade of Railway Tracks in Welzow* Fotos: Andreas Franke, Projekt: bgmr Landschaftsarchitekten (look at p. 37)

Figure 11. a, b, c, d. *Elements of Promenade in Miners' Park in Welzow* Source: <https://www.german-architects.com/de/bgmr-landschaftsarchitekten-berlin/project/bergmannspark-gleispromenade-welzow> (22.01.2023) (look at p. 37)

III. 1.4. Hambach (Germany)

The Tagebau Hambach open pit in Germany is, like the mine in the Belchatow area, still in the process of being mined for coal. Existing reclamation plans for the site in the Rheinland area also include a water direction and the creation of the Hambacher See lake with an area of approximately 40 square kilometres. Completion of mining is planned for 2040.

Between 2009 and 2013, in connection with the „:terra nova“ project, a landscape park (fig. 12 c) was created on the edge of the excavation site, with lookouts, cycle paths and an exhibition and information building called the Forum :terra nova. A team made up of local authority representatives from the mining industry and planning offices are working together to prevent the site from losing its mining potential and to redefine the living post-industrial landscape.⁷³ As a consequence of this thought, the Forum building (fig. 12 b) that has been erected houses a café, a restaurant, exhibition areas as well as a viewing terrace with umbrellas and deckchairs from which to observe the huge mining excavators (fig. 12 a).

Figure 12. *Forum „:terra nova“* (look at p. 37)

Figure 12 a. *Mine viewpoint in Hambach* Source: <https://www.rwe.com/nachbarschaft/rwe-erleben/unsere-aussichtspunkte/aussichtspunkt-terra-nova/> (21.12.2022) (look at p. 37)

Figure 12 b. *Forum building „:terra nova“* Source: <https://www.regionale2010.de/projekte/projekt/ressourcen-landschaften-fuer-die-region/terra-nova/index.html> (21.12.2022) (look at p. 37)

Figure 12 c. *Part of the landscape park „Time Park“* Source: <https://www.regionale2010.de/projekte/projekt/ressourcen-landschaften-fuer-die-region/terra-nova/index.html> (21.12.2022) (look at p. 37)

⁷² Bergmannspark ‚Gleispromenade Welzow‘. <https://www.german-architects.com/fa/architecture-news/reviews/bindeglied> (09.12.2018)

⁷³ K. Tkacz. Revitalization of KWB „Bełchtów“ sites as an opportunity for the development of small towns. Cracow University of Technology Faculty of Architecture. Kraków 2015., s. 271. <https://www.semanticscholar.org/paper/Rewitalizacja-teren%C3%B3w-KWB-%22Be%C5%82chat%C3%B3w%22-jako-szansa-Tkacz/c712598eb7a31f7914568b2ae3f112d09676d2df#citing-papers> (01.12.2022)

III. 1.5. Rusty Nail (Germany)

The Sedlitz opencast mine near the town of Senftenberg in the Lusatian lignite mining district was closed in 1978. As a result of the closure of the pits, an artificial lake landscape (fig. 13 b) was created in the Lusatian region. An observation tower (fig. 13 a) was erected at the mouth of the Sorno Canal into Sedlitz Lake. Over time, it has become one of the most popular tourist destinations in the Lusatian Lake District. The tower has a height of 30 metres and is an ideal place for observing the landscape.⁷⁴

This tower was made of CorTen steel (fig. 13 c). Its rusty, patina-covered appearance has given it the colloquial name ‚Rusty Nail‘. It is meant to evoke the look of mining machinery.⁷⁵ The installation is also called a „Landmarke“ or orientation point. So-called „Landmarks“ are objects of the built environment which, through their unique appearance and distinctive character from the surrounding landscape, facilitate orientation in the area.⁷⁶

Figure 13. Observation tower – „Rostiger Nagel“ (look at p. 39)

Figure 13 a) Observation tower „Rostiger Nagel“ (2009) Foto: Christian Glanz, source: <https://www.internationale-bauausstellungen.de/geschichte/2000-2010-iba-fuerst-pueckler-land-werkstatt-fuer-neue-landschaften/landmarkelausitzerseenland-senftenberg-weitsicht-ins-seenland/> (09.02.2023) (look at p. 39)

Figure 13 b) „Landmarke“ and the surrounding lakes shortly after the opening ceremony. At this time there is low water level. (2009) Foto: Profilfoto Kliche, source: <https://www.internationale-bauausstellungen.de/geschichte/2000-2010-iba-fuerst-pueckler-land-werkstatt-fuer-neue-landschaften/landmarkelausitzerseenland-senftenberg-weitsicht-ins-seenland/> (09.02.2023) (look at p. 39)

Figure 13 c) „Landmarke“. CorTen Steel stairs (2008) Foto: Renè Geger, source: <https://www.internationale-bauausstellungen.de/geschichte/2000-2010-iba-fuerst-pueckler-land-werkstatt-fuer-neue-landschaften/landmarke-lausitzerseenland-senftenberg-weitsicht-ins-seenland/> (09.02.2023) (look at p. 39)

III. 1.6. Amphitheatre in the „Uchu“ (Germany)

On the shores of the Bärwalder See lake in Boxberg, part of the Lusatian Lake District, there is a unique form. It is an earth-modelled replica of a human ear. It is approximately 350 metres long, 250 metres wide and 18 metres high. At its highest point, there is a lookout point to which an approximately one-kilometre-long path leads. In the centre of this earthen track is an amphitheatre capable of accommodating 270 spectators.⁷⁷

74 Landmarke Lausitzer Seenland. Tourismusverband Lausitzer Seenland e.V. <https://www.lausitzerseenland.de/de/entdecken/natur-entdecken/aussichtstuerme/artikel-landmarke-lausitzer-seenland-0.html#> (24.11.2022)

75 Landmarke „Rostiger Nagel“. Stadt Senftenberg/ Bad Komorov. <https://www.senftenberg.de/B%C3%BCrger/Stadtporrait/Ortsteile/Sedlitz-Sedli-263-o/Sehenswertes/> (23.10.2022)

76 Landmark. https://pl.wikipedia.org/wiki/Punkt_orientacyjny (21.12.2022)

77 Theater im Ohr. Tourismusverband Lausitzer Seenland e.V. <https://www.lausitzerseenland.de/de/entdecken/natur-entdecken/aussichtstuerme/artikel-theater-im-ohr.html> (12.12.2022)

As part of the transformation of the mining landscape of the former Bärwalde opencast mine, the concept for this unusual form anchored in the landscape was developed during a workshop in 2003. Its shaping took about three years. In 2007, the „Ear“ (fig. 14 a,14 b) was put into operation. Like the „Rusty Nail“, it is a Landmark. Various cultural and entertainment meetings are held here. The venue is visited by regional, non-regional as well as international audiences.⁷⁸

Figure 14. Replica of a human ear and amphitheatre in Boxberg (look at p. 39)

Figure 14 a. „Ucho“ from a bird’s eye view Foto: Johannes Kroll, source: <https://www.lr-online.de/lausitz/weisswasser/lausitz-festival-theater-im-ohram-baerwalder-see-wirdan-fuenf-abenden-zum-kino-59203241.html> (09.02.2023) (look at p. 39)

Figure 14 b) „Ucho“ Project: Jarosław Kozakiewicz, source: <https://baerwalder-see.eu/de/entdecken/landschaftskunst.html> (09.02.2023) (look at p. 39)

III. 1.7.

„Lausitzer Findlingspark Nochten“ or Lausitz Boulder Park Nochten (Germany)

Since 2003, the Nochten boulder pit has attracted thousands of visitors. A park extends over an area of 20 hectares, showcasing the boulders from the excavation. Between the numerous boulders, visitors can admire extensive heathland, rock gardens or forest lakes (Fig. 15 a, b). One of the stone arrangements is in the shape of Scandinavia. The terrain of the park is characterised by hills, hills as well as valleys through which streams and waterfalls flow. Paths and bridges lead to the Visitor Centre, which presents an interesting exhibition on the Ice Age. In addition to visits to the park and the Centre, there is the possibility of guided round trips, which end at the snack bar.⁷⁹

Figure 15. Łużycki Park Głazów w Nochten

Figure 15 a. View from the park to the power plant Foto: H. P. Berwig, na licencji: Förderverein Findlingspark, źródło: <https://www.lausitzerseenland.de/de/entdecken/natur-entdecken/parksund-gaerten/artikel-lausitzer-findlingspark-nochten.html?re-productid=174834> (09.02.2023) (look at p. 41)

Figure15 b. Bridge in Lausitz Boulder Park Nochten Foto: H. P. Berwig, licensed: Förderverein Findlingspark, source: <https://www.lausitzerseenland.de/de/entdecken/natur-entdecken/parksund-gaerten/artikel-lausitzer-findlingspark-nochten.html?re-productid=174834> (09.02.2023) (look at p. 41)

78 Landschaftskunst. Tourismusinformationszentrum „Bärwalder See“ <https://baerwalder-see.eu/de/entdecken/landschaftskunst.html> (13.12.2022)

79 Lausitzer Findlingspark Nochten.Tourismusverband Lausitzer Seenland e.V. <https://www.lausitzerseenland.de/de/entdecken/natur-entdecken/parks-und-gaerten/artikel-lausitzer-findlingspark-nochten.html> (21.12.2022)

III. 1.8. Kleczew (Poland)

The reclaimed areas after the Józwin quarry in Kleczew are now called „Malta Bis“. The Kleczew municipality is located in the eastern part of the Wielkopolskie Voivodeship in the Konin district. The huge undertaking was planned on a grand scale.

...the construction of an amphitheatre, a ski slope, a summer toboggan run, a motocross course, pitches for beach soccer, courts, a climbing wall, children's playgrounds, cycle paths including mountain biking. The concept also envisaged the construction of waterfalls, fairways with floating gondolas, the construction of a hotel for 100 people, a campsite for about 200 people, and an area to accommodate between 1,000 and 2,000 people attending occasional outdoor events. After the cessation of mining activities, „Malta Bis“ was to create a tourist attraction for the region, generate jobs and income.⁸⁰

However, only a small part of the planned transformation has been achieved. The project's author probably not only failed to take into account the specifics of the post-mining land, but also neglected aspects of the demographic and social structure of the Kleczew area.⁸¹

Figure 16. „Malta Bis“ in Kleczew (look at p. 41)

Figure 16 a. Beach by the lake reservoir Photo: Piotr Ordan, source: <http://www.gg.kwbkonin.pl/?p=10136> (09.02.2023) (look at p. 41)

Figure 16 b. Promenade on the water Photo: Piotr Ordan, source: <http://www.gg.kwbkonin.pl/?p=10136> (09.02.2023) (look at p. 41)

Figure 16 c. Climbing garden. Photo: Piotr Ordan, source: <http://www.gg.kwbkonin.pl/?p=10136> (09.02.2023) (look at p. 41)

III. 2. Conclusions and observations

Many opencast lignite mines are being transformed as a result of reclamation work to create a new natural environment as well as attractive areas for tourism and recreation. In the examples described, it is noticeable general tendency to create interesting places on former open-pit mines with the purpose of leisure and recreation. The tourism and entertainment industry seems generally accepted solution, which, by giving a new function to degraded areas, is expected to allow them to develop economically again. However, this means further changes that will affect the local population. A scarce part of the solutions shown, refers to the communities that once shaped the character of the neighborhood in question. These issues seem to escape in the face of so many factors that are of great importance in the course of transforming the landscape after exploitation. Systemic conditions, administrative, natural,

80 M. Gilewska, K. Otremba: Recultivation and revitalisation of post-mining lands on the example of the Kleczew commune. Zeszyty naukowe. Inżynieria Środowiska. Uniwersytet Zielonogórski, Zeszyt 159 (39), 2015, p. 16.

81 Ibid, pp. 15-21

hydrological, ecological, and, above all, economic, create a huge challenge for planning units planning. In such situations, the economic well-being of the majority unfortunately becomes more important than the dilemmas of small communities or individuals.

In all the examples shown, there is no visible community participation in shaping the new face of the area. In many post-exploitation regions, a general unification of products and means to satisfy human needs is noticeable. In the name of fast earnings and economic development, local identity is being lost. The transformation of the landscape as well as the dilution of regional traditions is being compensated for by widely available, mass-produced ways of generating profit and improving the overall economic indicators of economic life. As a result, events and festivals in different regions or even countries differ little from one another. Mickey Mouse and Minions are on sale everywhere, trampolines and merry-go-rounds are not based on tradition, but are simple, understandable and equally enjoyable for all. One example that it is possible to combine colorful lights and globally-approved attractions with reflection on a place's past is the Hendrik Beikirch's project in Ferropolis. It refers to the past and, above all, to the people who have contributed to the character of the place and their common good in the form of a shared history.

The discussed examples of reclamation and revitalization processes have been taking place for about 50 years. Given the span in time between the end of mining, the carrying out of work reclamation, up to the revitalization of a given area, it is difficult to make a clear assessment of the effectiveness of the projects carried out. Between the time when the land reclamation processes are carried out of the area and the possibility of applying the content resulting from the revitalization plans sometimes need are sometimes decades. What happens to the people living here during this time? Will they find the strength to maintain socio-cultural structures in the face of so many changes taking place? Can they count on providing jobs? Will there be investors who will participate in the planned development strategies?⁸²

A monograph on the reclamation and revitalisation of post-mining areas in Poland and Germany shows that in Poland there are few tools that could facilitate or encourage investors to carry out revitalisation projects in degraded areas. The examples presented confirm the positive impact of all kinds of German-organised programmes devoted to revitalisation.⁸³

Noteworthy in the examples described are the so-called Landmarks, which give the surroundings a unique character. However, with regard to the situation in the Bełchatów Basin, a great deal of planning and reclamation work is required before such facilities can be built here. For this reason, the implementation of such facilities must be expected to take a very long time.

82 Tkacz, K. Revitalisation of Land of KWB „BEŁCHATÓW“. As an Opportunity for the Development of Small Towns. Space and Form. (23) Zeszyt 2_2015. Faculty of Construction and Architecture, Institute of Architecture and Spatial Planning. Szczecin 2015, p. 270

83 (Eds.) M. Cała, J. Schleinstedt, A. Ostreża. Reclamation and Revitalisation of Mining Areas in Poland and Germany. Planning, Natural and Cultural Conditions. AGH Publishers. Krakow 2019, p. 57

Chapter IV

Discussion of human and community issues in the face of structural change resulting from coal mining and industrial development

IV. 1. Man as an individual and a social being

Because of the social aspect contained in the title of this work, it is necessary to look at issues of importance in the existence as well as in the development of the individual as well as the community that forms part of their living environment.

IV. 1.1. Human needs

Man is a rational being and stands at the highest level of evolution. This is influenced by biological as well as psychological factors. Biological factors include the upright posture of the body, the grasping and manipulating upper limbs that allow us to produce and use tools or the ability to think abstractly, as well as the fact that we try to care for our offspring throughout our lives.⁸⁴ Psychological factors, on the other hand, stem from specific needs we have. These needs drive specific actions, i.e. motivation in the pursuit of their fulfilment. One of the most widespread, although often criticised, models of human needs was developed by Abraham H. Maslow. Maslow's theory of needs is hierarchical in nature. At its core, i.e. first in order of satisfaction, are the physiological needs necessary for survival. These are lower-order needs. Next in order are: the need for security, belongingness and love, esteem and the need for self-actualisation.⁸⁵ These relationships are presented in the form of what is known as Maslow's Pyramid of Needs (fig. 17).

The realisation of needs from the next level is only possible after the needs from the lower levels have been satisfied. Needs aimed at biological survival should be satisfied first. They belong to the needs of scarcity also referred to as basic needs. In Maslow's hierarchy, self-actualisation is the only growth need (meta-need) and, in contrast to deficiency needs, it leads to the possibility to feel positive emotions, increases concentration, allows for long-term processes of action realisation, which often become completely independent of the environment. Self-realisation can only take place when the previous needs are satisfied.⁸⁶

84 The individual and society. <https://www.youtube.com/watch?v=IUo-uaikGs4> (21.12.2022)

85 J. Stańczyk (University of Natural Sciences and Humanities in Siedlce). Security as One of the Basic Needs of Human and Social Groups. In: National Security Studies. Vol. R. 1, No. 2. Warsaw 2011, pp. 159--178. file:///C:/Users/nutzer/Downloads/159_Stanczyk_Bezpieczenstwo_SBN2-2.pdf (14.12.2022)

86 I. Wasilczyk, M. Bosak. Maslow's pyramid. Encyclopedia of Management. https://mfiles.pl/pl/index.php/Piramida_Maslowa (21.12.2022)

Figure 17. Maslow's pyramid of needs Own elaboration based on source: https://mfiles.pl/pl/index.php/Piramida_Maslowa (12.12.2022) (look at p.45)

Self-fulfilment –the drive to acquire new knowledge, the desire to experience a variety of aesthetic sensations (e.g. visits to theatres or art galleries), the development of hobbies and interests, the improvement of professional qualifications, promotion at work

Esteem – self-acceptance and experiencing respect from others. This group includes the need for: dominance, recognition, prestige, gaining a significant social position, etc.

Belonging love – the desire for affectionate relationships and to be with other people, to belong to a community, to be part of a group, to be accepted by others, to have friendship and to be understood

Security – that is, the need for protection, care or support in situations that threaten a person both mentally and physically

Physiology – these include hunger, thirst, sleep, sexual needs, avoidance of cold or heat

IV. 1.2. Community

Throughout life, people adapt to what surrounds them and, above all, to other people, i.e. to life in a community. This process is referred to as socialisation. Children play by imitating adults and in this way learn appropriate behavioural norms. Man is a social being and cannot function properly without other people. Relationships between people in a community are manifested in the social role of the person. A person in a community can fulfil many roles. We can be a citizen, a friend, an acquaintance, a brother, a father, a volunteer, a guardian of the law or a helper at the same time. In order for a community to be formed out of individuals, bonds must form between them. Each individual benefits from associating with others. This is because the individual is aware that cooperation will make it much easier for him or her to achieve a goal.⁸⁷

IV. 2. People and communities in relation to the space around them

Space or the surrounding world is inextricably linked to the human being as well as to the community.⁸⁸ The interdependence between the two cannot be ignored. The interaction between an individual, a group or a human collective and the surrounding space is one of the key elements in considering the fate of the inhabitants of degraded brownfield sites.

The observed identity crises faced by communities in the surrounding the mines are attributed to all sorts of transformations such as, for example, changes in demographics. Man himself and his culture should be a constant element present in the decision-making processes of designers, engineers, investors or other decision-makers.⁸⁹

87 Today and tomorrow - Social life. <https://www.youtube.com/watch?v=g3fv-QNG89Q> (13.11.2022)

88 A. Zasuń, M. Kuś. Psychosocial mechanisms of public space functioning. Selected problems, p. 108 https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/13220/Zasun_Kus.pdf?sequence=1&isAllowed=y (01.12.2022)

89 T. Burdzik. Space and identity. Reflections from the anthropology of space. 2014, p 6. doi:10.6084/m9.figshare.980699

The changes should be tailored to the culture of the community whose space is being transformed, as the preservation of identity benefits the functioning of an area-conscious environment.⁹⁰

A community's local identity is not only built by reproducing forms of behaviour of a given culture such as traditions or festivals. Its essential element is the shared interpretation within the local collective of the surrounding space.⁹¹ A sense of belonging and an awareness of local collectivity arise from social relations within a particular territory or place. The term 'locality' here does not refer only to a place understood as a territory or geographical area. It refers to the interplay of natural, social and cultural components. Locality can be defined here as the set of local conditions that determine the functioning of a local community and the people who belong to it. Both internal and external problems clash in local communities. The research has shown that external factors outweigh internal factors and, moreover, that they weaken community structures, which has a direct impact on their cultural and social life and functions.⁹²

Such relationships can be observed in the area of KWB „Bełchatów“. A concrete example of this are the conclusions from the analysis of the image of the individual villages above the pit itself and in its vicinity. Noticeable here are the differences in the appearance of residential areas and, more specifically, the form of fences of houses and plots in the municipality of Kleszczów. This municipality lies directly above the workings of the Belchatow field. The northern boundary of the village ends in a huge and ominous hole overlooking the steam-bursting chimneys of the Rogowiec Power Plant. Certainly, financial resources, of which there is no shortage in the Kleszczów municipality, play a major role here, but it is puzzling that nowhere else have I encountered such a colourful and varied way of fencing off land and marking one's territory (Fig. 18). The colourful and multifaceted fences seem to be symbols whose interpretation may reflect the impotence of the local inhabitants towards change and the need to interfere with their surroundings where they still have the opportunity to do so. This phenomenon is disappearing in villages a little further away from the pit.

Figure 18. Fences of residential plots in Kleszczów Own photo material (look at p. 42)

IV. 3.

General problems of the individual as well as the community in the face of structural change in the areas concerned - insights and conclusions

Lignite deposits were discovered and documented in the Bełchatów district in the early 1960s. Less than twenty years later, the Lignite Mine and the Belchatow Power Plant came into operation.⁹³ The opening of the mine brought with it the devastation of flora and fauna in vast areas as well as the deprivation of many families of farmland, farms and their family homes. These possessions were often passed on from generation to generation and

90 T. Burdzik. Space and identity. Reflections from the anthropology of space. 2014, p 6. doi:10.6084/m9.figshare.980699

91 Ibid, p. 2

92 Z. Pucek. Locality as homeland. In: Local Communities. Present and future. Eds. B. Jałowiecki, K. Z. Sowa, P. Dudkiewicz. WGSU UW, Tom 20, Warszawa 1989, p. 254

93 History of the Mine. PGE Górnictwo i Energetyka Konwencjonalna S.A. <http://www.kwb.pl/index.php> (10.10.2022)

were a symbol and marker of the culture and way of life of the local people. Such changes in the living situation, which includes a person's environment and surroundings, have a stigma not only on the material substance of those affected, but also on their mental health. Paying compensation to those affected undoubtedly mitigates the impact of the losses suffered, but it cannot help to offset the emotional damage to each individual resident and the community as a whole. Communities displaced from their homes are perceived to be

*...as victims of a just cause, and their progressive marginalisation as one of the unavoidable costs of economic development.*⁹⁴

In the case of population relocations related to the implementation of investment projects and development plans in the area where they previously lived, we are dealing with internally displaced people. Here we are talking about investment displacement as a result of which the population is forced to change their place of residence and consequently to adapt in a new environment. In the course of such transformations, earning opportunities are often lost, educational processes are disrupted and social ties are broken.⁹⁵ The loss of the hitherto familiar character of one's surroundings, which one subconsciously identifies as part of one's personality, undoubtedly leads to negative psychological as well as social consequences.⁹⁶

As a consequence of the establishment of KWB „Bełchatów“, not only did many people have to leave their own farms, but migration movements in search of gainful employment can still be observed in the area of the mining operations, characterised by an increase in the number of migrants. Further processes of social diversification are taking place through, for example, the differently practised traditions of people arriving from other areas.⁹⁷

From conversations with residents in the vicinity of Bełchatow, one can sense the jealousy going in many directions as well as the experience of injustice resulting from territorial affiliation. This is exemplified by the doubt of the inhabitants of villages that do not belong to the Kleszczów municipality. The villages located above the pit are in a very different economic situation from each other. The municipality of Kleszczów has the largest financial resources and is considered to be the richest municipality in Poland.⁹⁸ This is due to the administrative affiliation of the mine to the municipality.

Comparable events took place at the turn of the century in the area of today's Lake Geiseltal. Here, some twenty villages disappeared from the face of the earth. The first of these was displaced in 1929 and demolished in 1931. Other villages disappeared in the 1950s, 1960s and 1970s. Today, one of the largest artificial lakes in Germany extends over an area of approximately 19 km² in the former Geisel valley, where there were once numerous farms. The local population has witnessed a dramatic change in the character of the surrounding landscape. Not only has the use of the land changed, but there have also been purely formal transformations such as the relief and the type of vegetation.

94 B. Terminski. Investment displacement: causes, consequences and legal context. *Revista Europea de Derecho de la Navegación Marítima y Aeronáutica*, 2013, p. 30 <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-341860> (30.11.2022)

95 *Ibid*, pp. 193-194

96 I. Pietkiewicz, M. Wojcik. Types, characteristics and risks of resettlement. In *Man in the face of crises, disasters and cataclysms*. Volume 1: Psychology and Architecture Association, Poznań-Katowice 2012, pp. 191-198

97 Information from my own interview with a retired miner of KWB „Bełchatow“ in 2019

98 M. Buchalska-Frysz. Kleszczów the richest municipality in Poland. The municipality of Bełchatów will soon join the leaders. And who is the poorest? <https://belchatow.naszemiasto.pl/kleszczow-najbogatsza-gmina-w-polsce-wkrotce-do-liderow/ar/c1-8924997> (21.12.2022)

From interviews and from the behaviour of the inhabitants of the Belchatow and Geiseltalsee area, it is evident that there is little involvement in the fulfilment of „self-realisation“ needs. If it is taken into account that these needs can only be fulfilled after lower-order needs such as belonging or security have been satisfied, a solution should be sought, the utilisation process of which would contribute to strengthening these unsatisfied needs.

Shared activities or meetings can have a positive effect on strengthening interpersonal bonds and, at the same time, contribute to fulfilling needs such as belonging or social acceptance. Self-actualisation' needs, on the other hand, can also be defined as those which include creative processes. Inhabitants of areas affected by such strong structural changes are deprived of many decisions concerning their own lives. Their fate depends more on external decision-making processes. The proposal for a certain "platform", on which the residents of such places would reach for their own resources in the form of knowledge and experience, could be the seed of new awareness and reflection. The result of joint ventures could provide a basis for the creation of new elements, both cultural and elements of their common good. The use of human potential can also contribute to the activation of any soft capital.

In the areas under discussion, the displacement of many inhabitants both at Geiseltalsee and in the vicinity of KW Belchatow disrupted their role. Imagine the situation of the village mayor, who suddenly ceases to exist. This man loses not only his position, but above all the tasks that belonged to him. The local residents also lose their accepted roles in the existing community. All relationships and interpersonal ties such as trust, devotion and willingness to help are broken.

Attributing great importance to the participation of people as users of space in decisions related to it, the communities in question can be described as those which have been partly excluded from the possibility of deciding their own destinies. What is occurring here is a rapid disappearance of the consciousness of local communities and thus of shared cultural elements. In the case of the regions in question, external factors such as the decision to start coal mining and the creation of opencast mines lead to a rapid weakening if not complete breakdown of existing social structures.

Chapter V

Designing industrial forms or good design, consumers and marginal communities

V. 1.

Industrial mould design - definition and tasks in the first half of the 21st century

What is design? Who is an industrial form designer and what role does he or she play in today's reality in one of the highly industrialised countries of the European Union? Bernd Löbach, in the preface of his book *Industrial Design*, argues that at one time industrial design was all about designing things to suit the needs of their users. Nowadays, in highly industrialised countries where there is a continuous increase in production and even overproduction. Design has developed as an element that primarily influences the increase in demand as well as the saleability of a product. The author presents the field of design as a discipline for creating the world in its social, psychological, historical, ecological and aesthetic dimensions. He calls on designers to review their actions in terms of the interests and needs of future users.⁹⁹

The Industrial Designers Society of America describes 'Industrial Design' as a profession concerned with the creation of products, equipment, objects and services that are used daily by millions of people around the world. Industrial designers typically focus on a product's physical appearance, functionality and manufacturability. However, physical qualities and aesthetics alone are not the only elements considered during the design process. The designer, or entire design teams, make countless decisions to improve lives through well-crafted products or services.¹⁰⁰

It is very common nowadays to talk about 'good design'. Many users are overwhelmed by the satisfaction of acquiring a „designer“ telephone, television, shoe or chair. Purchasers are informed about the „design“ features of various kinds of products through professionally prepared advertisements and media promotions, which reach almost everyone. In today's reality, the capacity to manipulate the behaviour of entire masses of potential customers is inexhaustible. All these efforts are aimed at increasing sales and, consequently, at the steady growth of the economy. However, many consumers overlook the fact that they are merely a unit of purchasing power. The question „To be or to have?“ does not seem to enjoy much success.

Answering the question of what 'good design' is not easy. The field of industrial form design does not have a clear definition that can be encapsulated in a few words. This is due to the complexity of the tasks facing the designer. In the PWN Encyclopaedia we find the following description:

*Industrial design, the design of products intended for mass production, which aims to develop the material culture of society by enhancing the aesthetics of industrially produced everyday objects.*¹⁰¹

99 B. Löbach. *Industrial Design. Grundlagen der Industrieproduktgestaltung*. Munich 1976, p. 6

100 What Is Industrial Design? <https://www.idsa.org/what-industrial-design> (22.12.2022)

101 *Industrial Design*. <https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/wzornictwo%20przemys%C5%82owe.html> (11.11.2022)

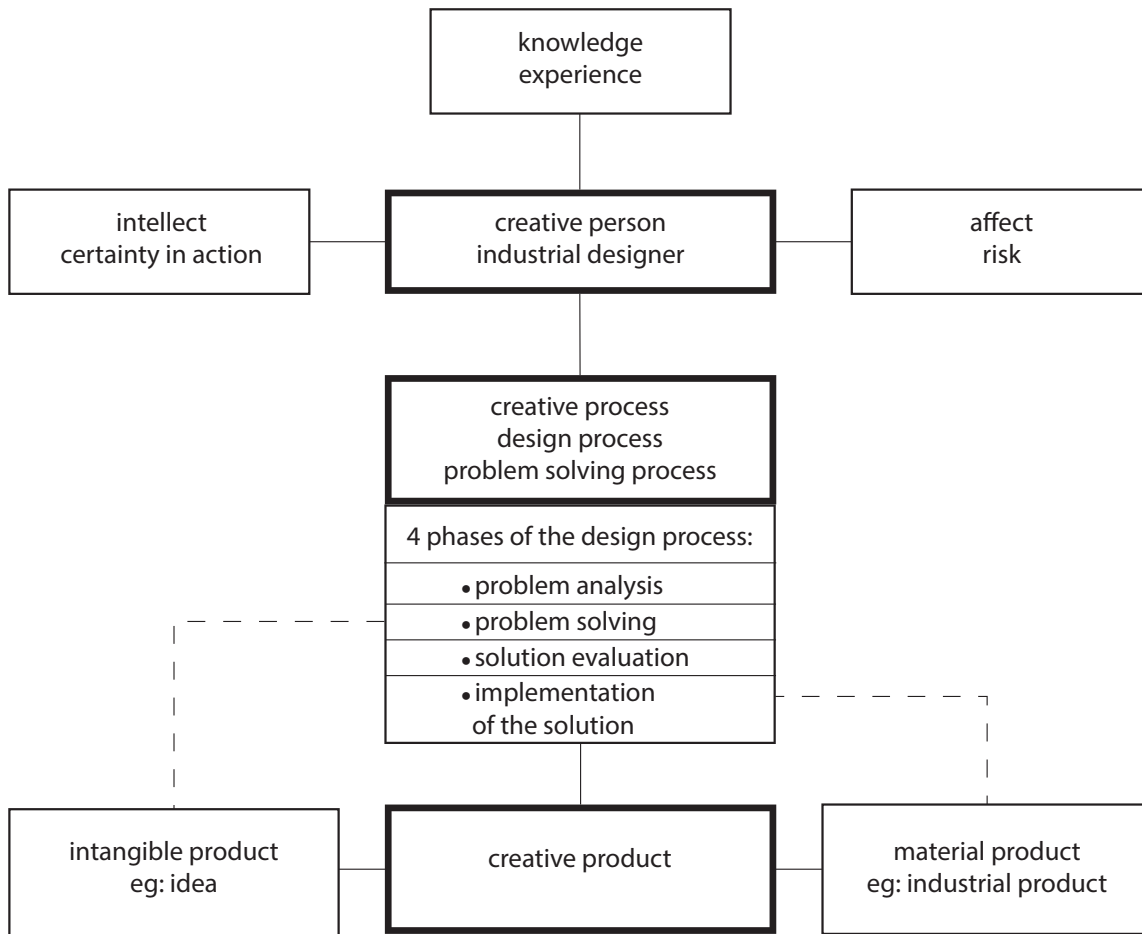

Figure 19. Design phases according to Bernd Löbach Own elaboration based on source: B. Löbach. *Industrial Design. Grundlagen der Industrieproduktgestaltung.* Monachium 1976, s. 138

One lexicon lists the following terms for the term "design": intention, plan, design, drawing, sketch, construction, arrangement, pattern. He concludes from these terms that „Design“ can be defined as the idea, intention or planning of a solution to a problem. So we are not only talking about enhancing the aesthetics of industrially manufactured objects of everyday use, but also about thought processes or certain spiritual events that do not have a purely visual dimension for outsiders and are therefore difficult for them to perceive.¹⁰²

The term "industrial design" is presented as such an activity that results in a product or service produced by industrial processes, which will serve to satisfy the specific needs of a particular user group.¹⁰³ In the diagram shown (il. 19), on the other hand, it can be seen that the result of the design process is a "creative product," which can be both tangible as well as intangible.

102 B. Löbach. *Industrial Design. Grundlagen der Industrieproduktgestaltung.* Munich 1976, pp. 13-14

103 Ibid, p. 14

In view of current technological development and multiple production possibilities, "good design" is described as one that is based on innovativeness, transparency and makes products useful. *Gone are the days of mindless design for mindless consumption. Good design, on the other hand, cannot be understood without understanding people.*¹⁰⁴ This is the statement of is expressed by one of the most famous designers of the 20th century, Dieter Rams. With regard to "good design" today refers to projects that are honest and that take time, in which their impact on their surroundings, i.e. economic, social, cultural and environmental consequences, is taken into account.¹⁰⁵

At the beginning of the 21st century, the term 'Social Design' emerged. It can be said to be the response of a wide range of designers and non-designers alike to the global changes taking place on both macro and micro levels. For several decades, rapid transformations have been taking place due to the development of digital technologies, globalisation or environmental as well as economic crises around the world. Claudia Banz's publication 'Social Design - Gestalten für die Transformation der Gesellschaft' (Social Design - Designing for the Transformation of Society) highlights the issues of today's transformations and addresses the essence of Design, namely the assumption that design activities should not only create beautiful shapes, but above all solve problems. For the overriding aim of Design is not to superficially aestheticise the world, but to improve it.¹⁰⁶

Both creativity and methodicality derived from design have become the basis for creating innovative processes in the search for solutions to various problems. An example of such a process is Design Thinking as a method for creating new products and services. One of the most important assumptions here is an in-depth understanding of the problems and needs of users.¹⁰⁷

V. 2.

Own examples of using psychological aspects and design process methodology in working with marginal community groups

In many instances in my professional work, I have used psychological issues concerning the human being in the design process. At this point, I will take the liberty of presenting a few examples because they relate to the subject matter of this dissertation. It is not about the well-known psychological aspects in design, which are used to enhance the quality of a given product through, for example, the qualities of form or colour positively influencing the human psyche in a given ethno-cultural group. Rather, it is about recognising deformities or deficits resulting from unmet human needs and consequently responding to them in the form of a designed process and the tools belonging to it. Such a process as well as the tools give the user the possibility to experience in a substitute for the missing experiences. These experiences are

104 Dieter Rams. Documentary. <https://www.designboom.com/design/dieter-rams-documentary-gary-hustwit-10-22-2018/> (13.03.2023)

105 Principles of good design formulated by Suzanne Labarre. <https://www.f5.pl/design/nowe-zasady-dobrego-designudieter-rams> (13.03.2023)

106 A. Geiger. Social Design – ein Paradox? W: C. Banz (Wyd.) . Social Design – Gestalten für die Transformation der Gesellschaft. Transcript Verlag, Bielefeld 2016, pp. 61-68

107 A. Grots, M. Pratschke. Design Thinking – Kreativität als Methode. https://www.fu-berlin.de/sites/nachhaltigkeit/10_dokumente/DesignThinking-Kreativitaet-als-Methode.pdf (13.03.2023)

not a substitute for the shaping of the personality and the predispositions resulting from the individual's development in life, but to a limited extent they offer the user the possibility at a given moment to experience incidental happiness and to reflect on his or her own possibilities and needs.

The use of project methods and the knowledge of psychological factors of human functioning were the basis for me to conceptualise and carry out projects aimed at stabilising a person's overall identity and strengthening his or her processes of self-reflection and awareness of existence as part of a community. One could say that these activities were aimed at rehabilitating a value system that relates both to the individual as such and to the value system that is created and experienced in the context of the community. Many designers dedicate their work to design solutions that serve the creation of equipment for, for example, rehabilitation in the case of physical injury or in the attainment by people with disabilities of the necessary skills to cope with everyday duties. The main aspect of such products is to improve a person's physical fitness. In the examples below, the main aim is to improve the mental performance of the users and to enhance their cognitive systems, in other words the natural plasticity of the brain to enhance creativity, improve intelligence, improve attention and even strengthen states of mind such as control, emotions or motivational factors.¹⁰⁸

V. 2.1.

First experiences and their impact on further design activity

Issues from Maslow's theory of human needs were used for the first time in a project work, the topic of which concerned the residential environment of children and adolescents with highly complex post-traumatic behavioural disorders. The design solution I proposed was a methodology as well as a utilitarian set for the performance of specific tasks by people belonging to a user group. The main user group here was primarily boys aged 12 to 15. These individuals suffered from a very specific form of behavior, which was attributed to characteristics of diseases called enuresis and encopresis. The specific behavior of the boys consisted of them urinating on soft objects such as carpets or fabric-covered furniture, and lubricating feces on objects with hard surfaces such as walls. This type of behavior usually occurred after about two months, when trust between family or caregivers and the wards had stabilized. Due to the characteristics of these behaviors, caregivers were unable to cope with maintaining hygiene, and their charges were forced to constantly change places of residence. The methodology included in the design study allowed their users to experience feelings such as the possibility of choice, the possibility of free decision-making, a feeling of ownership as well as a sense of punctuated freedom. Giving them a set of tools to work on their own residential surroundings and allowing them to use it freely within the strict limits of the activity often led to the users, in this case the boys, fully committing themselves to the activity. Taking into account their capacities, both physical and psychological, I developed an exemplary set of objects in the form of a rough wooden chair extended by the possibility of attaching a textile element, which here can be called a blanket or cape. In addition, I provided the boys with three paintbrushes as well as acrylic paints in basic colours. However, the most important part of the

108 A. T. Gunia: Concepts of cognitive enhancement. An attempt at definition and a review of methods. In Trends in Interdisciplinary Studies. AVANT, vol. VI, no. 2/2015, Ośrodek Badań Filozoficznych (Wyd.) Toruń-Warszawa 2015, p.40

design solution was contained in the conversation with the user. However, the most important part of the solution was contained in the conversation with the user, during which, along with the with the toolkit, more information was given to him:

- the facilities become the property of the user in question when they are handed over (right to ownership)
- all decisions relating to the donated objects and their fate rest with the user, provided that their effects do not cause damage to third parties (right of decision)
- donated items may be accepted, changed or destroyed by the user (right to use)

During the project, it became apparent that the boys, whose ability to concentrate did not exceed three to five minutes, were able to work on decorating their chair for up to three hours. The phenomenon of ‚flow‘ or ‚flow‘, i.e. absolute dedication to an activity, which is also known from psychological science, could be observed in the processes of chair decoration. This concept comes from the borderline of positive psychology and motivational psychology and the creator of this concept is Mihály Csíkszentmihályi. „Flow“ is related to the feeling of optimal challenge and is understood as a subjective sensation, one in which a balance is created between the height of the level of challenge or difficulty of performing an activity and the skill level of the individual performing the activity.¹⁰⁹

Figure 20. Master's thesis. The SUCCESSFULL OBJECTS method based on the main assumptions of the „Flow“ phenomenon Own elaboration (look at p. 54)

V. 2.2.

„Creative Expedition“ - Gestalterische Expedition (2016)

„Creative Expedition“ is a series of learning activities designed for refugee minors coming from about 14 countries. My task was to develop a concept that included the following aspects:

- establishing contact with participants
- learning the German language
- to obtain as much information as possible concerning the participants in the activities
- cultural integration

The likelihood of manifesting symptoms of stress and trauma-related disorders had to be taken into account.

In working with this group, there was also reliance on the basic human needs according to Maslow's pyramid¹¹⁰ as well as on the joy of creation. The result was a series of meetings as an alternative to verbal communication. Due to a language deficit, the participants only used images at first. They talked about their homeland and their escape from it without

109 N. Schulz. Das zeichnerische Talent am Ende der Kindheit. Ein empirischer Vergleich zwischen den Selbstbild und den Fremdbildern von Peers, Eltern, Lehrern und Künstlern, Münster 2007, p.119

110 The issues are discussed in chapter IV, point 1.1.

words. A methodology was needed to convey the content of the tasks, as well as prepared support materials in the form of photos, templates or various forms of presentation of works of art belonging to Western European culture. The artworks produced during the project were thematically linked to the experiences of their creators. The basis for the subsequent tasks was the use of digital prints containing elements of the earlier, self-made works. The result of this creative activity became the property of each participant. Constant photographic documentation during the meetings, also by the participants themselves, allowed for continuous reproduction of all compositions as well as their elements. Everyone taking part in the „expedition“ collected their own works in the form of photographs or prints, which they collected in their diary.

Motifs from the completed works were used to create a joint animation as well as an exhibition. Participants in the series of these activities had the opportunity to assimilate elements of European culture, reflect on their own fate and also on their own actions, and by depicting both emotionally and objectively, it was possible to make progress in learning the German language. Their own creativity allowed them to transcend not only national but also interpersonal boundaries. Techniques such as photography, painting, drawing, collage, digital printing and digital animation were used during the project.

Figure 21. Scheme of the process used in the „Creative Expedition“ project Own elaboration (look at p. 56)

Figure 22. „Creative Expedition“ – a traveling exhibition used as material during the integration meetings with refugees (Pfaennerhall, 2018) Foto: Prof. Dr Peter Luckner, the material has been provided for use, participants agree to use the image for scientific purposes (look at p. 56)

Figure 23. Works by participants in the „Gestalterische Expedition“ series of classes Own elaboration, own material used, the participants agree to use the image for scientific purposes (the character's photography was an essential part of the project) (look at p. 57)

V. 2.3.

„Quifte an der Knatter, wie es leibt und lebt“ interactive exhibition of memories of Querfurt town residents (2017)

One of the results of a project organized by the labor office and an educational and social institution in the city of Querfurt, was an interactive exhibition of the memories of the city's residents. The impulse to organise an interactive exhibition in the town of Querfurt came from the dissatisfaction of its inhabitants with the socio-cultural changes taking place here. Above all, it was reported by the local unemployed, who were participants in the project. In the prepared series of activities, the main goal was to ascertain the range of competencies of these people. In other words, the possible predispositions of each of those taking part in the meetings were sought. As in the case of juvenile refugees, supporting materials were developed. Initial deliberations in the project were based, among other things, on prepared photographs. Both their subject matter and their form were not coincidental. These objects served as possible topics in the group interviews conducted in the form of discussions. The conversations, in which the participants feel they are the ringleaders rather than the interviewees, lead to a free and unforced and above all very frank exchange of information. The scope of further tasks crystallised in such discussion sessions.

The idea was to use reflections on the ‚good old days‘ in ascertaining the individual abilities and dexterity, in other words the potential, of each person. The creative process was chosen as the means of verification. The human devotion to an activity, which is characterised by a balance in the difficulty of the task at hand, freedom of action as well as the awareness of the pleasure of success, is the phenomenon known from psychology as „flow“. In other words, it is the complete surrender to an activity. In this case, we are talking about a creative activity. While many of the participants were probably experiencing this state, an increase in motivation as well as a positive attitude towards their own skills and activities could be observed.

The materials developed to carry out such processes make it possible to pose a task to a person knowing that his or her assessment of the difficulty lies precisely between the impression of a high willingness to perform the activity and a feeling of doubt due to fear of an unsuccessful outcome. Both the materials and the tasks are designed to be increasingly challenging for the participants. The final event was the joint organisation and opening of an exhibition. The exhibits were objects relating to memories of the city. Each participant had a space defined by four wooden walls. It could be called a box without a bottom and without a lid. Here they could present any thought or object relating to the historical character of their neighbourhood.

The exhibition was held in the Town Hall with the exhibition creators as well as the town mayor and numerous guests in attendance.

Figure 24. Elements of exhibition „Quifte an der Knatter, wie es leibt und lebt“ (Querfurt 2018/2019) Own elaboration (look at p. 58)

Figure 25. Exhibition „Quifte an der Knatter, wie es leibt und lebt“ (Querfurt 2018)

Figure 25 a. Element of the graphic design of the exhibition poster Project work, own elaboration (look at p. 59)

Figure 25 b. Opening of the exhibition and article in the press Photo: Hans Herrmann (AFOS e.V.); material provided for use; participants consent to use of image for scientific purposes; article in Mitteldeutsche Zeitung (MZ) / Querfurt dated 03.12.2018, Photo: Anke Losack (look at p. 59)

V. 3.

Conclusions and observations

From the examples described as well as from the considerations of Design, it can be concluded that not only the aesthetic appearance of the material world around us, but also all the relationships and consequences arising from the process of use are at the heart of the tasks of the designer of industrial forms. In my opinion, the moral attitude of designers is a factor that influences the formation of human relationships. We are currently experiencing a general breakdown of social bonds almost all over the world. There is often a weakening or complete disappearance of certain values. What does the word ‚friendship‘ mean today? A friend is a special person who is sincere, understanding and ready to share experiences as well as to help. Today, one can have thousands of friends on social media. Are they characterised by the same qualities as an existing friend? The semantics of certain concepts is shaken and, in

my opinion, leads to unease, increased uncertainty as well as confusion for representatives of almost all social strata.

The commissioning of a design solution designed to assimilate and integrate refugees, resulted from the absolute helplessness of the commissioners. The task here was to design "something" that could help migrants find their way in their new surroundings and in an unfamiliar their hitherto unknown life context. The projekt uses the analytical knowledge of recognizing the needs of the user group and the creative ways contained in the design path that lead to finding appropriate solutions. The result of these activities was the creation of a series of classes and an exhibition called "Gestalterische Expedition," or "Creative Expedition." The design of such processes, based primarily on creative activities, was a major aspect of the author's professional work for the next six years. Taking part in the projects were social groups whose representatives were affected by personality disorders, lack of social attitudes, as well as mental and physiological ailments.

Chapter VI

Inspirations

In the search for inspiration to start the project work, two main themes emerged on the basis of considerations of the relationships arising from the territorial and social situation of the regions in question. One concerns the landscape or space and its aesthetics. Another theme is the activation of the population in the form of outdoor games.

VI. 1.

Spatial forms

In the installations presented by Richard Serra, an interesting moment is bounding, surrounding or delimiting a certain part of space. Serra's work called "Land Art" (fig. 26 b) seems almost like a natural boundary. Only upon deeper reflection, one realizes that this organic wall, full of dynamism and lightness, was created using heavy machinery and as a result of significant human intervention in the environment. Nancy Holt's work (fig. 27), on the other hand, is a merely an optical restriction of the space and a focus on the relationships solely between the elements seen. In Gijs and van Verenbergh's work entitled "Labyrinth" (il. 28 a, 28 b) both of these issues can be seen. This steel construction marks both the boundaries of space as such, as well as creating moments of perception of only certain fragments of it. The installation "Reading between the lines" is perceived differently, as it seems to be only an illusion. Depending on the point from which it is observed, some of its contours disappear and others appear. Despite the fact that it is an actual bordered matter, however, it gives the feeling that any boundaries are ephemeral and impermanent.

Figure 26. Richard Serra, installation (look at p. 55)

Figure 26 a. „7” Source: <https://qm.org.qa/en/visit/public-art/richard-serra-7/> (05.01.2022)
(look at p. 61)

Figure 26 b. „Land Art” Source: <https://www.pinterest.de/pin/171770173267089685/> (05.01.2022)
(look at p. 61)

Figure 27. Nancy Holt, installation (look at p. 62)

Figure 27 a. „Nancy Holt’s Sun Tunnels” Photo: Sean J Patrick Carney, source: <https://www.artforum.com/slant/sean-j-patrick-carney-on-land-artandamerican-entropy-86221>, © Holt/Smithson Foundation and Dia Art Foundation (05.01.2022) (look at p. 62)

Figure 27 b. „Nancy Holt’s Sun Tunnels” Photo: ZCZ Films/James Fox, source: <https://www.diaart.org/visit/visit-our-locations-sites/nancy-holt-sun-tunnels>, © Holt/Smithson Foundation and Dia Art Foundation (05.01.2022) (look at p. 62)

Figure 28 a, b. Pieterjan Gijs, Arnout van Verenbergh, instalacja „Labirynt”, Genk, Belgium Photo: Filip Dujardin, source: https://www.domusweb.it/it/notizie/2015/07/23/gijs_van_vaerenbergh_labirynt.html (05.01.2022) (look at p. 62)

Figure 29. Pieterjan Gijs, Arnout van Verenbergh, installation „Reading between the lines”, Borgloon, Belgium Source: <https://www.visitlimburg.be/en/what-to-do/reading-betweenlines-gijs-vanvaerenbergh> (05.01.2022) (look at p. 62)

VI. 2. Games, activities and learning paths

VI. 2.1. Nature trails

Educational trails allow children as well as adults to acquire knowledge about the natural environment in which they are located. It is an interesting way to make a stay in nature more interesting. Some companies have specialised in creating practical, useful and at the same time very aesthetic products (fig. 30). Its creations teach and entertain and at the same time raise the ecological awareness of their users.¹¹¹

Figure 30. Products of Puls-Art Company (look at p. 63)

Figure 30 a. „Forest Wheel of Fortune” Photo: Puls-Art, source: <https://www.puls-art.pl/lesne-kolo-fortuny/> (05.01.2022) (look at p. 63)

Figure 30 b. „Guess which mushroom it is?” set Photo: Puls-Art, source: <https://www.puls-art.pl/zgadnij-jaki-to-grzyb/> (05.01.2022) (look at p. 63)

Figure 30 c. „Match - an educational game” Photo: Puls-Art, source: <https://www.puls-art.pl/gry-edukacyjne-na-pcv-2/> (05.01.2022) (look at p. 63)

Figure 30 d. „Knowledge cubes” Photo: Puls-Art, source: <https://www.pulsart.pl/kostki-wiedzy-na-sciezki-edukacyjne/> (05.01.2022) (look at p. 63)

Similar and other solutions are used by educational institutions, as well as cities, municipalities or forest districts. One example is the paths and publications prepared by the Forests State Forests in Cracow (fig. 31).

Figure 31. „Become a Forester’s Helper” Book of tasks on the nature trail Photo: Katarzyna Mucha, source: https://www.trasadlabobasa.pl/tab/legenda/najlepsze_lesne_sciezki_edukacyjne_w_polsce/474 (<https://www.trasadlabobasa.pl/image/9046>) (05.01.2022) (look at p. 64)

Figure 32. Example of a Geocache „Classic-Geocache” Source: <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=21301287> Owner: i_am_jim. CC BY 3.0 (05.01.2023) (look at p. 64)

¹¹¹ About us. <https://www.puls-art.pl/o-nas/> (05.01.2023)

VI. 2.2. Geocaching

Geocaching is an outdoor game whose name comes from the Greek word "geo," meaning "land," and the English engraving „cache“, meaning a cache, locker or hiding place. Participants in the game hide so-called „geocaches“ (fig. 32) and then describe the geographic coordinates of their location in geocaching services, i.e. in special online databases. Here they also find additional information to make it easier to find the object, as well as information about the sights and points of interest in the area. On the basis of the information from the service, other participants in the game can find caches and objects hidden in them and then complete the tasks contained in them. One of these tasks is to enter the cache in the logbook.¹¹² This kind of leisure time has a long-standing tradition. „Geo“ refers to geography, which refers, among other things, to the arrangement of objects in geographical space. Participation in the game has the character of a treasure hunt adventure.¹¹³

Geocaching is also being presented as a new form of cultural tourism.¹¹⁴ The result of the commercialization of tourism is the omission of many attractive but little-known objects in a given area. Their natural, architectural, historical or cultural are not taken into account due to limited transportation accessibility, or the lack of hotel and catering facilities. Geocaching, based on competition and the exchange of information in online databases, allows numerous users to promote just such interesting but forgotten places.¹¹⁵

VI. 2.3. City games

Many cities offer city games for which books, recordings or game cards are prepared (fig. 33 and 34). They can be obtained at tourist information points or digitally as an app. These games make it possible to learn about the culture and history of a particular city in an accessible and interesting way. The popularity of these types of games can be traced to the current attitude of the user,

*who no longer accepts the role of a passive observer, but wants to co-create the offer, from which it benefits, expecting an out-of-the-box approach.*¹¹⁶

In addition to urban games, there are also quests, or unmarked trails in the field, along which participants travel using maps, descriptions and tasks.¹¹⁷ Below are examples of games from Bydgoszcz.

112 Geocaching. <https://pl.wikipedia.org/wiki/Geocaching> (05.01.2023)

113 Geocaching, an outdoor game in forests and towns. <https://profilaktywny.pl/artykuly/geocaching-czyli-zabawa-terenowa-w-lasach-i-miastach> (05.01.2023)

114 M. Samołyk. Geocaching - Nowa Forma Turystyki Kulturowej. W: Turystyka Kulturowa. Nr. 11/2013. s. 17 file:///C:/Users/nutzer/Downloads/256-531-1-SM.pdf (13.03.2023)

115 Ibid

116 A. Smalec. Urban Games and Questing as Forms of Communication and Regional Image Creation. In: Zeszyty Naukowe Univesity Szczecin. Problems of Management, Finance and Marketing. Nr. 40, Szczecin 2015, s. 193, DOI: 10.18276/pzfm.2015.40-16, file:///C:/Users/nutzer/Downloads/16_smalec.a.pdf (13.03.2023)

117 Ibid, s. 196

Figure 33. „Secret meeting” – a card for the city game in Bydgoszcz Source: <https://visitbydgoszcz.pl/pl/odkryj/atracje-dla-dzieci/3598-turystyczne-gry-miejskie-bydgoszczy> (05.01.2023) (look at p. 65)

Figure 34. „Water town” – a card for the city game in Bydgoszcz Source: <https://visitbydgoszcz.pl/pl/odkryj/atracje-dla-dzieci/3598-turystyczne-gry-miejskie-bydgoszczy> (05.01.2023) (look at p. 65)

Chapter VII

Design work, i.e. the successive phases of the design process

VII. 1. Preliminary design sketches for solving the problem in spatial terms

The initial design sketches focused on the space and its development among other things through structures of so-called small architecture. In the solutions, I am looking for a correlation between people and space. A parallel train of thought is the activation of residents and intervention in the development of generally understood communication between residents as well as visitors to the Bełchatów region.

In the general discussion of the preliminary design sketches, the subsequent items will be assessed for their positive (+) and negative (-) sides.

Resting places for pedestrians and cyclists under photovoltaic panels

- (+) canopies covered with photovoltaic panels, or energy from renewable sources
- (-) the need to implement a whole network of posts
- (-) high investment costs
- (+/-) reference to residents related to the possibility of posting information

Figure 35. Resting places under photovoltaic panels Own elaboration (look at p. 66)

Acoustic installation or „Talking Spheres“

- (+) delimitation of a defined space by a metal structure
- (+) symbolic-functional action relating to the definition of specific boundaries
- (+) reference to residents in the form of a demarcated territory and interactive balls
- (-) high investment costs
- (-) problems concerning the location of facilities
- (+/-) reference to residents related to the possibility of posting information

Figure 36. Installation with acoustic elements Own elaboration (look at p. 66)

Wind energy – kinetic installations

- (+)renewable energy source wind power
- (-) the need to implement a whole network of posts to serve multiple locations and correspond to each other
- (-) high investment costs
- (-) no direct reference to residents
- (-) problems concerning the location of facilities

One variant of this study was workshops with children, which were to focus on wind energy. However, no sufficient links to the issues of social interaction. Workshops with different content are conducted by the ICC in Belchatow. This solution would only be a duplication or expansion of the offer.

Figure 37. Installations with screens – wind energy Own elaboration (look at p. 67)

Installation „Storytelling Park“

- demarcation of a specific space through architectural forms (+)
- reference to local people in the form of individual image elements of events from the history of the region made visible through perforations on the surface of the steel sheet. The steel structures are attached to concrete columns (-)
- perspective as a spatial part. The full image is made up of elements on individual poles. Only from a certain point is it visible as a whole. As you move around, the image ‚breaks down‘ into individual elements. (+)
- low degree of influence of the user groups on the content of the subjects depicted on the sheet due to the high cost of perforation (-)
- used plates are not reusable (-)
- high investment costs (-)
- problems concerning the location of facilities (-)

Figure 38. „Storytelling Park“ Own elaboration (look at p. 67)

Figure 38 a. „Storytelling Park“ – image viewed in perspective Own elaboration (look at p. 68)

In the search for the relationship between man and his environment, the aspect of viewpoint emerges. An example of such a situation in relation to the topic of the dissertation is the divergent views on lignite mining of the interviewees of the given neighbourhoods. Some of the interviewees are in favour of the mining activity, which is often the basis for their sense of territorial identity. Others, on the other hand, usually those negatively affected by the changes associated with coal mining, express their resentment and even anger. Both of these judgements are dictated by the situation in which the interviewees find themselves. In other words, their point of view depends on which perspective of experiences and experiences their judgement is derived from. By creating a metaphor for this attitude and transferring it into real space, we come across a visual depiction of the relationships described, namely the changing perspective. Spatial elements viewed from different sides create a different image of the surroundings.

The main thought in the development of the above solutions was the space and suggestions that resulted from the presented inspirations of forms integrated into the natural landscape. Optical illusion based on changing of perspective or point of view, included in the work „Reading between the lines“ (Gijs, van Verenbergh)¹¹⁸, was used in the study titled „Storytelling Park“. Limiting the field of view and observing only a slice of reality is based on the work of „Nancy Holt's Sun Tunnels“.¹¹⁹ This issue was used in the development of

118 Figure 29. Pieterjan Gijs, Arnout van Verenbergh, installation „Reading between the lines“, Borgloon, Belgium, p. 62

119 Figure 27 a. Nancy Holt, installations, „Nancy Holt's Sun Tunnels“ Photo: Sean J Patrick Carney, p. 62

places of rest areas for cyclists and pedestrians under transparent photovoltaic panels. On the other hand, the boundaries of space suggested in the works „Land Art“ (Richard Serra)¹²⁰ and „Labirynt“ (Gijs, van Verenbergh),¹²¹ inspired the development of the „Talking Balls“ installation.

VII. 2.

Conclusions of preliminary design studies, i.e. evaluation of solutions

In all the sketches presented, space was primarily examined. It is an important aspect of considering communities in the vicinity of Bełchatów, but will undergo further long-term changes over the next 50 years. Those who will witness the emergence of a new landscape may not live to see the moment when they identify with their new „little homeland“. Some will move away to other places and others will disappear from this world according to the laws of nature. It is for this reason that the most important feature of the solution should be that it comes into effect as soon as possible. There should be no dependence of the moment of commissioning of the solution on decision-making procedures and steps taken by administrative authorities or investors. Without hard capital, no social change will be successful, but we should not forget to use soft capital, i.e. the potential of the local inhabitants. Although space plays a very important role in deliberations about the surroundings of the Bełchatów mine, further considerations about a design solution should devote more attention to the users themselves.

VII. 3.

Exploring further motivational factors

One of the main tasks on the way to a design solution is to find aspects that could motivate the community or a part of it to undertake specific activities in the intended direction. The development plans for the vicinity of the Bełchatów mine, as already mentioned in the previous chapters of this dissertation, are primarily aimed at the development of tourism and recreation. Among other things, by changing the landscape character and the way it is used, existing socio-cultural links are lost due to the disruption of the generally understood living environment. When looking for a suitable solution, the entire area in the vicinity of the quarry should be taken into consideration. Without huge financial outlays, it will not be possible to simultaneously create architectural facilities with exhibition elements for interaction between residents and visitors in the entire area. Given this situation, the idea is to create a project that offers a „platform“ for active participation in creating and experiencing reality without, on the one hand, interfering with the infrastructure and landscape and, on the other, seeking a solution with relatively low investment costs and a high degree of human potential.

However, from individual interviews conducted, primarily in the vicinity of Belchatow, as well as at Lake Geiseltal, no specific interest in the development or fate of the areas inhabited could be identified. None of the people interviewed indicated any involvement in a joint debate

120 Figure 26 b. Richard Serra, instalation „Land Art“, s. 61

121 Figure 28 a. Pieterjan Gijs, Arnout van Verenbergh, instalatino „Labirynt“, s. 62

about their vision of the future. In both Poland and Germany, my interviewees repeatedly changed the subject. It did not seem to matter to them what would happen to the general cultural and social situation in the areas they lived in. In all the interviews conducted in the municipalities directly affected by KWB Bełchatów, the interviewees steered the conversation towards their personal life situation and above all towards their own offspring. Statements such as:

- *It doesn't affect me but my daughter is....*
- *living well here, the construction industry is growing and we often have our grandchildren with us....*
- *important that kids don't run away to other cities....*
- *what future do they have here...?*
- *I have retired but my son is away at university....*

Also during the interviews at the Geiseltalsee lake area, one interviewee (a man in his mid-thirties) commented on a family trip with children to the Goitsche Lake near the town of Bitterfeld (reclaimed areas after coal mining lignite) in a very critical way:

We went there with our children to spend a nice day. The parking fee was 3 Euros while the kids were bored and unsatisfied. It's nice that nature and the lake but for the kids there was nothing to occupy them and give us a break.

Summarising the statements made by the interviewees of the different age groups at the two sites in question, it can be assumed that the fate and future of children and young people turn out to be one of the most important points of interest. The conclusion from this observation would therefore be that the main target group of the project solution should be the young generation. It is they who could become the basis for the motivation or ‚drive‘ to get the local community involved. Joint activities aimed at the development and well-being of offspring in general will contribute to the strengthening of social bonds and the creation of new elements of a basis for cooperative effort.

It is important to emphasize here the apparent correlation between bitterness and despondency stemming from the negative aspects of adults' lives, and their strength drawn from the awareness of the existence of successive generations. This is not a question of attitudes stemming from a desire to care for and raise one's own offspring, but rather a collective awareness motivating action for the next generation.

VII. 4. Seeking further inspiration

The themes of participation and the use of ‚what is‘ whether in the form of material or human potential contributed to the search for further inspiration for the project. As a consequence of these explorations, the question emerged whether there is a possibility to create something new, using the existing potential of the residents of the Belchatow area in the form of joint action. The concept of collage seems to give this thought a visual dimension.

VII. 4.1. Collage technique

The word ‚collage‘ translated from the French means sticking or covering with paper.¹²² In Polish, collage is both an artistic technique in the field of visual arts and a work of art created using this technique. Collage is a composition made up of combinations of different elements, primarily of paper, but also of other materials or other works of art.¹²³ Due to the multi-layered nature of the subject matter addressed in this thesis, the collage technique seems to be an interesting counterpart to showing the whole in the form of various slices of reality. It wonderfully captures and illustrates the often absurd connections between the elements of a given work. One can find in it both the rhythm and the split and contradiction of the depicted content.

Alicja Biała is an illustrator, graphic designer and visual artist. The series of works she has created under the title ‚Polish cut-outs‘ (fig. 39 a, b, c) captures thematic diversity through the symbols, motifs and characters that make up the identity of the Polish people. In her photocollages, the artist shows the multilayered nature of the subject matter in her reflections on the Polish community and on our own attitude to Polishness. Even if viewers interpret these works differently, the elements they contain are equally recognisable to all. This fact leads to a strengthening of feelings of community and belonging.¹²⁴

Figure 39. Alicja Biała, photocollage from the series „Polish cut-outs“ (look at p. 71)

Ilustracja 39 a. „Polish cut-outs“ Source: <https://www.kobieta.pl/galeria/alicja-biala-zrobilawystawe-opolsce-ispadla-na-nia-fala-hejtu#alicja-biala-polska> (13.02.2023)
(look at p. 71)

Ilustracja 39 b. „Polish cut-outs“ Source: <https://www.kobieta.pl/galeria/alicja-biala-zrobilawystawe-opolsce-ispadla-na-nia-fala-hejtu#alicja-biala-polska> (13.02.2023)
(look at p. 71)

Ilustracja 39 c. „Polish cut-outs“ Source: <https://www.kobieta.pl/galeria/alicja-biala-zrobila-wystawe-opolsce-ispadla-na-nia-fala-hejtu#alicja-biala-polska> (13.02.2023)
(look at p. 71)

As another example of works created using the collage technique, I would like to present one of Hanna Hoch’s works from 1933. In the publication, the author included the following thought:

*Keep ourselves prepared for the stimulation of the accidental, that here more than elsewhere, is prepared to feed our fantasy.*¹²⁵

122 PWN Encyclopaedia. <https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/kola%C5%BC.html> (24.12.2022)

123 PWN dictionary. <https://sjp.pwn.pl/slowniki/kola%C5%BC.html> (24.12.2022)

124 Poland without insults. <https://pdf.edu.pl/mateusz-grabarczyk/kultura/polska-bez-obrazy> (05.01.2023)

125 H. Höch. Hannah Höch: Life Portrait. A Collaged Autobiography. (Ed.) Anja Lutz. The Green Box. Berlin 2016, p. 5 https://www.weltbild.de/artikel/buch/hannah-hoech-life-portrait_21593304-1 (05.01.2023)

„Let us be alert to the influence of chance, which, more than elsewhere, is prepared to feed our imagination.“¹²⁶ Translated in this way, the artist’s words bring to my mind the opposite of the freedom to create, namely the lack thereof. Freedom of decision-making as well as free choice in the creation of one’s own world is the problem I described in the post-mining areas.

Figure 40. Hannah Höch, „Die ersten Fotomontagen“ 1933 Source: <https://www.artbook.com/blog-at-first-sighthannah-hoch.html> (13.02.2023) (look at p. 64)

4.2. Bricolage

The term bricolage describes problem solving with existing and available resources. The juxtaposition of the bricolage maker (bricoleur) with the engineer is used as a metaphor for the way society thinks and acts.¹²⁷ The difference between the two was based on the way the items are used. The bricoleur does not use carefully designed tools for specific tasks, but assembles pieces that fit together according to an existing need or necessity. Bircollage is an opportunistic, misleading process, but also creative and original. It redefines tools into materials, and materials into tools, as well as the task itself in light of the meaning assigned to it.¹²⁸

The ‚bricoleur versus engineer‘ contraposition seems to be some analogy to the situations discussed in this dissertation, which could be put here as the ‚resident versus decider‘ contraposition. And if so, perhaps there is an opportunity to interest residents in taking on the role of bricoleur. In other words, the use of the soft capital of the community in question in the form of knowledge and experience of the people living here. The goal, therefore, is to initiate social change, based primarily based on living culture, as well as carefree creative and imaginative processes.

Aspects of bricolage were used, among others, in a project on the use of digital devices by senior citizens in the Black Forest region of Germany. The project’s authors use the term ‚social bricolage‘, which is understood here as a methodical concept for social change. The local population becomes the instrument of change and their potential becomes the focus of attention.¹²⁹ Here we are talking about a form of transformative science (Transformative Wissenschaft¹³⁰), which aims to create a body of solid as well as socially relevant knowledge. It is based on actors belonging to a given collective, who often do not possess purely scientific knowledge, but whose asset is the vast store of all information concerning the essence and

126 own translation

127 J. Fraser. Bricoleur, Ingenieur, Dekonstrukteur: Lévi-Strauss, Luhmann und die Zeiten des Strukturalismus. W: (Ed.) M. Endres, L. Herrmann. Strukturalismus, heute. Abhandlungen zur Literaturwissenschaft. J.B. Metzler, Stuttgart 2018, s.169-187. https://doi.org/10.1007/978-3-476-04551-5_12 (14.03.2023)

128 Y. Gabriel. On paragrammes: Theory of organizations and actionable knowledge. <http://www.yiannisgabriel.com/2012/08/on-paragrammes-theory-of-organizations.html?q=bricoleur> (05.01.2023)

129 P. Biniok, S. Selke. Soziale Innovation durch Bricolage: Der „Geist des Tüftelns“ im ländlichen Raum. In: Soziale Innovationen lokal gestalten. Sozialwissenschaften und Berufspraxis. Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH, ein Teil von Springer Nature 2018, p. 181, DOI: 10.1007/978-3-658-18532-9_11 (05.01.2023)

130 Transformative Wissenschaft - Motor für gute Wissenschaft und lebendige Demokratie. https://epub.wupperinst.org/frontdoor/deliver/index/docId/5924/file/5924_Schneidewind.pdf (05.01.2023) (Transformative science not only observes and describes processes of social transformation, but also helps to initiate them. It achieves knowledge about them while being a participant in them. It also takes into account the active participation of civil society in the sciences.) Own translation

dependencies of the place they inhabit. Laymen, as experts of their everyday life, become at this point an equal group participating in scientific research. Together with the local actors, transformative science develops concrete guidelines for local transformations and changes, but also contributes to their appropriate execution. The formation of social issues in this case thus breaks away from top-down management principles, or so-called „top down“ processes, and turns to bottom-up models, or in other words „bottom up“ processes.¹³¹

VII. 5. Development of further guidelines for a design solution

The resulting products and methodology should stimulate the individual to such an extent that he or she will voluntarily take an active part in the process. The result of such an activity should lead, for example, to the creation of a utilitarian object, an artistic or graphic product or a happening, which can contribute to strengthening the local identity as well as creating new values based on regional potential.

Based on the above reflections, further assumptions for further project work crystallise. The most important one is to direct all activities towards the social unit. Due to the intricacy of the economic and technical problems, a completely site-independent solution must be sought. The difficulty in finding a solution lies in defining the user group. This includes children, young people, families, adults and senior citizens.

Activities for the next generation should be considered as elements of user motivation. Children and young people therefore become one of the most important target groups. However, adults and especially older people should not be forgotten. One important element of the project will be to find opportunities to reach out to the personal or collective experiences of the local life and customs of this user group. Referring to my professional experience in working with older people, chatting about old times stimulates their willingness to interact. Recollecting past events brings back often forgotten incidents as well as putting the people sharing their memories in a positive state of mind.

Summarising the issues described in this chapter, further project assumptions crystallise. The motivation for taking action is divided into two levels related to the target group of users. One is children and young people and the other is adults and older people. It can be assumed that the younger generation will be interested in interaction if it is designed as a game. Older people can be mobilised by asking them to help develop the content of games for children and young people.

¹³¹ P. Biniok, S. Selke. Soziale Innovation durch Bricolage: Der „Geist des Tüftelns“ im ländlichen Raum. In: Soziale Innovationen lokal gestalten. Sozialwissenschaften und Berufspraxis. Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH, ein Teil von Springer Nature 2018 , p. 182, DOI: 10.1007/978-3-658-18532-9_11 (05.01.2023)

Chapter VIII

Play as an opportunity to initiate and strengthen social bonds

It is difficult to know which issues related to the surrounding area in question in historical terms are the most important and would require deeper attention. Will the process of coal formation millions of years ago help to create a bond between the inhabitants and the surrounding area? Are traditions derived from their culture and religion more important? Where does 'our' history begin? All the reflections contained in this dissertation are in some way connected and I would even say dependent on each other. The comparison of the situation in Geiseltal and in the Belchatow area shows that the issues in question are of a global nature and at the same time reveal the interdependence between the natural environment, man and his use of the earth's resources in the form of fuels and energy with which he possesses all kinds of tools and products. In line with this statement, the solution I propose is based above all on interactions and relationships. The intention of my solution is to mobilise communities. There are no guarantees that the inhabitants of the area around KWB „Belchatow“ will use the project exactly as I have proposed. They may adopt a different dynamic in the use of the facilities I have presented.

One of the most popular ways for today's young generations to spend their time is playing games online and using various 'social media' platforms. Outdoor games, chasing one's peers and the creativity to create fantasy worlds seem to be disappearing, as the digital world is simpler, faster, richer in special effects and graphics and, above all, adapts rapidly to its users. This can be seen as the basis for the development, not only in European countries, of the so-called „head down“ generation.¹³² This phenomenon affects almost all generations, but the representatives of the oldest generation, who are almost completely excluded from this phenomenon, usually due to a technological and civilisational barrier.

The need for fun and games does not originate in the digital world. In fact, it has been part of human nature since time immemorial. In the twentieth century, as a consequence of socio-cultural processes such as industrialisation, urbanisation or emancipation, as well as the increasing number of attractions, games and leisure activities in societies, the Dutch cultural researcher Johan Huizinga published a work entitled „Homo ludens. Play as a source of culture“.¹³³ In this work, the author presents the concepts of homo sapiens (rational man) and homo faber (creative man) as well as the essential function of human nature, which is to play or have fun. The notion of Homo ludens or man playing is described as that part of the human being which can appear, on close examination, to be the basis for all action.

A Man is constantly moving from the plane of real life based on acquiring the means to sustain the existence of the individual, the family, the collective, to the ludic plane. The plane of real life satisfies man's needs to a different extent, apart from the need to play. On the other hand, the ludic plane, or in other words the plane of play or fiction, makes it possible to overcome the limitations of real life.¹³⁴

132 I. Czerska. The head down generation as a consequence of the smartphoneisation of society. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, Wrocław University of Economics, no. 459, 2016, p. 215, DOI: 10.15611/pn.2016.459.20

133 R. Kantor. Huizinga's homo ludens and the culture of play consumption. In *Plays and toys. Anthropological Studies*. Museum of Toys and Play in Kielce. Kielce 2014, p. 74

134 *Ibid*, pp. 78-80

**If we accept that play or playfulness is one
of the fundamentals of human action
then it is this that should become
the focus of the final design solution
to the issue at hand.**

Chapter IX

General description of the field game „Our History Through the Sight Glass”

The final design solution is not only focused on the product itself, but defines the field of action in a specific process. Its core part is the activation of the community by directing the main activity towards the realisation of games and activities relating to the history of the Bełchatów mine area and its inhabitants. The realisation of tasks for children and young people is intended to mobilise both adult residents and any local actors to cooperate. The designed process is an educational game, in which knowledge of the region’s history in its broadest sense will be conveyed. The whole action as well as the tools belonging to it are intended for two main user groups. The task of the participants in the game is for one to develop and for the other to solve the content of the tasks. A very important element in my study is the spatial aspect. It stems from the constant changes in the landscape as well as the accompanying powerlessness of people. „Our History Through the Looking-Glass” is a game that initiates an atypical way of interacting with the surrounding world. It gives those taking part the opportunity to „take possession” again or to „assimilate” space in a new way. The ‚looking-glass’ is the main character of the play. It allows a fragmented observation of reality and focuses attention on only a small part of it. The distribution of tasks in the space symbolises the possession of a certain power over it. By this I do not mean wielding it indefinitely, but an act that is something akin to reconciliation.¹³⁵ Those who try to solve the tasks hidden in the space, holding the ‚Looking-Glass’ in their hands, become members of a certain group. The object becomes an artefact that not only has the function of orientation in the field, but also becomes a symbol of community.

The initiation of a project with a low financial input compared to any large-scale planning, implementation and construction project is intended to utilise the human potential of the described neighbourhood. Involvement of the community can not only lead to a strengthening of positive views and attitudes towards one’s own life, but can also become an impulse for a completely new use of resources.

The intention behind the „Nasze Dzieje Przez Patrzydło” action concerns the activation of competition, but above all it refers to joint action and mutual support. The creation of games as well as participation in them allows users to consciously reflect not only on the history of the region, but also on the relationship between man, his tools and nature, which is the basis of our existence.

IX. 1. Description of the Process

The designed action concerns two parts of the process (fig. 41), which are interdependent. The first is the creation of game content through workshop meetings to which residents of the Bełchatów area as well as other visitors are invited. These meetings can be open to all or can take place within existing communities such as institutions or interest circles. Special guests such as

¹³⁵ Reconciliation with space is a concept analogous to the situation in Kleszczów already discussed, namely the way in which building plots are enclosed by their owners. Chapter IV, point 2

experts, scientists or artists, for example, may also be invited to the workshop meetings. This part of the project is about mobilising residents to take joint action. The second part of the developed process is the gazebo games themselves, i.e. outdoor activities in the form of a play or educational game set in a given space. The aim here is for the participant or participants in the game to solve all the tasks on the task cards and, as a result, to fill in the winner's card.

IX. 1.1.

Responsibility for project implementation – Coordinator

In order for the presented process to make sense and demonstrate effectiveness, there is a need for intensive promotion, organisation as well as evaluation. In order for the project to be implemented, a project coordinator should be appointed. This should be a person who has learnt the principles and sense of the whole action and has the aptitude to carry out all the tasks involved. The initiation and organization of workshop meetings is one of the most important activities of the coordinator. For this purpose there are prepared materials in the form of posters, flyers or name letters (fig. 44). The role of the coordinator is to encourage participation in joint discussions. During the meetings, he or she takes care to clearly communicate the intentions of the project, helps in developing the task cards and establishing the plot of the games. The coordinator prepares and provides necessary utensils and tools for the meetings. He coordinates activities and handles communication between the participants of the action, institutions and enterprises. Very important part work of the coordinator is the archiving of the developed content of the games and the collection of relevant information obtained during meetings and discussions with various communities. In the next part of the process the coordinator communicates the place and time of the planned games, he or she is helpful in conducting them and provides the necessary materials and tools. The coordinator's tasks also include evaluating the of the project.

IX. 1.2.

Participants

The designed process, which is expected to contribute to the activation of the community surrounding the Belchatow mine, two groups of participants are included. The first includes primarily primarily local residents, whose task will be to determine the content of the field games. Game organisers are called **broadcasters** (fig. 39). **Broadcasters** are those who prepare the content of the tasks, distribute the positioning posts and place the answers on the information posts. This user group includes, for example, cultural centres, municipalities, associations, interest groups or individuals. Broadcasters will mostly include adults as well as senior citizens. However, the participation of young people is also not excluded.

The second group to whom gazebo games are dedicated are the **recipients** (fig. 40). Recipients are all those who go on outdoor games with a gazebo (fig. 51) in hand. Here we are talking about participants of organised trips, for example class trips, families with children or individual visitors to the Bełchatów mine. Their task is to find the spatial positions and solve subsequent tasks. In this way they gain knowledge about the area and about local curiosities. Recipients can be both school-age children, teenagers, adults, as well as senior citizens. In order to participate as a recipient, a person should be able to read or be accompanied by someone who can.

DIAGRAM OF THE PROCESS

Our History Through the Sight Glass

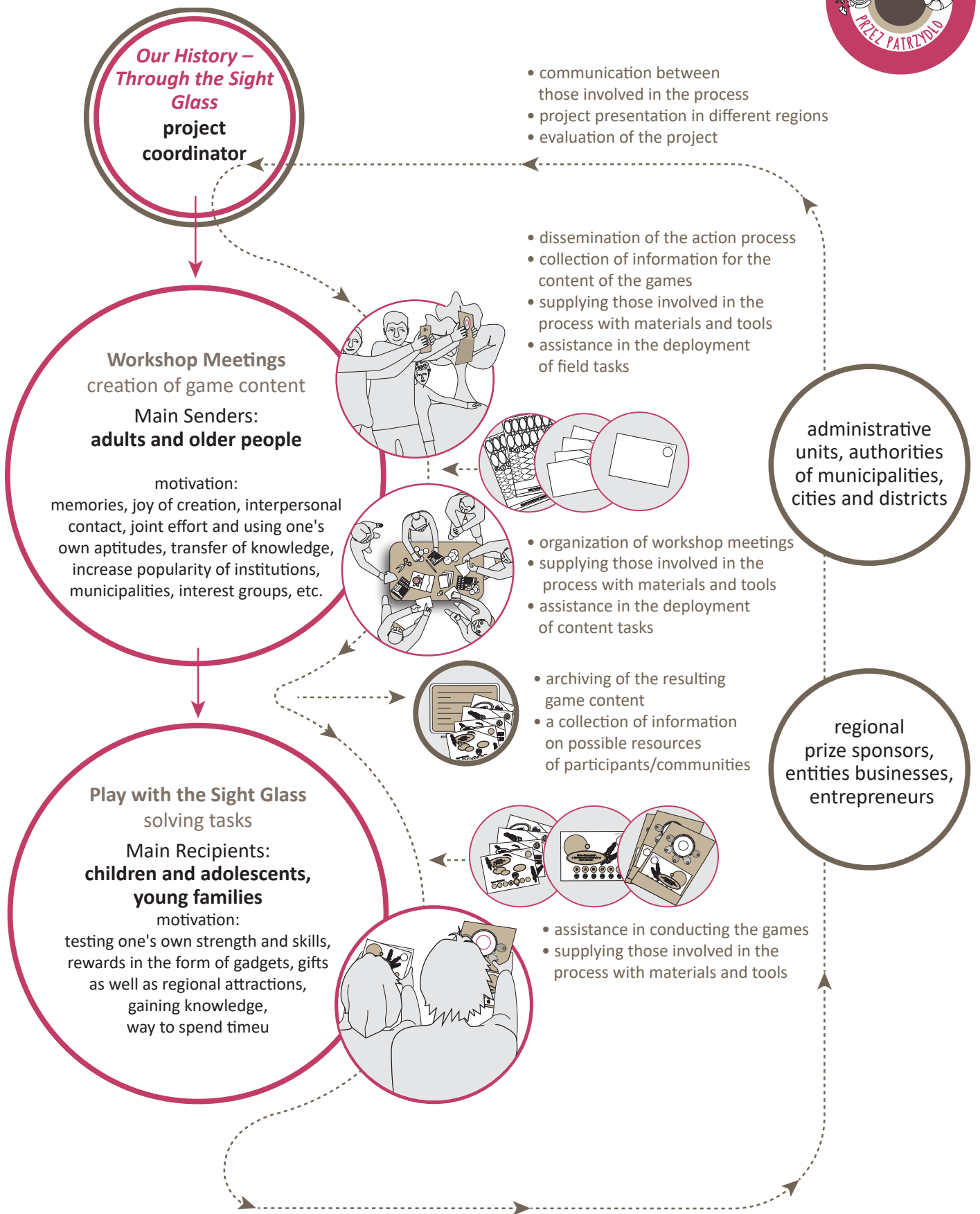

Figure 41. Diagram of the process „Nasze Dzieje – Przez Patrzydło“ Own elaboration

Table 2. Description of utility groups Own elaboration

Utility groups	Spatial tasks	Substantive tasks
SENDERS		
<ul style="list-style-type: none"> • municipalities • rural authorities • cultural and educational centres • local entrepreneurs • Adult and senior citizens • teenagers 	<ul style="list-style-type: none"> • election of spatial positions • possible marking of spatial positions • a selection of information posts with the possible use of a gazebo to conceal the content of tasks • arrangement of prompts 	<p>All content developed by the broadcasters is created using Belchatow’s scrapbooks as well as any of their own material or information in the form of photos, texts, prints, photographs, graphics.</p> <ul style="list-style-type: none"> • development of position descriptions on task cards • development of the theme of the game as well as the design of the winning card • drafting content on task sheets
RECEIVERS		
<p>Audiences include visitors to the area as well as local residents.</p> <ul style="list-style-type: none"> • families with children • organised groups: children and young people under the supervision of educators and trainers • individuals 	<ul style="list-style-type: none"> • reaching the position positions • finding information stands 	<ul style="list-style-type: none"> • completion of task sheets • completion of the victory card <p>alternatively:</p> <ul style="list-style-type: none"> • inclusion of additional information and decoration of the winning card

Ilustracja 42. Senders/Broadcasters Own elaboration (look at p. 80)

Ilustracja 43. Receivers/Recipients Own elaboration (look at p. 80)

Ilustracja 44. Promotional and informational materials - Invitations to workshop meetings Own elaboration (look at p. 81)

IX. 1.3.

Workshop meetings and preparation of game tasks

The workshop meetings include three stages. The most important of these is joint discussions and the search for issues of relevance to local residents related to their history and stories. The next stage is to concretize the content tasks of the game and develop task cards for young participants. The final stage involves the distribution of positioning and information posts in the field. In the initial part of the project, it will be important in the first instance to contact existing community groups in the area, such as photography enthusiasts, farmers' clubs, circles of friends of communities and towns, or sports groups. During the meetings, participants decide for themselves what kind of responsibility they would like to accomplish in the projekt. Each person individually matches their own predispositions and willingness to the tasks that should be performed in the process of creating content tasks. Groups at workshop meetings should consist of at least 4 people. Too low a number of participants can contribute to burdening individuals with excessive effort in the preparation of materials and, consequently, to the disappearance of their willingness in joint action.

Workshop meetings should be related to specific topics. However, thematic threads are primarily intended to draw the attention of potential interested parties. An example of this would be meetings related to the „Belchatow Chronicles“ compiled by Jozef Kushneruk.¹³⁶ This extremely interesting material was created in the form of a diary with handwritten notes of the author's thoughts and reflections, with press clippings and photographs. The presentation of selected parts of the chronicles will certainly contribute to the initiation of shared memories and reflections. Another example of a meeting topic could be the development of education in the vicinity of today's mine. It could be formulated as follows: „Schools of the old days - Inkwell and pen“ or „How grandma and grandpa went to school“. Further proposed topics could be about rural and mining traditions, interesting characters, the way of life, farming, raising children, significant places, infrastructure that no longer exists, etc. The project coordinator will pick out the issues that move them from the contributions of the meeting participants to use as further topics. It is not ruled out that there will be individuals or groups who are willing to offer to develop their own topics and prepare further meetings.

Workshop meetings can take places in libraries, museums, community centers, municipal offices, halls, firehouses and other such venues. During the meeting, participants give talks on a topic of their choice, prepare materials in the form of photos, press clippings or texts, and prepare game tasks. The tasks created by meeting participants can be divided into two groups.

The first group includes **content tasks** and the second group includes **field tasks**. The content task and the field task are developed on task cards.

Development and production of task cards using belchat's scrappers¹³⁷

Inspired by works of art in the form of a collage, I noticed an interesting possibility of creating thematic stickers that would depict in a very simplified form possible issues or topics related to the area around the Bełchatów mine. During my research into the history of these

136 Belchatow Chronicles of Joseph Kuszneruk. <http://www.muzeum.belchatow.pl/kroniki-belchatowskie-jozefa-kuszneruka.html> (18.03.2023)

137 The word „scraper“ defines a specific product used only in the Bełchatów region. The term was adopted from English and was created intentionally. „Belchat's scrappers“ is intended exclusively for the area of the Belchatow mine. The wordiness here is intended to emphasize that the project is dedicated exclusively to the local community. For further details, see Chapter IX, Section 2.1, p. 197

sites, I came across collections of old photographs from villages and towns as well as personal descriptions from the past. In spite of the poor nature of this region and the scarcity of cultural resources, many people have commented on the recent and past history of this place on numerous websites, presenting photographs, notes, badges, documents and very individual interpretations of events. The diversity of the material presented here makes it difficult to put it all together in a coherent and balanced whole. However, sometimes a lack of something or a flaw can be transformed into a new quality. The creation of new qualities has already been mentioned under the topic of bricolage¹³⁸ as well as the artistic technique itself, namely collage.¹³⁹

It is worth mentioning here the technique of scrapbooking. Scrapbooking is one of the fairly new creative leisure activities in Poland. Products created for enthusiasts of this technique make up a sizeable portion of the DIY (Do It Yourself) market. The technique has much in common with the concepts of collage and bricolage already discussed. It consists of combining what is there, namely photographs, newspaper cuttings, texts and various other materials, in order to create a pictorial keepsake. The name of this handcrafted composition comes from the English word ,scrap', which means ,piece' or ,scrap', combined with the word ,book'. Scrapbooking was originally a technique for decorating photo albums, but has now become an *art of handcrafting and decorating*¹⁴⁰ a variety of keepsakes such as albums, cards, boxes, invitations, etc.¹⁴¹ Scrapbooking used to be a way of passing on traditions and customs, just like oral storytelling. However, the form of communication here was not the word, but the image.¹⁴² Among other things, the publication of a history of England in 1775 is cited as the beginning of this type of work. At the end of the book, several pages were designed so that the reader could personalise it with his or her own memorabilia or thoughts. When looking for the origins of scrapbooking in history, Mark Twain should be mentioned. This famous American is the inventor of the materials for this technique. He created scrapbooks of his travels by decorating them with souvenirs, photos and clippings.¹⁴³ Thomas Jefferson also created albums using the scrapbooking technique.¹⁴⁴

Figure 45. Workshop meetings. Preparation of content tasks INSTRUMENTS (look at p. 83)

- a) task cards
- b) winning card
- c) belchat's scrappers
- d) stop mark
- e) answer marks
- f) photographs, texts and other own material
- g) printer
- h) permanent markers
- i) scissors and other officesupply items

Own elaboration

Figure 46. Workshop meetings. Preparation of field tasks INSTRUMENTS (look at p. 84)

- a) sight gass
- b) stop marks
- c) smartphone
- d) camera
- e) marking tapes

138 The issues are discussed in Chapter VII, Section 4.2, p. 187

139 The issues are discussed in Chapter VII, Section 4.p. 186

140 Scrapbooking - What is it? <https://studio75.pl/blog/scrapbooking-co-to-jest> (08.01.2023)

141 Ibid

142 Scrapbooking. <https://pl.wikipedia.org/wiki/Scrapbooking> (08.01.2023)

143 History of Scrapbooking. <https://geex.x-kom.pl/lifestyle/co-to-jest-scrapbooking/> (08.01.2023)

144 History Of Scrapbooking: How It All Began! <https://www.scrapbookingcoach.com/the-uncut-history-of-scrapbooking-in-under-5-minutes/> (20.01.2023)

f) fastenings
g) answer marks
h) spike
Own elaboration

Figure 47. Workshop meetings: Memories from Rogowiec – With Mr Przybylski for mushrooms
Own study (look at p. 86)

IX. 2. Elements and accessories of the game

IX. 2.1. Belchat's scrappers

Inspired by the art of collage and scrapbooking, sample graphic elements were developed based on symbols of the past and present of the Bełchatów area. These include interpretations of plants, animals, tools, architecture or technology, as well as short textual information to guide workshop participants in the possible course of games and the various combinations of tasks to be prepared.

The free composition of task cards through the use of prepared Belchatow scratch cards conceals the freedom of the task. Everyone involved has the opportunity to decide individually both how the work is to be carried out and the amount of their own involvement. Stickers with different motifs in a specific theme are to be used here as objects to initiate thoughts or individual memories. The development of the content of the games is not limited to the use of stickers, but allows for one's own creativity within the framework of arranging and combining them with photographs, texts or other forms of information.

The preparation of the content tasks will involve, among other things, the use of Belchatow scrapbooks as elements that will assist in the graphic design of the task cards. Scrapers will fulfil several tasks here. One of them is to evoke associations or other thoughts among the assembled group of people through a visual stimulus. They will also be used to place handwritten instructions for the players. Another important task of the scrapbook is to ensure a uniform appearance of the prepared materials by giving them common characteristics through a specific form of expression regardless of the type of composition on the plane made by the senders. This is a conscious effort towards the optical unification of the products being prepared. Giving all the materials created in the project, common graphic features is a symbol of the new community of Belchatow, which is directly connected with their own activity. The term describing a similar relationship is familiar to business entities such as corporations and describes the visual identity that is also part of their corporate identity.¹⁴⁵

Figure 48. „Belchat's scrappers“, stickers, sheets in A5 format, digital printing Own elaboration
(look at p. 87)

¹⁴⁵ What is corporate identity and how does it differ from the corporate identity tool? <https://innpoland.pl/blogi/bartoszmankowski/121871,co-to-jest-corporate-identity-i-czym-rozni-sie-od-narzedzia-identyfikacja-wizualna>
(21.01.2023)

IX. 2.2. Task cards

The task cards contain descriptions of the activities to be performed by the players. These include questions to be answered by the players as well as directions to the locations. If the task is about specific content, it is a content task, while if the card shows descriptions or a map of the place the player has to go to, it is a field task.

The content tasks are developed by the participants of the workshop meetings with the help of Belchatow scrapbooks. The course and outcome of such meetings is supervised by the project coordinator. The preparation of the field tasks also takes place during workshop meetings with the same people who developed the content tasks. For the content tasks, positioning and information stations are selected. In other words, the playing field is defined, as well as the specific points where the answers and further tasks will be located. Positional stations can be designated as follows:

- the task card will contain a description of the characteristic place the contestant has to reach. This description may include street names or characteristic buildings or other architectural features
- there will be a map on the task card with the place the competitor has to reach or a picture of it
- the task card will include a description of the characteristic place with the addition of information that it contains a special sign

At the position posts there are guidelines on how to find the answer, i.e. how to get to the information post. At the information desks we are often confronted with answers placed on prompts. These are discs on which helpful information or the answers themselves are placed by means of scrapers. An information desk can also be an existing element containing textual information, such as a plaque or monument. Field task locations can be marked by a detailed description on the task card or by placing field markers to allow competitors to take the correct position in the field.

The gazebo is helpful in defining field tasks. With them, senders probe their surroundings in a very intensive way. Together they have to decide whether a place is suitable for the use of the gazebo and, if so, how this task should be described on the task card. The gazebo is not a precise tool for demarcating a place in space, but is primarily intended to initiate joint debates and conversations. It is an element through which people are forced to make joint decisions about the space around them. It is up to them to decide which places are important, beautiful, forgotten and which can be used for play. The gazebo has a symbolic function here as a ‚link‘ between the life values of the local people and the space in which they are built.

Figure 49. „Task cards“ with developed task contents, sheets in A5 format, digital printing (look at p. 89)

Figure 49 a. Example of content task Own elaboration (look at p. 89)

Figure 49 b. Example of field task Own elaboration (look at p. 89)

IX. 2.3. Winning cards

A winning card is a win. It is an object that belongs to the contestant and is a memento for him or her. The winning card is filled in by the winner himself. The winning card also includes a set of Belchat scraps. With these, the winning card can be individually decorated. The owner of the winning card can keep it as proof of his or her prowess or share his or her success with others using it as a postcard.

Figure 50. „Winning card“ – example, sheet in A5 format, digital printing Own elaboration (look at p. 90)

Figure 51. „Sight Glass“, closed format (17 x 23 cm), used materials: paper, bookbinding cardboard (1 mm), bookbinding cloth, plastic, self-adhesive foils, steel sheet (0.8 mm), magnets; the Sight Glass is made with simple bookbinding techniques; laser cutting was used for the production of individual elements; graphics applied in the digital printing process Visualization, own elaboration (look at p. 91)

Figure 52. „Sight Glass“, open format (23 x 35 cm) Visualization, own elaboration (look at p. 92)

Figure 53. „Sight Glass“ with example of task cards Visualization, own elaboration (look at p. 93)

IX. 2.4. Sight Glass

The gaze is a key element of play. The way it is used allows for the conscious perception of elements of space. In the first instance for the senders by identifying places to hide information about the game tasks. And secondly for the recipients, who will be able to use the gazebo to find the information they need.

The elements of the Sight Glass consist of an optical opening, a directional magnet (pointer), a pocket for playing cards as well as a pencil or pen. In its form, Sight Glass resembles a notebook or diary. This is a deliberate action aimed at a certain continuity of use. Sight Glass can, for example, become a collection of further interesting information from the surroundings in the form of notes or photographs, which can be used to create further game content.

The gazebo is used for orientation in a very general sense. On successive task cards inside the gazebo, the competitor is given information about the place where he or she should look for solutions to subsequent tasks. The optical aperture as well as the use of a pointer allows the approximate identification of the information position where the solution hints are hidden.

By using the optic aperture gaze, both senders and receivers focus on only a fragment of the surrounding reality. This kind of selective perception of space prompts the user to consciously observe individual elements of the space.

On the outside of the Sight Glass is a graphic describing significant elements for the history of the Bełchatów mine area. Starting from the creatures living in the oldest history of the earth, whose fossils were discovered in the vicinity of the mine, through the oldest human cultures, settlements, development of the rural character of the area to the establishment of the mine

and plans for water development of the area. The study is aimed at the youngest participants in the action. The graphic elements can be used as colouring books for those children who do not yet have the ability to handle the spatial function of the eye. Despite the simplistic form of expression, the graphic motifs will be used as a scrapbooking aid in the form of editing game content for broadcasters.

IX. 2.5. Prompter

A prompter is a small object containing, as its name suggests, prompts for questions from the task cards in the form of images or text. Bełchatów scrapbooks made of weather-resistant materials are used to prepare the prompts. The content to be included on these objects is developed at workshop meetings. Also as part of the workshop meetings, the placement of the hinters in the field is carried out. The product is a plastic disc on which, with the help of scrapers, the senders place relevant information such as words or numbers for the recipients. The discs are hung on special pegs or on other objects in the space. Several support products can be used for this purpose.

*Figure 54. „Prompter“ – answer mark with example answers and example of placement
Own elaboration (look at p. 94)*

IX. 3. Field game – educational play „Our History Through the Sight Glass“

The objective of the game with the gazebo is to complete the winning card. It proves that the contestant has successfully completed all the tasks set. In the course of the game, the participant searches for the designated position and information positions in order to obtain the necessary information to fill in the task cards. These in turn constitute the contents of the lookout. Once all the questions on the task cards have been answered, the contestant is ready to fill in the winning card. While solving the tasks, the participants of the game, by moving and taking certain positions in the space, become part of it. The tools of the game allow them to consciously perceive their surroundings and at the same time serve to solve the game tasks set.

An example of an action topic can be a game relating to a series of educational texts and films prepared by the Regional Museum in Bełchatów under the title Prehistoric Tours of the Region.¹⁴⁶ The game deals with topics related to the oldest culture and settlement on the territory of today's Bełchatów powiat. Workshop meetings for this game should therefore take place in the Museum building and the broadcasting group should include people with knowledge of the topics covered. Another example could be the memories of Mr Tadeusz Przybylski from

146 Prehistoric tours of the region. <http://www.muzeum.belchatow.pl/pradziejowe-wycieczki-po-regionie-cykl-artykulow.html> (10.10.2022)

Table 3. List of example places, number of tasks and duration of the game

Own elaboration

Circumstances of the game	Number of tasks	Duration	Competitors	Type of space
Special events such as parties, harvest festivals, rallies, festivals	≤ 5	≤ 40 min.	Individuals	School grounds, park, garden, vicarage, special event grounds, community, exhibition or recreational interiors
Organised excursions, e.g.: class trips or individuals using holiday centres and recreational facilities	5 - 10	≤ 3 H	Groups Individuals	Site located near or directly adjacent to the accommodation, e.g. agri-tourism
Placement on a walking or cycling route	5 - 15 depending on the degree of difficulty	≤ 1 day	Persons individual Groups	Cycling or walking routes characterised by long distances

Rogowiec taken from a website called „Historia nieznaną”.¹⁴⁷ Workshop meetings can be organised by inviting people from Rogowiec or after specific interviews in the municipality. A joint meeting can be preceded by the collection and preparation of photographs and memorabilia on the topic.

The content of the game is linked to the venue. If, for example, the Regional Museum in Belchatow organises the game for the Belchatow Days, it will most likely be played in the park by the Olszewski Palace.

IX. 4. Place and duration of the game

The aim of the project is to organise as many games as possible over as wide an area as possible. The aim is not to have game stations stretching for kilometres, but to get as many people as possible to hear about them and perhaps become interested in taking part in the workshops. At the beginning of the project, the games will be organised in smaller spaces such as parks, squares or viewpoints. The locations of the games must be agreed with the landowners. It is the responsibility of the project co-ordinator to ensure that the landowners' land is dealt with in a lawful manner.

¹⁴⁷ Rogowiec - Bełchatów - Tadeusz Przybylski - Painter - Memory. History unknown. <http://historia-nieznaną.blogspot.com/2015/04/rogowiec-bechatow-tadeusz-przybylski.html> (20.09.2017)

Depending on the circumstances in which the game is to take place, the timing should be determined. If the game is to accompany traditional events such as festivals, harvest festivals, rallies or other local events, it should contain no more than five tasks. The tasks, on the other hand, should not be too difficult, so that the player has time for the other activities offered at the event. A different approach can be taken when defining the game time for organised trips, e.g. school classes visiting the area for a few days. In this case, the game can be more complex, with more stations and tasks. The spatial location of such a game should be near the accommodation or even on its premises. Examples include agri-tourism centres, which could gain in popularity and interest for this reason. If the organisation of the game, i.e. the workshop meetings, also took place in such a centre, it is conceivable that a joint discussion to define the tasks could become a moment to establish or strengthen bonds between those taking part in the workshop. Stories from the past would here be an interesting set of possible tasks for visitors.

Another time determinant is the area around the mine, which stretches for kilometres. These distances can only be covered by means of transport such as a car or a bicycle. If the tasks are to be located, for example, on a cycle path, the game should be played over a longer period of time. The degree of difficulty of the tasks can increase considerably here. If we realise that the routes can be overcome by people with high physical stamina, it is likely that we will be dealing here with a utility group, a large part of which will be adults.

The values given in the table (tab. 3) are only an aid. However, it is assumed that all parameters can be adapted according to the needs of the project.

Examples of a breakdown of the given game parameters:

Circumstance:	Belchatow Days
Number of tasks:	5 tasks of low difficulty
Duration:	up to 40 min.
Participants:	individuals or families with children
Type of space	
the venue:	the park next to the Regional Museum in Belchatow

Circumstances:	excursion / leisure at the Wawrzkowizna Sports and Leisure Centre
Number of tasks:	7 tasks of varying degrees of difficulty
Duration:	up to 3 hours
Participants:	individuals, families with children, organised groups
Type of space	
venue:	Wawrzkowizna Sports and Recreation Centre grounds

Circumstance:	play on the cycle route from 1 June to 18 June 2023 associated with St John's Eve
Number of tasks:	8 tasks of varying degrees of difficulty
Duration:	1 or more days
Participants:	individuals or families with children
Type of space	
the site of the game:	bike trail on the banks of the Widawka River

IX. 5. Documentation

The collection of completed content and field tasks in the form of task cards can be documented on the website or on social media portals. Whether or not this is in the interest of the Belchatow area community must be decided for themselves. This is a deliberate action on my part, because what matters most in the proposed solution is the willingness to cooperate. If there are volunteers and initiators of this call, it would be most advisable to create such a collection. However, it is not my intention to impose a method of promoting and reproducing local histories. This issue remains in the hands of users and, above all, the willing, active residents of the Belchatow lignite basin lignite. The project coordinator, on the other hand, archives the content of the tasks in order to keep them possibility of their reuse.

Also important is the collection of all sorts of information, which remains the task of the coordinator of the of the project. The sensitivity of such a person to capture interesting facts is a very important part of the project. One can imagine working, for example, with students from the sociology department or psychology, so that the information collected is also suitable for understanding the community relations that occur here community relationships.

IX. 6. Exampels of the play

Mr. Tadeusz Przybylski was an interesting figure associated with Rogowiec. He is a native of Łódź, who at one time became enthralled with a village full of wooden thatched houses. The following are possible content tasks developed on the basis of the statements of a witness to the events in Rogowiec.¹⁴⁸ The location of this game can be the woods starting from the northeastern side of the thermal power plant in Rogowiec towards the Slok Reservoir.

The prepared content tasks can be used in a different location than the one initially adopted. Only the field tasks of such a game then need to be adjusted to a different space. An example of this is the game „Mushroom picking“ adapted by teachers or educators to the space of the building and grounds of the school in Kelszczow or by the organizers of the special event at the Sports and Recreation Center „Wawrzkowizna“.

Figure 55. Element of the poster informing about the workshop meetings Own elaboration using photographs from the source: <http://historia-nieznana.blogspot.com/2015/04/rogowiec-bechatow-tadeusz-przybylski.html> (18.03.2023) (look at p. 98)

Figure 56. Example of the game „Mushrooming“, task card Own elaboration (look at p. 99)

Figure 57. Example of the game „Mushrooming“, card with the field task Own elaboration (look at p. 99)

Figure 58. Placement of the starting point Visualization, own elaboration (look at p. 99)

¹⁴⁸ Rogowiec - Bełchatów - Tadeusz Przybylski - Painter - Memory. History unknown. <http://historia-nieznana.blogspot.com/2015/04/rogowiec-bechatow-tadeusz-przybylski.html> (20.09.2017)

Figure 59. Example of the game „Mushrooming“, card with the content task Own elaboration (look at p. 100)

Figure 60. Example of the game „Mushrooming“, card with the field task Own elaboration (look at p. 100)

Figure 61. Example of the game „Mushrooming“, arrangement of caches with mushrooms Visualization, own elaboration (look at p. 101)

Figure 62. Example of the game „Mushrooming“, winning card Own elaboration using photographs from source: <http://historia-nieznana.blogspot.com/2015/04/rogowiec-bechatow-tadeuszprzybylski.html> (18.03.2023) (look at p. 101)

Figure 63. Poster informing about workshop meetings about Olszewski Manor House Own elaboration using own photography of the information board at the Regional Museum in Bełchatów (look at p. 102)

Figure 64. Exampel of play in the park of Regional Museum in Bełchatów, task card Own elaboration (look at p. 103)

Figure 65. Exampel of play in the park of Regional Museum in Bełchatów, task with Sight Glas Own elaboration (look at p. 103)

The course of this game is prepared for individuals or families with children. The prizes are small gifts in the form of gadgets, belchat's scrappers and a points card, On which you can collect points to win bigger prizes such as admission tickets or gift cards related to regional attractions.

Figure 66. Exampel of play in the park of Regional Museum in Bełchatów, tasks card Own elaboration (look at p. 104)

Figure 67. Exampel of play in the park of Regional Museum in Bełchatów, placement of Prompter Own elaboration (look at p. 104)

Figure 68. Exampel of play „What are the trees rustling about in the Olszewski Park?“, tasks card Own elaboration (look at p. 105)

Figure 69. Exampel of play „What are the trees rustling about in the Olszewski Park?“, tasks card Own elaboration (look at p. 105)

Figure 70. Exampel of play „What are the trees rustling about in the Olszewski Park?“, tasks card Own elaboration (look at p. 106)

Figure 71. Exampel of play „What are the trees rustling about in the Olszewski Park?“, tasks card Own elaboration (look at p. 106)

Figure 72. Exampel of play „What are the trees rustling about in the Olszewski Park?“, winning card Own elaboration using photograph from the source: <http://polaneis.pl/miejsca/muzeum-regionalne-wdworku-olszewskich-w-belchatowie-nagrobek-romantycznej-pary> (10.12.2022) (look at p. 107)

Figure 73. Exampel of play „What are the trees rustling about in the Olszewski Park?“, winning card with the solution of the play Own elaboration using photograph from the source: <http://polaneis.pl/miejsca/muzeum-regionalne-wdworku-olszewskich-w-belchatowie-nagrobek-romantycznej-pary> (10.12.2022) (look at p. 107)

Another example is also play in Olszewski Park. Here, the sight glass serves only as a workbook for the collected materials. The goal of the game is to find as many stickers with the answers as possible within a certain time. The caches of stickers are located under the tape-marked trees. The course of this game is prepared for organized groups with a large number of participants. The prize here can be, for example, a gift card to a nearby ice cream place. Other participants receive small gifts in the form of gadgets, Belchat's scrapers and point cards, on which they can collect more wins and compete for bigger prizes, such as entrance tickets or gift cards related to regional attractions.

Figure 74. Example of play „What are the trees rustling about in the Olszewski Park?“, task card
Own elaboration using own photographic material (look at p. 108)

Figure 75. Example of play „What are the trees rustling about in the Olszewski Park?“, task card
Own elaboration using own photographic material, portrait of Aniela Hellwig photographed in the
Regional Museum in Belchatow (look at p. 108)

Figure 76. Example of play „What are the trees rustling about in the Olszewski Park?“, marking trees and
location of caches Visualization, own elaboration (look at p. 109)

Figure 77. Example of play „What are the trees rustling about in the Olszewski Park?“, cache for stickers
Visualization, own elaboration (look at p. 109)

Chapter X

Summary – Perspectives and reflections

The design solution presented is a process with appurtenances to be put to use for residents in the vicinity of the Belchatow mine. The implementation of the project is based primarily on cooperation with the mature part of the local community. Her participation in the project will be their chosen memories, legends or historical events, which will be used to prepare plays and games for children and young people. Prizes for game participants will include regional products, gift cards or tickets to local attractions or places of interest. It is becoming apparent that the developed solution applies to many user groups, and the main goal is to create opportunities for communication and interaction between all of them.

Part of the process in the form of workshop meetings mainly serves as a platform for exchanging ideas, networking and joint action. Participants in the workshop meetings, in joint conversations, apply their knowledge of aspects of life in their region. On the other hand, the intention of placing their own memories in the form of tasks for the younger generation in the field, lies in the symbolic reconciliation of people with the space in which they live.

The proposal for outdoor games and activities not only conveys information about local life to the younger generations. The action also makes creators of the task content aware of their experience and knowledge worthy of being noticed and lived through. By transmitting their own memories, the workshop participants are given the opportunity to reflect on their lives and their significant aspects. By translating them into a tangible dimension in the form of task or winner cards, they create tangible elements of a shared history, and therefore their common good.

The invitation to joint organization of fun for the younger generation should contribute to successful activation, at least some of the residents of the vicinity of KWB „Belchatow“. It can be assumed that the goals contained in the project will not be achieved quickly. Mobilizing community groups or individuals to act together requires patience and time. However, the steady process of activation and strengthening of interpersonal relations is worth to be considered.

Because of the relatively low cost of implementation and any place of use, the project can be initiated in the present without facing the difficulties of depending on many decision makers. At the same time, by promoting the action in all municipalities and towns in the immediate vicinity of the mine, as well as the constant availability of accessories, it can be assumed that joint work on the games can result in new ties and ideas for the future. Residents of different localities will create new cultural values together or in the same way. They will be called or invited to work together, the result of which will be to increase the attractiveness of the region for their offspring, as well as for tourists visiting the area. Thus, it can be argued that participation in the game-making process is the equivalent of shaping the face of one's own neighborhoods.

The dependence of perspective and selective perception of space when using the gazebo allows participants in workshop meetings and field games to have a very conscious understanding of the reality around them. This is a slightly different view of Belchatow's surroundings, which refers to the changes taking place. The utilitarian process here prompts the viewer to intensively observe particular fragments of the environment and to make conscious decisions within it. In the action's methodology, participants not only become part of the surrounding environment, but also experience thinking processes that include significant elements of the common existence of the local residents.

Bibliography:

1.	Binkowski R.: Eviction. Łódź	157
2.	Bollier D.: The Commons. A common good for everyone. FAKTORIA Social Cooperative, Zielonka 2013	139
3.	Cała M., Schlenstedt J., Ostreęga A. (Eds.): Reclamation and Revitalisation of Mining Areas in Poland and Germany. Planning, Natural and Cultural Considerations. AGH Publishers. Krakow 2019	140 147 165
4.	Dąbrowska-Prokopowska E.: The Polish model of local community and social integration: the question of building adequate social identities to systemic requirements. Social integration - between theory and practice. In: T. 3. Interregnum wspólnotowe, wspólnotowość i jej lokalne emanacje: analiza porównawcza Bielska Podlaskiego i Białegostoku . Ed. by Grzegorz Nowacki. University of Białystok Publishing House 2011	139
5.	Geiger A.: Social Design – ein Paradox? W: C. Banz (Wyd.). Social Design – Gestal- ten für die Transformation der Gesellschaft. Transcript Verlag, Bielefeld 2016	173
6.	Gilewska M., Otremba K.: Recultivation and revitalisation of post-mining lands on the example of the Kleczew commune. Zeszyty naukowe. Inżynieria Środowiska. Uniwersytet Zielonogórski, Zeszyt 159 (39), Zielona Góra 2015	164
7.	GTZ GmbH. Office of Housing and Urban Development: Revitalisation Handbook. Principles, procedures and methods for contemporary revitalisation processes. Pu- blished by the Office of Housing and Urban Development with the Bundesministe- rium für Verkehr, Bau- und Wohnungswesen of the Federal Republic of Germany. Warsaw 2003	145
8.	Gunia A. T.: Concepts of cognitive enhancement. An attempt at definition and a review of methods. In Trends in Interdisciplinary Studies. AVANT, vol. VI, no. 2/2015, Ośrodek Badań Filozoficznych (Wyd.) Toruń-Warszawa 2015	174
9.	Kantor R.: Huizing's homo ludens and the culture of play consumption. In Plays and toys. Anthropological Studies. Museum of Toys and Play in Kielce. Kielce 2014	190
10.	Kasztelewicz Z., Kaczorowski J.: Recultivation and revitalisation of lignite mines on the example of the Bełchatów Mine. In: Mining and Geoengineering, Zeszyt 2, AGH University of Science and Technology. Cracow 2009	145 150
11.	Kasztelewicz Z., Koziół K., Klich J.: Recultivation and revitalisation of lignite mines in Poland. In: Mining and Geoengineering, Zeszyt 2, AGH University of Science and Technology. Cracow 2007	140
12.	Kasztelewicz Z., Sypniowski S.: Directions of reclamation in Polish lignite mines on selected examples. In: Mining and Geoengineering, Zeszyt 3, AGH. Cracow 2011	144
13.	Kegler H.: Spiel-Räume – demokratisch basierte Landesplanung in Mitteldeutsch- land zwischen 1923 und 1932 sowie 1990 und 2000: Ein Beitrag zur Geschichte und Theorie strategischer, nicht-linearer Planung [Habilitation thesis]. Bauhaus-Universität Weimar. Weimar, Germany; 2012	159
14.	Kroll M.: Stärkung der touristischen Entwicklung im Geiseltal. Los 2: Hotelstandort- analyse Marina Mücheln und Braunsbedra. KEM Kommunalentwicklung Mitteldeutschland GmbH, Dresden 2017	138
15.	Lausitzer und Mitteldeutsche Bergbau-Verwaltungsgesellschaft mbH.: Geiseltal. In: Wandlungen und Perspektiven. Mitteldeutsches Braunkohlenrevier. Lausitzer und Mitteldeutsche Bergbau-Verwaltungsgesellschaft mbH. 2 Publishers. Senftenberg 2019	143 144 147

16.	Löbach B.: Industrial Design. Grundlagen der Industrieproduktgestaltung. Munich 1976	171 172
17.	Ostręga A., Uberman R.: Formal-legal Problems of the Revitalization of Post-Industrial Areas. In: Mining and Geoengineering. 1732-6702. R. 29, Zeszyt 4. AGH University of Science and Technology. Cracow 2005	145 146
18.	Pietkiewicz I., Wójcik M.: Types, characteristics and risks of resettlement. In Man in the face of crises, disasters and cataclysms. Volume 1: Psychology and Architecture Association, Poznań-Katowice 2012	169
19.	Porozumienie Producentów Węgla Brunatnego (Edition). Lignite. In: Information Bulletin. No. 1 (62) 2008. Bogatynia 2008	153
20.	Programme of Care for Monuments of Belchatow County for the Years 2021-2024. Appendix to Resolution No. XLI/239/2021 County Council of Bełchatów dated 20 December 2021. Official Journal of Łódzkie Voivodship. Item 462. 2022	152 153
21.	Pucek Z.: Locality as homeland. In: Local Communities. Present and future. Eds. B. Jałowiecki, K. Z. Sowa, P. Dudkiewicz. WGSR UW, Tom 20, Warszawa 1989	168
22.	Schulz N.: Das zeichnerische Talent am Ende der Kindheit. Ein empirischer Vergleich zwischen den Selbstbild und den Fremdbildern von Peers, Eltern, Lehrern und Künstlern, Münster 2007	175
23.	Tkacz K.: Revitalisation of Land of KWB „BEŁCHATÓW“. As an Opportunity for the Development of Small Towns. Space and Form. (23) Zeszyt 2_2015. Faculty of Construction and Architecture, Institute of Architecture and Spatial Planning, Szczecin 2015	140 160 165
24.	Act of 09.10.2015 on revitalisation. OJ of 2015, item 1777, Ch. 1. Art. 2.	145

Online sources:

1.	RCoMP Contemporary Information Technologies. Is the common good more important than individual freedom? Source: https://obiznes.pl/czy-dobro-wspolne-jest-waniejsze-od-wolnosci-jednostki.html (25.11.2022)	135
2.	A. Marciniak. Revitalize or adapt post-mining facilities – theoretical considerations. In: Mineral Resources Management. T. 25. Z.1. UAM Poznań 2009 Source: 138. https://min-pan.krakow.pl/wp-content/uploads/sites/4/2017/12/a01-Marciniak.pdf (13.03.2023)	136
3.	PGE GiEK S.A. „Bełchatów“ Branch. History of the Mine Source: https://kwbbelchatow.pgegiiek.pl/O-oddziale/Historia-Kopalni (26.02.2021)	137 142
4.	Lignite Mine „Belchatow“ Source: https://pl.wikipedia.org/wiki/Kopalnia_W%C4%99gla_Brunatnego_%E2%80%9EBe%C5%82chat%C3%B3w%E2%80%9D (17.10.2022)	143
5.	Das Geiseltal... zwischen Korn, Kohle und synthetischem Benzin. M. Koch Source: http://www.dasgeiseltal.de/ (17.10.2022)	143
6.	Belchatow Lake. NadJezioro 2021 Source: https://jeziorapolski.pl/jezioro-belchatowskie/ (09.11.2022)	143

7.	Geiseltalsee Source: https://de.wikipedia.org/wiki/Geiseltalsee (09.11.2022)	143
8.	Belchatow district Source: https://www.powiat-belchatowski.pl/ (18.09.2022)	143
9.	Pajęczański County Source: https://www.powiatpajeczno.pl/asp/pl_licznik.asp (18.09.2022)	143
10.	Radomszczański District Source: https://pl.wikivoyage.org/wiki/Powiat_radomszcza%C5%84ski (18.09.2022)	143
11.	Landkreis Saalekreis. Interessengruppe „Saale-Elster-Geiseltalsee“. Source: https://www.saalekreis.de/de/lokaleentwicklungsstrategien-fuer-die-foerderperiode-2021-2027/interessengruppe-saale-elster-geiseltalsee.html (12.12.2022)	143
12.	Reclamation. PWN Encyklopedia. Source: https://encyklopedia.pwn.pl/encyklopedia/rekultywacja;1.html (17.11.2022)	144
13.	E. Gonda-Soroczyńska, H. Kubicka: The importance of land reclamation and management in Poland in the context of environmental protection. Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich. No. I/1/2016 Source: DOI: http://dx.medra.org/10.14597/infraeco.2016.1.1.012 . 2016 (17.11.2022)	144
14.	What is revitalisation? Source: https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/czym-jest-rewitalizacja (17.10.2022)	145
15.	Revitalisation Source: https://pl.wikipedia.org/wiki/Rewitalizacja (17.10.2022)	145
16.	P. Luckner. Compiled from the exhibition „Fundort Pfännerhall“ Source: https://www.besucherzentrum-geiseltal.de/fossilien-im-geiseltal/dauerausstellung-fundort-pfaennerhall/ (14.11.2022)	147
17.	Interessengruppe „Saale-Elster-Geiseltalsee“ Source: https://www.saalekreis.de/de/lokale-entwicklungsstrategien-fuer-die-foerderperiode-2021-2027/interessengruppe-saale-elster-geiseltalsee.html (12.12.2022)	147
18.	Stadt Muecheln (Geiseltal). Wasserschloß Mucheln Source: https://www.muecheln.de/verzeichnis/visitenkarte.php?mandat=81751 (05.01.2023)	148
19.	Stadt Muecheln (Geiseltal). Barockgarten Source: https://www.muecheln.de/verzeichnis/visitenkarte.php?mandat=81677 (05.01.2023)	148
20.	Stadt Muecheln (Geiseltal). Geiselquelle Source: https://www.muecheln.de/verzeichnis/visitenkarte.php?mandat=81711 (07.01.2023)	148
21.	Stadt Muecheln (Geiseltal). Rathaus Muecheln Source: https://www.muecheln.de/verzeichnis/visitenkarte.php?mandat=81707 (08.01.2023)	149
22.	Stadt Muecheln (Geiseltal) Source: https://www.muecheln.de/verzeichnis/objekt.php?mandat=38474 (08.01.2023)	149

23.	On the trail of Saint James Source: https://opoka.org.pl/biblioteka/Z/ZP/idziemy201130_jakuba.html (08.01.2023)	149
24.	Amusement park Source: http://gorakamiensk.info/index.php?page=park-rozrywki (18.05.2019)	150
25.	Cycle paths Source: https://www.powiat-belchatowski.pl/rekreacja-t73/sport-t358/sciezki-rowerowe-t364 (22.10.2022)	151
26.	Routes Source: http://gorakamiensk.info/index.php?page=trasy-rowerowe (18.05.2019)	151
27.	Tourist guide for the area of the Local Action Group „Bud-Uj Razem“ Source: http://www.buduj.eu/upload/pliki/Przewodnik_turystyczny.pdf (27.02.2023)	151
28.	The idea of our activity Source: https://www.gigantymocy.pl/o-ekspozycji/idea-2019 (27.02.2023)	151
29.	The world of Gigusie Source: https://www.gigantymocy.pl/o-ekspozycji/swiat-gigusiow (27.02.2023)	151
30.	About Us. Health and Leisure Park Source: https://solpark-kleszczow.pl/o-nas/ (08.01.2023)	152
31.	A. Jedynek-Stępnik: Prehistoric tours of the Belchatow region, part 1. Source: http://www.muzeum.belchatow.pl/pradziejowe-wycieczki-po-regionie-belchatowskim-cz-1,715.html (02.10.2022)	153
32.	Worth seeing. Bełchatów Municipality Source: http://www.ugbelchatow.pl/PL/3177/Warto_zobaczyc/ (21.12.2022)	154
33.	Bicycle Crew Zgrzyt - Belchatow. 1939 Polish Field Fortifications Bike Trail Source: https://www.facebook.com/563628190768593/posts/996551347476273/ (22.12.2022)	154
34.	Belchatow Regional Museum Source: https://pl.wikipedia.org/wiki/Muzeum_Regionalne_w_Be%C5%82chatowie (17.01.2023)	154
35.	Belchatow Regional Museum. Source: https://www.polska.travel/pl/muzea/muzeum-regionalne-w-belchatowie (18.01.2023)	154
36.	Belchatow Chronicles of Joseph Kuszneruk Source: http://www.muzeum.belchatow.pl/kroniki-belchatowskie-jozefa-kuszneruka.html (18.03.2023)	154 196
37.	European land mammal age Source: https://en.wikipedia.org/wiki/European_land_mammal_age (23.01.2023)	156
38.	City of Braunsbedra. Integriertes gemeindliches Entwicklungskonzept für die Stadt Braunsbedra. Stadt Braunsbedra 2022 Source: https://www.braunsbedra.de/de/datei/anzeigen/id/33117,1243/igek-braunsbedra_15-07-2022.pdf (30.11.2022)	157
39.	A trip to Kamieńsk. Source: http://polska-zbrojna.pl/home/articleshow/20418?t=Wypad-na-Kamiensk (20.10.2022)	157 158
40.	T. Gierasieński. A night trip of 2nd Horse Rifle Regiment to Kamieńsk 3.IX.1939. Source: https://smpk.eu/gierasieski2.html (20.10.2022)	158

41.	Tracks Source: https://www.ferropolis.de/de/cms/_redaktionell/10/Geschichte/16/Spuren.html (28.11.2022)	159
42.	EuroSpeedway Lausitz.Die Anfänge Source: http://eurospeedway.de/de_racing_company.asp?iid=81&mid=14&uid=0 (13.03.2023)	160
43.	EuroSpeedway Lausitz Source: https://pl.wikipedia.org/wiki/EuroSpeedway_Lausitz (14.11.2022)	160
44.	Bergmannspark „Gleispromenade Welzow“ Source: https://www.german-architects.com/fa/architecture-news/reviews/bindeglied (09.12.2018)	161
45.	K. Tkacz. Revitalisation of Land of KWB „BEŁCHATÓW“. As an Opportunity for the Development of Small Towns. Space and Form. (23) Zeszyt 2_2015. Faculty of Construction and Architecture, Institute of Architecture and Spatial Planning, Szczecin 2015 Source: https://www.semanticscholar.org/paper/Rewitalizacja-teren%C3%B3w-KWB-%22Bełchat%C3%B3w%22-jako-szansa-Tkacz/c712598eb7a31f7914568b2ae3f112d09676d2df#citing-papers(01.12.2022)	161
46.	Landmarke Lausitzer Seenland. Tourismusverband Lausitzer Seenland e.V. Source: https://www.lausitzerseenland.de/de/entdecken/natur-entdecken/aussichtstuerme/artikel-landmarke-lausitzer-seenland-0.html# (24.11.2022)	162
47.	Landmarke Lausitzer Seenland. Tourismusverband Lausitzer Seenland e.V. Source: https://www.lausitzerseenland.de/de/entdecken/natur-entdecken/aussichtstuerme/artikel-landmarke-lausitzer-seenland-0.html# (24.11.2022)	162
48.	Landmark Source: https://pl.wikipedia.org/wiki/Punkt_orientacyjny (21.12.2022)	162
49.	Theater im Ohr. Tourismusverband Lausitzer Seenland e.V. Source: https://www.lausitzerseenland.de/de/entdecken/naturentdecken/aussichtstuerme/artikel-theater-im-ohr.html (12.12.2022)	162
50.	Landschaftskunst. Tourismusinformationszentrum „Bärwalder See“ Source: https://baerwalder-see.eu/de/entdecken/landschaftskunst.html (13.12.2022)	163
51.	Lausitzer Findlingspark Nochten.Tourismusverband Lausitzer Seenland e.V. Source: https://www.lausitzerseenland.de/de/entdecken/natur-entdecken/parks-und-gaerten/artikel-lausitzer-findlingspark-nochten.html (21.12.2022)	163
52.	The individual and society. Source: https://www.youtube.com/watch?v=IUo-uaikGs4 (21.12.2022)	166
53.	J. Stańczyk ((University of Natural Sciences and Humanities in Siedlce). Security as One of the Basic Needs of Human and Social Groups. In: National Security Studies. Vol. R. 1, No. 2. Warsaw 2011 Source: file:///C:/Users/nutzer/Downloads/159_Stanczyk_Bezpieczenstwo_SBN2-2.pdf (14.12.2022)	166
54.	I. Wasilczyk, M. Bosak. Maslow's pyramid. Encyclopedia of Management. Source: https://mfiles.pl/pl/index.php/Piramida_Maslowa (21.12.2022)	166
55.	Today and tomorrow - Social life. Source: https://www.youtube.com/watch?v=g3fv-QNG89Q (13.11.2022)	167

56.	A. Zasuń, M. Kuś. Psychosocial mechanisms of public space functioning. Selected problems Source: https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/13220/Zasun_Kus.pdf?sequence=1&isAllowed=y (01.12.2022)	167
57.	T. Burdzik: Space and identity. Reflections from the anthropology of space. 2014 Doi:10.6084/m9.figshare.980699 (12.11.2022)	167 168
58.	History of the Mine. PGE Górnictwo i Energetyka Konwencjonalna S.A. Source: http://www.kwb.pl/index.php (10.10.2022)	168
59.	B. Terminski. Investment displacement: causes, consequences and legal context. <i>Revista Europea de Derecho de la Navegación Marítima y Aeronáutica</i> , 2013 Source: https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ss0ar-341860 (30.11.2022)	169
60.	M. Buchalska-Frysz. Kleszczów the richest municipality in Poland. The municipality of Bełchatów will soon join the leaders. And who is the poorest? Source: https://belchatow.naszemiasto.pl/kleszczow-najbogatsza-gmina-w-polsce-wkrotce-do-liderow/ar/c1-8924997 (21.12.2022)	169
61.	What Is Industrial Design? Source: https://www.idsa.org/what-industrial-design (22.12.2022)	171
62.	Industrial Design. Source: https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/wzornictwo%20przemys%C5%82owe.html (11.11.2022)	171
63.	Dieter Rams. Documentary Source: https://www.designboom.com/design/dieter-rams-documentary-gary-hustwit-10-22-2018/ (13.03.2023)	173
64.	Principles of good design formulated by Suzanne Labarre Source: https://www.f5.pl/design/nowe-zasady-dobrego-designudieterrams (13.03.2023)	173
65.	A. Grots, M. Pratschke. Design Thinking – Kreativität als Methode Source: https://www.fu-berlin.de/sites/nachhaltigkeit/10_dokumente/DesignThinking-Kreativitaet-als-Methode.pdf (13.03.2023)	173
66.	About us. Source: https://www.puls-art.pl/o-nas/ (05.01.2023)	180
67.	Geocaching. Source: https://pl.wikipedia.org/wiki/Geocaching (05.01.2023)	181
68.	Geocaching, an outdoor game in forests and towns. Source: https://profilaktywny.pl/artykuly/geocaching-czyli-zabawaterenowa-w-lasach-i-miastach (05.01.2023)	181
69.	M. Samołyk. Geocaching - Nowa Forma Turystyki Kulturowej. W: <i>Turystyka Kulturowa</i> . Nr. 11/2013. s. 17 Source: file:///C:/Users/nutzer/Downloads/256-531-1-SM.pdf (13.03.2023)	181
70.	A. Smalec. Urban Games and Questing as Forms of Communication and Regional Image Creation. In: <i>Zeszyty Naukowe Univesity Szczecin. Problems of Management, Finance and Marketing</i> . Nr. 40, Szczecin 2015 Source: file:///C:/Users/nutzer/Downloads/16_smalec.a.pdf (13.03.2023) DOI: 10.18276/pzfm.2015.40-16,	181
71.	Collage. Encyklopedia PWN. Source: https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/kola%C5%BC.html (24.12.2022)	187

72.	Collage. PWN Dictionary Source: https://sjp.pwn.pl/slowniki/kola%C5%BC.html (24.12.2022)	187
73.	Poland without insults. Source: https://pdf.edu.pl/mateusz-grabarczyk/kultura/polska-bez-obrazy (05.01.2023)	187
74.	H. Höch. Hannah Höch: Life Portrait. A Collaged Autobiography. (Wyd.) Anja Lutz. The Green Box. Berlin 2016 Source: https://www.weltbild.de/artikel/buch/hannah-hoech-life-portrait_21593304-1 (05.01.2023)	187
75.	J. Fraser. Bricoleur, Ingenieur, Dekonstrukteur: Lévi-Strauss, Luhmann und die Zeiten des Strukturalismus. W: (Ed.) M.Endres, L. Herrmann. Strukturalismus, heute. Abhandlungen zur Literaturwissenschaft. J.B. Metzler, Stuttgart 2018 Source: https://doi.org/10.1007/978-3-476-04551-5_12 (14.03.2023)	188
76.	Y. Gabriel. On paragrammes: Theory of organizations and actionable knowledge Source: http://www.yiannisgabriel.com/2012/08/on-paragrammes-theory-of-organizations.html?q=bricoleur (05.01.2023)	188
77.	P. Biniok, S. Selke. Soziale Innovation durch Bricolage: Der „Geist des Tüftelns“ im ländlichen Raum. W: Soziale Innovationen lokal gestalten. Sozialwissenschaften und Berufspraxis. Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH, ein Teil von Springer Nature 2018 Source: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-658-18532-9_11 (05.01.2023) DOI: 10.1007/978-3-658-18532-9_11	188 189
78.	Transformative Wissenschaft – Motor für gute Wissenschaft und lebendige Demokratie Source: https://epub.wupperinst.org/frontdoor/deliver/index/docId/5924/file/5924_Schneidewind.pdf (05.01.2023)	188
79.	I. Czerska. The head down generation as a consequence of the smartphoneisation of society. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, no. 459, 2016 Source: file:///C:/Users/nutzer/Downloads/Czerska_Pokolenie_head_down_jako_konsekwencja_smartfonizacji_artyku.pdf (18.12.2023) DOI: 10.15611/pn.2016.459.20	190
80.	Scrapbooking - What is it? Source: https://studio75.pl/blog/scrapbooking-co-to-jest (08.01.2023)	197
81.	Scrapbooking Source: https://pl.wikipedia.org/wiki/Scrapbooking (08.01.2023)	197
82.	History of Scrapbooking Source: https://geex.x-kom.pl/lifestyle/co-to-jest-scrapbooking/ (08.01.2023)	197
83.	History Of Scrapbooking: How It All Began! Source: https://www.scrapbookingcoach.com/the-uncut-history-of-scrapbooking-inunder-5-minutes/ (20.01.2023) tłum. własne	197
84.	What is corporate identity and how does it differ from the corporate identity tool? Source: https://innpoland.pl/blogi/bartoszmandowski/121871,co-to-jest-corporate-identity-i-czym-rozni-sie-od-narzedzia-identyfikacja-wizualna (21.01.2023)	198
85.	Prehistoric tours of the region. Source: http://www.muzeum.belchatow.pl/pradziejowe-wycieczki-po-regionie-cykl-artykulow.html (10.10.2022)	201

86.	Rogowiec - Bełchatów - Tadeusz Przybylski - Painter - Memory. History unknown Source: http://historia-nieznana.blogspot.com/2015/04/rogowiec-bechatow-tadeusz-przybylski.html (20.09.2017)	202 204
-----	---	------------

List of Tables:

1.	Tab. 1. General characteristics of KWB „Belchatow“ and KWB Mueheln (Geiseltal) Own elaboration	143
2.	Tab. 2. Description of utility groups Own elaboration	72
3.	Tab. 3. List of example places, number of tasks and duration of the game Own elaboration	87

List of Figures:

Graphics on the title page <i>Belchatow History from the Sight Glas</i> Own elaboration	1 68 95
Figure 1. Location of KWB „Belchatow“ and KWB Mueheln (Geiseltal) Own elaboration (look at p. 13)	142
Figure 2. Administrative division of the Geiseltalsee area Own elaboration using photographs from source: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Municipalities_in_SK.svg?uselang=de (09.02.2023) Owner: Hagar66 based on work of Pomfuttge; W3C-unspecifiedvector image was created with Inkscape; CC BY 3.0, File:Municipalities in SK.svg, Created: 20 September2010 (look at p. 15)	144
Figure 3. Administrative division of the vicinity of KWB „Bełchatów“ Own elaboration (look at p. 15)	144
Figure 4 a. KWB Belchatow with a view on the Rogowiec Power Station Own photography (look at p. 17)	145
Figure 4 b. Geiseltalsee with a view on Buna-Werke and Schkopau Chemical Works Own photography (look at p. 17)	145
Figure 5. Land use plan Own elaboration based on graphics from source: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Municipalities_in_SK.svg?uselang=de (09.02.2023) Owner: Hagar66 based on work of Pomfuttge; W3C-unspecifiedvector image was created with Inkscape; CC BY 3.0, File:Municipalities in SK.svg, Created: 20 September2010 (look at p. 19)	146

Figure 6. Map of the Geiseltal lakescape, extract from an information brochure Geiseltaler Touristikgesellschaft GmbH with tourist attractions „Karte von der Geiseltaler Seenlandschaft“ Source: https://www.besucherzentrum-geiseltalsee.de/ (12.11.2022) (look at p. 20)	147
Figure 7. Landscape of sports and tourism infrastructure created by processes reclamation and revitalisation in the area of KWB „Bełchatów“ (look at p.23)	149
Figure 7 a. Motorcycle competition Red Bull 111 Megawatt Source: https://radiolodz.pl/38413-motocykle-i-ksiezycowe-plenery-enduro-w-kopalni-belchatow,167328/ (06.03.2023) (look at p.23)	149
Figure 7 b. Municipal Cultural Center in Kleszczów Own material (look at p.23)	149
Figure 7 c. Góra Kamięńsk, Source: https://www.gigantymocy.pl/gora-kamiensk (06.03.2023) (look at p.23)	149
Figure 7 d. Góra Kamięńsk Source: https://www.nawycieczke.pl/pl/atrakcja/osrodek-gora-kamiensk (06.03.2023) (look at p.23)	150
Figure 7 e. Góra Kamięńsk Photo: Grzegorz Maliszewski, source: https://radomsko.naszemiasto.pl/gora-kamienskpelna-atrakcji-takze-wiosna-i-latem/ga/c7-1833647/zd/5176891 (06.03.2023) (look at p.23)	150
Figure 7 f. SOLPARK in Kleszczów Foto: Editorial archive „Bełchatów – Nasze Miasto”, source: https://belchatow.naszemiasto.pl/utoniecie-chlopca-wsolparku-biegli-ocenia-czy-ratownicy/ga/c16-3630486/zd/18728892 (06.03.2023) (look at p.24)	150
Figure 7 g. SOLPARK in Kleszczów Foto: Editorial archive „Bełchatów – Nasze Miasto”, source: https://belchatow.naszemiasto.pl/solpark-wkleszczowie-zmieni-swoje-oblicze-nowe-baseny-i/ga/c1-5147983/zd/42211021 (06.03.2023) (look at p.24)	150
Figure 7 h. Center of Sport and Recreation Wawrzkowizna 2020 Photo: Editorial archive „Bełchatów – Nasze Miasto”, source: https://belchatow.naszemiasto.pl/kapielisko-wosrodku-wawrzkowizna-kolo-belchatowa-juz/ga/c1-8325284/zd/62819334 (05.03.2023) (look at p.24)	150
Figure 7 i. Swimming place in the Recreation Centre Słok Photo: Patryk Biskupski, source: https://belchatow.naszemiasto.pl/plaza-odnowione-kapielisko-i-nowypomost-juz-czekaja-na/ga/c8-945443/zd/1115211 (05.03.2023) (look at p.24)	150
Figure 7 j. Municipal Cultural Center in Bełchatów „Giant Brown family“ Source: https://www.gigantymocy.pl/o-ekspozycji/swiatgigusiow (05.03.2023) (look at p.24)	150
Figure 8. Cultural landscape of the surroundings of „KWB „Bełchatów“ (look at p.29)	154

Figure 8 a. Kaszewice, Chapel of the Resurrection Source: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kaszewice_kosciol.jpg . (07.03.2023) Foto: B gutknecht, CC BY 2.5 (look at p.29)	155
Figure 8 b. The Olszewski Palace in Bełchatów Source: http://polaneis.pl/miejsca/muzeumregionalne-w-dworku-olszewskich-wbelchatowie-nagrobekromantycznej-pary (07.03.2023) (look at p.29)	155
Figure 8 c. Header of the website of the Evangelical Reformed parish in Kleszczów, „History of the Parish“ Source: https://kleszczow.reformowani.pl/historia/ (07.03.2023) (look at p.29)	155
Figure 8 d. Defense line Magdalenów – Lubiec – Święte Łąki – Faustynów Source: https://www.powiat-belchatowski.pl/rekreacja-t73/warto-zobaczyc-t354/schrony-t357 (07.03.2023) (look at p.29)	155
Figure 8 e. In front of the house of the Klewin family. From the left: Józef..., Klewin Józef, his brother Władek, Czesiek Kuśmierek, Gustaw Milczarek (inhabitant Palestyna-Rogowiec) Source: http://historia-nieznana.blogspot.com/2017/08/stawekrogowieckleszczow-bechatow.html (07.03.2023) (look at p.30)	155
Figure 8 f. Mr. Tadeusz Przybylski in Rogowiec, painter artist Source: http://historia-nieznana.blogspot.com/2016/03/rogowieckleszczow-mieszkancyniemcy.html (07.03.2023) (look at p.30)	155
Figure 8 g. Kuznica Kaszewska – mill farm Source: http://www.straznicyzasu.pl/viewtopic.php?t=8229 (07.03.2023) (look at p.30)	155
Figure 8 h. Manor of Słupia Source: https://ddbelchatow.pl/rozmaitosci/dworslupiarelaks-spa-ekskluzywne-przyjeciazobaczciejak-niezwykle-prezentuje-sie-tomiejsce/Ss6Nzp8sPPpjfRR71CkM/galeria (06.03.2023) (look at p.30)	155
Figure 9. Ferropolis (look at p. 35)	159
Figure 9 a) „Splash!“ – Festival on the Ferropolis peninsula Foto: Falk-Martin Drescher, source: https://szene38.de/zehntausende-feierten-splash-festival-auf-der-ferropolishalbinsel/ (22.01.2023) (look at p. 35)	160
Figure 9 b) „Splash!“ – Festival „Melt!“ and „With Full Force“ Foto: Hartmut Boesener, source: https://www.mz.de/lokal/graefenhainichen/festivals-in-ferropolis-abgesagtmelt-splash-und-full-force-fallenauch-2021-aus-1759777 (22.01.2023) (look at p. 35)	160
Figure 9 c) Ferropolis Peninsula Foto: LMBV archive, source: https://www.lmbv.de/mdr-doku-ueber-ferropolis-auf-der-halbinsel-golpanord-am-14-juli-im-tv/ (22.01.2023) (look at p. 35)	160
Figure 9 d) „Spuren“ („Tracks“) Hendrik Beikirch’s graffiti Source: https://www.ferropolis.de/de/cms/_redaktionell/10/Geschichte/16/Spuren.html (22.01.2023) (look at p. 35)	160

Figure 10. EuroSpeedway Lausitz (look at p.36)	160
Figure 10 a. Track racing on the Lausitzring Source: https://www.dekra.de/de/motorsport-fahrerlebnisse-und-open-air-musikin-der-lausitz/ (22.01.2023) (look at p.36)	160
Figure 10 b. Speedway from a bird's eye view Source: https://www.dekra-lausitzring.de/anfahrt/ (22.01.2023) (look at p.36)	160
Figure 11. Promenade of Railway Tracks in Welzow Fotos: Andreas Franke, Projekt: bgmr Landschaftsarchitekten (look at p. 37)	161
Figure 11. a, b, c, d. Elements of Promenade in Miners' Park in Welzow Source: https://www.german-architects.com/de/bgmr-landschaftsarchitekten-berlin/project/bergmannspark-gleispromenade-welzow (22.01.2023) (look at p. 37)	161
Figure 12. Forum „:terra nova“ (look at p. 37)	161
Figure 12 a. Mine viewpoint in Hambach Source: https://www.rwe.com/nachbarschaft/rwe-erleben/unsere-aussichtspunkte/aussichtspunkt-terra-nova/ (21.12.2022)	161
(look at p. 37)	161
Figure 12 b. Forum building „:terra nova“ Source: https://www.regionale2010.de/projekte/projekt/ressourcen-landschaften-fuer-die-region/terra-nova/index.html (21.12.2022)	161
(look at p 37)	161
Figure 12 c. Part of the landscape park „Time Park“ Source: https://www.regionale2010.de/projekte/projekt/ressourcen-landschaften-fuer-die-region/terra-nova/index.html (21.12.2022)	161
(look at p. 37)	161
Figure 13. Observation tower – „Rostiger Nagel“ (look at p. 39)	162
Figure 13 a) Observation tower „Rostiger Nagel“ (2009) Foto: Christian Glanz, source: https://www.internationale-bauausstellungen.de/geschichte/2000-2010-iba-fuerst-pueckler-land-werkstatt-fuer-neue-landschaften/landmarkelausitzerseenland-senftenberg-weitsicht-ins-seenland/ (09.02.2023) (look at p. 39)	162
Figure 13 b) „Landmarke“ and the surrounding lakes shortly after the opening ceremony. At this time there is low water level. (2009) Foto: Profifoto Kliche, source: https://www.internationale-bauausstellungen.de/geschichte/2000-2010-iba-fuerst-pueckler-land-werkstatt-fuer-neue-landschaften/landmarkelausitzerseenland-senftenberg-weitsicht-ins-seenland/ (09.02.2023) (look at p. 39)	162

Figure 13 c) „Landmarke“. CorTen Steel stairs (2008) Foto: Renè Geger, source: https://www.internationale-bauausstellungen.de/geschichte/2000-2010-iba-fuerst-pueckler-land-werkstatt-fuerneue-landschaften/landmarke-lausitzerseenland-senftenberg-weitsicht-ins-seenland/ (09.02.2023) (look at p. 39)	162
Figure 14. Replica of a human ear and amphitheatre in Boxberg (look at p. 39)	163
Figure 14 a. „Ucho“ from a bird’s eye view Foto: Johannes Kroll, source: https://www.lr-online.de/lausitz/weisswasser/lausitz-festival-theater-im-ohram-baerwalder-see-wirdan-fuenf-abenden-zum-kino-59203241.html (09.02.2023) (look at p. 39)	163
Figure 14 b) „Ucho“ Project: Jarosław Kozakiewicz, source: https://baerwalder-see.eu/de/entdecken/landschaftskunst.html (09.02.2023) (look at p. 39)	163
Figure 15. Łużycki Park Głazów w Nochten	163
Figure 15 a. View from the park to the power plant Foto: H. P. Berwig, na licencji: Förderverein Findlingspark, źródło: https://www.lausitzerseenland.de/de/entdecken/natur-entdecken/parksund-gaerten/artikel-lausitzer-findlingspark-nochten.html?re-productid=174834 (09.02.2023) (look at p. 41)	163
Figure 15 b. Bridge in Lausitz Boulder Park Nochten Foto: H. P. Berwig, licensed: Förderverein Findlingspark, source: https://www.lausitzerseenland.de/de/entdecken/natur-entdecken/parksund-gaerten/artikel-lausitzer-findlingspark-nochten.html?re-productid=174834 (09.02.2023) (look at p. 41)	163
Figure 16. „Malta Bis“ in Kleczew (look at p. 41)	164
Figure 16 a. Beach by the lake reservoir Photo: Piotr Ordan, source: http://www.gg.kwbkonin.pl/?p=10136 (09.02.2023) (look at p. 41)	164
Figure 16 b. Promenade on the water Photo: Piotr Ordan, source: http://www.gg.kwbkonin.pl/?p=10136 (09.02.2023) (look at p. 41)	164
Figure 16 c. Climbing garden. Photo: Piotr Ordan, source: http://www.gg.kwbkonin.pl/?p=10136 (09.02.2023) (look at p. 41)	164
Figure 17. Maslow’s pyramid of needs Own elaboration based on source: https://mfiles.pl/pl/index.php/Piramida_Maslowa (12.12.2022) (look at p.45)	167
Figure 18. Fences of residential plots in Kleszczów Own photo material (look at p. 42)	168

Figure 19. Design phases according to Bernd Löbach Own elaboration based on source: B. Löbach. Industrial Design. Grundlagen der Industrieproduktgestaltung. Monachium 1976, s. 138	172
Figure 20. Master's thesis. The SUCCESSFULL OBJECTS method based on the main assumptions of the „Flow“ phenomenon Own elaboration (look at p. 54)	175
Figure 21. Scheme of the process used in the „Creative Expedition“ project Own elaboration (look at p. 56)	176
Figure 22. „Creative Expedition“ – a traveling exhibition used as material during the integration meetings with refugees (Pfaennerhall, 2018) Foto: Prof. Dr Peter Luckner, the material has been provided for use, participants agree to use the image for scientific purposes (look at p. 56)	176
Figure 23. Works by participants in the „Gestalterische Expedition“ series of classes Own elaboration, own material used, the participants agree to use the image for scientific purposes (the character's photography was an essential part of the project) (look at p. 57)	176
Figure 24. Elements of exhibition „Quifte an der Knatter, wie es leibt und lebt“ (Querfurt 2018/2019) Own elaboration (look at p. 58)	177
Figure 25. Exhibition „Quifte an der Knatter, wie es leibt und lebt“ (Querfurt 2018)	177
Figure 25 a. Element of the graphic design of the exhibition poster Prject work, own elaboration (look at p. 59)	177
Figure 25 b. Opening of the exhibition and article in the press Photo: Hans Herrmann (AFOS e.V.); material provided for use; participants consent to use of image for scientific purposes; article in Mitteldeutsche Zeitung (MZ) / Querfurt dated 03.12.2018, Photo: Anke Losack (look at p. 59)	177
Figure 26. Richard Serra, installation (look at p. 55)	179
Figure 26 a. „7“ Source: https://qm.org.qa/en/visit/public-art/richard-serra-7/ (05.01.2022) (look at p. 61)	179
Figure 26 b. „Land Art“ Source: https://www.pinterest.de/pin/171770173267089685/ (05.01.2022) (look at p. 61)	179
Figure 27. Nancy Holt, installation (look at p. 62)	179
Figure 27 a. „Nancy Holt's Sun Tunnels“ Photo: Sean J Patrick Carney, source: https://www.artforum.com/slant/sean-j-patrick-carney-on-land-artandamerican-entropy-86221 , © Holt/Smithson Foundation and Dia Art Foundation (05.01.2022) (look at p. 62)	179

Figure 27 b. „Nancy Holt’s Sun Tunnels” Photo: ZCZ Films/James Fox, source: https://www.diaart.org/visit/visit-our-locations-sites/nancy-holt-sun-tunnels , © Holt/Smithson Foundation and Dia Art Foundation (05.01.2022) (look at p. 62)	179
Figure 28 a, b. Pieterjan Gijs, Arnout van Verenbergh, instalacja „Labirynt”, Genk, Belgium Photo: Filip Dujardin, source: https://www.domusweb.it/it/notizie/2015/07/23/gijs_van_vaerenbergh_labyrinth.html (05.01.2022) (look at p. 62)	179
Figure 29. Pieterjan Gijs, Arnout van Verenbergh, installation „Reading between the lines”, Borgloon, Belgium Source: https://www.visitlimburg.be/en/what-to-do/reading-betweenlines-gijs-vanvaerenbergh (05.01.2022) (look at p. 62)	180
Figure 30. Products of Puls-Art Company (look at p. 63)	180
Figure 30 a. „Forest Wheel of Fortune” Photo: Puls-Art, source: https://www.puls-art.pl/lesne-kolo-fortuny/ (05.01.2022) (look at p. 63)	180
Figure 30 b. „Guess which mushroom it is?” set Photo: Puls-Art, source: https://www.puls-art.pl/zgadnij-jaki-to-grzyb/ (05.01.2022) (look at p. 63)	180
Figure 30 c. „Match - an educational game” Photo: Puls-Art, source: https://www.puls-art.pl/gry-edukacyjne-na-pcv-2/ (05.01.2022) (look at p. 63)	180
Figure 30 d. „Knowledge cubes” Photo: Puls-Art, source: https://www.pulsart.pl/kostki-wiedzy-na-sciezki-edukacyjne/ (05.01.2022) (look at p. 63)	180
Figure 31. „Become a Forester’s Helper” Book of tasks on the nature trail Photo: Katarzyna Mucha, source: https://www.trasadlabobasa.pl/tab/legenda/najlepsze_lesne_sciezki_edukacyjne_w_polsce/474 (https://www.trasadlabobasa.pl/image/9046) (05.01.2022) (look at p. 64)	180
Figure 32. Example of a Geocache „Classic-Geocache” Source: https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=21301287 Owner: i_am_jim. CC BY 3.0 (05.01.2023) (look at p. 64)	180
Figure 33. „Secret meeting” – a card for the city game in Bydgoszcz Source: https://visitbydgoszcz.pl/pl/odkryj/atracje-dla-dzieci/3598-turystyczne-gry-miejskie-bydgoszcz (05.01.2023) (look at p. 65)	182
Figure 34. „Water town” – a card for the city game in Bydgoszcz Source: https://visitbydgoszcz.pl/pl/odkryj/atracje-dla-dzieci/3598-turystyczne-gry-miejskie-bydgoszcz (05.01.2023) (look at p. 65)	182
Figure 35. Resting places under photovoltaic panels Own elaboration (look at p. 66)	183
Figure 36. Installation with acoustic elements Own elaboration (look at p. 66)	183

Figure 37. Installations with screens – wind energy Own elaboration (look at p. 67)	184
Figure 38. „Storytelling Park“ Own elaboration (look at p. 67)	184
Figure 38 a. „Storytelling Park“ – image viewed in perspective Own elaboration (look at p. 68)	184
Figure 39. Alicja Biąła, photocollage from the series „Polish cut-outs“ (look at p. 71)	187
Ilustracja 39 a. „Polish cut-outs“ Source: https://www.kobieta.pl/galeria/alicia-biala-zrobilawystawe-o-polsce-ispadla-na-nia-fala-hejtu#alicia-biala-polska (13.02.2023) (look at p. 71)	187
Ilustracja 39 b. „Polish cut-outs“ Source: https://www.kobieta.pl/galeria/alicia-biala-zrobilawystawe-o-polsce-ispadla-na-nia-fala-hejtu#alicia-biala-polska (13.02.2023) (look at p. 71)	187
Ilustracja 39 c. „Polish cut-outs“ Source: https://www.kobieta.pl/galeria/alicia-biala-zrobilawystawe-o-polsce-ispadla-na-nia-fala-hejtu#alicia-biala-polska (13.02.2023) (look at p. 71)	187
Figure 40. Hannah Höch, „Die ersten Fotomontagen“ 1933 Source: https://www.artbook.com/blog-at-first-sighthannah-hoch.html (13.02.2023) (look at p. 64)	188
Figure 41. Diagram of the process „Nasze Dzieje – Przez Patrzydło“ Own elaboration	194
Ilustracja 42. Senders/Broadcasters Own elaboration (look at p. 80)	195
Ilustracja 43. Receivers/Recipients Own elaboration (look at p. 80)	195
Ilustracja 44. Promotional and informational materials - Invitations to workshop meetings Own elaboration (look at p. 81)	195
Figure 45. Workshop meetings. Preparation of content tasks INSTRUMENTS (look at p. 83) a) task cards b) winning card c) belchat’s scrappers d) stop mark e) answer marks f) photographs, texts and other own material g) printer h) permanent markers i) scissors and other officesupply items Own elaboration	197

Figure 46. Workshop meetings. Preparation of field tasks INSTRUMENTS (look at p. 84)	
a) sight gass	
b) stop marks	
c) smartphone	
d) camera	
e) marking tapes	
f) fastenings	
g) answer marks	
h) spike	
Own elaboration	197
<hr/>	
Figure 47. Workshop meetings: Memories from Rogowiec – With Mr Przybylski for mushrooms	
Own study (look at p. 86)	198
<hr/>	
Figure 48. „Belchat’s scappers“, stickers, sheets in A5 format, digital printing	
Own elaboration (look at p. 87)	198
<hr/>	
Figure 49. „Task cards“ with developed task contents, sheets in A5 format, digital printing	
(look at p. 89)	199
<hr/>	
Figure 49 a. Example of content task	
Own elaboration (look at p. 89)	199
<hr/>	
Figure 49 b. Example of field task	
Own elaboration (look at p. 89)	199
<hr/>	
Figure 50. „Winning card“ – exampel, sheet in A5 format, digital printing	
Own elaboration (look at p. 90)	200
<hr/>	
Figure 51. „Sight Glass“, closed format (17 x 23 cm), used materials: paper, bookbinding	
cardboard (1 mm), bookbinding cloth, plastic, self-adhesive foils, steel sheet (0.8 mm),	
magnets; the Sight Glass is made with simple bookbinding techniques; laser cutting was used	
for the production of individual elements; graphics applied in the digital printing process	
Visualization, own elaboration (look at p. 91)	200
<hr/>	
Figure 52. „Sight Glass“, open format (23 x 35 cm)	
Visualization, own elaboration (look at p. 92)	200
<hr/>	
Figure 53. „Sight Glass“ with exampel of task cards	
Visualization, own elaboration (look at p. 93)	200
<hr/>	
Figure 54. „Prompter“ – answer mark with exampel answers and exampel of placement	
Own elaboration (look at p. 94)	201
<hr/>	
Figure 55. Element of the poster informing about the workshop meetings	
Own elaboration using photographs from the source: http://historia-nieznana.blogspot.com/2015/04/rogowiec-bechatow-tadeusz-przybylski.html (18.03.2023) (look at p. 98)	204

Figure 56. Example of the game „Mushrooming“, task card Own elaboration (look at p. 99)	204
Figure 57. Example of the game „Mushrooming“, card with the field task Own elaboration (look at p. 99)	204
Figure 58. Placement of the starting point Visualization, own elaboration (look at p. 99)	204
Figure 59. Example of the game „Mushrooming“, card with the content task Own elaboration (look at p. 100)	205
Figure 60. Example of the game „Mushrooming“, card with the field task Own elaboration (look at p. 100)	205
Figure 61. Example of the game „Mushrooming“, arrangement of caches with mushrooms Visualization, own elaboration (look at p. 101)	205
Figure 62. Example of the game „Mushrooming“, winning card Own elaboration using photographs from source: http://historia-nieznana.blogspot.com/2015/04/rogowiec-bechatow-tadeuszprzybyski.html (18.03.2023) (look at p. 101)	205
Figure 63. Poster informing about workshop meetings about Olszewski Manor House Own elaboration using own photography of the information board at the Regional Museum in Bełchatów (look at p. 102)	205
Figure 64. Exampel of play in the park of Regional Museum in Bełchatów, task card Own elaboration (look at p. 103)	205
Figure 65. Exampel of play in the park of Regional Museum in Bełchatów, task with Sight Glas Own elaboration (look at p. 103)	205
Figure 66. Exampel of play in the park of Regional Museum in Bełchatów, tasks card Own elaboration (look at p. 104)	205
Figure 67. Exampel of play in the park of Regional Museum in Bełchatów, placement of Prompter Own elaboration (look at p. 104)	205
Figure 68. Exampel of play „What are the trees rustling about in the Olszewski Park?“, tasks card Own elaboration (look at p. 105)	205
Figure 69. Exampel of play „What are the trees rustling about in the Olszewski Park?“, tasks card Own elaboration (look at p. 105)	205

Figure 70. Exampel of play „What are the trees rustling about in the Olszewski Park?“, tasks card Own elaboration (look at p. 106)	205
Figure 71. Exampel of play „What are the trees rustling about in the Olszewski Park?“, tasks card Own elaboration (look at p. 106)	205
Figure 72. Exampel of play „What are the trees rustling about in the Olszewski Park?“, winning card Own elaboration using photograph from the source: http://polaneis.pl/miejsca/muzeum-regionalne-wdworku-olszewskich-w-belchatowie-nagrobek-romantycznej-pary (10.12.2022) (look at p. 107)	205
Figure 73. Exampel of play „What are the trees rustling about in the Olszewski Park?“, winning card with the solution of the play Own elaboration using photograph from the source: http://polaneis.pl/miejsca/muzeum-regionalne-wdworku-olszewskich-w-belchatowie-nagrobek-romantycznej-pary (10.12.2022) (look at p. 107)	205
Figure 74. Exampel of play „What are the trees rustling about in the Olszewski Park?“, task card Own elaboration using own photographic material (look at p. 108)	206
Figure 75. Exampel of play „What are the trees rustling about in the Olszewski Park?“, task card Own elaboration using own photographic material, portrait of Aniela Hellwig photographed in the Regional Museum in Belchatow (look at p. 108)	206
Figure 76. Exampel of play „What are the trees rustling about in the Olszewski Park?“, marking trees and location of caches Visualization, own elaboration (look at p. 109)	206
Figure 77. Exampel of play „What are the trees rustling about in the Olszewski Park?“, cache for stickers Visualization, own elaboration (look at p. 109)	206